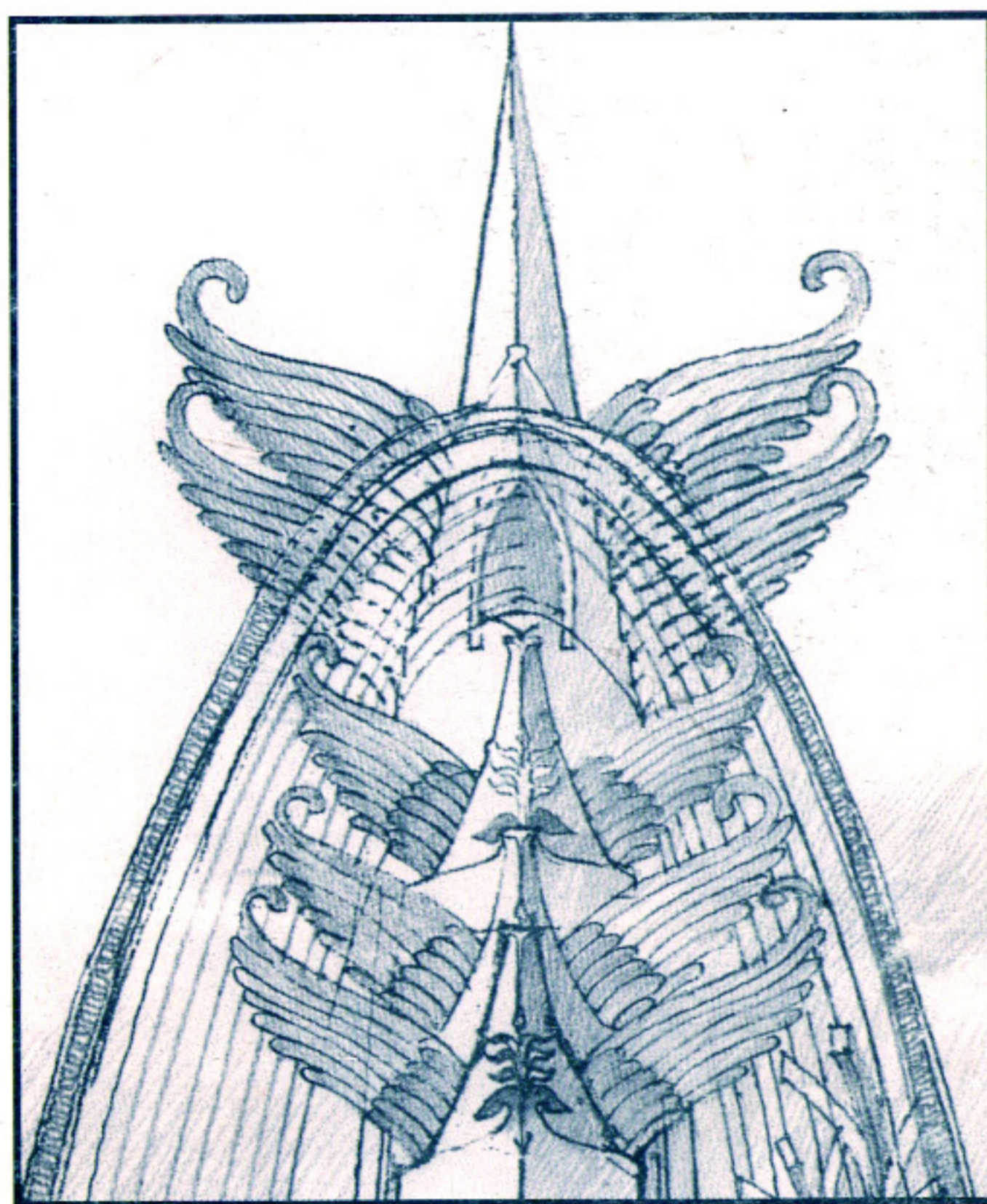

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

MAKOVECZ IMRE

LONDONI PAVILONJA

DIANA VAGY KÁROLY?

SAMUEL P. HUNTINGTON

ÉS MÁSOK A JÖVŐ KILÁTÁSÁIRÓL

VÁNDORISKOLÁSOK

ERIK ASMUSSEN, SVÉDORSZÁG

DAVID LEA, WALES

BANKÓ ANDRÁS 1960-1997

LÁZÁR IMRE E-K-O-LÓGIA

AZ ÖNKORMÁNYZATISÁG VÉDELMEBEN

EGY SZKÍTA MOTÍVUM ELEMZÉSE

1997/3-4

PROKISCH János felvételei az építészhallgató-társaival, Kós Károllyal, Machlup Károllyal és Révész Tiborral tett, 1906 augusztusi, székelyföldi tanulmányútról

ORSZÁGÉPÍTŐ

NYOLCADIK ÉVFOLYAM

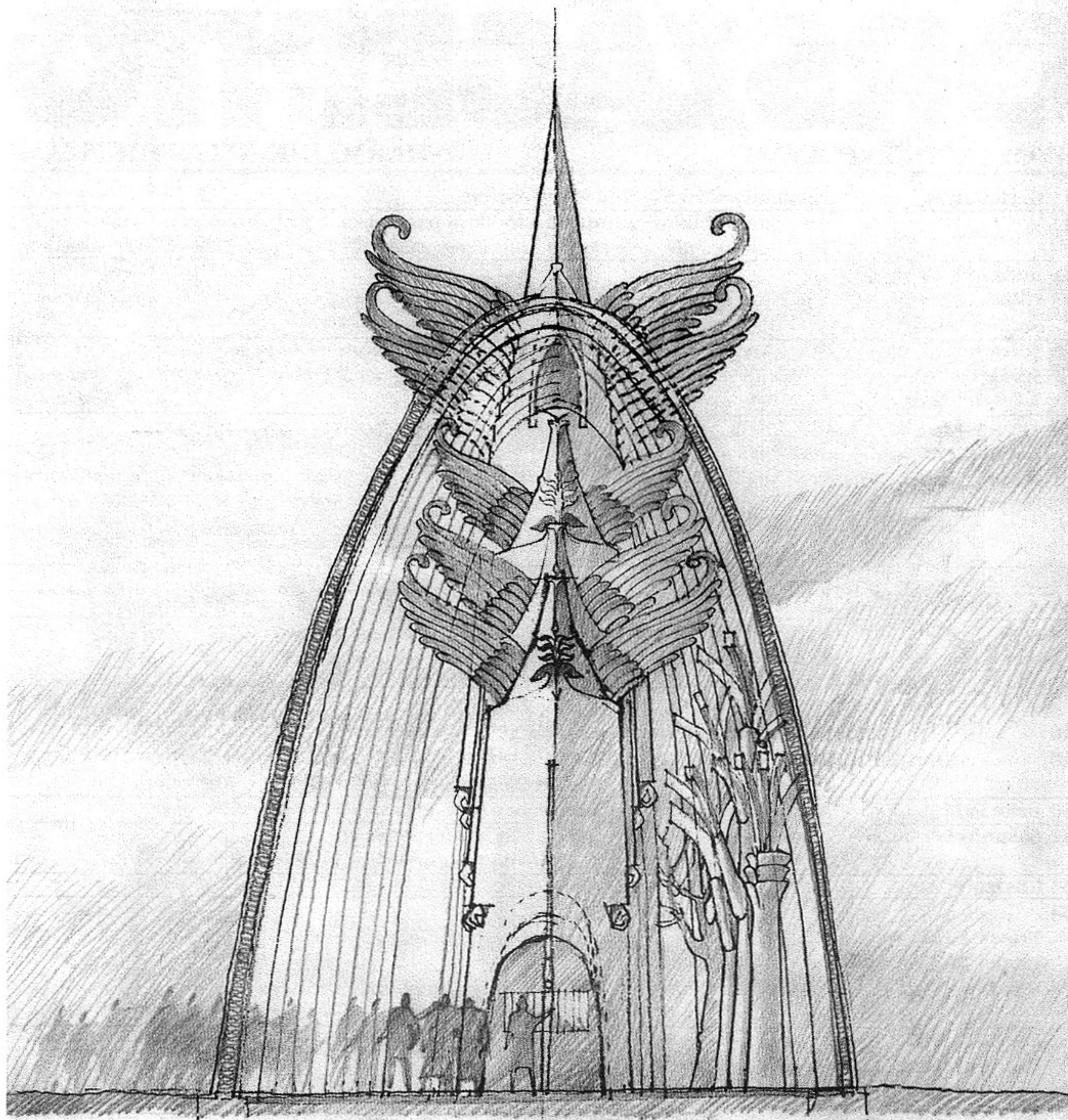
HARMADIK-NEGYEDIK SZÁM

2	Gerle János	Szubjektív előszó – <i>Subjektives Vorwort</i>
4		Beszélgetés Makovecz Imrével a londoni pavilonról, a globalizációról – <i>Gespräch mit Imre Makovecz über sein eigenes Ausstellungspavilon für London und über die Globalization</i>
11	Buda Miklós Pálfalvi Ferenc Szalai Zsolt	A pavilon számítógépes megjelenítése – <i>Die Darstellung des Pavilons mit Computer</i>
12	Terry Boardman Sevak Gulbekian	Diana vagy Károly? – Válaszúton a brit birodalom – <i>Diana oder Charles? Großbritannien am Scheideweg (Mit Benützung des Schriften Terry Boardman und Sevak Gulbekian aus Info'3 97-10)</i>
16	Kálmán István Samuel Huntington Helyes Gábor	HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK – <i>Dokumente der XX. Jahrhundert</i> Bevezetés – <i>Einführung</i> Az új világrend és a kultúrák háborúja – <i>Die neue Weltordnung und Kampf der Kulturen</i> A másik Európa – <i>Die andere Europa</i> Idézetek Samuel Huntingtonhoz – <i>Zitate zum Thema Huntingtons</i> (László Ervin, Robert Kaplan, Almási Miklós, Paul Virilio, Hamvas Béla, Petőfi Sándor)
26	Lázár Imre	E-K-O-lógia – <i>E-K-O-logie</i>
34	Z. Tóth Csaba	Egy szkíta díszítőmotívum elemzése – <i>Analyse eines scythischen Ornaments</i>
40		VÁNDORISKOLA – <i>Wanderschule</i> Vándorok bemutatkozása – <i>Wanderschüler stellen sich vor</i> Czégány Sándor, Gulybán Ede, Eszenyi Ákos, Fülöp István, Kuli László, Zsuffa Zsolt
46		Vándoriskola felvételi pályázat 1997 – <i>Wanderschule Aufnahme, Wettbewerb</i>
48		Szerencs, emlékmű-pályázat <i>Denkmal der Revolution und Freiheitskampf, 1848-49, Szerencs, Wettbewerb</i>
50	Beke Pál	Az önkormányzatiság védelmében – <i>In Schutze der Selbstverwaltungen</i>
52	Salamon Ferenc	Beszámoló a debreceni főépítész konferenciáról <i>Bericht über das Konferenz der Ortshauptarchitekten in Debrecen</i>
53	Kőszeghy Attila	Helyet a kételyeknek! – <i>Es gebe Platz für die Zweifel!</i>
54	Ertsey Attila Bankó András Virt Dezső	BANKÓ ANDRÁS 1960-1997 Megemlékezés – <i>Erinnerung</i> Írások – <i>Schriften</i> A TÉKA tánc házas tájékoztató füzetek befejezetlen története <i>Unbeendete Geschichte des TÉKA Tanzhaus Informationsmagazins</i>
61	Cseh Kálmán	Visegrádi tábor 1997 – <i>Visegrád Studentbaulager, 1997</i>
62	Erik Asmussen	Munkák – <i>Werke</i>
64	David Lea	Munkák – <i>Werke</i>
66		Hírek, beszámolók – <i>Nachrichten, Berichte</i>

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP Iparművészeti Kuratóriumának támogatásával készült

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., BOKOR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építész Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építészet Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és Társa Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF Kft.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055, 3710-061, Fax: 3710-055 Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Jelen dupla szám ára: 500 Ft. A folyóirat számonkénti ára 1998-tól 350 Ft., előfizetőinknek számonként 250 Ft + postaköltség

Szubjektív előszó – Az összevont szám, azaz az őszi *Országépítő* kimaradása miatt elnézést kérünk Olvasóinktól. Oka a szerkesztő megbetegedése volt, ez ötven éve először fordult elő, remélem nem válik mindennapos gyakorlattá. Mindenesetre a kettős szám elhúzódó szerkesztése alkalmat adott rá, hogy nyugodtabban figyeljem meg azt a már régebben felfedezett jelenséget, amelyet „spontán szerkesztésnek” nevezhetek. A negyedéves megjelenés és a szerkesztő (talán jó értelműnek vehető) dilettantizmusa lehetővé teszik, hogy egy szám tartalma hónapokon át formálódjék és érleljék. Ennek során a nyersanyag „magától” szerkesztődik, az írásokban rejtett összefüggések bukkannak fel, pókhálószerű fonadék kapcsolja össze az addig össze nem tartozó témákat. Váratlanul új szerzők jelentkez-

nek, akik az alakuló főtémát új szempontokkal gazdagítják; egymástól független sajtótermékekben a főtéma időszerűségét igazoló és a pókhálót, folyóiratunkat egy szélesebb szellemi hálóba beillesztő cikkek jelennek meg. A szerkesztő csak bámul az egybeesések, összcsengések láttán, öntudatlanul belekerült egy zenekari produkcióba és húzza a nem tanult dallamot. Vajon kiolvasható-e ez az élmény a folyóiratból azoknak, akik egyszer veszik csak kézbe? Vajon egy-két év elmúltával is jelzik-e majd egyes számok, hogy éppen akkor, amikor születtek, sikerült egy láthatatlan, de mindnyájunkat mozgató szellemi kavargás egyetlen jellemző csomópontját láthatóvá tenniük?

Ezt a számot Samuel Huntington írása kezdte maga köré szervezni. Mielőtt megkaptam volna a fordítást, már

majdnem szó szerint letaglózott Robert D. Kaplan véletlenszerűen kezembe került írása, *A közelítő anarchia*, a 2000 júliusi számában (folytatása ugyanott, augusztusban), amely saját tapasztalatokon alapuló tárgyilagossággal mutatja be a harmadik világ társadalmi válságát, amelynek jelene is elviselhetetlen, jövőképe már semmilyen jelző nem elég rettenetes. A 2000 éles szemmel készült válogatásában a globális gazdasági és társadalmi folyamatokról László Ervin, Almási Miklós, Joschka Fischer, Paul Virilio és John R. Bowen írásait lehetett olvasni a nyári hónapokban. Egy részük hivatkozik is Huntington művére, mások csak kapcsolódnak a témához. Huntington idézi az *Országépítő*-ben gyakran idézett *Info'3* című német folyóirat is, amikor a NATO várható keleti bővítését már a Huntington által felvázolt új világtérkép előmunkálatának tekinti, amely Oroszországot hivatott Európától elszigetelni. (Karl Neuffer: *Rußland und Europa*; *Info'3*, 97/9) Innen kezdve a könyvek ott nyíltak ki a kezemben, ahol a szerzők hozzászóltak a témához. (Ilyen idézeteket válogattam a dokumentum után.)

A folyóirat másik témája, Makovecz Imre londoni pavilonjának ismertetése, Diana hercegnő halálával váratlanul új megvilágításba került. Diana és Károly befolyása a brit társadalomra ugyanazt a dilemmát vetette fel, mint amelyet a fenti politológusok érintenek, és amely (az egyébként eredetileg más cikk írására felkért belgyógyász) Lázár Imre sorainak tanulsága, de amelyet egy ősi kaukázusi motívum magyar vonatkozásai ürügyén Z. Tóth Csaba is feszeget. A pókháló szálai kísértetiesen azonos pontok között húzódnak; Makovecz Imre Károly herceg felkérésére készített pavilontervének első vázlata Pál apostolnak ugyanazt a sorát idézi, mint amelyet Tony Blair miniszterelnök Diana hercegnő temetésén; a virtuális valósággal szembeni küzdelem szinte valamennyi írás központi kérdése. Ez mintha válaszolna is Huntington víziójára, mert csak személyes válasz lehetséges. A politikai-gazdasági stratégiák egyike sem szolgálja a szabad alkotó személyiséget. A csapdák köre régen bezárult, és ennek a ténynek a felismerése is kivételes helyzetet igényel. A két szélsőséges csapdahely-

zet a virtuális valóság szociálisan és hatásában elkülönülő két formája, a kábítószer és a kibertér abban hasonlítanak egymásra, hogy az ember fizikai-lelki kiiktatása irányában hatnak. Közül helyezkedik el a mindennapi küzdelem a valóságról tudósító információkkal, amelyek feldolgozhatatlan mennyisége és az emberi természetnek megfelelő válasz lehetetlensége elkábítja illetve korrumpálja az áldozatot és a valóságot magát is csak virtuális valóságként teszi elviselhetővé. A Huntington-féle víziót sem tudom másként értelmezni. Az ott leírt folyamat az abszurdumig fokozza a valóság elviselhetetlenségét, amivel tömegesíteni lehet a lélek jelenlétének lehetetlenségét. Mindezt az igazi valóság területén kell elszenvedni anélkül, hogy bármi személyes értelme volna, Huntington forgatókönyve egy a lehetséges forgatókönyvek közül, melyek a jelenlegi világfolyamatokat interpolálják. De az az öngerjesztő folyamat, amelynek eredményeképpen már ma is tízmilliók vannak kiragadva egzisztenciálisan nélkülözhetetlen biológiai, szociális és kulturális közegükből (R. Kaplan), a harmadik világból rohamosan terjeszti ki az amúgy is borotvaélen táncoló fejlett világra a kiszámíthatatlanság, a teljes labilitás veszélyét (Almási). Óránkra

(menedzserkalkulátorunkra) nézünk, hogy megtudjuk a pontos időt, de már az idő is szétszakadt a sebesség növekedésével, és a virtuális valóság részeként, mindenki máskor él, és találkozni szinte lehetetlen (Virilio). A virtuális szörnyetgekkel vívott csatákban felnőtt fiatalokkal éppúgy nem azonos korszakban élek, mint a XX. század végének társadalmi katasztrófáival; a véletlen találkozás egyre inkább tragikus. Érdemes-e Huntington víziójával komolyan számot vetni, ha kétséges, hogy forgatókönyvének nulladik perce előtt nem következik-e be az a biológiai, szociális és kulturális összeomlás, amely álmunkban temeti majd maga alá a virtuális világok elkábítottjait? Minden percben újra és újra választani lehet és kell önfeladás és személyes jelenlét között. Nagyszerű és hátborzongató élmény rácsodálkozni, hogy erről beszél Petőfi is, Hamvas Béla is, ahogy azt e lapokon bemutatni igyekszem. (G.J.)

A LONDONI KIÁLLÍTÁSI PAVILONRÓL, A GLOBALIZÁCIÓRÓL

– beszélgetés Makovecz Imrével –

Gerle János: Hogyan került sor a londoni meghívásodra?

Makovecz Imre: Annyit kell tudni a kiállítás háttéréről, hogy még a rendszerváltozás előtt, amikor az angol királyi család jelezni akarta a nyitást, a saját maga által állított szabályokat betartva először a trónörökös jött Magyarországra, és később, már a változást követően következett a királynői látogatás. Károly herceg saját kívánságára – természetesen a brit nagykövet előkészítő munkája után – látogatást tett lakásomon. Érdekelte egyrészt a személyem, másrészt az a szellemiség, amit ő a külföldi publikációkból megérezett. Tudni kell, hogy a trónörökös kiépített egy kis birodalmat maga körül, amely voltaképpen a később trónra lépő király gyakorló iskolája. Ez intézmények hálózatából áll, amelyek a közgazdaságtudománytól a jogon át a környezetkultúráig sokmindennel foglalkoznak, többek közt az építészettel is. Károly herceg alapított egy építészeti intézetet, amelynek többféle funkciójából én keveset ismerlek. Részben előképzéssel, részben posztgraduális oktatással foglalkozik, tehát fiatalokkal, akik még nem döntöttek el, hogy milyen felsőfokú tanintézetbe mennek, és olyanokkal is, akik már befejezték a tanulmányaikat. Ebbe az intézetbe olyan tanárokat hívtak meg, akik vonzódnak a herceg által képviselt felfogáshoz. Károly herceg szemben áll a pénzarisztokrácia és a nyersanyaglobby által mozgatott építészeti irányzatokkal, szemben áll a high-tech-kel, szemben áll azzal a világban egyre jobban elterjedt tervezési módszerrel, amelyben az épület a kereskedelem és az ipar fogyóeszköze. Egy példát mondok: egy áruház tervezése úgy folyik, hogy az előkészítő gazdasági számításokból és kereskedelmi célokból kiindulva meghatározzák, hogy mekkora, milyen áruválasztékú és mekkora forgalommal működő áruházat érdemes létesíteni. Ebből kialakul a program, amelyből technológusok megterveznek egy belső ágazati struktúrát, és erre szerkezetépítési versenyt írnak ki. Ez kivitelezői versenyeztetést jelent, amelyben elsősorban a határidő és a költség számít; a szerkezet állékony-ságát rövid távra kell csak biztosítani. Aki ezt a szerkezeti versenyt megnyeri, hozzá is kezdhet az építkezéshez. Ezzel párhuzamosan a technológusok meghatározzák az épület gépészeti és egyéb infrastrukturális rendszerét, amelyre kiírnak egy újabb versenytárgyalást. Az utolsó tervfázis a belsőépítészet és a külső megjelenés, ami már az ügynevezett dizájnerek dolga. Létre kell hozni az áruház imidzsét, amely kifejezi – általában áruházakról van szó – a céghez tartozást, nem tér el túlságosan a korábban megépített formáktól. Ezzel a tervezési módszerrel áll szemben Károly herceg felfogása, amely szerint az épületnek az egész emberiség kultúráját magába kell foglalnia; a vásárlás nem a szocialista termelés-elosztás, sem a bővített újratermelés alapján képzelendő el, hanem az élethez valóban szükséges cikkeket kell tudni egy áruházban megvásárolni, és ehhez maga az épület is a történelmileg hitelesített vásár-

csarnok vagy üzlet szellemét hordozza. Ne legyen olyan monumentális bevásárlóközpont, amely voltaképpen a pénz és a fogyasztás temploma.

Ezért a Prince of Wales Institute of Architecture-ben a történelmi építészetből indulnak ki, és Károly herceg olyan építészekre támaszkodik, mint például Leo Krier, aki a kereskedelmi és hadimozgásokkal szemben a nőtt város, a középkori város struktúráját követi a huszadik és huszonegyedik század igényeihez igazodva. Ehhez a középkori, nőtt város jelleghez egy csaknem semleges, klasszicista építészeti formarend illeszthető, és ez az a stílus, amelyet Károly herceg építészeti intézete évek óta mércének tekint. Ez éles szembenállást jelent az általános angliai építészeti felfogással, a pénzarisztokráciával és mindazokkal, akik egy globalizálódó társadalmi struktúrában gondolkodnak. Károly herceg tehát nagyon élesen elutasítja azt a fejlődési koncepciót, amelyről olyan sokat beszélnek most Magyarországon és másutt is.

Ebbe a képbe kerültem én bele, mint alternatíva arra, hogy Károly herceg szerint hogyan kell az építészethez, az emberi környezethez viszonyulni, és amit akkor, amikor király lesz, továbbra is képviselni akar. A gazdasági élettel kapcsolatosan ugyanígy meghatározott koncepciója van, amiként sok más területen is. Megjelent tehát a windsori házban egy potenciális uralkodó, aki az angolszász világuralmat egy meghatározott koncepcióval szeretné elterelni abból az irányból, amelybe egy láthatatlan világkormány próbálja terelni. Károly herceg számára ez természetesen állandó konfrontációt jelent a hétköznapokban, sőt azt jelenti, hogy az apparátusában is megjelennek azok az erők, amelyek nem nyíltan, de hatékonyan akadályozzák azt, hogy a herceg koncepciói zavartalanul megvalósuljanak.

Ebbe a történetbe kapcsolódik bele az első felkérés, amikor a herceg javaslatára évekkal ezelőtt a RIBA (*Royal Institut of British Architects*) meghívott, hogy rendezzek Londonban egy kiállítást. Tudni kell, hogy a RIBA is szemben áll a herceg szemléletével, és az angol építészek többségének általános felfogását képviseli. Ez a meghívás hosszas tárgyalások és bizonytalankodások után, amelyek része az is, hogy meghívtak Londonba, és a RIBA székházában előadást kellett tartanom, s ott meglehetősen éles vita alakult ki köztem és Charles Jencks és mások között, oda vezetett, hogy megbízták Dennis Sharpot a kiállítás megrendezésével. Ő a kiállítást ellenőrizhetetlen, leleplezhetetlen módon csődbe vitte. Konkrétan az történt, hogy hivatalosan meghirdette a megnyitót, meghívókat, plakátokat nyomtattatott, de eközben nem gondoskodott a kiállításához szükséges minimális pénzről, sőt úgy adminisztrálta a dolgokat, mintha a magyar államnak lett volna feladata a kiállítás anyagi háttérét biztosítani, noha erről szó se volt. Miután a kiállítás ilyen sajátos módon megbukott, a feladatot elvették Dennis Sharptól és átadták egy másik építészeti írónak, Charles Knewittnek, aki azzal a Károly herceggel

Első vázlatok a kiállítási pavilon koncepciójához

egyezetett javaslattal állt elő, hogy ne szokványos kiállítás legyen, hanem építsünk fel egy pavilont, amely bemutatja, hogy mit is jelent az az építészet, amelyet én gyakorlok. Így került sor arra, hogy több helyszínt megnéztünk, több önkormányzati testülettel tárgyaltunk, és végül a Westminster kerületben a Themze melletti Embankment parkot választottuk ki a pavilon elhelyezésére. Elképzeléseink szerint ez a pavilon három hónapig állt volna ebben a parkban. Úgy terveztem meg, hogy szétszedhető legyen, és a lebontás után Wales és Anglia határára került volna, mint afféle állandó találkozóhely, művelődési ház, egy hagyományos kézműves mesterségekkel foglalkozó walesi közösség számára.

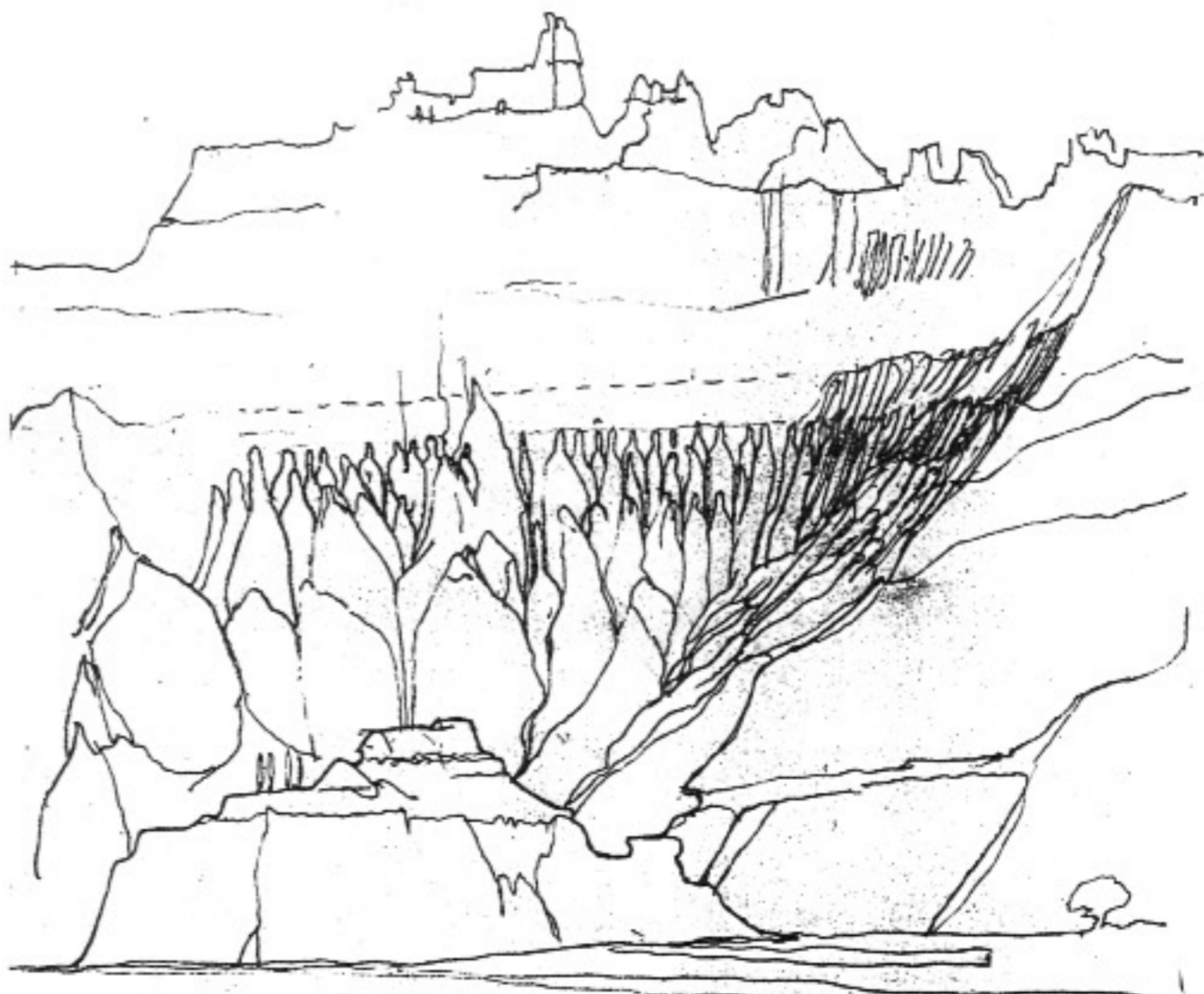
A pavilont megterveztem, költségvetést készítettem, a kiállítás azonban egyelőre elmarad. Londonban megváltozott a helyzet, és úgy látszik, hogy a pavilon megépítésére általam sem átlátható okokból egyelőre nem kerül sor.

Az épület maga egy kicsi domb, amelyik belül hosszában ketté van vágva. Az ellipszis alaprajzú épület mindkét végén le van vágva, a bejáratnál Sir John Soane saját házának homlokzati részlete látható, a másik oldalon pedig egy szárnyas figura. A homlokzat-másolat kapuján kell bemenni úgy, hogy az alsó része pneumatikus rendszerrel felbillenthető. A belépés után a látogató szembetalálkozik a Soane-ház belső lépcsőjével, amelyen fel lehet menni, és rá lehet látni arra a lebegő platóra, amely a Soane-házban az építész-

növendékek műtermének a padlója, de itt nem vízszintesen, hanem ferdén áll; nem kompozit oszlopok tartják, hanem ágasfák, de berendezése pontos másolata az eredetinek; ugyanazok az egyszerű asztalok, lámpák láthatók, sőt az a különös kegytárgy is, amely ott van a Soane-múzeumban: egy macskamúmia egy egérmúmiával.

Ezután az enyhe humorral átítatott előrész után következik az a fal, amelyik kettéosztja az épületet, s amely fal mentén egymás mögött egyre növekvő méretű, hatalmas, fémből készített figurák állanak, akiknek a tengely mentén előre és hátrafelé is van arcuk. Ezek a figurák tehát egymással szembe is fordulnak. Az elválasztó fal, amely magukat az alakokat is kettévágja, egyik oldalán fekete bársonnyal, a másikon tükörrel van borítva; ugyanígy a padló is az egyik oldalon fekete bársony, a másikon tükör. A két félteke között a figurák alatt van átjárási lehetőség, és a nyílásokban álló tengelyre szerelve, lapozható formában láthatók az eddigi munkáimról készült képek. Ahogyan a sevillai pavilonban, úgy itt is az egészhez kapcsolódik egy világítási és zenei program. A zenei programnak az a lényege, hogy a falakon vonulásokat, futásokat, elcsendesedéseket lehet végigkövetni, ugyanakkor a hatalmas figurák beszélgetnek egymással; nemcsak az egymással szemben állók, hanem a második, harmadik szomszédok is. A falakból áradó zenei mozgás, tehát hogy szél fúj, vagy végigvágat egy ménes a termen, vagy ézengés hallatszik távolról és aztán közeledik, ezek kombinálódnak egy olyan nyelvvel, amely ma nem létezik. A zenéhez kapcsolódik a megvilágítás változása is. Közben állunk a tükörpadlón, és lefelé ugyanazt látjuk, amit felfelé, és a mellettünk lévő tükörben látjuk a figuráknak azt az oldalát is, amelyet az elválasztó fal eltakar, de a valóságban ugyanúgy van ott, ahogy a tükörben látjuk, tehát a tükörnek végre egy olyan változatát is megismerjük, amelyben nem csak a visszatükrözött tárgy, hanem annak alteregója is megtalálható. Ezzel az egész történettel és a figurák alakjával azt próbáltam érzékeltetni, hogy ez a különös, Piranesivel

Fent változó tömörségű kőrétegek; alul a víz „bábukra” tagolja a hegyet. Előtérben az „emlévényen” egy nagy csarnok-ház (Beorn háza), építészet építész nélkül. A bábuk körülállnak egy építményhez hasonló természeti formát. Emlékezhets-e, álmodhat-e a természet így? Emlékezhets-e egy tanácskozássra, egy színházi előadásra egymillió évvel ezelőttről?

kapcsolatos tér-idő-tévesztéses világ kapcsolódik a magyarszékita ősök hamis képzetvilágához, ugyanakkor a Pendragon-legendából is ismert, ősi kelta formákhoz. Így próbáltam meg a pavilont laza kapcsolatba hozni a Soane-féle építészeti gondolkodásmóddal, amely univerzális és európai hatáskörű, valamint a tudat alatt élő, elfelejtett történelemre, az Aranykorra utaló világgal. Ez akkor válik igazán elevenné, ha az épületet elképzeljük a walesi-angliai határon, amely határvonal sokkal reálisabb a valóságban, mint a tömegkommunikáció által kialakított általános emberi tudatban.

Ez a lényege a pavilonnak, és rendkívüli módon sajnálom, hogy a soha tetten nem érhető, önmagát világosan soha meg nem mutató politika áldozata lett. Közép-Európa és Anglia fúziója – mert ezt jelenti a terv – nem tudott ebben a pavilonban testet ölteni, és lehet, hogy az életemben már nem is fog, és nem hiszem, hogy ezt valaha is képes leszek megbocsátani ezeknek a láthatatlan erőknél. Mindenesetre a pavilont végigrajzoltuk, és ha ez a rettenetes gyász, ami most sújtja az angol királyi családot, valamennyire enyhül, és valamennyire, amennyire egyáltalán lehetséges, kialakulnak az új játékszabályok, amelyeken valószínűleg nem most dolgoznak, hanem már korábban kidolgozták őket, akkor a pavilonról készült összes rajzból összeállítok egy albumot, és elküldöm a hercegnek, hogy a köztünk kialakult, nagyon érdekes kapcsolat meg legyen tisztelve. Ezért készülnek a számítógépes rajzok, amiket egyébként humornak szánok. Megszenvedett a számítógép rendesen, és megszenvedtek azok a remek, tehetséges és tájékozott fiatal emberek is, akik ezt a tervet a számítógépbe berakták. A számítógép csaló masina, mert nem tud csalni; képtelen olyan perspektívát látni, amelyet az ember lát.

Gerle János: Sir John Soane hogyan illeszkedik bele abba a kulturális vonulatba, amelyet számodra Piranesi és Borges világa jelent?

Makovecz Imre: Soane háza tele van Piranesi-metszetekkel, s az egész lakás, úgy, ahogy van, egy Piranesi-féle koncepció Angliában. Ez fantasztikus dolog, hogy egy igazi Piranesi-féle tárgyegyüttes nem Olaszországban jött létre, hanem Londonban, és nem is nagy időeltolódással.

Gerle János: Érintetted a globalizáció gondolatát. Az *Országépítőben* olvasható az az új amerikai elmélet, amely szerint az eddigi kétpólusú világot felváltja egy többpólusú rendszer, az egyes kultúrkörök válnak hatalmi góccokká, és azok érintkezési felülete lesz az erőegyensúlyt folytonosan kiegyenlítő feszültségek színtere. Ebben a koncepcióban Európa és Amerika egy kultúrkörként szerepel, mint a nyugati kereszténység területe. Ez az elmélet persze egyúttal megvalósítandó cél is. Milyen szerepet játszhat ebben az új felállásban a magyar kultúra, amely sok régi európai értéket hordoz? Látsz-e lehetőséget arra, hogy a fenyegető kulturális globalizáció ne tüntesse el ezeket az értékeket?

Makovecz Imre: Hosszú ideje kísért újra és újra egy éber álom. Nagyon sokszor jelenik meg előttem egy szibériai család képe, annyira intenzíven, hogy magam előtt látom a házat, minden apró részletét egészen a küszöbög, és azt is, hogy hogy néz ki az út, amely oda vezet. Kis csoportokban lazán fenyők veszik körül, most is látom, az apa jön haza naponta puskával, mert vadászniia kell; a család otthon él, a falakon szőttesek, minden be van burkolva a hideg ellen. Létezik egy másik utazásom is; ez Nepálba vezet. Egy köves, lejtős terepről van szó, amelyen a házak állnak. Ott él egy közösség, akikhez – csak így tudok fogalmazni – időnként utazom. Soha még nem álmodtam Amerikával. Soha nem gondoltam egy amerikai családra valahol Connecticutban vagy Kaliforniában; természetes kapcsolatom kelet felé van.

Nagyon érdekes, ami ezzel kapcsolatban történt. Évekig foglalkoztam azzal, hogy Witten-Annenben a Waldorf-

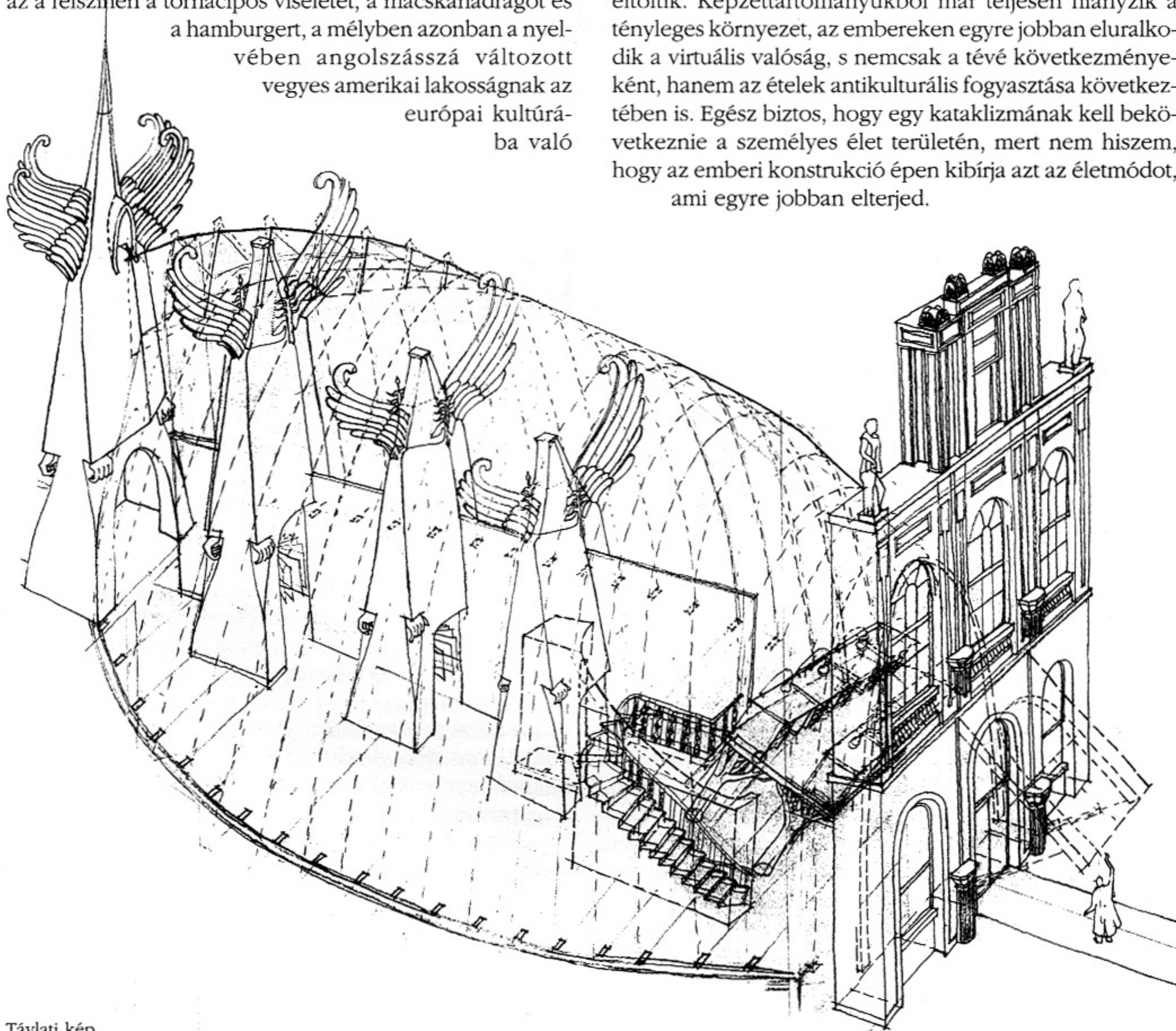
tanár képző főiskola épületeit megbővítem; több változat is készült, és sokszor utaztam oda. Így kerültem nagyon szoros kapcsolatba Eginhard Fuchssal, akinek, mint az intézmény akkori igazgatójának, az volt az ambíciója, hogy a witten-anneni főiskolát megerősítse, de ez kudarcba fulladt a stuttgarti antropozófiai központ ellenállása miatt, és elpártolt tőle a Goetheanum vezetősége is.

Fuchs végül is az utcára került, tudomásom szerint a családi élete is felbomlott, és előbb Észak-Németországba költözött, azután pedig elment Oroszországba, ahol most az Ural melletti Ufa városában szervezi a *Szép iskola* mozgalmat. Jövőre Ufába, valamire Baskíria irányába kell utaznom, ahol ez a mozgalom egy konferenciát rendez, hogy megpróbálja megfogalmazni azokat a szellemi és fizikai lehetőségeket, amelyek a nagyon nagy nyomorban és elhagyatottságban élő oroszok számára adódhatnak. Tehát bekövetkezett a sorsomban, hogy arrafelé kell utaznom fizikailag is, amerre eddig csak imaginációs utakon közlekedtem.

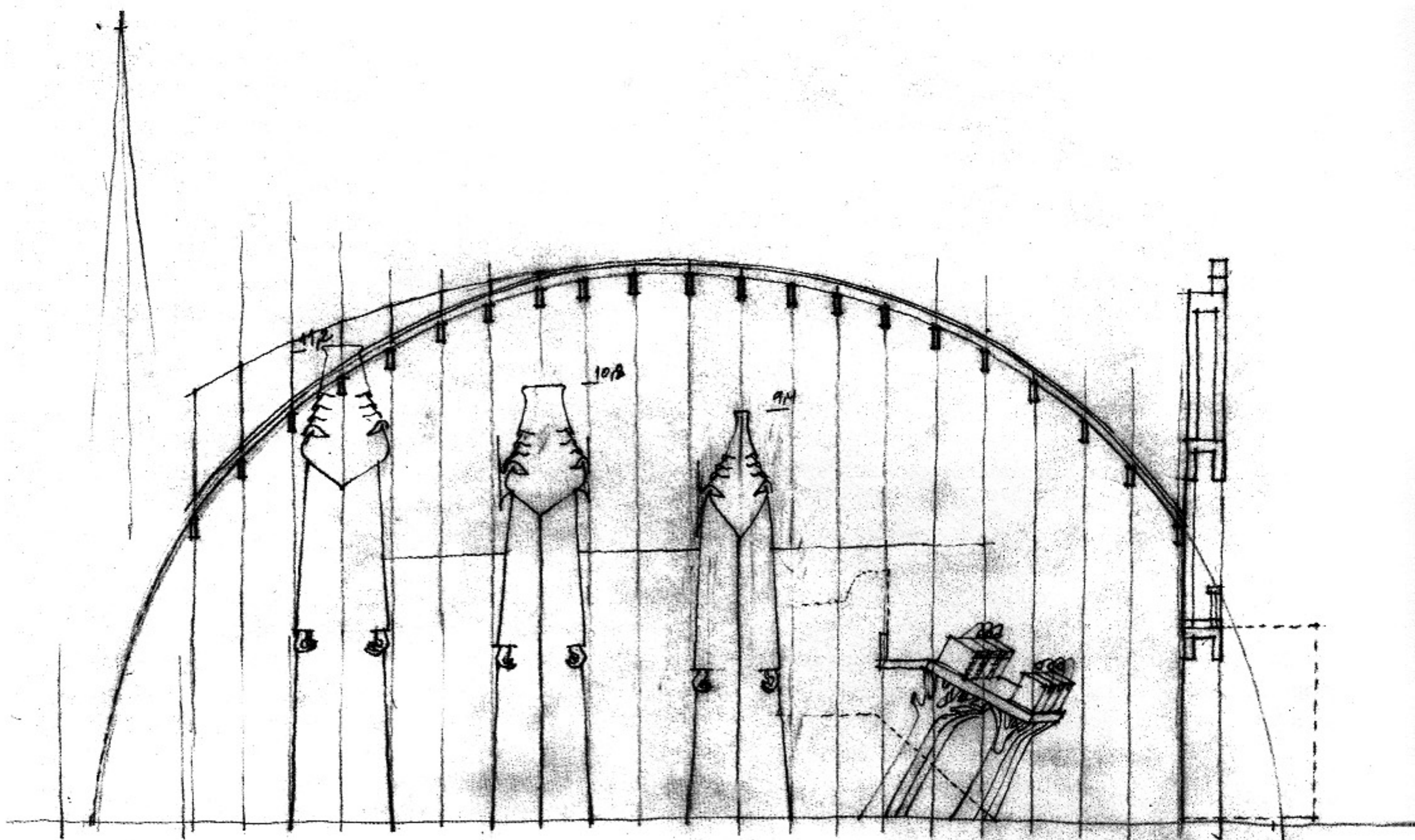
Miért mondtam el ezt a történetet? Mert úgy gondolom, hogy az a manipuláció, hogy Európát Amerikához kötni, az a felszínen a tornacipős viseletet, a macskanadrágot és a hamburgert, a mélyben azonban a nyelvben angolszászá változott vegyes amerikai lakosságnak az európai kultúrába való

kötését jelenti. Lehet, hogy Európa képes lesz Amerikát befolyásolni, amennyiben Európában a győztes tudat és életrevaló gondolatok újra befészkelik magukat az emberekbe; lehet, hogy Európa alkalmas lesz arra, hogy az egyre elviselhetlenebb amerikai állapotokat felújítsa, és újra hozzákösse ahhoz az eredeti kultúrához, ahonnan az ottani emberek ősei kiszakadtak. Feltételezhető, hogy ez csak az indián kultúra újrafelemelkedésével párhuzamosan lehetséges; gondolok például Douglas Cardinal építészetére.

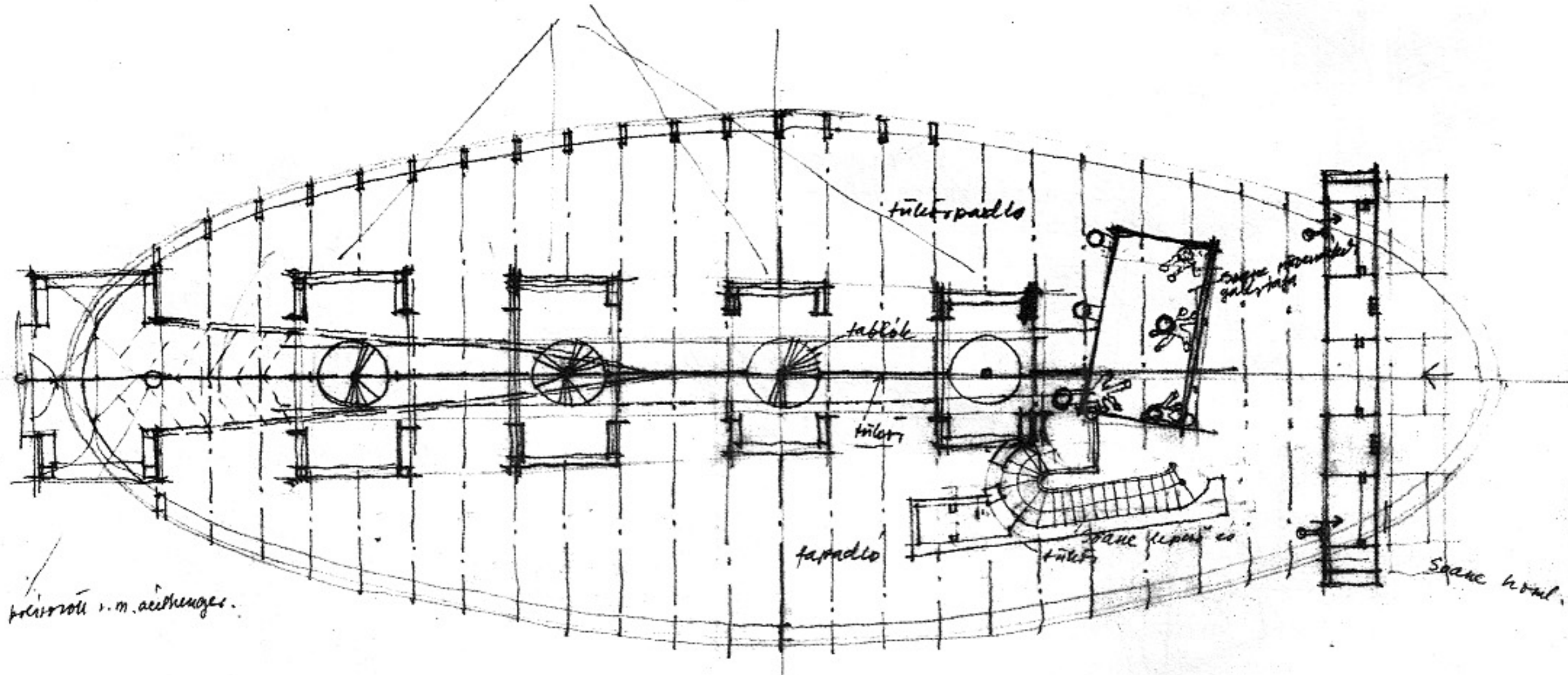
Egészen biztos vagyok abban is, hogy Oroszországot lehetetlen leszakítani Európáról. Oroszország mindig is Európa részének volt tekinthető, tessék Rainer Maria Rilkére gondolni, az orosz írókra, az egész tönkretett orosz civilizációra. Biztos vagyok benne, hogy a globális világrendi manipuláció ellenére mégiscsak eurázsiai kultúra lesz ennek a térségnek a jövője, és Amerika örülhet, ha a saját manipulációja eredményeképpen megváltódik az egyre elviselhetlenebb, egyre arrogánsabb, szerencsétlen, vak állapotából, a többszörösen kipárnázott karosszékektől, a tévékészülékektől, amelyek előtt az öregek egész napjukat eltöltik. Képzettartományukból már teljesen hiányzik a tényleges környezet, az emberek egyre jobban eluralkodik a virtuális valóság, s nemcsak a tévé következményeként, hanem az ételek antikulturális fogyasztása következtében is. Egészen biztos, hogy egy kataklizmának kell bekövetkeznie a személyes élet területén, mert nem hiszem, hogy az emberi konstrukció épen kibírja azt az életmódot, ami egyre jobban elterjed.

Távlati kép

zeneművész hallgatna

Én biztos, hogy nem változom meg, és biztos továbbra is Szibériába utazom, meg Temesvárra, meg Nagyváradra, Bácskába, Lendvára, Dunaszerdahelyre vagy Kassára. Alapjában véve nem rendítenek meg ezek a globális koncepciók; engem sokkal jobban befolyásol H. Lajosnak és sógorának a tevékenysége Dunamocson és Komáromban, akik akkor, amikor Pozsonyban a vár alját, és Komáromnak a régi részeit bontották, akkor rozoga autóikkal faragott köveket, kerékvetőket, ajtókereteket, az 1500-as, 1600-as évekből való feliratos záróköveket mentettek ki tömegével a bontásból, és rejtették el őket kis dunamenti falvakban. H. Lajos ezekből a kövekből építi fel a Duna szlovákiai

oldalán a saját házát, amelyet tíz évvel ezelőtt terveztem neki, és most tart a gleichninél, még a tetőt sem tudta rárakni, mert nem volt rá pénze, most pedig a sógorának kell terveznem egy házat, amelyik ugyanígy felhasználja a régi köveket, hogy ne vesszenek el, maradjanak fenn. Én ezekben az emberi gesztusokban és törekvésekben jobban hiszek, mint a hamburgerben.

Gerle János: Most fejeződött be a lengyelországi kiállítássorozat Krakkóban; egyébként is gyakran jársz a szomszéd országokban. Milyenek látod Magyarországgal összehasonlítva a környező országok helyzetét?

Makovecz Imre: Az igazi nagy különbség, akár Szlová-

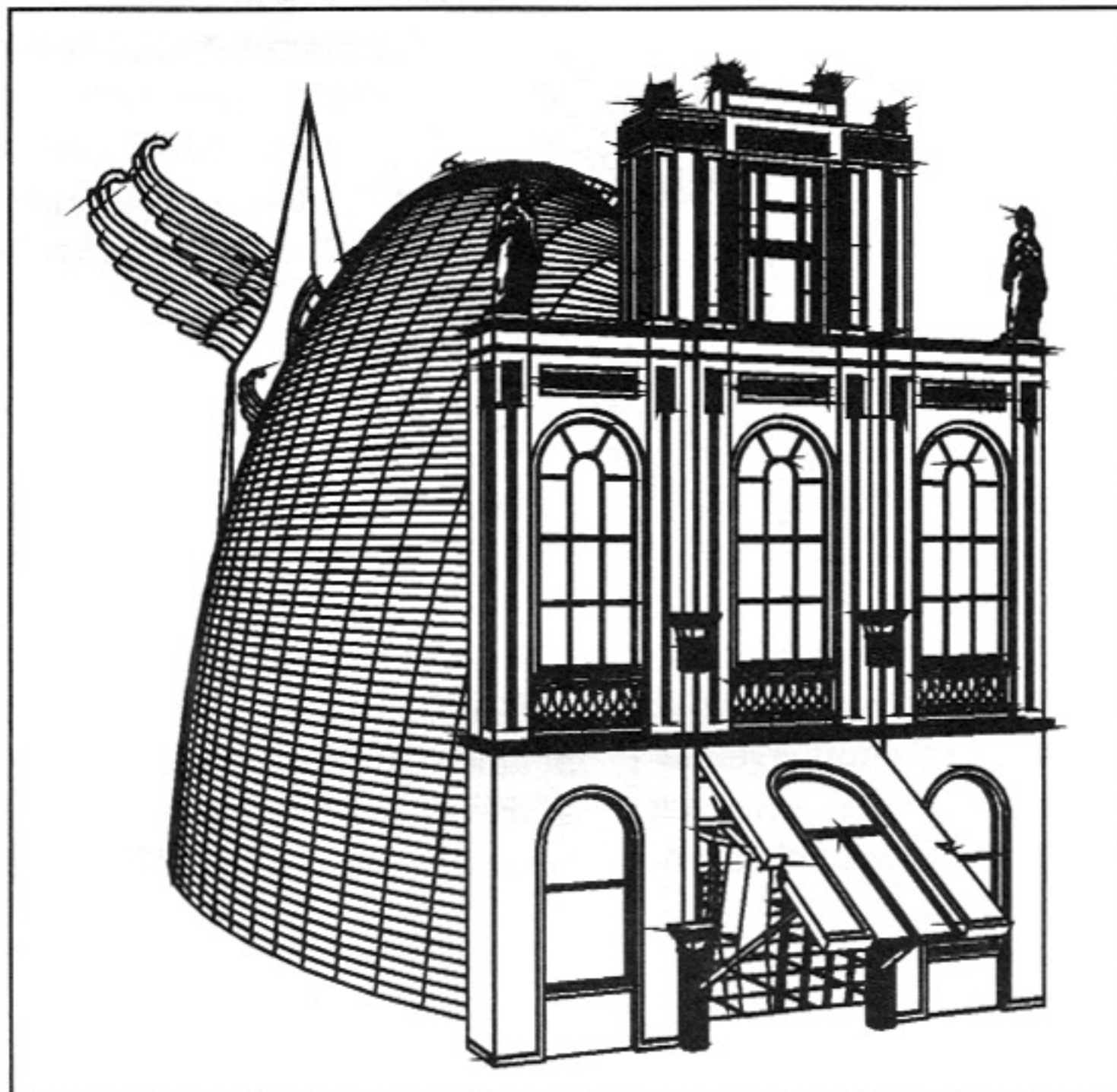
kiára, akár Romániára, akár Lengyelországra, akár Szerbiára gondolok, az, hogy Magyarországon nagyon erősek a magyarellenes erők a politikai életben és most már a gazdasági életben is, míg a környező országokban nem. Lengyelországban a kommunisták lengyelek – szívük szerint, nem fajtájuk szerint,

nem rejtetten zsidóellenes szöveget nyomok, hanem a lehető legegyszerűbben gondolom – a lengyelek közel negyvenmillióan vannak, rengeteg a fiatal, vidáman élnek a nap alatt, a nők elegánsak, szépek, a férfiak nyugodtak, férfiasak. Szlovákia Szlovákiát épít, igaz, hogy a politikai élet területén súlyosan magyarellenes hangulatban, de a mindennapi életben ez nem így van. Besztercebánya főterét például gyönyörűen rendbehozták. Romániában a kormányváltás óta nagyon pozitív változásokat tapasztalok; nem gyűlölik az idegeneket, olyan emberek kerültek önkormányzati pozíciókba, akik mindent megtesznek, hogy az emberek normális körülmények között éljenek. Talán a legfontosabb különbség tehát, hogy Magyarországon áthatja a mentalitást egy vereségtudat, amit az emberek már észre sem vesznek, és egy tehetetlenség, ami a közügyeket illeti. Ami a magánérvényesülést illeti, ott szélsőséges individualista taposás folyik. Pénzért, pozícióért, a mindennapi kenyérért. A magyarok sokkal negatívabb képet alakítanak ki mások számára magukról, mint amilyen a valós helyzetük. De amilyen minden szómágia, természetesen be fog következni, hogy a vereségtudatból tényleges vereség jön létre, ha a magatartásunkon nem változtatunk.

A nemszeretem vezetés következtében Budapest mocskos, balkáni várossá változott. Természetes, hogy szemét van, természetes, hogy a falakat össze kell firkálni, természetes, hogy az agresszivitás nem nyeri el méltó büntetését, természetes, hogy a közbiztonság egyre rosszabb, és én nem tudok mást gondolni, mint hogy a jelenlegi kormányzat koncepciójába mindez beletartozik. És ha ez nem koncepcionális, hanem kvázi zsigerből van így, annál rosszabb. Ugyanakkor és ennek ellenére a Kárpát-medence vezető állama most is Magyarország. Minden tekintetben, az emberek tudatában is így él; Brassóban, Belgrádban, Lendván vagy Pozsonyban egyaránt úgy gondolják, hogy ha Budapestre jönnek, akkor *feljönnek* Budapestre, mert ennek a különös, összefüggő területnek a fővárosa a mai napig is Budapest – nem biztos, hogy ez jó, de az emberekben így él.

Gerle János: Az említett vereségtudattal áthatott helyzetben milyen konkrét lépéseket látsz szükségesnek? Mit tehetnek a változás érdekében az olyan intézmények, mint például a Magyar Művészeti Akadémia?

Makovecz Imre: Szívesen elmondom, mint elnök, hogy milyen problémát jelent a Művészeti Akadémia működése. Nekem a Magyar Művészeti Akadémia megalakulásának első percétől fogva az volt az álláspontom, hogy az Akadémia ne foglalkozzon az ellenfeleivel, hanem azzal foglalkozzon, hogy belül szabaduljon fel, és képes legyen belül, a saját tagjai körében egy szabad és eleven szellemet felébreszteni. Ez, azt lehet mondani, hogy a tagok nagy része számára sosem volt világos, és ma sem az. Ennek több oka van: az egyik, hogy az Akadémia természetesen idős embereket foglal magába, akik életük nagy részét, negyvenöt évet a múlt rendszerben töltötték el; felhalmozódott bennük negyvenöt

évnvi sérelem és torzulás, annak ellenére, hogy nagyszerű emberek, hallatlan életművel a hátuk mögött. Tessék gondolni László Gyulára, Farkas Ferencre, és a többiekre, akik itt minden csütörtökön összegyűlnek. Mégis nagyon sok tagunkat áthatja az az érzés, hogy nem vagyunk elég fényesek, elég érvényesek a mai magyar társadalomban, nem hallatjuk eléggé a szavunkat, nem viszonyulunk kellő módon a Széchenyi Művészeti Akadémiához, a Televízióhoz, a Rádióhoz. Nem elégednek meg tehát azzal, hogy vannak, holott az én elképzelésem szerint az Akadémiának ebből kell kiindulnia. Mert az Akadémia a szent öregek találkozóhelye, és a létük és kisugárzásuk, ami ugyan láthatatlan, elég kell, hogy legyen, vagy legalábbis ez kell, hogy az alapja legyen minden megnyilatkozásuknak. Valójában az én álláspontom az Akadémiával kapcsolatosan a mai napig is ugyanaz, mint a magyar néppel kapcsolatosan. Tehát azokat a megalázottságokat és megalázásokat, azokat a méltatlanságokat, amelyeket meg kellett élniük itt az embereknek, mint a mérget, ki kellene tudnunk takarítani magunkból. Tekintettel azonban arra, hogy a rendszerváltás ehhez nem nagyon segíti hozzá az embereket, illetve az embereknek egy jelentős részét, ez nagyon nehéz. Magyarországnak az átalakulása, amit a politika vezényel, nem ebben az irányban zajlik pillanatnyilag, hanem egy új cselédség kialakítását célozza meg, és természetesen fokozza a belső sérüléseket, a félelmet, a tétovaságot, az irigykedést, a pletykák világát, stb., ezek dominanciája inkább nő, mint csökken, tehát nem olyan egyszerű ezt az álláspontot, amit az Akadémiáról elmondtam, érvényesíteni. De nem hiszek más útban. Nem hiszem, hogy a történelem lineáris folyamat, amelyben oksági összefüggések van-

nak, hanem inkább azt hiszem, hogy nem reális, ha egy öreg embernek jövőképe van; egy öregember ne foglalkozzon a föld, a továbbélők, az utódok, jövőjével. Úgy foglalkozzon az élet végével, hogy képes legyen megtermékenyíteni az utána jövők gondolkodásmódját. Kerüljön be a tudatba az öregségnek, vagy a tapasztalatnak, vagy ennek a vendégségnek egy olyan szubsztrátuma, amelyet áthat az a probléma, hogy vajon az örökléssel kell-e foglalkoznunk, vagy az átalakulással, a metamorfózissal. Nyilván mind a kettővel foglalkozik mindenki, ha megöregszik, de ez más gondolatokat termel ki a világból, mint amikor az ember huszonnégy éves. És a világnak nagyon nagy szüksége volna az öreg emberek efféle gondolataira. Mert a globális világeszményhez hozzátartozik, hogy megszületni dicsőség, meghalni titok. A sztárok eltűnését a világban soha nem nagyon jelzik, de a sztárok megjelenése óriási csinnadratta. Mindig a születés van hangsúlyozva, az öregedés egy darabig maszkírozva, majd eltüntetve. Ehhez az egész különös világrendhez az optimizmusnak ezt a furcsa, hazug változatát használják, amelyet a teljes em-

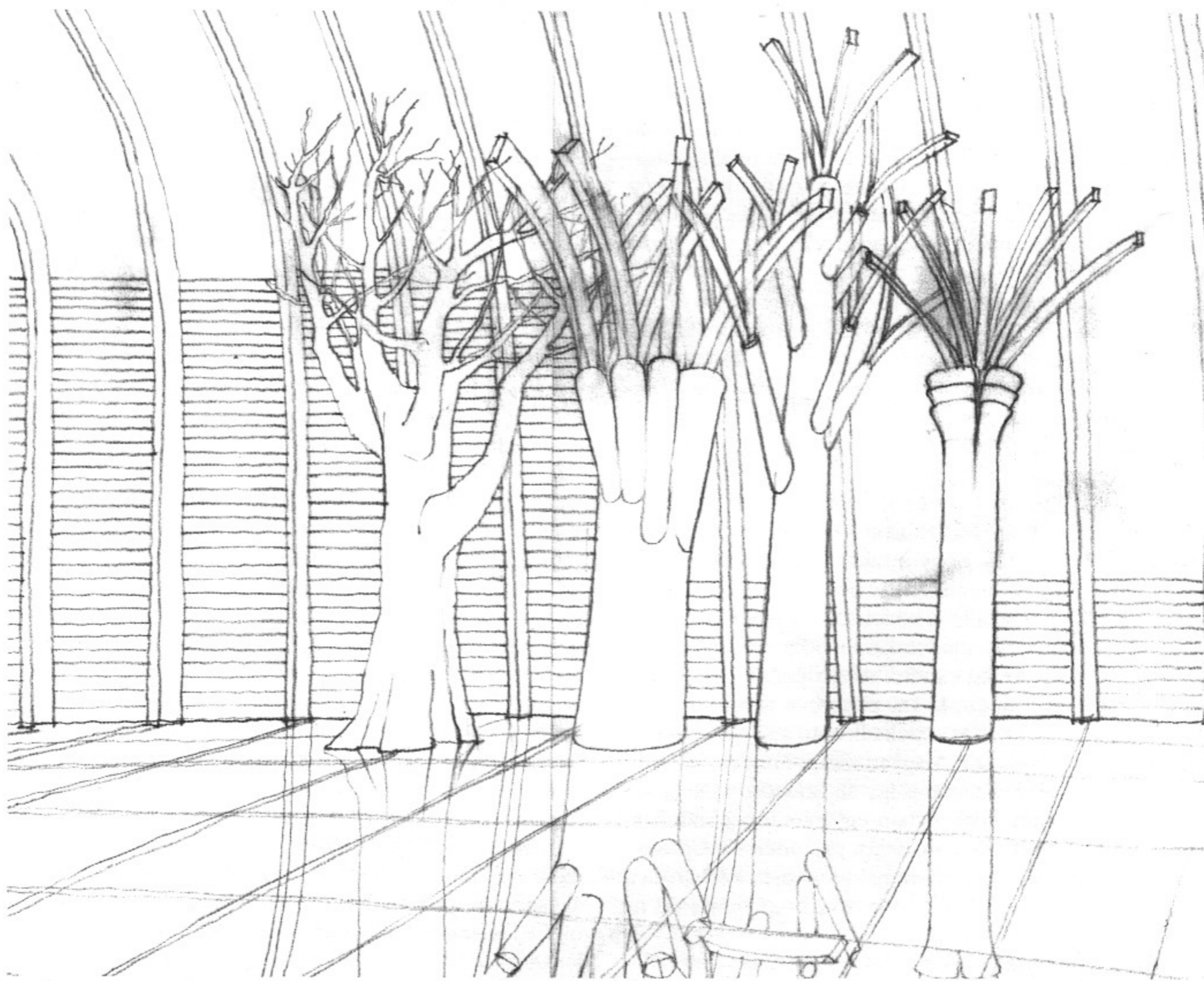

beri élet megmontásának kell, hogy tekintsek, mert ebben nincsenek benne az öregek, ahogy a társadalomban nincsenek benne a növekvő gyermekek sem. A társadalom legitimitása a munkaképesség kezdetétől a munkaképesség kimerüléséig tart, és ami azt megelőzi és követi, az valójában nem számít. Ez nekem nem tetszik, mert afunkcionális az életünk jelentős első húsz éve, vagy talán több is, mert ma már az a divat, hogy az egyetemet elvégezve hivatásos munkanélküliként folytatja az ifjúság az életét, és ugyanígy: a nyugdíjba menés ma már jeltelen figuraként kezeli az öregeket. Ha azt kérdezik egy hetvenéves embertől, hogy mi a foglalkozása, azt kell válaszolnia, hogy nyugdíjas, holott ez nem foglalkozás, ez egy szociális állapot, amiről beszélni megalázó.

Gerle János: Milyen további kulturális forrásokat látsz a magyar vereségtudat felszámolására?

Makovecz Imre: Ilyen például a Kós Károly Egyesülés is, amelyet legalább olyan nehéz ebből a szempontból működtetni, mint az Akadémiát, mert képtelenek a tagszervezetek és az ott dolgozó emberek rácsodálkozni magára

A ház jobb oldalán „mintakollekció”, átalakulások nevesítve: Zalaszentlászló, Szigetvár, Százhalombatta, Lendva, stb.

az Egyesülés létére. Nem tudják érzékelni ennek a súlyát, mivel valójában a szívükben nincs hit a tekintetben, hogy egy ilyen csoportosulás léte számít a világban. Ennek ellenére mégiscsak létezik; nyögve, panaszokkal megtűzdelve, de működik. Úgy gondolom, hogy ha a derűs férfiúi és aszszonyi erények át tudnák hatni a mindennapi tevékenységét, akkor ez győzelmes és vidám társaság lehetne. Nyugodtan elmondhatná, hogy tíz éve létezik, és eredményei is vannak. Keményebben kritizálnák egymást, keményebben fazoníroznák a törekvéseiket, jobban együttműködnének, mint ahogy most teszik; a pénz oda kerülne, ahová való, és akkor jobban szétválasztódnának, és ugyanakkor jobban együttműködnének azok a princípiumok, amelyek most kicsit, és sokszor nem is kicsit egymásba mosódnak és kellemetlenségeket okoznak. Tehát amellet, hogy én bizonyos szempontból kritikával élek az Egyesüléssel szemben, ugyanakkor rendkívüli fontosságot tulajdonítok neki, hogy itt fiatal emberek dolgozhatnak, hogy kiállítást szervezünk, amit Lengyelország tíz városában bemutattunk, és bemutatunk másutt is. Amire képtelenek nyugaton és képtelenek keleten, azt mi itt meg tudtuk valósítani; ez a mai napig működik, és az eredményességében én rendkívül erősen hiszek. Legalább annyira, mint az ellenségeink.

A PAVILON TERVEINEK SZÁMÍTÓGÉPES MEGJELENÍTÉSÉRŐL

A Nagy Ervin által tervezett Hattyúház számítógépes megrajzolása során szerzett tapasztalatokkal felvértezve kezdünk neki a pavilon térbeli felszerkesztésének.

A feladat nagyságát és az organikus formák számítógépes megjelenítésének határait ismerve az *Autocad* mellett döntöttünk, mivel a többi forgalomban lévő program képtelen az ilyen méretű és bonyolultságú feladatok megoldására. Emellett felhagytunk az általunk eddig használt 12-es verzióval és áttértünk a fejlettebb 14-esre. Ez számtalan könnyebbséget, de bosszúságot is jelentett. Sokkal könnyebben és gyorsabban haladt a rajzolás, de amint a kész rajz kinyomtatására került a sor, előjöttek a problémák. A sokkal időigényesebb számítás után a fennmaradó felesleges vonalak eltávolítása is több órás monoton munkánkba került.

A rendelkezésünkre álló alaprajzból, metszetből és perspektivikus képből a számítógépben előállítottuk az épület életnagyságú modelljét. Ennek a makettnek minden mérete a valóságnak megfelelő, tehát bármely pontok közötti távolság mérhető.

A rajzolás során számtalan problémával kerültünk szembe. A térben többször görbült felületektől (belső alakok feje), a természetben található fa ábrázolásán át a homlokzaton megjelenő két női szobor grafikai megjelenítésének megoldásáig.

A program segítségével tetszőleges irányból megnézhető az épület. Az így készített belső képekkel megpróbáltuk érzékeltetni a tükörben megjelenő illúzió és a valóság határának összemosódása közötti feszültséget. Különböző helyekről, változó fókusztávolságú fényképezőgéppel készítettünk felvételeket.

Az épület külső megjelenítése érdekében a vonalas rajzokon kívül a *3D Studio* segítségével fotószerű képeket készítettünk. Itt a felületek az anyagokra jellemző tulajdonságokat (szín, fényvisszaverő képesség, átlátszóság, felületi mintázat) kaptak. A fényviszonyok beállítása után létrejövő képet a londoni Embankment parkról készült fényképbe helyezve az épületet a valós környezetében ábrázoltuk.

Ennek az épületnek feldolgozása is bizonyítja, hogy az organikus formák számítógép segítségével kezelhetők és megformálhatók.

Buda Miklós
Pálfalvi Ferenc
Szalai Zsolt

DIANA VAGY KÁROLY?

– válaszüton a brit birodalom –

(Terry Boardman *Dianas Wermächtnis für die Welt* – Amit Diana hagyott a világra –, és Sevak Gulbekian *Geistiger Adel im Schatten der Herzenskönigin* – A szellem lovagja a szívkirálynő árnyékában – című cikkei alapján, melyek az Info'3 1997 októberi számában jelentek meg. Fordította és összeállította Gerle János)

Viktória királynő halála (1901) és a Titanic tragédiája (1912) óta semmi sem okozott olyan általános megrendülést és lelkiismeretvizsgálatot Nagy-Britanniában, mint Diana hercegnő halála. Mint Parsifal vagy Szent Johanna, naiv lélekként került történelmi események középpontjába. Nem volt benne semmilyen felsőbb sugallat; egyszerű fiatalasszonyként akarta saját útját járni, amelyre élete végén rá is talált. *Mindenkinek meg kell tennie a lépést a családi és egyéb kötöttségekből az önállóság, a függetlenség, a felnőtt élet felé, de ez keveseknek sikerül. Diana – kényszerűségből – e kevesek közé tartozik* – írta róla a *Times*.

A brit nép és az egész világ szeme láttára tette azt, amit a személyes fejlődés jelen korszakában mindenkinek kellene: önálló szigetté vált; elszigetelt Énné, megszabadulva az örökség terheitől. Ez az egyik ok, amiért – főleg a nők – szentképként emelték a magasba; magukat azonosították vele, csodálták, hogy megtette azt, amit ők nem, de harcaiban, sikereiben és kudarcaiban a maguk vágyaira és eszméire ismerhettek; Diana által ők maguk kerültek az élet nagy vetítőlámpájára.

Diana régi, de felbomlott nemesi családból származik, gyermekkorában családi feszültségek közt, boldogtalanul telt, szülei haraggal váltak el egymástól. Mikor beházasodott Európa legmerekvebben protokolláris családjába, részben ezt próbálta jóvátenni. De ez a család is széthullott már, a királynő minden gyermeke (kivéve Edward herceget) elvált, és előállt a Shakespeare-i dráma: a régi, családhoz kötött szellemiség hanyatlásából előbújik a szabad, önmagát meghatározó, de magányos személy. Diana nem alkotott drámájából maradandó szavakat, de élete színdarabjának rendezője és főszereplője tudott lenni. Mindig az ösztö-

neire hallgatott, s nem az intellektusra, mint Károly herceg, aki a szellem és az imagináció területén van otthon. A tudati lélek hangulatában élő brit nép ösztönösen reagált Diana ösztönös, önteremtő, tudatalakító lépéseire.

Száz évvel ezelőtt, Viktória királynő gyémántjubiléumán Londonra tekintett a világ. A trón felett a VR betűk ragyogtak – *Victoria Regina*. Most újra Londonra irányult minden tekintet, a média világgazdaságának legnagyobb

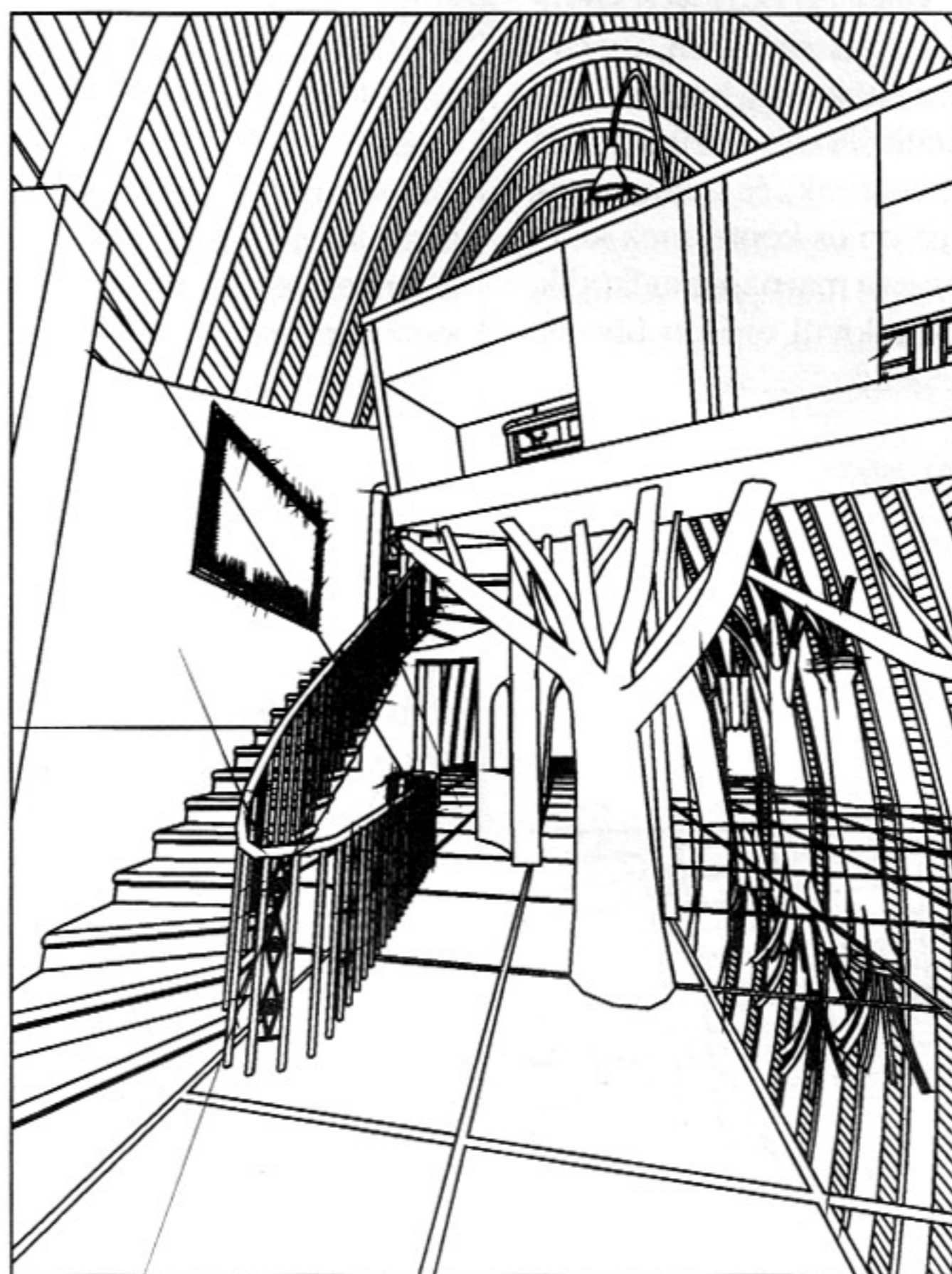
áldozatát temetik; a sírja felett égő betűk: VR – *Virtual Reality*. Viktória királynő korában Nagy-Britannia a tettek országa volt; ma káprázatok, divat, kábítószer, szappanoperák foglalkoztatják a fiatalokat.

Diana házasságkötésétől kezdve a sajtó nyilvánossága előtt élt. Háromszáz év óta ő volt az első angol származású trónörökös, s egyúttal a család egyetlen tagja, akinek érzéke volt a divathoz. Tizenhat éven át az ő arca díszítette a lapok címlapjait, s most, eltűnésekor levegő után kapkodnak az újságolvasók, mint amikor a drogfüggőtől megvonják a kábítószer. Az angol olvasók tudták, hogy valóság, mégis úgy falták az újságok híreit, mint egy folyamatos szappanoperát. A gyász hetében az imádat, a szeretet, a hála megnyilatkozásai mögött ott rejtőzött a

bűntudat, a szégyen, s a felelősségérzet az ő szeretett Dianájuk haláláért.

A konzervatív kormány tizenhat éves uralkodása átalakította az országot. Folyamatosan nőtt a munkanélküliség, a bűnözés, a közösségek felbomlása, a gazdasági bizonytalanság, ami a legutóbbi évek fellendülése ellenére is fenyegeti a lakosságot. Diana arca a fájdalom és a félelem időszakában a megnyugvás, a biztonság illúzióját nyújtotta a rászorulóknak. Halálával az első világháborút megelőző időszakra emlékeztető félelem és bizonytalanság lett úrrá az embereken.

Nagy-Britannia számára az a fő kérdés, hogy mennyire süllyed bele a virtuális valóságba. A Hongkong elvesztését és India függetlenné válásának 50. évfordulóját kísérő nosztalgiahullám és kétségbeesés arra mutat, hogy a világhatalmi szerep megváltozása nagy bizonytalanságot vált ki az embereken. Sokan meg vannak győződve róla, hogy

Nagy-Britannia nem veszítheti el hatalmi pozícióját, és továbbra is más nemzetek sorsát kell irányítania. Mai hatalmi politikája valójában alig jelent mást, mint hogy támogatja az Egyesült Államok törekvéseit. Tony Blair optimista jövőképe nem más, mint virtuális valóság. Diana halála után Skócia az önálló parlamentre szavazott, őket követte Wales, és ez a birodalom felbomlásához vezethet. Aki a régi állapotok fenntartására szavaz, virtuális valóságban él.

A virtuális valóságot realizáló komputer-technológia nyelve az angol. Anglia vezet Európában a válások és a kiskorúak terhességének számában is. Angliában jut egy főre a legtöbb videó- és tévékészülék, valamint számítógép. Óriási sikert aratott a BBC legújabb gyermekműsora, amely gyermekek és idegen lények kalandjairól szól. Diana – a Holdistennő – a média-kultúra sztárja, a virtuális valóság királynője.

Az angol mentalitást a szem funkciójával lehet jellemezni. Kifelé tekintenek az érzékek világába, sohasem volt képességük arra, hogy személyes lényüket vagy népszellemüket szemügyre vegyék. Diana temetésén a miniszterelnök Pál apostol szavait idézte: *Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek. Minekutána pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig, amikor eljő a fényesség, színről színre.* A gyász hetében a britek színről színre láthatták magukat, embertársaikat, a királyi családot, és elhatározhatták, hogy férfivá lesznek. De vajon valóban megérett-e az elhatározásuk, hogy elhagyják a gyermekhez illő dolgokat?

Belátják-e, hogy a királyság mai formája virtuális valóság? Hogy ez igaz az Egyesült Királyság egészére is? Hogy a vér kötelékével összetartott monarchia elveszítette valóságos szerepét? A brit birodalom erejének és nagyságának szimbóluma, a Titanic 85 évvel ezelőtt süllyedt hullámsírba. Az ébredés akkor elmaradt. A csodált hercegnő brutális halála a nemzet figyelő kamera-szemei előtt elegendő volna a felismeréshez, hogy saját életük helyébe nem állíthatnak sztárokat és hírességeket. Elfordítják-e szemüket végre a szappanoperáktól, a királyi varietétől? Megkísérlik-e, hogy virtuális valóságon függő népből az inspiráció népévé váljanak?

A jelen nem sok jót ígér. A médiák két célpontra irányítják a figyelmet: Mohamed Al-Fayedre és Károly hercegre. Az előbbire azért, mert nem brit, nem keresztény, s mert

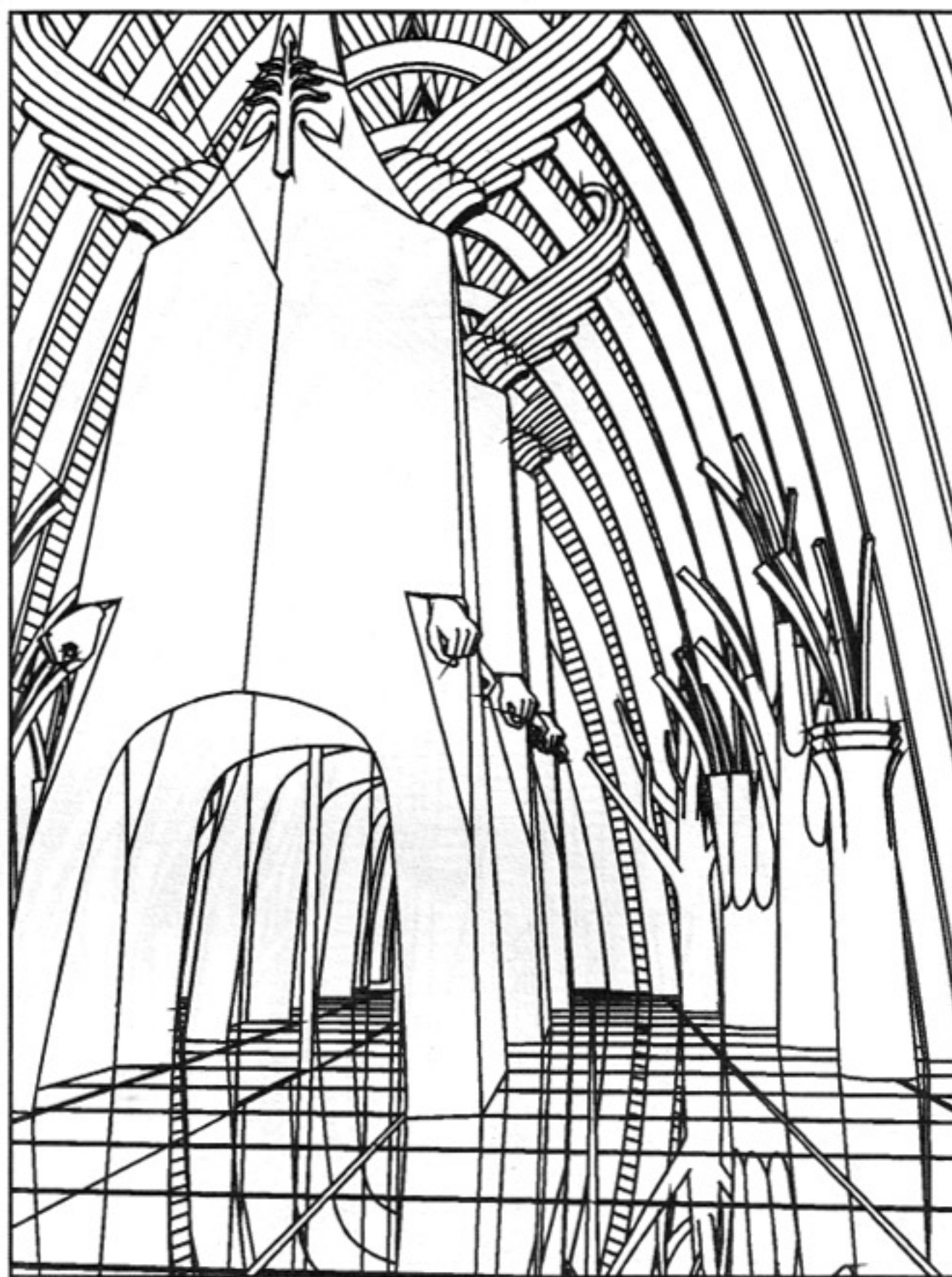
szegény sorsból érkező újjazdagként küzdötte be magát az elit sáncai mögé. Megvásárolta a gazdagok kedvenc helyeit, s jótékonyági akciói révén együtt mutatta magát a királyi családdal. Következétesen megtagadták tőle a brit állampolgárságot, amit a kormánypárti korrupciók leleplezésével bosszult meg, ezzel jelentős mértékben hozzájárulva a Munkáspárt választási győzelméhez. Most csak egy hajszál választotta el attól, hogy az iszlámhoz tartozó fia a jövőendő király anyjával házasodjék össze. Az angolszász-amerikai elit számára, amely a kereszténységet fenyegető legfőbb veszélynek az iszlámot tartja, ez alig volt elviselhető.

Károly herceget a média most szembeállítja fiával, mintha nem ugyanazt a családot, ugyanazt a hagyományt képviselnék. Károly szemére vetik, hogy az a szellemiség,

amelyet képvisel, túlnyúlik az államegyház határain, Rupert Murdoch 1988-ben indította meg kampányát a királyság és Károly ellen; abban az időszakban, amikor Károly komolyabban érdeklődni kezdett a szociális kérdések és többek közt az építészet iránt. A válás után Diana egy amerikai életstílust valósított meg maga körül; az angolságba oltott új öltözködési, étkezési szokások imponáltak az amerikanizálódott briteknek. Károly szociális és kulturális törekvései európai gyökerűek. Valami, ami ellenáll az amerikai csábításnak. A médiák arra törekszenek, hogy a hatékony cselekvésben megakadályozzák őt. Csak remélni lehet, hogy halála nem gátolja meg a briteket abban, hogy saját fejlődésükben segítségként fogadják el Károly imaginációit.

A harmadik évezred küszöbén a virtuális valóság és a kreatív imagináció kérdése az egész emberiséget érinti. Akik a szellemi uniformizmust hirdetik és a szabad imagináció kifejlődését nehezítik, azok a kulturális életre az amerikai virtuális valóság árvizét eresztik rá. Diana temetésekor az őskonzervatív, de Blair-párti *Daily Mail*-ben az angol katolicizmus képviselője a maga módján csatlakozott ehhez a küzdelemhez. Milliók vágyaira, érzelmeire, szenvedélyeire kért megváltást Dianától, akit szavai szerint a nép szeretete szentté avat. Egy misztikus népi monarchia képét villantotta fel, amely magában egyesíti a különböző szigetországi egyházakat.

Ezt az eszmét együtt kell látnunk a házasság idején, 1982-ben megjelent világsikerű könyv (M. Baigent, R. Leigh és H. Lincoln: *The Holy Blood and the Holy Grail* – magyarul: Az abbé titka; General Press kiadó, 1994) mondanivalójával. Ez a különös történelmi nyomozás arra derít fényt,

hogy Krisztus nem halt meg a kereszten; megmenekülése után családot alapított Mária Magdolnával, és vére egyes európai uralkodóházak és nemesek rejtett és féltve őrzött származási kötelékében máig fennmaradt. A Pál-féle kereszténység hazugságon alapul. Nincs feltámadás, de Krisztus teste és vérvonala megvan. Ennek a titkát a templomosok, Sion rendje és más titkos társaságok őrizték, várva arra az időre, amikor az új Messiás az egyesült Európa királya lehet. Tehát az igazi kereszténység a szabadkőművesség, amely a római kereszténységgel szemben áll. Harcuk össze is köti őket. Steiner szerint 1802-ben titkos egyesítés jött létre köztük, amelyben a Vatikán az erkölcsi élet, a szabadkőművesség a gazdasági élet feletti ellenőrzést kapta meg. A könyv szerzőinek újabb műve érdekes utalásokat tartalmaz arról, hogy az amerikai elit hogyan lett úrrá ezen a kapcsolaton. (*The Messianic Legacy*, 1986. – további művek a szerzőktől: Baigent és Leigh: *The Temple and the Lodge*, 1989; Baigent és Leigh: *The Dead Sea Scrolls Deception*, 1991 – más szerzőktől: L. Gardner: *The Bloodline of the Holy Grail*, 1996; C. Königt és P. Schnellenberger: *The Tomb of God*, 1996; L. Picknett és C. Prince: *The Templar Revelation*, 1997)

Diana halála előtt hat nappal adott hírt róla a *Guardian*, hogy a pápa közel négy és fél millió katolikus hívő kérését tanulmányozza, hogy a Szentszék a megváltásban Krisztussal azonos helyre emelje Máriát. Ugyanakkor két és fél millió liberális hívő intézett kérést a pápához a női papság és a mesterséges születésszabályozás engedélyezésére. Előbbi az illetékes vatikáni bizottság egyhangúlag elutasította. Ugyanakkor a pápának – Mária közismert tisztelőjének – a véleményüket figyelmen kívül hagyva jogában áll ahogyan ezt VI. Pál tette a fogamzásgátló szerek használatának megtiltásakor) ezt a hitvallást érintő nagyszabású millenniumi gesztust megtennie. Amikor a Vatikán 1950-ben meghirdette a Mária testi-lelki mennybemeneteléről szóló dogmát, Amerika Marilyn Monroe felmagasztalásával válaszolt. 33 évvel később a jugoszláviai Medjugorjében ismételt Mária-csoportok történetek, s Amerika ezzel a földi Madonnát állította szembe. Az újabb szőke médiabábvány hatalmas csapást mért a katolicizmusra, amikor „munkájában” a *Madonna* nevet viselte. 14 év múltán az Egyház Mária Megváltóvá emelését mérlegeli (ugyanakkor meghal a katolicizmus szentségre predesztinált képviselője, Teréz anya), a szabadkőműves sajtó pedig megteremti a maga mártírját

és szentjét, Dianát, a nép „amerikai hercegnőjét”. A romanizmus és amerikanizmus – Lucifer és Ahriman – párharcában úgy látszik, az utóbbi nyeri a csatákat. A világtörténelem ennek a szellemi küzdelemnek az előterében zajlik; ez a két erő fog össze ^{az ellenében} annak érdekében, hogy az emberiség felismerje Krisztust és az ő újraeljövételét. Madonna – akinek életpályája Dianáéval majdnem párhuzamosan futott, saját lelki fejlődésében messzebbre jutott, mint akár Diana hercegnő, akár Marilyn Monroe, akik egyformán 36 éves korukban haltak meg – azt mondta egyik szeptemberi interjújában: *itt az ideje, hogy felelősséggel nézzünk kielégíthetetlen vágyunkra a taps, a botrányok, a hazugságok és pletykák iránt. Itt az ideje, hogy felismerjük, hogy minden, amit teszünk vagy mondunk, hat a környezetünkre, és*

amíg meg nem változtatjuk negatív viselkedésünket, újra és újra tragédiák jönnek, mint ez a mostani, és ez csak a mi vétünk.

Diana tragikus halála óta a sajtó igyekszik elmélyíteni a köztudatban élő ellentétet közötté és volt férje között. A gyorsan növekvő Diana-kultusszal, az őt modern Isten-nővé emelő általános hódolattal szemben a sajtó Károlyt a mesebeli, de reménytelenül félresikerült házasság bűntudatos tönkrevőjeként állítja a nyilvánosság elé. A gyász napjaiban lenyűgöző volt a sajtó igyekezete, amellyel napokon át megtöltötte a tv több csatornáját és az újságokat. A tudósításokat hódolatteljes hang hatotta át, a hercegnőt aknaszerű társaságában, a háborús sivataggá vált Boszniában, AIDS-esek és más betegek között mutatták, előtérbe állították a hábo-

rú áldozatait és a betegek iránt érzett szeretetét és részvétét. Ha voltak is Dianának bírálói, az uralkodó vélemény most elhallgattatott minden olyan hangot, amely azt állította volna, hogy a hercegnőt propaganda-szakértők irányították, akik pontosan kiszámították, hogy a maximális népszerűséghez mikor milyen kérdésekkel kell foglalkoznia, mikor kell a sajtó és a kamerák elé állnia. Ha van is igazság ebben a felvetésben, a gyász óráiban rivaldafénybe került ismerősök vallomásai arról árulkodtak, hogy a hercegnő a sajtó tudtán kívül álló személyes kapcsolataiban is olyan együttérzést tanúsított a szenvedők iránt, ami messze túlment a propaganda követelte cselekvés határain.

A walesi hercegről és a trón várományosáról kevésbé vonzó képet formált a sajtó. Évek óta csupán dilettantizmusnak nevezik újabb vállalkozásait és kísérletein élvezettel gúnyolódnak. A nyolcvanas években az ökológia és a környezetvédelem érdekében tett személyes fellépé-

seivel kiérdemelte a „bolond herceg” címet. A *The Daily Mirror* a jövődéli uralkodót a trónuson keresztbevetett lábakkal, hátán kaftánnal, kezében müzlis csuporral ábrázolta. Egy bulvárlap azon élcelődött, hogy Károly állítólag okkult kapcsolatot keresett rokonával, az ír terroristák által felrobbantott Mountbatten tengernaggyal. Komoly lapok is foglalkoztak ezzel a váddal, Károlyt „excentrikusnak” (*The Guardian*) vagy „misztikus bolondnak” (*Time Magazine*) címkézve. A sajtó már a válást megelőző években egyértelműen Károlyt tette felelőssé a házasság felbomlása miatt. Kegyetlen, közömbös, hideg férjként állították a közönség elé, aki feleségét beteggé tette és ismételt öngyilkossági kísérletekbe hajszolta.

Ez a vádaskodás Andrew Morton *Diana, her True Story* (Diana igaz története) c., 1992-ben, a hercegnő beleegyezésével kiadott könyvével érte el első csúcspontját. Első ízben itt kapott nyomdafestéket a kijelentés, hogy Károly alkalmatlan a királyságra.

Miközben Diana jótékony célú munkálkodása népszerűségének egyik alapját képezte, a herceg kezdeményezései nem keltettek rokonszenvet, vagy visszhang nélkül maradtak. A közkeletű, ám valótlan kép szerint Dianának a saját családján és a királyi családon túl Károllyal is meg kellett küzdenie maga választotta társadalmi szerepének érvényesítéséért. A valóságban ez a szociális érdeklődés közös volt, és Károly maga is évek óta foglalkozik jótékony kezdeményezésekkel. Csak néhány példa az általa alapított intézmények közül:

- *The Prince's Trust* – évente 12.000 munkanélküli továbbképzését segíti.
- *The Prince's Youth Business Trust* – vállalkozássegítő alapítvány hátrányos helyzetű fiatalok számára.
- *The Prince of Wales Committee* – a walesi környezet javítását szolgáló, több ezer önkéntes kezdeményezést támogató szervezet.
- *Business in the Community* – vállalkozók, fogyasztók és önkormányzatok kapcsolatát ösztönzi.
- *Business Leader's Forum* – a nemzetközi együttműködést szorgalmazza a nevelés, a szakképzés és a környezetkímélő programok területén.
- *Scottish Business in the Community* – Skócia gazdasági fejlesztéséért.
- *Prince of Wales Institute for Architecture* – az építészetnevelésért.

(A *Business in the Community* közösségi vállalkozásokat segítő tevékenységéről 1991/1. számunkban közöltünk hosszabb beszámolót – a szerk.) Károly bátran és szenvedélyesen lépett fel a haladást szolgáló, de népszerűtlen kezdeményezések érdekében is. A nyolcvanas évek végén forgatták dokumentumfilmjét: *The Earth in Balance* (Egyensúlyban a Föld), amely az akkori környezeti csatározásokban jelentős szerepet kapott. Az alternatív orvoslás és „barátságos” építészet szükségességéről olyan hallgatóság előtt tartott előadásokat, akiket a téma személyükben sértett; az előre várható ellenállás és gúnyolódás miatt ehhez nagy bátorságra volt szükség. Saját, több hektáros birtokát, Highgrove-ot szakmai körökben is megcsodált, biológiai eszközökkel művelt gazdasággá változtatta.

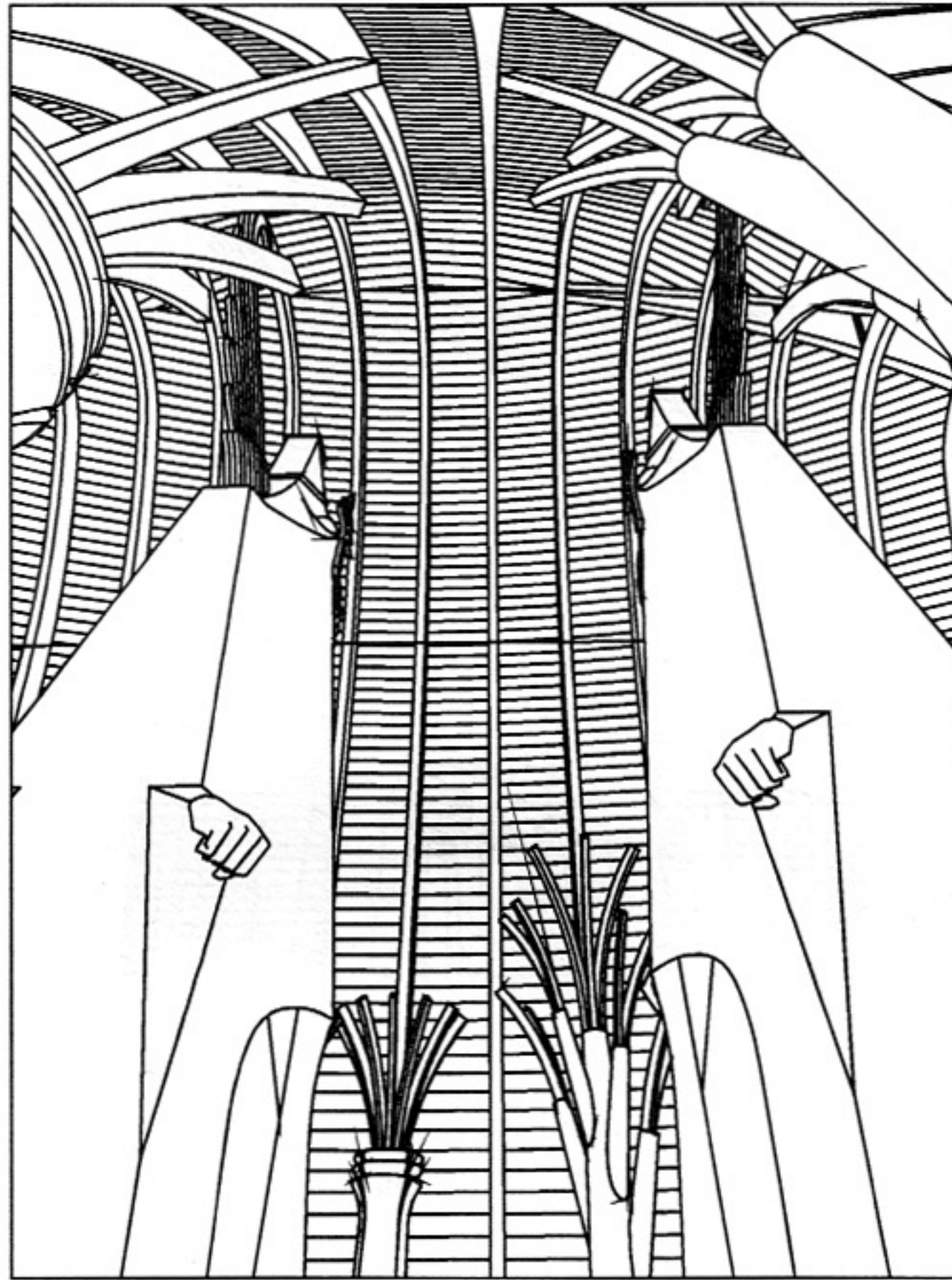
Szellemi támogatója kezdeményezései nagy részében a dél-afrikai születésű író, Laurens van der Post, aki korán a szellemi értékek felé fordította Károly figyelmét. Megismertette ezoterikus tanokkal, és ő ösztönözte a herceget, hogy mélyüljön el C. G. Jung tanulmányozásában. A van der Post által közvetített antropológiából elsősorban a biológiai-dinamikus földművelés és a Waldorf-pedagógia került érdeklődésének homlokterébe.

A múlt évben a Károly által kezdeményezett építészeti folyóirat, a *Perspectives in Architecture* a hercegnek az ezredfordulóra készített brit tervek elemző írását közölte. Ez volt az első kísérlet, hogy a társadalmi élet egyik vezető közszereplője az ezredforduló jelentőségének mélyére hatoljon. A herceg többek közt ezt írta: *Az ezred-*

fordulóról eddig elhangzott viták nem összpontosítottak annak szellemi jelentőségére, és a személyes és nemzeti megújulásra vonatkozó, benne rejlő lehetőségekre. Egyenesen elszomorító, hogy az ezredfordulás bizottság elé terjesztett tervek milyen kevéssé veszik figyelembe azt, amit az ember a csupasz matérián felül állónak tekint...

A szellemi megújulásnak nem a fejünkből, hanem a szívünkből kell kiindulnia. Ehhez azonban olyan nevelésre van szükség, amely megújítja a szív intuitív erőit, amelyekből később minden szellemi élmény kinő...

Az ezredforduló nemcsak ünnep, de kihívás is. Az ezer évvel ezelőtt élt emberekkel ellentétben ma alig van olyan valaki, aki az igazság új korszakának eljövételét várja, amelyben bölcs politikusok irányítják a kegyetlenkedésektől, lázadásoktól megszabadított világot. Én mégis azt hiszem, hogy a szellemiség egész világra kiterjedő felemelkedése következik, mert felmerülnek olyan vezető csil-

lagok, amelyek egy magasabb életminőség iránti vágyat tükröznek; azokat a magasabb kulturális és civilizációs értékeket állítják helyre, amelyek a fogyasztás uralta világban erkölcsi támaszt nyújthatnak. Ha az ezredforduló ezekre az érzésekre kínál választ, akkor messze túlmutat magán az évfordulón, és életünket alapvetően változtatja meg.

A legutóbbi évek sajtóját figyelve az a kép rajzolódik az olvasó elé, mintha az a köz-társasági mozgalmat akarná szolgálni. Valóban: nem veszítette-e el korunkra minden jelentőségét az isteni kegyelemből uralkodó király eszméje? Mindenesetre fennmaradásához Károlyban találja meg legszilárdabb biztosítékát a monarchia; szociális és kulturális kezdeményezései a munkanélküliség, a hajléktalanság, a szlömösödés ellen, az egészséges környezetért, természetvű orvoslásért és mezőgazdaságért, emberközeli építészetért, az angol költészeti örökség fenntartásáért, stb. korszerűek és reményt keltők. Lehet pusztán véletlen, hogy egy ilyen sors a királyi ház sorsával fonódik össze, mindenesetre

elvárható, hogy a hatalmas történelmi és kulturális örökséget hordozó ország uralkodójaként az ország fejlődésébe igazi szellemi erőket tud bekapcsolni.

Károlynak azonban befolyásos ellenségei vannak. A szóbeszéd szerint erős nyomás ellenére is megtagadta, hogy belépjen a szabadkőművesek közé, részben az anya-

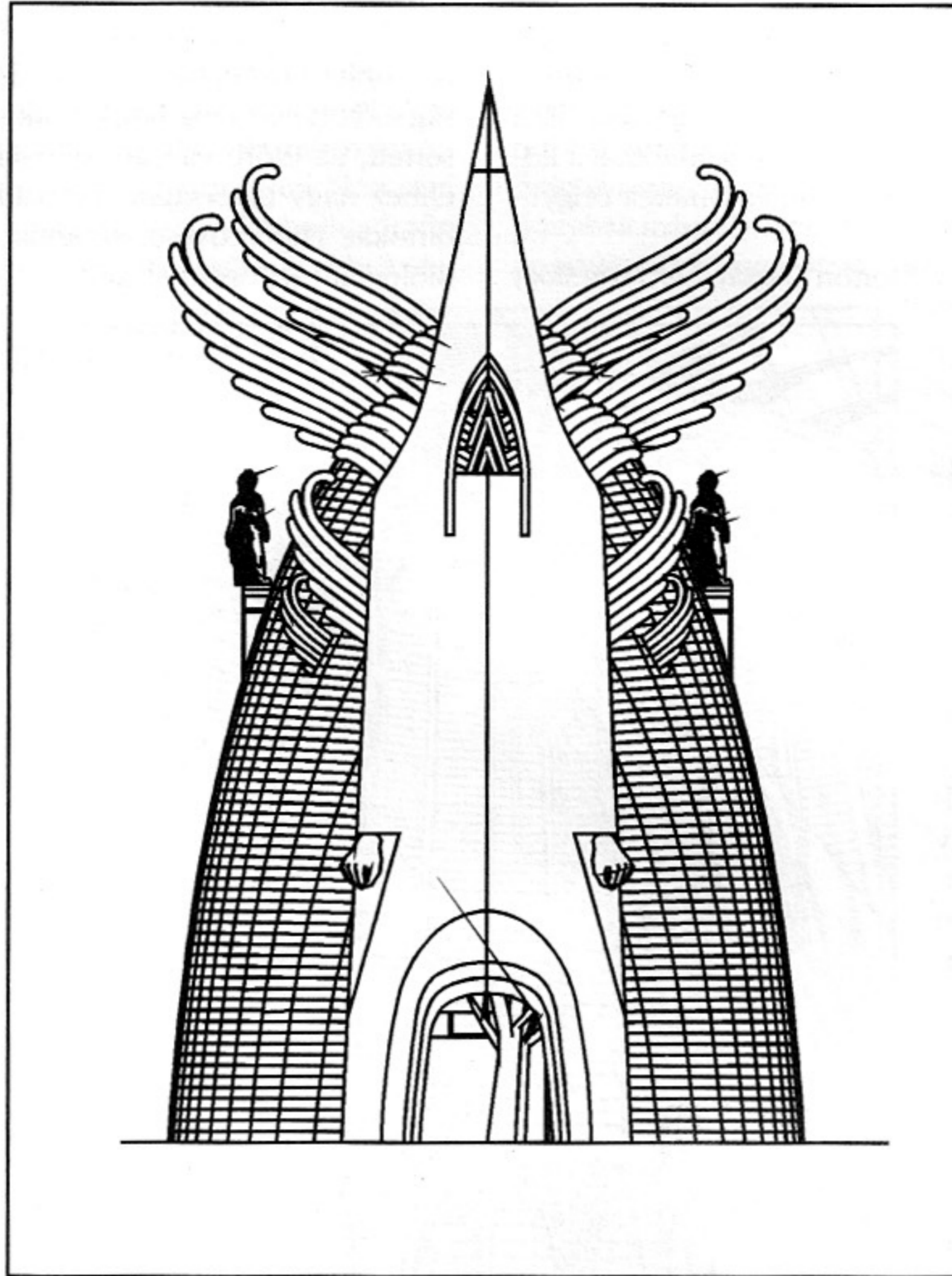
kiránynő, részben Lord Mountbatten utasítására. Ha trónra kerül, évszázadok óta ő lesz az első brit uralkodó, aki nem névleges feje egyúttal a brit szabadkőműveseknek is. Talán épp ez az oka a legfelső körökből is támogatott támadásoknak.

A hercegnő halálának nem várt következménye a köz-

társasági hangulat sajtó által szított újabb hulláma lett. A lapok a gyászoló tömegek nevében kérték számon a királyi családtól a gyász nyilvános kimutatását, ami az udvari viselkedésnormákkal összeférhetetlen. Rupert Murdoch egyik lapja, a *The Sun* körkérdést intézett az olvasókhoz: inkább elfogadják-e a királyság fennmaradását, ha Erzsébet királynőt Vilmos herceg, Károly fia követné a trónon? A *Daily Telegraph* be is jelentette, hogy a polgárok fele jobban örülne Vilmos trónra lépésének. Válaszul Károly egyik tanácsadója nyilatkozott: *a szenzációkeltésnek ez a módja csak fájdalmat okoz Vilmosnak, akit semmivel sem lehetne durvábban sérteni, mint hogy anyja elvesztésekor atyjával állítják*

szembe. A királyság örökletes rendjén semmi nem változtathat. Vilmos majd atyját követi a trónon.

A tragédiát, a hercegnő halálát sötét erők saját érdekükben akarják kihasználni. Hogy ne még nagyobb tragédiával kerüljenek szembe, Károly mellett kell kiállniuk azoknak, akik vele szellemi közösséget vállalnak.

SAMUEL HUNTINGTON ÉS KÖNYVE

Az Országépítő '97/2 számában megjelentettük a Nagy Péter cár végrendeleteként ismertté vált okkult politikai írást Szokolnyickij 1797-es publikációja alapján. A dokumentumot azért tartjuk fontosnak, mert abban olyan nagystílusú politikai tervek fogalmazódnak meg, amelyek Közép-Európa közvetítő szerepének aláásásával, a kelet-nyugati világpolaritás fenntartásával globális uralom létrehozására irányulnak, és mind a mai napig nyomon követhetők.

Az újság terjedelme csak azt teszi lehetővé, hogy néhány aforisztikus gondolattal vezessük be a dokumentumokat; itt még egy ilyen megjegyzést kell fűznünk a végrendelet 9. pontjához kapcsolódva. Itt elég Ausztria helyére Európát behelyettesítenünk, és a testamentummal kapcsolatban figyelniük azokra a párhuzamokra, amelyek ma, és az elkövetkező időben befolyásolni akarják Európa sorsát.

1993-ban a *Foreign Affairs* nyári számában megjelent egy írás *The Clash of Civilizations* (Civilizációk küzdelme) címmel, Samuel P. Huntington tollából. Huntington ebben az írásában kijelölte azokat a frontvonalakat, amelyek a hidegháború befejezése után a kultúrák és vallások által meghatározott területek határvonalai mentén jönnek létre.

A kultúrák közötti frontok, mint krízisek és vérontások gyújtópontjai, pótolják a hidegháború határvonalait. A hidegháború elkezdődött, amikor a vasfüggöny Európát politikailag és ideológiailag felosztotta. Nos, Európa ideológiai kettészakítása után felmerül Európa kulturális felosztása egyrészt a nyugati kereszténység, másrészt az ortodox kereszténység és az iszlám között. A kultúra bársonyfüggönye – mint jelentős választóvonal Európában – felváltotta az ideológiák vasfüggönyét.

Huntington egy kis térképpel is illusztrálta az írás lényegét. A *Foreign Affairs*-ben kifejtett gondolatait később könyv alakban is megjelentette. A német fordítást 1996-ban adták ki. A szerző maga úgy fogalmazott, hogy könyve nem szociális-tudományos mű, hanem a hidegháború utáni globális politikai fejlődés interpretációja. Meggyőződése, hogy a kultúrák világméretű küzdelmét, azaz a jövő háborúit csak akkor lehet elkerülni, ha egy olyan globális politikát, új világrendet hozunk létre, amely tekintetbe veszi a különböző kultúrák, vallások által megfogalmazott értékrendeket. Hogy ez az új világrend csak az USA vezetésével jöhet létre, az Huntington számára magától értetődik.

George Bush, az Egyesült Államok elnöke az öbölháború idején tartott beszédében használta először a *new world order* – új világrend – kifejezést.

Az új világrend doktrínája azt a képzetet akarja elültetni a széles nyilvánosság tudatába, hogy a kelet-nyugati konfliktust elkerülhetetlenül felváltja az euro-amerikai és

az euro-ázsiai kultúrtér közötti konfrontáció. Ahogy az események a volt Jugoszláviában mutatták, itt nemcsak különbözőségekről van szó, hanem a törésvonalak mentén időnként véres konfliktusokról is.

Huntington szerint a nemzeti államok a legfontosabb politikai tényezők maradnak, de a különböző civilizációk nemzeti és csoportjai között alapvető konfliktusok lépnek fel. A civilizációk összeütközése uralja a globális politikát. Abból a feltételezésből indul ki, hogy egy meghatározott terület lakói személyes identitásukat legmagasabb fokon a civilizációval, a kultúrával vagy a vallással azonosítják.

Hogy mi vagyok én, mint ember, mint individuum, ezt a kérdést Huntingdon nem teszi fel. Nem véletlen, hogy – sok személyes felháborodás mellett – minden tábor fundamentalistái üdvözölték nézeteit. Ők ugyanis mindannyian aktív és teljes jogú részvételt követelnek maguknak az új világrend alakításában. Huntington szerint az eurázsiai kelet új imperializmusa előrelátható és szinte elkerülhetetlen. Ezért a nyugati szövetséget erősítenünk kell, hogy elkerüljünk egy háborús kísérletet. Európa egyesítése nem jöhetett létre Németország egyesítése és az egész szocialista rendszer átalakítása nélkül. Az Európai Unió célja – aminek mindent alá kell vetnie – a NATO államok további felfegyverzésével egy hatékony világkormányzás megteremtése annak nyílt elismerésével, hogy a világrend őrzője az USA.

Huntington valószínűtlennek tartja, hogy az új világrenden belül a kultúrák küzdelme globális háborúhoz vezessen, de könyvének végén mégis leír egy forgatókönyvet. Eszerint a törésvonalak mentén keletkező konfliktusok eszkalálódása következtében lejátszódhat egy globális háború. Ebből közlünk most egy részletet Kádas Katalin fordításában.

Kálmán István

Samuel Huntington AZ ÚJ VILÁGREND ÉS A KULTÚRÁK HÁBORÚJA

Egy globális háború a világ nagy kultúrkörei központi államainak részvételével fölöttébb valószínűtlen, de nem lehetetlen. Egy ilyen háború, mint már utaltunk rá, egy különböző kultúrákhoz tartozó csoportok törésvonal-háborújának eszkalációjából jöhetne létre, a legnagyobb valószínűséggel az egyik oldalon muzulmányokkal, a másikon nem-muzulmánokkal. Egy eszkaláció akkor lenne elképzelhető, ha a lehetséges központi muzulmán államok egymással versengve segítenék szorongatott hittestvéreiket. Mérsékelhetné az eszkalációt a rokon szekunder és terciér országok azon érdeke, hogy őket ne vonják bele mélyen a háborúba. Egy világméretű interkulturális háborúnak veszélyesebb forrása lehetne a kultúrkörök és központi államaik hatalmi egyensúlyának eltolódása. Amennyibe

Kína felemelkedése – összekapcsolódva az emberi történelem eme legnagyobb játékosának erősödő öntudatával – folytatódik, ez óriási terheket ró majd a nemzetközi stabilitásra a XXI. század elején. Kína felemelkedése Kelet- és Délkelet-Ázsia uralkodó hatalmává homlokegyenest ellenkezik az amerikai érdekekkel, bárhogyan nézzük is azokat.

Hogyan alakulhatna ki egy USA és Kína közötti háború? Tétélezzük fel, hogy 2010-et írunk. Az amerikai csapatok elhagyták az időközben újraegyesített Koreát, és jelentősen csökkent a katonai jelenlét Japánban is. Tajvan és szárazföldi-Kína megállapodásra jutottak, mely szerint Tajvan továbbra is megőrzi tényleges függetlensége legnagyobb részét, ám nyomatékosan elismeri Peking védnök-ségét, és Kína támogatásával felvételt nyert az ENSZ-be, mint 1946-ban Ukrajna és Bjeloruszlia. A Dél-Kínai tenger kőolajkészleteinek feltárása – lényegében kínai vezetés mellett, de néhány területen, amelyet amerikai cégek tár-nak fel, vietnami kontrollal – gyors ütemben haladt. Kína önbizalma és nagyhatalmi ambíciója növekszik, és beje-lenti, hogy teljesen ellenőrzése alá vonja a Dél-Kínai ten-gert, amely fölött már korábban is szuverenitásra töreke-dett. A vietnamiak ellenszegülnek, és a kínai és vietnami hadihajók között ütközetekre kerül sor. A kínaiak, arra só-várogyva, hogy 1979-es megaláztatásukért elégtételt vegyenek, bevonulnak Vietnamba. A vietnamiak segítséget kérnek az USA-tól. Japán, és Ázsia más nemzetei határo-zatlanok. Az USA kijelenti, hogy Vietnam megszállását nem tudja elfogadni, gazdasági szankciókat követel Kína ellen, és kevés, még megmaradt repülőgéphordozó harci kötelékeinek egyikét elindítja a Dél-Kínai tengerre. A kí-naiak felségvizeik megsértése miatt légitámadásokat intéz-nek a harci kötelék ellen. Az ENSZ-főtitkár és a japán mi-niszterelnök eredménytelenül fáradozik tűzszünet létre-hozásán, és a harcok Kelet-Ázsia más területeire is átter-jednek. Japán megtiltja a japán területen lévő amerikai támaszpontok használatát, de az USA nem törődik a tila-lommal. Erre Japán bejelenti semlegességét és a támasz-pontokat vesztegzár alá helyezi. Kínai tengeralattjárók valamint Tajvanról és a szárazföldről induló repülőgépek súlyos károkat okoznak a Kelet-Ázsiában lévő amerikai hajókban és egyéb létesítményekben. Eközben a kínai szá-razföldi csapatok bevonulnak Hanoiba, és Vietnam nagy részét megszállják.

Mivel mind Kína, mind pedig az USA rendelkezik nuk-leáris töltetű rakétákkal, hallgatólagos egyensúly uralkodik, és a háború kezdeti szakaszában nem vetik be ezeket a fegyvereket. Ám az atomtámadásoktól mindkét ország, de elsősorban az USA lakossága fél. Emiatt teszi fel sok ame-rikai a kérdést, hogy valóban szükség van-e erre a kocká-zatra. Ugyan mi múlik azon, ha Kína uralja a Dél-Kínai tengert, Vietnambot, vagy akár egész Délkelet-Ázsiát? Kü-lönösen heves a háborúval szembeni ellenállás az USA délnyugati államaiban, ahol a spanyolajkúak vannak töb-b-ségben, s a lakosság és a kormányok egyaránt azt mondják: *ez nem a mi háborúnk*, és – Új Anglia 1812-es példája nyomán – megkísérlik a kiugrást. Miután a kínaiak megszi-lárdították kezdeti győzelmeiket, az amerikai közvélemény az 1942-ben Japán által remélt állásfoglalásra hajlik: az ár,

amelyet ennek a hegemonia iránti igénynek a megvalósí-tásáért fizetni kell, túl magas – alkudjuk ki a harcok befeje-zését. Csakhogy a háború időközben már hatást gyakorolt más kultúrkörök nagy államaira. India felhasználja a Kína kelet-ázsiai lekötöttségéből adódó alkalmat, és pusztító támadást indít Pakisztán ellen azzal a szándékkal, hogy kiiktassa az ország hagyományos és nukleáris fegyverpo-tenciálját. A támadás kezdetben sikeres, de aktivizálja a Pakisztán, Irán és Kína közti katonai szövetséget, és Irán rendkívül fejlett katonai erővel Pakisztán segítségére siet. India kemény harcokba bonyolódik az iráni csapatokkal és a különböző etnikai csoportokhoz tartozó pakisztáni gerillákkal. Mind Pakisztán, mind India arab országok támogatását kéri, ugyanakkor India figyelmeztet egy le-hetséges délnyugat-ázsiai iráni dominancia veszélyeire, ám Kínának az USA-val szembeni kezdeti sikerei a kevés arab országban és Törökországban erős nyugatellenes mozgal-makat váltottak ki. A még megmaradt nyugatbarát kormá-nyokat a fellendülő muzulmán ifjúsági mozgalmakból kinőtt felkelések döntik meg. A nyugat gyengeségétől len-dületet kapott nyugatellenes mozgalom egy Izrael elleni súlyos arab támadáshoz vezet, s ennek feltartóztatására a legyengült Hatodik Flotta képtelen.

Abban a mértékben, ahogyan Kína egyre több katonai sikert ér el, válik egyre nyugtalanabbá Japán. Formális sem-legességét előbb kínabarát semlegességgel váltja fel, végül pedig enged a követeléseknek és belép a háborúba. Az ország területén megmaradt amerikai támaszpontokat kínai csapatok foglalják el, az USA sietősen evakuálja a csapatait és blokádot hirdet Japán ellen. A Csendes Óceán nyugati részén japán és amerikai hadihajók ütköznek meg.

A háború kitörésekor Kína egy (távolról a Hitler-Sztá-lin-paktumra emlékeztető) kétoldalú biztonsági egyez-mény megkötését javasolta Oroszországnak, de a kínai sikerek Oroszországra éppen az ellenkező hatást gyakorol-ták, mint Japánra. A kínai győzelen és egy kelet-ázsiai totális kínai dominancia gondolata megrémíti Moszkvát. Oroszország kínaellenes irányba mozdul el, megkezd-i szibériai csapatainak megerősítését, de a Szibériában élő nagyszámú kínai telepes megzavarja ezeket a csapatmoz-gásokat. Kína katonailag beavatkozik, hogy megvédje a kínaiakat és megszállja Vlagyivosztokot, az Amur-völgyet és Kelet-Szibéria más, fontos részeit. Mialatt Közép-Szibé-riában kiterjednek a harcok az orosz és a kínai csapatok között, lázadás tör ki Mongóliában, ahok Kína már koráb-ban létrehozott egy „protektorátust”.

A kőolaj ellenőrzése és hozzáférhetősége minden há-borús fél számára központi jelentőségű. Bár Japán óriási beruházásokat végzett az atomenergia területén, még min-dig erősen függ a kőolajimporttól, s ez megerősíti hajlandó-ságát, hogy megegyezésre jusson Kínával s így részesül-hessen annak a Perzsa öbölből, Indonéziából és a Dél-Kínai tengerből származó olajából. Ahogy a háború folya-mán az arab országok egyre inkább az iszlám radikálisok ellenőrzése alá kerülnek, egyre inkább elapad a Perzsa öbölből nyugatra irányuló olajkivitel, s emiatt a nyugat egy-re inkább a kaukázusi és közép-ázsiai kőolajforrásokra szorul. Ez arra ösztönzi, hogy fokozott mértékben igye-kezzen a maga oldalára állítani Oroszországot, és támo-

gassa őt az olajban gazdag déli muzulmán országok fölötti ellenőrzés megszerzésére irányuló törekvéseiben.

Mindeközben az USA serényen próbálja mozgósítani európai szövetségeseit. Ezek felajánlják ugyan diplomáciai és gazdasági segítségüket, katonailag azonban vonakodnak elkötelezni magukat. Kína és Irán azonban attól tartanak, hogy a nyugati országok végül mégiscsak az USA mellé fognak állni, ahogyan az USA két világháborúban az angolok és a franciák szövetségese volt. Hogy ezt megakadályozzák, titokban Boszniába és Algériába telepített közepes hatótávolságú atomrakétákkal fenyegetik az európai hatalmakat. Akárcsak a megfélemlítésre tett kínai kísérleteknek, ennek az előnyomulásnak is épp a várttal ellenkező következménye van. A NATO az amerikaiak által leleplezett rakétatelepítés haladéktalan visszavonását követeli. Ám mielőtt még a NATO cselekedhetne, Szerbia – azzal a becsvággal, hogy a kereszténység törökkel szembeni védbástyájaként játszott történelmi szerepére hivatkozhasson – bevonul Boszniába. Horvátország is csatlakozik; a két hatalom megszállja Boszniát, elfoglalják a rakétatámaszpontokat, felosztják az országot és folytatják az etnikai tisztogatást, amelyet a XX. század 90-es éveiben félbe kellett szakítaniuk. Albánia és Törökország megpróbálnak segíteni a bosnyákoknak; Görögország és Bulgária bevonul Törökország európai részébe, és Isztambulban pánik tör ki, amikor törökök menekülnek a Boszporuszon át. Eközben egy Algériában kilőtt, nukleáris robbanófejjel ellátott rakéta robban Marseille közelében, és a NATO megtorlásként megsemmisítő légitámadásokat indít észak-afrikai célpontok ellen.

Így bonyolódik bele az USA, Európa, Oroszország és India egy valóban globális harcba Kína, Japán és az iszlám világ legnagyobb része ellen. Mi lenne egy ilyen háború kimenetele? Mindkét oldal nagy nukleáris potenciállal rendelkezik, és ha az atomfegyvereket nem csupán a minimális mértékben vetnék be, nyilvánvalóan átfogó pusztításra kerülne sor. Ha viszont a mindkét oldalról gyakorolt elrettentés működik, akkor a mindkét félnél fellépő kimerülés fegyverszünet kialakulásához vezetne, ami azonban nem oldaná meg az alapproblémát, a kelet-ázsiai kínai hegemoniát. Más részről a nyugat is megpróbálhatná hagyományos katonai eszközökkel legyőzni Kínát, ám annak szövetségese, Japán egy szigeti *cordon sanitaire* védelmét nyújtja Kínának, és ez megakadályozza az USA-t abban, hogy a tengerpartokon lévő kínai lakó- és ipari központok ellen bevesse haditengerészetét. Az alternatíva Kína nyugatról történő megtámadása lenne. Az Oroszország és Kína közötti harcok arra ösztönzik a NATO-t, hogy vegye fel tagként Oroszországot, és segítsen a közép-ázsiai muzulmán kőolaj- és földgázmezők fölötti orosz ellenőrzést megtartani; támogassa a kínai uralom elleni tibeti és mongol felkeléseket, fokozatosan nyugati és orosz csapatokat vigyen Szibériába, és ott előkészítse a döntő támadást a kínai falon át Peking és az ország belső részei felé.

Bármi legyen is a közvetlen kimenetele ennek a kultúrák közötti globális háborúnak; – kölcsönös nukleáris megsemmisítés, a mindkét oldal kimerülése következtében kialakuló fegyverszünet vagy orosz és nyugati csapatok felvonulása a Mennyei Béke terén – az eredmény a háború

valamennyi résztvevőjének súlyos gazdasági, demográfiai és katonai károsodása lenne. Ennek következtében az a globális hatalom, amely az évszázadok során keletről nyugatra tolódott el, majd ezután kezdett ismét keletre eltolódní, immár északról délre helyeződne át. A kultúrák közötti háború nagy haszonélvezői azok a kultúrák, amelyek attól távol tartották magukat. Miután a nyugat, Kína, Oroszország és Japán különböző mértékben romokban hever, Indiának, amennyiben a háborúban való részvétele ellenére elkrülhette a pusztulást, most szabad keze van, hogy megkezdje a világ hindu alaptörvények szerinti átforgalmazását. Az amerikai közvélemény nagy része a fehér-angolszász-protestáns elit szűklátókörű nyugati orientációját hibáztatja az USA egyértelmű gyengülése miatt, és a hispániaiak kerülnek hatalomra, akik azoknak a fellendülőben lévő latin-amerikai országoknak Marshall-terv jellegű segítség-ígéretére támaszkodnak, amelyek nem vettek részt a háborúban. Afrika azonban ezzel szemben nemigen tud hozzájárulni Európa újjáépítéséhez, ehelyett okádja magából a gyökeretelenné vált emberek seregeit, akik rávetik magukat a romokra. Kína, Japán és Korea veszteségei következtében Ázsiában is délre tolódik el a hatalom. Indonézia, amely semleges maradt, domináns állammá velük, és ausztrál tanácsadói irányításával nekifog, hogy Új Zélandtól Sri Lankáig és Vietnámig megszabja az események menetét. Mindez jövődö konfliktust ígér Indiával és a majdan újjászülető Kínával – a világpolitika centruma mindenesetre délre tolódik el.

Ha ezt a forgatókönyvet az Olvasó abszurdnak, valószínűtlennek és fantasztikusnak találja, akkor annál jobb. Reméljük, hogy a kultúrák globális harcának egyetlen más forgatókönyve sem rendelkezik nagyobb valószínűséggel. Ám ami a mi forgatókönyvünkben a legvalószínűbb és egyben a legirritálóbb, az a háború oka: az egyik kultúra egyik központi államának (USA) a beavatkozása egy másik kultúra központi államának (Kína) és e másik kultúra egyik tagállamának (Vietnam) viszályába. Az USA számára ez az intervenció szükséges volt, hogy a nemzetközi jognak érvényt szerezzen, elhárítson egy agressziót, óvja a tengerek szabadságát, biztosítsa, hogy az USA elérhesse a Dél-Kínai tenger olajkészleteit és megakadályozza, hogy egyetlen hatalom uralja Kelet-Ázsiát. Kína számára ez az intervenció a nyugat egy vezető államának teljesen elfogadhatatlan, de tipikus fennhéjázó kísérlete volt arra, hogy Kínát megalázza és megfélemlítse; hogy legitim befolyási térségén belül ellenállást provokáljon vele szemben, és a világpolitikában játszott méltányos szerepét kérdésessé tegye.

A következő korszakban tehát a kultúrák közötti nagy háborúk elkerüléséhez szükséges lesz, hogy a központi államok tekintsenek el attól, hogy más kultúrák konfliktusaiba beavatkozzanak. Ez olyan igazság, amelyet némely államnak, különösen az USA-nak nehezebb esik majd figyelembe venni. A tartózkodásnak ez az elve, mely szerint központi államok más kultúrák konfliktusainál tartózkodnak az intervenciótól, egy multikulturális, multipoláris világban a béke első számú feltétele. A második előfeltétel a közös közvetítés elve, mely szerint a központi államok egymással tárgyalnak annak érdekében, hogy a minden-

kori kultúrájukon belül lévő államok vagy csoportok közötti törésvonal-háborúkat megfékezék vagy befejezzék.

Ezen elveknek és egy olyan világnak az elfogadása, melyben a különböző kultúrák között nagyobb az egyenlőség, nehezebb esik majd a nyugatnak és azoknak a kultúráknak, amelyek a nyugattal közösen viselnék a domináns szerepet, sőt esetleg át is akarnák venni azt. Egy ilyen fajta világban a központi államok előjoguknak tekinthetnek, hogy ők maguk rendelkezzenek atomfegyverekkel, és kultúrkörük többi államát ettől visszatartsák. A pakisztáni teljes nukleáris potenciál létrehozására tett erőfeszítések indoklásaként Zulfikar Ali Bhutto a következőket mondta: *Tudjuk, hogy Izrael és Dél-Afrika teljeskörű atomfegyverrel rendelkezik. A keresztény, a zsidó, a hindu civilizáción belül megvan a nukleáris hatalom, csak az iszlám civilizáció nem rendelkezett vele, és ennek a helyzetnek meg kellett változnia.* A vezető pozícióért való versenyfutás egy olyan kultúrán belül, amelyből hiányzik egy központi állam, az atomfegyverekért való versenyfutásra is ösztönözhet. Bár Irán nagyon szoroson együttműködik Pakisztánnal, nyilvánvalóan az az érzése, hogy éppoly sürgősen szüksége van atomfegyverre, mint Pakisztánnak, a másik oldalon Brazília és Argentína feladta ezirányú programjait, Dél-Afrika pedig megsemmisítette atomfegyvereit, ám bár lehetséges, hogy ismét szeretne rendelkezni ilyesmivel, amennyiben Nigéria megkezdené saját nukleáris potenciáljának felépítését. Az atomfegyverek további elterjedése nyilvánvaló kockázatot hordoz, de amint azt Scott, Sagan és mások kifejtették, egy olyan világ, amelyben mindegyik nagy kultúrkörben csak egy vagy két központi állam rendelkezik atomfegyverekkel és más államok nem, meglehetősen stabil világ lehetne.

A legtöbb vezető nemzetközi intézmény a második világháború utáni időből származik, és nyugati érdekeknek, értékeknek és szokásoknak megfelelően alakították ki őket. Abban a mértékben, ahogy a nyugat hatalma a többi kultúráéhoz viszonyítva csökken, erősödik a nyomás, hogy ezek az intézmények a többi kultúra érdekeinek megfelelően alakuljanak át. A legnyilvánvalóbb, legfontosabb és valószínűleg a legvitatottabb kérdés az ENSZ Biztonsági Tanácsa állandó tagjainak összeállítása. A második világháború győztes hatalmai olyan konstellációt alkotnak, amely a világ hatalmi-politikai valóságának egyre kevésbé felel meg. A jövőben vagy változások lesznek az állandó tagságban, vagy más, kevésbé formális eljárások alakulhatnak ki a biztonsági kérdések megtárgyalására, hasonlóan a Hetek találkozásaihoz, amelyeken globális gazdasági kérdésekkel foglalkoznak. Egy multikulturális világban – ideális esetben – minden nagy kultúrkörnek legalább egy állandó hellyel kellene a Biztonsági Tanácsban rendelkeznie, de jelenleg csak három rendelkezik vele. Az USA erőteljesen kiállt Japán és Németország tagságáért, de nyilvánvaló, hogy ezek az országok csak akkor válhatnak tagokká, ha más országok is sorra kerülhetnek. Brazília öt új állandó tagot javasolt, habár vétőjog nélkül: Németországot, Japánt, Indiát, Nigériát és saját magát. Így azonban egymilliárd muzulmán képviselő nélkül maradna, hacsak Nigéria el nem vállalná ezt a feladatot. A kultúrára vonatkozó nézőpontok alapján Japánnak és Indiának ter-

mészetesen állandó tagnak kellene lennie, Afrikának, Latin Amerikának és a muzulmán világnak pedig állandó hellyel kellene rendelkeznie, amelyet e kultúrák vezető államai egyfajta rotációs elv szerint foglalnának el. A kiválasztást az Iszlám Konferencia Szervezete, az Afrikai Egységszervezet és az Amerikai Államok Szervezete (az USA szavazástól való tartózkodása mellett) intézhetnék. Méltányos lenne az is, ha a brit és a francia helyet összevonják az Európai Unió számára egyetlen hellyé, amellyel egy, az EU által ugyancsak rotációs elv szerint kiválasztott ország élhetne. Hét kultúrának lenne ezzel egy állandó helye és a nyugatnak kettő; ez olyan felállítás, amely megközelítőleg kifejezné a népesség, a hatalom és a jólét megoszlását a világban.

Helyes Gábor A MÁSIK EURÓPA

*A többi világrész Európa megbékélésére
s feltámadására vár, hogy csatlakozzanak
és a mennyország polgárai lehessenek.*

(Novalis: A kereszténység vagy Európa – 1799)

Ha valaki higgadt kívülállással képes végigolvasni Huntington eszmefuttatását az új világrendről és a kultúrák háborújáról, akkor kétféle következtetést vonhat le belőlük.

Lehet, hogy úgy véli: igen, a világ a hidegháború korszaka után új centrumok szerint fog polarizálódni, és ezek a centrumok menthetetlenül összezsúfolnak egy új világháborúban, amennyiben nem sikerül a háború fő okait, a kulturális és gazdasági különbségeket a nagyhatalmi politizálás eszközeivel fékentartani. Ekkor Huntington elképzelése a harmadik világháborúról megmaradhatna a fikció világában. A másik következtetés, hogy ilyen világháború kitörésének nagyon is reális esélye van, olyannyira, hogy ezzel a vezető nagyhatalmi körök már mint kész ténynek számolnak, és erőfeszítéseik valójában már a háború lejátszódása utáni világhelyzet kialakítására vonatkoznak.

Nincs értelme mérlegelni a két álláspont esélyeit. Valószínűleg mindkettőre vonatkozóan lehetne felhozni bizonyítékokat, mivel ezek egyszerre vannak jelen a nemzetközi politikai élet tendenciáiban. Ám ha tekintetbe vesszük, hogy vezető angolszász körök már évtizedekkel az első világháború kitörése előtt egyértelműsítették a háborút Németországgal, akkor ma sem lehetnek illúzióink Amerikának Kínával kapcsolatos elképzelései felől. Nyilvánvaló, hogy gazdasági értelemben a rohamosan fejlődő Távol-Kelet súlyos konkurrenciát jelent Amerika számára, akár csak Németország a századfordulón Angliának. Ennek a gazdasági potenciálnak bizonyos értelemben meg kell semmisülnie, át kell alakulnia az amerikai érdekek támogatójává. Ugyanez történt Németország esetében is, ahol a Marshall-segéllyel beindított „német gazdasági csoda”, a II. Világháború utáni talpraállás fő haszonélvezői a háborús jóvátételt kikényszerítő győztes nyugati hatalmak lettek.

Ma pedig elmondhatjuk, hogy gazdasági értelemben Németország – és nyomában a leendő Egyesült Európa – inkább része Amerikának, mint önálló gazdasági-politikai egység.

Természetesen egy háború okai között találhatunk a gazdasági természetűeken messze túlmutató tényezőket is. Úgy is mondhatnánk, hogy a gazdasági okok: önmagukban kevesek egy ekkora összeütközéshez, hiszen éppen a gazdasági érdekek képesek olykor súlyos nemzetközi konfliktusokat elsimítani. Huntington maga sem ezeket tekinti primer tényezőknél. Számára a döntő a történelmileg kialakult kulturális eltérések, törésvonalak kérdése. Úgy véli, hogy ezek az embert mélyen átjáró hatások létükben hordozzák a feloldhatatlan ellentétet két vallás, két faj, két kultúra között. A végeredmény könnyen az egyik fél döntő dominanciáját jelentheti a másik felett, ami előbb-utóbb akár a kisebbség kiirtásáig fokozódhat.

Nehéz lenne kétségbe vonni Huntington szavait. Amiről beszél, az mindnyájunk számára eleven tapasztalat, akár Boszniára, akár a világ egyéb etnikai törésvonalaira gondolunk. Az a tudat, ami itt hat, mindig a klán, a törzs tudata, amely számára a világ egyféle emberből áll: a törzshöz tartozóbból. Aki azon kívül van, az voltaképpen nem ember, így őt nem védik az erkölcsi szabályok, szabadon becsapható, felhasználható, megölhető. Nem kívánunk moralizálni civilizáltnak tartott korunk és eme ősi erő találkozásáról, lándzsát törni holmi emberi jogok és általános eszmék mellett. Még csak arra sem igen szeretnénk rávilágítani, hogy miként használja fel már évszázadok óta elképesztő találékonysággal ezt az erőt az angolszász politika saját gyarmatosító törekvéseiben. Ezzel szemben ugyanis mindig állíthatók jogosnak ható érvek, – lásd legutóbb éppen Boszniát – ahol látszólag éppen az amerikai erők önfeláldozó fellépése vetett véget a további vérontásnak (amely vérontás okának, Jugoszlávia Titó utáni egyben-tartásának fő politikai támogatója ugyancsak az USA volt).

Ezzel szemben a kérdést így tehetjük fel: Valóban a törzs, a faj, a vér szava a legmeghatározóbb tényező ma a világban? Ez hat elsősorban az egyénre, amikor önmagát a világban elhelyezi, és ami ezen kívül van, az csak ráakódott máz, holmi civilizációs burok, ami azonnal lepattogzik, amikor elemi módon kerül szembe egy törzsön kívülivel?

Valaha ez kétségkívül így volt. Az elődök, a vallási hovatartozás oly mértékben meghatározták az egyén világvilágképét, hogy a *ki vagyok én* kérdésre önmagát a világ felé ezeken keresztül tudta csak kijelenteni. A világ nagy részén ez még ma is bizonyos vonatkozásban érvényes, de ezek az erők a múltból ittmaradt, felbomlóban lévő társadalmi formák velejárái. Éppen a hagyományos közösségi formák széthullása számít ma világjelenségnek; a nincstelen embertömegek sodródása mögött is ez húzódik. Ez a labilis helyzet valóban magában hordja a különböző kultúrák közti eltérések véres konfliktusokká szélesedésnek veszélyét. Így ma elmondhatjuk: amennyiben ma az egyén elsősorban egy kulturális-vallási közösséggel azonosítja magát (melybe vagy beleszületett, vagy később vállalta fel), akkor szükségképpen ellentétbe kerül a más valláshoz és közösséghez tartozókkal.

A *ki vagyok én* kérdését azonban pontosabban is

feltehetjük ilyenformán: *ki vagyok én, személy szerint, mint megismételhetetlen egyéniség?* Itt az általános törzsi szempontok csak másodlagosak lehetnek, a döntővé nem az a tartalom lesz, amit a megszülető lélek a világban talál, hanem amit magával hoz, egyéni képességek formájában. A világ a jövőben nem a fajokon, a kultúrákon és vallási formákon keresztül fog fejlődni, hanem az ezek vonalára mondhatni *merőleges* egyéni képességeken át. A kulturális törésvonalak menti összetűzések éppen abból adódnak, hogy a régi formák nem hagyják kibontakozni az ezeken felülemelkedő egyéni tartalmakat.

Ha ezen a gondolaton keresztül nézünk ismét Huntington eszméire, már egyértelműbb lesz a kép. A világ szigorú felosztása a nagy kultúrkörök szerint nem jelent mást, mint a múlt erőinek hibernálását. Egy ilyen rögzítés egyben az egyéni képességek leghatékonyabb kiiktatását biztosíthatja, akár keleten, akár nyugaton. Ezáltal pontosan azt az egyetlen valóban hatékony erőt kívánják eltüntetni, amely képes felülemelkedni a törzsi tudaton, és így valódi *feloldása* lehet az ilyen jellegű súrlódásoknak. Ezek után nem csoda, hogy a huntingtoni világban a konfliktusokat kizárólag további erőszakkal lehet „kezelni”. Ebben a militáns gondolkodásban a múlt erőit szemlélhetjük, amint tűz-elvással ellent kívánnak állni a fejlődés tényleges menetének. Belátható, hogy az önmagán alapuló szabad egyéniség kibontakozása korunkban nem azonos szinten játszódik le a különféle kultúrkörökben. Az a földrész, ahol ez a legjellemzőbben megnyilatkozik, Európa. Még itt is hatalmas megrázkódtatásokon keresztül zajlott az elmúlt ötszáz évben az ember kilépése a törzsi tudatból. Továbbá a XX. század történései nyomán ma minden eddiginél erősebb a fenyegetés, hogy a már kivívott európai szellem belefulladásra a modern jóléti társadalom amerikai álomvilágába. Európa még messze nem találta meg önmagát, azaz nem ébredt rá valódi küldetésére: a szabad egyéni képességek összegzőjeként egyensúlyt teremteni a két világpolaritás között, mely ma Amerikában materiális szabadságot hoz testvériség és egyenlőség nélkül, Ázsiában spirituális egyenlőséget kíván szabadság és testvériség nélkül. (Itt nem szabad, hogy megzavarja szemléletünket az a ma általánosan hangoztatott nézet, miszerint megszűntek a regionális korlátok, és egy világkultúra van kialakulóban. Való igaz, hogy Ázsia a felszínen amerikanizálódik, – ha úgy tetszik, a nyugati materializmus felé fordul, miközben Amerikában a Kelet ezoterikus-spirituális hatása erősen kimutatható. Ez a jelenség a két pólus együttműködésének tünete, a mérleg két karjának törvényszerű kilendülése csupán. A lényeg az alaptendenciákban áll, melyek mindkét oldalon az egyéni képességek korrumpálását célozzák meg.) Ez az a terület, ahol Európának központi szerepe lehet anélkül, hogy ez egyben a világ többi része feletti hatalmi kérdéssé válna. Először itt lesz lehetséges a szabadságot a szellemi életben, a testvériséget a gazdaságban, az egyenlőséget pedig jogi-politikai téren megvalósítani. Csak így lehet elkerülni a huntingtoni jóslatot: a kultúrák törésvonalaiából kirobbanó III. világháborút. Novalis óta ezt várja tőlünk öntudatlan szenvedéssel a többi világész, ez lehet az alapja egy valódi – nem a fegyvereken múló – világegyensúlynak.

IDÉZETEK SAMUEL HUNTINGTON ÍRÁSÁHOZ

EZREDVÉGI BESZÉLGETÉS LÁSZLÓ ERVIN ÖKO-FILOZÓFUSSAL

– részlet –

Az emberiség elért egy szintet, amely túlhaladja a struktúráinkat. Mindenki össze van vagy lehet kapcsolva információval, a piacok teljesen globalizálva vannak, a tőkeáramlás villámsebességgel zajlik a világrészek között, a kormányzás viszont marad a régi nemzeti alapokon. Az ENSZ pedig úgy próbál nemzetközösséget teremteni, hogy összehozza őket a közgyűlésben, ahol mindenki a saját érdekét nézi. Abban a reményben, hogy ha mindenki jól képviseli a saját érdekét, akkor majd másnak is jó lesz. Ezt mondta annak idején Adam Smith is, hogy van egy láthatatlan kéz, amely összehangolja az érdekeket a piacon keresztül. Nos ez még a piac esetében sem működik, mert csak akkor működne, ha mindenkinek egyforma ereje lenne, azonos tőkével, hatalommal tudna fellépni. De miután az egyik szereplőnek nagyon nagy befolyása van, a másoknak pedig nagyon kicsi, és a nagy befolyással bírók csak a saját érdeküket nézik, akkor azokból a kisebbeknek nem sok hasznuk lesz. Ugyanez történik a politikában is. Ha a nagyhatalmak csak a közvetlen, rövid lejáratú érdekeiket nézik, akkor tulajdonképpen kizárják a szegényebb és a kisebb országokat ebből a rendszerből. Itt vissza kell térnünk Einstein gondolatához, amit ugyan a fizikai fejlődésről mondott, de alkalmazható az emberiségre is. Azt mondta, hogy egy problémát nem tudunk megoldani azzal a gondolkodásmóddal, amelyben maga a probléma keletkezett.

(A beszélgetést Monory M. András és Tillmann J. A. készítette; megjelent a 2000 júliusi számában)

Robert D. Kaplan A KÖZELÍTŐ ANARCHIA

– részletek –

Afrikában a tuberkulózis és a HIV vírus mintegy szövetségben támadnak. Abidzsánban a megközelítőleg 4000 újonnan diagnosztizált tuberkulotikus beteg 45 %-a egyben HIV pozitív is bizonyult. Miközben Afrikában a születési ráták soha nem látott magasságokat értek el, és terjeszkednek a nyomornegyedek, néhány szakértő abbéli aggodalmának ad hangot, hogy vírusmutációk és hibridizációk következtében az AIDS-vírusnak kialakulhat egy, a jelenleginél fertőzőbb változata. ...

Hogy megértsük az elkövetkezendő 50 év eseményeit, a (már észlelhető és a még ezután elhatalmasodó) környezeti károkkal, a kulturális és faji összetűzésekkel, a geográfiai jövővel és a háború új formáival kell számot vetnünk, illetőleg ezekről kell fogalmat alkotnunk. A tényezők sorrendje nem esetleges. Mindegyik fogalom részben az

előzőn alapul, ami annyit jelent, hogy a két utóbbi – a kartográfiában és a hadviselésben mutatkozó új tendenciák – a legfontosabbak. Ugyanakkor ezek azok, amelyeket ma a legkevésbé értenek meg...

Itt lenne az ideje, hogy a „természeti környezet”-ben azt lássuk, amit valójában jelent: a 21. század eleje biztonságpolitikai kalkulációinak; tárgyalásainak legmeghatározóbb kérdését. A népességnövekedés, a mind nagyobb területeket meghódító fertőző betegségek, az erdőirtás és a talajerózió, a vízhiány, a légszennyezés, s meglehet, hogy bizonyos túlnépesedett térségeknek; például Bangladeshek vagy a Nílus-deltának az emelkedő tengerszint általi veszélyeztetettsége – csupa olyan fejlemény, amely tömeges meneküléshez és ezáltal csoportkonfliktusokhoz vezethet –, valamint ezek politikai és stratégiai következményei a külpolitikai számítások középpontjában fognak állni. Belőlük fog kinőni az összes olyan kérdés, amelyek felkavarják a közvéleményt, illetőleg amelyek a hidegháborúból átöröklődött érdekeket ilyen vagy olyan konstellációba rendezik...

Az emberiség mind nagyobb része marad fogva a történelemnek egy korábbi fejezetében: bádógvárosokban, amelyekben az ivóvíz, a termőföld és a túlélési tér hiánya miatt a szegénység, a kultúra funkciózavarai és az etnikai konfliktusok leküzdésére irányuló minden kísérlet eleve kudarcra ítéltetett. A természeti környezettel való felelőtlen sáfárkodás visszahatásai a fejlődő világban mind több helyütt állítják a totalitarizmus (lásd Irak példáját), a fasisztoid miniállamok (lásd a szerbek megszállta Boszniát), illetőleg az állandósuló utcai harcok (lásd Szomáliát) közötti választás elé az embereket. Homer-Dixon mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy „a várható társadalmi megmozdulások léptéke és gyakorisága a környezetrombolás előrehaladásával párhuzamosan nő”...

„A legerősebb talajromlás általában a legsűrűbben lakott területeken tapasztalható. A legnagyobb népsűrűség pedig általában a legjobb talajú térségekben mutatkozik. Ez annyit jelent, hogy bolygónk eredendően legjobb termőföldjeit tesszük tönkre” (Homer-Dixon) ...

Ha nem államok, hanem kultúrák állnak harcban egymással, akkor a kulturális és vallási műemlékek e harcban fegyvereknek, s ekképp a támadások szabad célpontjainak minősülnek. ...

„Mihelyt az állam nem egyedüli birtokosa a fegyveres hatalom legális monopóliumának, megszűnik az egyébként általánosan elismert különbség háború és bűnözés között, amint ez Libanon, Srí Lanka, El Salvador, Peru vagy Kolumbia esetében már messzemenően meg is történt.” (Van Creveld) ...

(Tatár Sándor fordítása; megjelent a 2000 júliusi és augusztusi számában.)

EZREDVÉGI BESZÉLGETÉS

ALMÁSI MIKLÓSSAL

– részletek –

Ilyen tömegű pénz megjelenése a piacon egy nagyon komplex és veszélyes folyamat következménye. A régi kapitalizmusban vagy a hagyományos áruterelésben a pénz arra kellett, hogy beruházzanak, hogy termelővállalatokat építsenek belőle, és az áruval a piacon konkuráljanak. Az új kapitalizmus sajátsága, hogy ez az út kevésbé jövedelmező, ezért meghagyják a fejlődő országoknak vagy a kistigriseknek – a fejlettek pénzt termelnek. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy a pénz a termelési folyamatokból a pénzpiacra megy át, mert ott jóval kedvezőbb a megtérülés. A reál termelési szférában körülbelül 5 és 10 százalék között lehet keresni, a pénzpiacon 10-től 35 százaléig terjedhet a megtérülés ...

Elsősorban az a veszélyes, hogy a termelési szférába egyre kevesebb pénz jut, a pénzpiac onnan szipkázza el a tőkét. Ennek következtében a termelés megújítására, fejlesztésére kevesebbet áldoznak. Azért itt is megoszlik a rizikó: akik okosak, azok nem mennek bele a veszélyesebb pénzpiaci műveletekbe, és inkább fejlesztenek. A termelés fejlesztése azonban hosszú távú művelet, ami azzal a kockázattal jár, hogy a féléves részvénytársasági közgyűlés egyszerűen leváltja az ilyen menedzsert, mert nem produkálta azt a 8-12 százalékos hozamot, amit egyébként – ti. a pénzpiacon – meg lehetett volna keresni. Tehát a mai multik menedzserei is inkább lemondanak a fejlesztések java részéről. ...

Az igazi veszélyt az idő jelenti: az, hogy előbb köszön ránk az összeroppanás, és aztán elég sok időbe telik; amire a világ pénzügyi tűzoltószervezetei reagálni tudnak. A kettő közötti időkülönbség dönti el, hogy összedől-e a világ pénzügyi: rendszere, vagy nem. És ez az intervallum állandóan csökken, Mexikó esetében két hét kellett ehhez, de így is az utolsó pillanatban történt: Ma már talán csak egy hét vagy néhány nap áll rendelkezésre, mivel a pénzügyi folyamatok sebessége egyre gyorsul. ...

A nemzetállamok gazdasági szuverenitásának beszűkülése a jelen és a holnap igazi nagy kérdése. Tegnap ez még föl sem merült. Furcsa módon az Európai Közösségben történő változások tették kérdéssé, hiszen ott az euróval, az európai közös pénzzel kapcsolatban került be a viták közé a kétségbeesés: úgy látszik, már mindenről le lehet mondani, a zászlóról, a nemzeti múlttól, a himnuszról, a nemzeti kormányról – rendben van, de a pénzünktől nem fogunk, nem akarunk megválni. A nemzetállam teljesen nem szűnik meg, mert azért még az Európai Unió belül is vannak bizonyos olyan feladatok, melyek intézése az egyes országokra van bízva. Mégis él egy olyan tendencia, hogy jó lenne egy közös „szuperkormány”. Ám elég sokan látják már, hogy egy ilyen szuperkormány bürokráciája még a banán hajlángörbéjét is elő akamá írni. Ugyanakkor valamilyen formában Brüsszel már ma is egy ilyen szuperkormány szerepét játssza, amely elszakad az egyes nemzeti igényektől, sajátosságoktól. ...

(A beszélgetést Monory M. András és Tillmann J. A. készítette; megjelent a 2000 augusztusi számában)

EZREDVÉGI BESZÉLGETÉS

PAUL VIRILIOVAL

– részletek –

Az információáramlás felgyorsulásával párhuzamosan, mintegy arra válaszolva, a felejtés folyamata is felgyorsul. Ezt nevezem a felejtés iparosításának. A múltban az írásnak, az olvasásnak és a beszédművészetnek köszönhetően létezett egy ága a kézművességnek, amely az emlékezettel foglalkozott: a levéltár. A levéltár az emlékezet kézműipara. Az azonnali információszolgáltatás s az előbb említett rendszerek hatására azonban létrejött a felejtés ipari változata. Ez azt jelenti, hogy egyre kevésbé emlékezünk a dolgokra. Az emlékezethez vezető út egyre kevésbé járható, így az ember elveszíti múltját. Egyfajta örök jelenben él. A valós idő, ez a „világidő”, amely a helyi idők helyébe lép, fémjelzi a jelen idő előretörését a jövő és a múlt rovására. Az örök jelenidőbe érkezünk, és az örök jelenidő éppen az emlékezet ellentéte. ...

Ma a kommunikációs fegyverek korszakát éljük. Ezt nevezik az amerikaiak infoszférának. Számukra a háború már nem is annyira a geoszférában, vagyis a földgolyó területén, a földrajz kereteiben játszódik, mint inkább az infoszférában, azaz az információ, az azonnali információ, a fénysebességgel terjedő információ szintjén. Az Egyesült Államokban ma minden, a hadügyek fejlesztésével kapcsolatos munka a szóban forgó információs háború, a kibertérben zajló háború megszervezésére irányul. ...

A valóság új értelmezést nyer azáltal, hogy megjelenik egy virtuális tér, és mintegy ráépül a valóságos térre. Úgy gondolom, hogy ezzel a jelenséggel magának a valóságnak a kettéhasadásához érkezünk, és ezzel a ténnyel ezentúl számolni kell.

A kibertér bizonyos szempontból talán az utolsó gyarmatbirodalomnak is tekinthetjük. Mert mit is teremtünk az internettel vagy a kibertérrel? Új terjeszkedési területet. A gazdasági hatalom, a politikai hatalom, a katonai hatalom mind-mind kiterjednek már az egész világra. Az egész világot a levegőbe röpíthetjük, amikor csak akarjuk, szétrombolhatjuk, amikor csak akarjuk: az atommal vagy akár egy tőzsdekrachhal. Terjeszkedési területre viszont szükség van. És mivel nincsenek más világok – hiába hódítottuk meg a Holdat csak az űrt találtuk, nincs más lakható bolygó – mi mást tehetnénk, mint hogy kitatálunk egy virtuális gyarmatot. ...

Vajon ezek a ma felajánlott virtuális technológiák nem ugyanilyen szemfényvesztő eszközök-e, amelyeknek valós céljuk az, hogy a segítségükkel elvegyék tőlünk kultúránkat és gyökereinket, ahogy mi is elvettük a harmadik világ népeitől kultúrájukat és gyökereiket, mielőtt a betegségek és a halál martalékául hagytuk volna őket? ...

Távnézés, távhallgatás, távcselekvés. A Föld méretei a semmivel válnak egyenlővé az információátadás módszereinek felgyorsulása, valamint a hiperszonikus közlekedési eszközök gyorsasága miatt. 8 ezer km/óra – ezt veszik célba ma az amerikai kutatások. Márpedig azzal, hogy a Föld semmivé válik, maga az ember válik semmivé. Mi más lenne akkor ez, mint egy minden eddiginél hatalmasabb baleset, minden katasztrófák katasztrófája; egy totális

baleset, az anyagi valóság összeomlása. ...

Ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a gyönyör mögött, amelyet egy lénynek egy másikban való fizikai jelenléte jelent, alapvetően az emberiség fennmaradásának biztosítása áll: És pont ez az, amit az új, virtuális valóság; a kiberszex, a távszexualitás megkérdőjelez. Ezzel megint egy totális balesethez érkeztünk: a technikai eszköz az emberi faj fennmaradását veszélyezteti. ...

A tudomány mint örület áll előttünk, mint végletes tudomány. A tudomány mint a tudás öngyilkossága. Azt hiszem, a második világháború során az atombombával, a fajirtással elég közel kerültünk ehhez. Nem foghatjuk fel, amit Mengele tett, nem foghatjuk fel a táborokat anélkül, hogy figyelembe vennénk a tudomány teljes hatalmának a pusztítás szolgálatába való állítását. ...

Csak azt tudom, hogy ma ellenállókká kell válnunk, ellenállást kell kifejtenünk – ahogy egy elektromos ellenállás is lehetővé teszi az áram továbbhaladását, elektromos ellenállás nélkül viszont minden elég, minden romba dől. Fel kell építeni az ellenállást a technika-tudomány oldaláról fenyegető megszállással szemben. A technika-tudomány megszáll minket, elfoglalja az egész világot. És nekünk választanunk kell, hogy kollaboránsok leszünk-e vagy ellenállók. ...

(A beszélgetést Monory M. András és Tillmann J. A. készítette. Megjelent a 2000 szeptemberi számában.)

Petőfi Sándor AZ ÍTÉLET

A történeteket lapozám s végére jutottam,
És mi az emberiség története? vérfolyam, amely
Ködbevesző szikláibul a hajdanna ered ki,
És egyhosszában szakadatlan foly le korunkig.
Azt ne higgyétek hogy megszűnt már. Nincs pihenése
A megeredt árnak, nincsen, csak a tenger ölében.
Vértengerbe szakad majd a vér hosszú folyója.
Rettenetes napokat látok közeledni, minőket
Eddig nem látott a világ; s a mostani béke
Ez csak ama sírcsend, amely villámnak utána
A földrendítő mennydörgést szokta előzni.
Látom fátyolodat, te sötét mély titku jövendő,
És, meggyujtván a sejtés tündéri tüzét, e
Fátyolon átlátok, s attól, ami ott van alatta,
Borzadok, iszonyodom, s egyszersmind kedvre derülök
És örülök szilajon. A háboru istene újra
Fölveszi páncélját s kardját markába szorítván
Lóra ül és végigszáguld a messze világon,
És a népeket eldöntő viadalra kihíja.
Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:
A jók s a gonoszak. Mely eddig veszte örökké,
Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet,
Melyet ígért isten, próféták ajkai által.
Ez lesz az ítélet, s ez után kezdődik az élet,
Az örök üdvösség; s érette a mennybe röpülnünk
Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni.

Hamvas Béla

PATMOSZ 2. rész. – részletek

A legutóbbi ötven év alatt a föld különböző helyein részlegesen többször megismétlődött az az esemény, amely most emberiség-arányokban észlelhető. A történetet végzetes irányba vezetik, a holtbiztos katasztrófa bekövetkezéséről azonban sajátságos benuultságban, valamely konok és hibbant, nyilvánvalóan tökéletesen alaptalan reménység (világnézet) befolyása alatt nem képesek tudomást szerezni. A katasztrófa egy bizonyos időpontig elkerülhető lett volna. A lehetőséget elmulasztották, de a megoldásra még mindig nyílt alkalom. Azt is elmulasztották, viszont néhány lehetőség megmaradt. Végül az összeomlás elkövetkezett.

Nietzsche mondja, hogy az ember életét az elintézetlen kérdések teszik tönkre. Az emberiség életében a katasztrófákat az elintézetlen kérdések idézik. Az első világháborúban a cári és a német császári uralom és a Habsburg monarchia esetében ragyogó paradigmákat láthattunk. A háború után a békekötések alig intéztek el valamit, ellenben egy sereg újabb elintézetlen kérdést teremtettek, s ezek nek következménye csak újabb háború lehetett. A második világháború végével pedig kivétel nélkül minden kérdés függőben maradt, és most két világháború elintézetlen kérdései várják a megoldást mindeztideig, és előre láthatólag hiába. Az elintézetlenségek annyira felhalmozódtak, hogy, úgy látszik, rendet csak tabula rasa teremthet. Erre várunk? Mert arról az étoszról, amely türelemmel és lélekjelenléttel a tisztázást napról-napra tartó szívós munkával végre tudná hajtani, eleve mindenki lemondott. Ilyen erős emberünk nincs. Kihegyezett helyzetben élünk, miután a dolgok arra, hogy saját következményeiket önmaguk automatikusan levonják, régen megértek, és mintha már semmire se kellene várni, hogy egy végső (minden jel arra vall, hogy cseppet sem kedvező) esemény bekövetkezzék. Az utolsó pillanatig azonban egyetlen lehetőség mindig van.

Bizonytalan távlatú, de kétségtelenül veszélyt jelentő események halmozódásának egyre növekvő feszültségében élünk. A dolgoknak visszavonhatatlan végkifejlése felé tartó fenyegető sűrűsödése olyan nyugtalansággal tölt el, amely a legrosszabbat sejteti. Az emberiség nagy része ebben a napról napra kevésbé elviselhető feszültségben egyensúlyát – elvesztett normális életének pótlására – csak kétségbeesett narkotikumokkal képes helyreállítani, és valódi élet helyett kábulatban él. Semmiről sem akar tudni, csak még egy pohár ginről (vodkáról). A történeti korszakok egészségének mértéke nagyjából a szexus; amilyen mértékben a normális életre való lehetőség megszűnik, a szexualitás fokozódik. Az idegek izzására semmi sem jellemzőbb, mint a kicsapongás. A szexus jósolni tud. Számítalan jelenség a föld minden pontján kétségtelen jele annak, hogy a lehetőség a végső eseményre (Proust: Sodoma és Gomorra) a küszöbön áll.

Valéry azt állítja, hogy bármi történjék is, az élet megy tovább. Tény, hogy az élő víz, bármilyen módon fertőzzék is, igen rövid idő alatt a mérgeket semlegesíti, és önmagától

megtisztul. Tény, hogy az élet, mint az élő víz, minden szennyet elemészt; az életnek nincs szüksége fertőtlenítésre. Nem kell megmosni, önmaga mossa magát. Az élet, ez a szent szűz, aki minden ocsmányat arannyá változtat. Az ember bármilyen összetörten és mocskosan tér meg este, mintha az éjszaka sötétségében belőle a szennyet valamely fehér hatalom kimosná, reggelre az élet benne olyan lehet, mint a kristály. Ez az élet mirákuluma.

Az ember nem tudja, kinek köszönje meg, hogy ebből nem részt kapott, hanem megkapta az egészséget. De úgy látszik mintha az élet vize itt, ma, e megújulási képességéből veszített volna, és a szenny egyre gyűlik, salak, amely bennünk lerakódik, és bennünk az a félelmetes szorongás támad, hogy mi lesz, ha így folytatódik, és elérkezünk a pontra, amikor nincs tovább. A jóvátételre az összes lehetőséget kihagyják csupán felszínes és pillanatnyi kompromisszum közepette élünk, elintézetésekben, amelyekben senki sem bíz, s az egészségek csak annyi jelentősége van, hogy egy napot nyertünk, esetleg csak egy órát, talán csak öt percet, de az se tiszta többé.

A helyzetet hatalmi törekvésekkel magyarázzák, de ez rossz. Már a magyarázat a megoldás elől való kitérés. A dolgokat nem fogalmazzák meg, éppen ezért a következményeket nem képesek levonni. Megvárják, amíg a dolgok maguk fogalmazzák meg magukat, és kész helyzet elé állítanak. Amíg a következmények önmagukat vonják le. De ha az ember az elintézést elodázza, a dolgok a végső pillanatban meglazulnak, és elkezdnek zuhanni. Most már késő. A legutóbbi ötven év alatt néhány ilyen lokális eseménynek tanúi voltunk; most ez az egészséget fenyegeti.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a végső eseménynek már tulajdonképpen be kellett volna következnie, mindig eltelik bizonyos idő, s ezalatt az idő alatt legalább egyetlen lehetőség még nyílt marad. Ez a bizonyos türelmi időszak, amit a közelmúltból szintén ismerünk. Pillanatnyilag ebben a türelmi időben élünk, eléggé reszketve, tudjuk, hogy az óra, amelyben az eseménynek be kellett volna következnie, már elmúlt, az esemény még nem teljesült, és mi fogvacogva várakozunk.

Persze ebben a várakozásban évezredekig lehet élni. És vannak, akik azt jósolják, ha a nyílt összeütközést a szélsőségek között, amely talán gyors pusztulást jelentene, sikerül elkerülni, akkor ez a nagyon lassú folytonos mulasztásokból álló időszak következik, amelynek egyetlen feladata az állagmegóvás lesz. Az egész Földön minden állam szélsőségesen a maga konzervativizmusába zárkózik, az elhatározást egyik napról a másikra tolják, és mindig halasztanak, mindig kompromisszum, lehetőleg érvénye ne legyen több, mint néhány óra, közben az ember tovább feszül és szorong, feje fölött a felgyülemlett mulasztásokkal, a nyugtalanság egyre nő, de ez egyre fojtottabb, nagy nyomás alatt tartott izgalom, mert a dolgok a katasztrófára megértek, de mindig van egyetlen lehetőség, és semmit sem elintézni, csak kitérni. Milliós hadseregek száz éveig fognak egymással szemben állni, szigorú készültségben, tüzelesi parancsra várva, de egyetlen puskát sem fognak elsütetni, és a felek hol tárgyalnak, hol a tárgyalást megszakítják, néha elmennek egy évi szabadságra, és az értekezletet elnapolják. Mindig csak annyit, hogy a dolgok ne zuhanjanak

a fejükre, de ebben elképzelhetetlen virtuóz tudás rejlik, csak lassan, egészen lassan, csak nem dönteni, csak nem a dolgok szemébe nézni, csak nem határozni, csak semmi nyíltság, semmi konzekvenciát nem levonni, mulasztani és tologatni és halogatni, a világot semmit nern megoldani, bizonytalanságban és kétségek között maradni, bármibe kerül, az egyetlen lehetőség felé az utat nyitva tartani.

*

Azt a teóriát kidolgozni, amely a korrupciót (a korszak démoni hatalmát) felméri, felfedi és átvilágítja, az erőket a mindenkori humánusra való tekintettel organizálja, és így nemcsak személyes védelmet nyújt, és nemcsak az éberséget tartja fenn, hanem reményt nyújt arra, hogy a korrupciómentes létezés helyreállítható.

(*Patmosz II.*)

***

A létrontás fogalma az embernek lehetőséget nyújt arra, hogy – tegyük fel – világméretben a belső és külső viszályokat kiegyenlítsse. A föld népei szövetségének egyetlen feladata van, a népek életének tisztaságára ügyelni. Bárhol, bármilyen okból, bármilyen természetű létrontást követnek el, nem büntető hadjáratot vagy megtorlást (újabb létrontást) alkalmazni, hanem a jóvátételt kötelezővé tenni. Nemcsak a népek egymás között levő viszonylataiban, hanem és főként a népek belső ügyeiben, amelyek szintén a világ elé tartoznak. Nem lehet elrejtőzni. A belső ügyek tisztasága az egész emberiség ügye. A tisztátalanság minden más nép számára is veszélyt jelent. A belügyekbe való beavatkozás tilalma egyike azoknak a szemtelen és gyáva szofizmáknak, amelyekről már volt szó. Az ilyesmi a létrontást lehetővé teszi, és a kígyófészket védelmezi. Létrontó állami berendezkedéseket az emberiség intakt létének érdekében a népek szövetsége megszüntethet. Ilyen mindekelőtt a faszizmus és a kommunizmus. Egy terrorisztikus és diktatorikus és korrump és kapzsi és pénzéhes állami berendezkedés következtében a többi nép intakt léte lehetetlen.

Ki van zárva, hogy bármely nép önszántából terrort, diktatúrát, kizsákmányolást, hazudozást válasszon, amikor életére humánus törvények előtt lehetőség nyílik. Ki van zárva, hogy a normális emberi létezésről bárkinek is egymástól eltérő véleménye legyen, és erről valamely fantazmagóriáért lemondjon. Aki ettől eltér, azt nem megbüntetni kell, hanem jóvátételre kell kötelezni. ...

A létrontást soha több ember együtt, közmegegyezéssel nem követi el, hanem mindig csak egyetlen két kéz. A felelősség személyes. Tettekért társadalom nem vonható felelősségre. Az, hogy a társadalom valamit, bármit csinál és csinálhat, fejetlen semmi. ez a gondolat szociális csíny. Mindig a két kéz. A felelősséget általános társadalmiságban elmosni tilos. ... Nincs olyan igazságtalanság, amelyet csak újabb létrontással lehet csak jóvátenni.

(*Előszó a Bűn és bűnhődéshez, Patmosz III.*)

Lázár Imre

E-K-O-LÓGIA

Eltökélte tehát a legnemesebb mester, hogy az a lény, akinek semmi sajátosságát nem adhatott, ami egyedül az övé lett volna, együtt bírja mindazt, ami külön-külön lett sajátja az egyes teremtményeknek. Így hát az ember megkülönböztető jegyek nélküli teremtményként fogant meg benne, majd őt a világ közepébe helyezve így szól hozzá: Sem biztos helyet, sem sajátos arcot, sem pedig semmiféle csak téged illető szerepkört nem adtunk neked Ádám, hogy amely helyet, amely szerepkört óhajtasz, azt birtokold kívánságodnak megfelelően... Ki-ki amit ápol, az növekszik fel, az hozza meg gyümölcsét benne. Ha vegetatív dolgokat, növényé lesz, ha az érzékieket, állattá, ha az ész dolgait, égi lény, ha a szellem dolgait, angyal lesz és Isten fia.

Pico della Mirandola a gnóvizist a reneszánsz korába mentő szavai új értelmet nyerhetnek, ha az „óhajtott szerepkör” kínálta nembeliség helyébe a „világ közepébe helyezett” emberre ható környezet alkatát és kölcsönhatás szövetét, a változó súlypontú E-K-O-t léptetjük.

E-K-O, az ember-környezet-organizmus az embert maga fölé emelő természet és az ember alkotta művi világ kölcsönhatáshálóójából szövődik történettel, arcéllal rendelkező lényé az önző gének és az önző mémek (a kultúra génjeinek) játszmájában. E-K-O útja Árkádiától Utópiáig ível, GAIA-val Metaman, Gregory Stock internet kábelzetű globális gólemje néz farkasszemet. Mély Zöld nosztalgia és radikalizmus, szerves lépték az egyik oldalon, spekuláns megabyte money, cybertér és computópia a másikon. Egy természetesen szövődő, az emberi idő léptékével összevethetetlenül tágasabb időben szervesedő, fejlődő világ néz szembe egy ember tervezte, szervezte számítógépes, megapoliszokba és kommunikációs hálózatokba foglalt szerkezettel, melynek változásüteme exponenciálisan gyorsuló tempót diktál, és lassan már a szomszédos nemzedékek között is szakadéknyi távolságot támaszt. Az E-K-O története a szerves és a művi világ együttfejlődése, koevolúciója, komédiája és tragédiája, sajátos eszkatológia. A biológiai és a gondolati világ nagy közös elbeszélése, a gének és mémek másológépezeteinek kölcsönhatásokba foglalt „hőskölteménye”.

Ökopiramis – a szerves világ mérnöki karikatúrája
E-K-O nem más e karikatúra szerint, mint a kölcsönhatás folyamatokat burkoló egyenlő oldalú piramis, a mémek és gének szférái közé feszülő ökoviszonyokat összegző kapcsolatháló. Önironikus kísérlet, hogy ezt a „szemléltethetetlen világegészt”, szerves szövevényt egy tetraéder terében vektorokkal, és ökodinamikusan kölcsönhatásokat jelképező egyszerű ábrákkal jelenítjük meg. Mechanikus egyszerűsítés a kaotikus, viselkedésű összetett rendszerek világában – legalábbis illetlenség. Tegyük mégis kísérletet.

E tetraéder csúcspontjaiba helyezett „világok” együttlétezését próbáljuk megragadni. A gének világa az ökoszféra,

maga a szerves természet, a bioszféra valósága, míg a mémeket – az összemósó szociokulturális kifejezésből kibontva – a *technoszférában*, a *szocioszférában* és az információs folyamatok világában, az *infoszférában* látjuk testet öltetni. A szocioszféra a társas létezés formáinak világa, a technoszféra a tárgyak, eszközök, technológiák szférája. Az infoszféra az ideák, hiedelmek, a kódolt üzenetek, nyelvek, írások, képek és jelképek világa.

E-K-O nak milliárd alakja, eseményekhez, pillanatokhoz rendelt alakzatai vannak, de nagy uralkodó hatások fémjelezte E-K-O-kat is megkülönböztethetünk.

E pillanatban, ahogy írom ezt az írást, e pillanathoz szervesedő E-K-O szövetében az öko-kaliptikus látomást kínáló ezredvégi természeti környezet, az írást segítő notebook, az írásra bátorító emberek szeretete, érdekei, ökológiai elfogultságok, eszmék, és hiedelmek szövődnek körém, E-K-O-mmá, de külön E-K-O minden létfenntartási rendszer is, a zsákmányoló, a földműves, az energifaló kortárs városlakóé.

E-K-O szférái maguk is szerves, és a maguk törvényei szerint másolódó dinamikus lét-minőségek. Egymás környezetét képező ökoszisztémák, és egymással ökológiai viszonylatba kerülő „meta-organizmusok”. Valójában maguk is – *Hawley* humán ökológiai meghatározásával – a kölcsönös függőségek adaptív hálózatainak tekinthetők. Hálózatos, és változó kölcsönösségükben határok nélkül is összetartozó mintázatok. Rendszerek határok nélkül. Tárgyak és emberek, technológiák és emberi csoportok, intézmények és élőhelyek, gondolatok és természet: gének és mémek egymás környezeteként, és egymás öko-játéktársaként. E világok gyújtópontjában áll az ember, melynek Énje, Lelke változó határaival terjedhet az eszmék, a társas lét sőt a tárgyak világára is. A gyújtópontban álló Én lehet a Self, a descartesi „res cogitans”, s lehet maga a lélek is, a vándor, vagy a mikroteosz. De azt, hogy ezt a humán ökológiai fókuszot miként értelmezzük, már maga is az E-K-O alkatának függvénye, ez az Én jelentésének infoszférikus függősége.

Az E-K-O „anatómiai” képe e humán ökológiai gúla. Az embert környező szférák tetraédere, melynek közös terében minden emberre vonatkoztatható tárgy, fogalom rendelkezik mind a négy szféra vektoraival, és e tárgyak, intézmények, fogalmak, jelenségek összegződése nyomán kirajzolódó „eredő E-K-O képlet” vagy „eredő környezeti hatás” eredő vektora jelöli ki az E-K-O súlypontját.

A változó időben a jellemző vektorok eredőértéke maga is változik. Ez az időben változó vektorképletek eredője által kijelölt súlypont görgeti egyik történeti állapotából a másikba a teljes E-K-O-t. Ám az E-K-O-ra is igaz, mint az evolúció minden teremtetten lényére, hogy a létében őrzi a filogenezis stációját, s hogy egy fejlettebb réteg működés-zavara esetén az ősi réteg jut uralomra, azaz adott esetben E-K-O súlypontja változik.

E-K-O természetrajza a humán ökológiai tudományokban összegződik. A természetes és mesterséges, társas és tárgyi, vagy épp fogalmi környezetek és a terükbe vetett ember közötti kölcsönhatásháló a humán ökológia vizsgálódásának tárgya. E befolyások sajátos kényszereikkel szabják meg a sikeres viselkedés készletét. Az evolúció bölcsessége és a designerek felelősége e befolyások természetrajza nélkül felfedetlen marad. A környezet magatartásalakító mintázatát nevezhetjük *behaviour setting*-nek is. Hamvas öt géniusza, a Bauhaus vagy az organikus építészeti terek, az óra-, menet-, és egyéb rendek, a média, a gravitáció, a klíma, a fényviszonyok, a társas kötelék szerkezete és sorolhatnánk még, mind-mind meghatározó viselkedésformáló tényezők. Mindez új éberséget igényel, afféle kritikus environmentalitást.

Parks és *Burgess* a város, *Kurt Lewin* mező-elmélete a társas lét, míg *Hannan* az intézmények ökológiájáról írt. *Kenneth Boulding*-nál a gazdaság, illetve az emberek és tárgyak populációinak ökodinamikájáról olvashatunk. *Makkay* a nyelv ökológiájáról állított elméletet fel, és *Csányi Vilmos* a koncepciók ökológiájáról írt az evolúció általános elméletében. Ez a – *Mysterud* által kiterjesztett vagy széles ökológiának nevezett – fogalmi keret lehetővé teszi, hogy a természetes ökoszisztémák mellett a szociokulturális környezetben is felfedezzük a hálózatos kapcsolatok öko-logikus rendjét. Ez E-K-O valósága. A szolid határolt dolgok világa az információs, energetikai kapcsolatok hálójában feloldódik. A határok már inkább interface-k, mediálók, fordító mechanizmusok.

E-K-O-ökológia

De az E-K-O környezetszférái is élnek, bonyolódnak, létük evolúciós történet.

E szférák, mint meta-organizmusok között az ökológiai viszonylatok teljes körét felleljük: kizáró-versengő, ragadozó-préda, szimbiotikus, mutualista, semleges-parazita relációk váltakoznak korszakonként. Uralkodhat a természet a tárgyi világ, a gondolatok és a társas lét fölött, ahogy egyeduralmuként válhat a technoszféra a másik három szféra, létvilág fölött. Az E-K-O értelmezés megmutatja azt is, ahogy az eltérő adottságú természeti környezet és a technoszférában foglalt lelemény együtt hogyan emel egy embercsoportot a másik fölé. Minden E-K-O-kornak meg lehet az uralkodó eszméje, társadalmi rétege.

Ezek a környezeti szférák maguk is „ökoszisztémaként” közösen foglalják be a velük kölcsönhatásban álló embert, emberi közösséget, emberiséget. Ahogy írtuk, E-K-O létezik az egyes ember és csoportok, kultúrák, vagy tájhazák szintjén, és talán minden kornak van egy totális E-K-O képe, egy összegzett vagy eredő kép. Ez még az ember nembeliségét is érinti. Persze nem egy E-K-O van, hanem egyidejűleg sok, – ha személyes E-K-O-kal számolunk, annyi, ahány ember él. Ha a történeti korok, és a változó környezeti szférák rajzolják ki E-K-O „arcvonásait”, akkor is több, sokszor egyidőben létező E-K-O-val szembe-sülünk. Ezek egymással is vetélkednek, együttműködnek, ökorelációkat alkotnak.

Az E-K-O-k ökológiája a környezet-kultúra rendszerek vetélkedése, vagy szimbiózisa. Ha az E-K-O piramisban

ábrázoljuk vetélkedésüket, akkor észleljük az E-K-O gúla súlypontváltozásait. A vadász E-K-O-t kiszorítja a neolitikus földműves és a pásztor E-K-O-ja, a vadász visszatér és kereskedőként vagy fegyveres kísérettel despotaként támaszt új ökorelációt a rivális E-K-O-kal. A játszma nyertese az egységnyi idő alatt több energiát uraló, hasznosító vetélytárs. Az E-K-O-k belső készletése mind-mind kényelmesebbé tenni a befoglalt Én és a környező szférák közötti alkalmazkodás játszmáját. Az E-K-O állapotváltozásai egyszerre jelentenek evolúciót és devolúciót, egy képben romlást és épülést. Egyik oldalon az út az Aranykor isteni léptékétől a *kali yuga* szörnyvilágáig való romlás története, másik oldalon a *Herbert Spencer*-i fejlődéskép, a mind összetettebb szerveződések, mind magasabb rendszerintegrációs szintek felé törő folyamat. A devolúciós emberkép *brahmin*, *ksatrya*, *vaisya*, *sudra*, és *pária* korokról beszél, a progresszionista, evolúciós emberkép a szakóca-készítőktől *Gordon Pask* ember-komputer kentaurjáig, a „mikro-emberig” jelöl meg új és új E-K-O-kat. A „természeti ember”, a „társas lény”, a „fausti ember” vagy „homo faber” mind-mind más E-K-O-t jelöl, és jelzi a gúlában zajló átrendeződések antropológiai jelentőségét.

A korszakok elitjei is változnak az E-K-O tér változásaival. A természeturalta korra a szakralitás a jellemző – mintha csak a természet lenne a legáttetszőbb szféra az Isten felé. Majd az Aranykor múltával a *ksatryák* ezüst/bronz/vaskora jő, a szociokrácia a nemesek, a rendi hatalom világa, és a szakralitás is a társas világ etoszával telítődik – ahogy azt a kereszténységben látjuk a maga zenitén. A vaskor, a technokrácia kulcsembere az anyagi világ mestere, talán a *vaisya* lehet, és a tömeg térfoglalásával a *sudra* is. Hogy végül a *kali yuga* a pénz, és a virtualitás világába emelje bünt, a törvényenkívüliség *pária* etoszáat. Elég ehhez az élményhez a szatellita adók esti virtuális valóságában vagy a számítógépes játékok gyilkológép világában kirándulást tenni, a reálgazdaságtól elszakadt pénzvillág forrásait követni a pénzmosodák vagy a legitim - de mégis csak élettellenes fegyveripar felé.

Ugyanakkor az együttélő korok maguk is „ökoszisztémát” alkotnak egy kortársi E-K-O „metszetben”. Fellelhető az ősi E-K-O alakzatok szinte minden formája, a busmanok világa és a rénszarvaspásztorok kultúrája kortársra a számítógépes yuppinak és a csúcstechnológiát fejlesztő mérnöknek. De még egy alföldi faluban is rátalálunk a nomád állattartók csikós, gulyás örököseire, vagy a majdnem önálló paraszti létre a volt TSZ-paraszt vagy a vállalkozó világa mellett. A magyar falu parasztja, pásztorja és „nadrágos emberei” valódi E-K-O ökoszisztémát alkotnak egy nyelven is külön jelentésekkel, hangsúlyokkal, külön tájjal, terekkel, tárgyakkal, betegségekkel. Így lehet egy kultúrában, egy nyelvközösségben is sok E-K-O létforma.

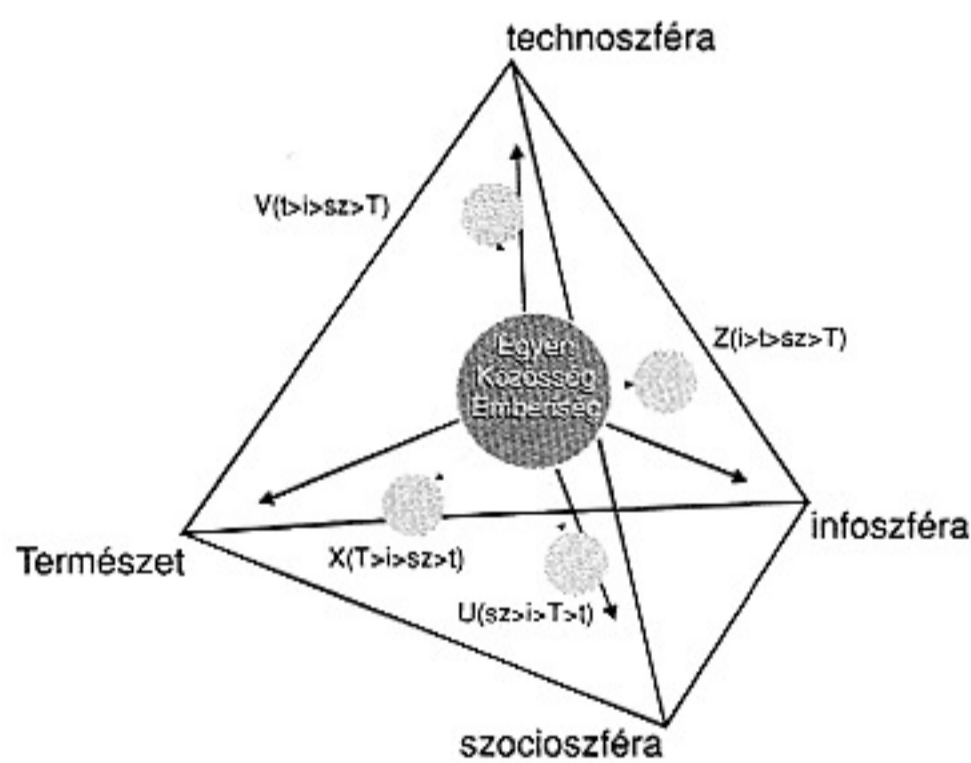
A busman vagy a Pápua Új-Guinea-i bennszülött E-K-O-ja, és az őt kutató antropológust befoglaló E-K-O állapota évtizedredekkel ível át. A környezetvédő és a technokrata E-K-O farkasszemét néz egymással. Az E-K-O-k harca a hiedelmek, tulajdonok és az érdekek küzdelme is, az E-K-O-k színházában kerül színre a politika hideg vagy forró dramaturgiája is. Az E-K-O rendszerszerűen szövődő kapcsolathálója a folytonos változás kerete. Az E-K-O-k küzdel-

me nemcsak a befoglalt ember vetélkedése, háborúja, hanem a környezeteké is. A lelkiület, vagy a természet a fejlett technológiát is térdre kényszerítheti. Az E-K-O-k konfliktusa ezért a természeti tér elfoglalásán, vagy átalakításán kívül a technoszféra, az intézmények, a szociális világ és az ideák világának az elfoglalását, átalakítását célozza. Az egyik E-K-O a másik dekonstrukciójára tör.

Emberképek az E-K-O terében

Az emberről alkotott elméletek is elhelyezhetők hangsúlyaik szerint ebben a tetraéder-térben. Az E-K-O-ról szerzett tudásunk a környezeti antropológia kiterjesztett keretébe foglalható. Az E-K-O élettana a humán ökológia, az ember és környezetei közötti kölcsönhatáshálókat, folyamatokat vizsgáló tudomány. Valójában az emberkép a gúla különböző pólusaiban más és más arcot ölt. A természeti meghatározottság felől találunk a kulturális ökológiára, a környezeti antropológiára, míg ha a technoszféra felől közelítünk, akkor *Marx* politikai gazdaságtana és *Polányi* gazdasági antropológiája kínál értelmezést, s a szocioszféra felől a szociáldarwinizmus vagy a tudományos szocializmus mutatkozik. Köztes tartományok is azonosíthatók, mint a szociobiológia, humán etológia vagy épp *Marvin Harris* kulturális materializmusa. Ha tisztán az infoszféra felől tájékozódunk, rátalálunk a strukturalista vagy a kognitív antropológia, a kulturalizmus vagy a szimbolikus interakcionizmus elméleteire, mely elméletek a valóságot is elsősorban a kultúra által teremtett, jelentésselített világgént értelmezik.

Az egyetemes E-K-O gúlán belül minden egyes ember saját E-K-O-ba fogalódik, és ha a Római Klub egyik jelentése föld-űrhajóról írt, akkor ezeket a személyes E-K-O-kat nevezhetnénk afféle „szkafander” E-K-O gúlának.

X(T>|>sz>I) - gyűjtögető-halász-vadász társadalom
 U(s>|>sz>I) - városias, szociokratikus társadalom
 V(t>|>sz>T) - technokratikus ipari társadalom
 Z(i>|>sz>T) - posztindusztriális információs társadalom
 O(i, t, sz, T) - ökológikus információs társadalom
 Y(i, t, sz, T) - földműves társadalom

Történelem az E-K-O terében

Az E-K-O súlypontjának mozgása maga a mindenkori modernizáció, az eltérő E-K-O logikák közötti konfliktusok világa, ahol az egyik szféra dominanciája alágyűrheti a másikat. Mindez valóságos ökoszisztémákat dúl szét, épít át. Erre példa e század nem egy döntése. A rendi világ elleni harcban nem volt elég az uralkodó házak megdöntése, át kellett alakítani az infoszférát, a földrajzi, természetrajzi teret és a szocioszférát is. Így volt ez a Romanovok megdöntése, a bolsevista „forradalom” esetében és így volt a

Habsburg birodalom felszámolásakor is. A sorsunkat meghatározó párizsi békeszerződések felbontották a Kárpát-medence öt géniusz szellemében tagolt, mégis egységes E-K-O terét. A vízgyűjtő rendszerként, kulturálisan, gazdaságilag és szociálisan is szerves teret a versengő és győztes technokratikus E-K-O érdeke szaggatta szét anti-ökológikus és a néprajzi határokat is semmibevevő ál-nemzetállamokra. A technokrácia az absztrakt (így homogén) nemzetállam, vagy kommunista osztályhazák elérhetetlen vágyképzetével helyettesítette a valódi szervesen kialakult népcsoportokat a helyi tájhazák romlását, szenvedését okozva.

A Kárpát-medencei E-K-O gyógyulását is csak e közösségek közötti szerves kötelékek helyreállítása hozhatja meg, mely újra bioregionális és szociokulturális E-K-O egésszé szervesíti a térséget. Mindez csak akkor lehetséges, ha E-K-O súlypontja újra középre kerül, tehát a természeti, bioregionális érdekek, hatások, a szocioszférikus hatások, és a technoszféra és az infoszféra hatásvektorai egyensúlyba kerülnek. Ez a történelmi E-K-O-lógia azonban részben a geopolitika világa is.

De ez az E-K-O történet is átalakul az ezredvégen, a globalizáció új E-K-O szerkezete helyezi a szocioszférikus tartalom látszólagos túlsúlyával mesterségesen létrehozott nemzetállamokat egy másik virtuális térbe, a technológiai, információs vektorok gigantikussá növelt erőterébe, alárendelve, romantikussá fokozva le az avuló célokat.

A „makro” E-K-O-k ökológiája tehát maga a világtörténelem. Az összegzett, az eredő E-K-O sztorija egyben az emberi kultúra evolúciós/devolúciós története.

Az E-K-O folytonos súlypontváltozásai ellenére egy dologra emlékeznünk kell. Az eredő E-K-O mélyén szinte minden evolúciós E-K-O állapot egyidőben létezik, éppúgy mint ahogy szervezetünk őrzi fejlődéstörténetét, élő archeológiáját hierarchikus alárendeltségben. Az újabb funkció kiesése az ősbib reflexek feléledéséhez vezet az idegrendszerben. És így lehet az E-K-O rétegeiben is. Ha a „high tech” társadalmat tápláló „kábel” kihúzzuk az aljzattól (lásd olajválság, tőzsdekrach stb.), akkor az ősbib E-K-O, az önellátó „naturálgazdálkodás” kerül előtérbe. Erre példa a háborús helyzetek világa, és ez fenyeget az energiaforrások kimerülése esetén is, vagy egy a szállításokat megbénító hirtelen és tartós pénzügyi válság esetén is. Ezért a földműves létformához való tömeges visszalépés – a *Theodor Roszak* megfogalmazta reruralizáció akár életmentő lehetőség is lehet. Talán ezért is kell életben tartani a hajdani tudások javát.

A koevolúció stációi

Milliárd személyes E-K-O összegződik monumentális háromszög oldalú piramissá, nemzedékről nemzedékre új történelmi designnal. Az E-K-O története a kultúrák története is. Az E-K-O fejlődése a gúla csúcsait képező metaorganizmusok, azaz a geno- és a memoszféra koevolúciója.

A zsákmányoló vadász tárgyai, gondolatai, társas világa a természet által uralt jegyeket hordozzák, és igaz ez a „művelt” természetet teremtő paraszti létre is, mely mértékében, és méltóságában mélyen természetelvű. Hiedelmeit, tárgyait, viseletét, ünnepeit illetően is. Az ökológiai antropológia képviselői, *Rapaport* és *Vayda* mutatta ki a

természeti népek, így a tsembaga maringok között, hogy a környezet kényszerei, a környezettel való közvetlen feedback ciklikus folyamatai tükröződnek a szokásokban, a rítusokban, még a háborúzás, az állattartás és a demográfiai önszabályozás összekapcsolódásában is. A természet, a nap- és csillagállások ciklikus változásai jelennek meg a természeti és a szocioszférikus E-K-O ünnepkörében, hiedelmeiben: az infoszférában. De nomád eleink szocioszférikus szerkezetében is természeti vagy akár kozmikus jelképrendszer ölt testet.

A háziasított természet - a neolitikus kezdetek

Az eszközkészítő embert a tárgyi, társas és fogalmi világok héjai fogják erőterekbe és bővítik a biohatárokat áttörve az emberi lét terét, *niche*-ét. A niche kiterjesztése egyben a techno-kulturális alkalmazkodás változékonyságának növekedését, és fokozódó függetlenséget is jelent. A fokozódó függetlenség egyben a technológiai dimenzióba vont természet arányának növekedésével jár együtt (földművelés, pásztorkodás), mely a gén-, és mémszelekciót befolyásoló tényezők dominanciáját lassan a techno-, szocio- és infoszférikus tényezők felé kezdi eltolni. A háziasított természet azonban még biztosítja a természet és a techno-ideo-szocioszférikus ökörendszer egyensúlyát. A hely hordképességének határai önkorlátozásra készítetnek és gátat emelnek a szennyezésnek és kedveznek az újrafelhasználás, visszaforgatás gyakorlatának. A kényszerű egyensúly, a technológizált természet és a természetelvű technológia a hiedelmekben és a társas világban is egyensúlyra készítet. Ez a *Tao Te King* világa. Az Út és az Erény, az egyensúly, az arany középút bölcsessége, az E-K-O idillje, a bentfoglaltságok egymást erősítő dinamikus egyensúlya.

Az élelemforrások növelése és raktározása az alternatívák növelését, nagyobb rugalmasságot és függetlenséget jelentett és egyben magával hozta a környezetpusztítás nagyobb potenciálját is. A háziasítás forradalma a túlnépesedés hübriszt is magával hozta.

A szocioszférikus E-K-O

Az E-K-O szocioszférikus korszaka a várostársadalmaktól ível a gépkorszakig, a technoszféra kezdetéig: Wyatt szövőgépezetétől és Watt gőzgépéig. Rendi, szociomorfi világ ez. Lám az istenek is hierarchikus rendbe szerveződnek; Héra és Zeus, Júnó és Jupiter családökológiai kalandjai mitológiai foglalatot kínálnak az emberi társas világ önerejébe vetett hitének. Az emberi társas lét törvényei, a szocioszféra szeretettörvénye Buddha és Jézus tanításaiban transzcendens ökoetikájával nő kozmikusá.

Az E-K-O belvilága átrendeződik, tárgyak, ideák, szerepek, intézmények niche-i nyílnak, csukódnak, változó ökörelációk rendezik át e teret. Az E-K-O-ban élő elmúlt világok, a törzsi kultúrák, természeti létformák szélre szorulnak vagy betagozódnak, esetleg új szerepkörben térnek vissza.

A természet kényszerei és korlátai közül szabaduló városlakók már az infoszféra és a tárgyi világ ökörendszerével szimbiózisban juttatják uralomra a természetet „legyőző” mitikus szándék foglalatában és despotikus birodalmak képében a szocioszférát. A városállamok és városbiro-

dalmak kora ez. A falvak fölé emelkedő „prédáló” város már nincs a természettől közvetlen függésben, létfeltételei szocio-logikusak, a szocioszféra öko-relációi: a csere, a dominancia és az integratív kötelekek keretében jutnak érvényre. A szociokratikus társadalmak a hatalom szakrális legitimitásával rejtik el pusztán szocio-logikus lényegüket.

A kasztársadalmak, a rabszolgatartó hatalom, a vazallus társadalmi szerződés, a lovagi, rendi világ, a mandarin hierarchia, a csinovnyikok cári hivatalnokvilága mind-mind a szociokratikus berendezkedés alakváltozatai. A szocioszféra érdekei uralkodnak az infoszféra és a technoszféra világa fölött is. A konfucianizmus és az etikus vallások és politikai legitimitációt nyújtó eszmék, legendák, mítoszok és krónikák mind a szocioszféra egyensúlyát biztosító és konzerváló tényezők. Ugyanez mondható el a szociokratikus uralmat, hatalomkoncentrációt biztosító leleményekről, a vízáttemelő zsiliprendszerek technológiájáról vagy a lovag rendi hatalmát biztosító, a ló erejét a páncélos lovagra átvivő kengyel szerepéről. Itt mindenütt a szociokrácia uralja a technológiát, de szükség esetén korlátozza is azt.

A technológia alárendeltségére utaló példa, hogy a portugál közvetítéssel Japánba eljutott lőfegyver ott évszázadokig nem jut szerephez, mert elterjedése az adott társadalom hatalmi rétegződését felborítaná. Ahogy az is gyakran idézett példa, hogy a mandarin társadalom Kínájában hiába fedezték fel előbb a papírt, puskaport, e lelemény más utat járt, mint Európában.

A természet feletti uralom még nem teljes, de a természettel együttélő emberek alávetése igen. Érdekes, hogy a szocioszférikus dimenzió ereje képes a technológiai fejlődést is lassítani. Így a rabszolgatartás megszilárdulása, mely jellegzetes szocioszférikus energiaforrás és létforma a munka és a technológiai fejlesztés leértékelődéséhez vezetett hosszú időre olyan leleményes kultúrákban is, mint a hellén műveltség volt.

A technoszféra uralma

A technoszféra hatalmát az infoszféra változásainak (könyvnyomtatás, a mechanikus világkép forradalma: Galilei, Bacon, Newton, az enciklopédisták stb, szekularizáció) és egy végletesen absztrakt információhordozónak, a pénznek köszönheti.

A technoszférikus E-K-O arculatát az erejét megsokszorozó fosszilis erőforrások és a gőzenergia, dinamit és a nukleáris energiaforrások titka, a kényelem és az összpontosítható és óriási egyenlőtlenségeket teremtő erő rajzolja ki. A világ már nem a rejtelmes isteni jelentések könyve és nem is emberközpontú szerkezet, hanem megismerhető óramű, melyben az ember széli, jelentéktelen szereplő. Az ember- és természetfölöttiség fausti illúziója és az erőszakos siker találkozik. Az új E-K-O óriási óramű, hatalmas gőzgép és a pőre, embertelen érdekek dzsungele. Francis Bacon számúzi a természetet az Isteni jelentések világából és számúzi Istent a mechanikus kozmoszból. A kultúra istenes és emberies tartalmai pedig a gyanú hermeneutáira várnak, Nietzschére, Freudra, Marxra – a leleplezésre.

A technoszféra alávetettjei közé kerül a természet mellett a radikálisan átalakuló szocioszféra is. A mechanikus

E-K-O-nak a társas világon vett első győzelme, a szövő manufaktúrák első valódi áldozatai a földjükről elkergetett parasztok. *Morus Tamás* „emberevő birkái” nemcsak Angliában pusztítják el a parasztot, a bekerítési mozgalmak, a technoszférikus „nagy menetelés” áldozatai *Steinbeck* farmerei és az ukrán és kaukázusi éhenhalasztott parasztmilliók is. Persze ebben az új világban velük vesznek hajdani uraik és a hajdani értékek is. A gépi háború is a puska-por korszakváltásával söpri le a szocioszférikus hadi ere nyeket. Az ágyúgolyó, tank, termonukleáris vagy csillagháborús fegyverzet: a technoszféra uralma társadalom és társadalmak, a szocioszférikus E-K-O fölött. Tehát a második, „megművelt” természet helyét ebben az utóbbi, már csak évszázadokban mérhető korszakban az „alávetett, kizsákmányolt” természet foglalta el. A szocioszféra is hasonló sorsra jutott, ahogy azt a különböző jelzős kommunista vagy nemzetiszocialista gazdaságtársadalmak tömegeket termelői és fogyasztói alárendeltségbe szorító logikája mutatja. Igaz ez az osztályharcos illetve nemzeti hivatkozású technokráciára egyaránt. A technokrácia hatalmát szocioszférikus retorika mögé rejti. Bár a látszat ezek esetében a szocioszféra és az infoszféra kontrolláló szerepe volt, a faji retorika antihumanizmusa, a militarizmus gazdasági érdekűsége, vagy a kollektivisták és ideokratikus szólamok ellenére tíz- vagy százmillió áldozatot követelő és a létező szocioszférát elpusztító állampárti államgazdaság jelzi, hogy ezek a totalitáriánus társadalmak az ideokráciák köntösében a technoszféra rémuralmát kényszerítették a hagyományos társadalmi létképletekre.

De a technokrácia szociális hivatkozása lehet a közösségeiből kihéjazott atomizált egyén jogainak totálissá tétele is és a kollektív jogok iránti egyidejű gyanú, mely lefegyverzi a közösségi önvédelem ösztönét; itt az egyén szabadsága nevében kerül a szocioszféra alárendelt szerepbe.

Az emberi lét, érzelem- és ösztönvilág ipari-technológiai bekerítése és termelői-fogyasztói szubsztátummá alakítása csak betetőzése a természettel való paraszti kiegyezés autonómiáját felszámoló bekerítési mozgalmaknak. A technokratikus E-K-O belső szukcessziója: gazdaság és társadalom korrump egyezsége a természet rovására: a fenntartható fejlődés. Fogyasztói társadalom: kényelmes rab-szolgaság diszkontált jövővel.

A tárgyakkal, ideákkal szimbiózisban élő emberi létlogika szükségszerű következménye ez a természeti létformáról való lefűződés, mely a túlnépesedő emberiséget a gigantikus megapoliszokba tereli. A jelenség visszafordíthatatlan, hiszen jelenleg egy főre 1/4 hektár termőföld jut. Az ember egyetlen esélye, ha új dimenzióba szökik. Az új korszak Új Világába: a kibertérbe.

A negyedik, információs szakasz

Az utolsó, jelenleg is zajló átmenet látszólag a technoszféra dominanciáját mutatja, ezt a korszakot azonban az információs társadalom, a virtuális pénz és a virtuális valóság és a bioinformációs forradalom fogalma fémjelzi. Az ezredvég *high tech* információs korszaka is új önfelismerő jegyeket kínál e „poszt-modern”, „információs” globális környezet-ember organizmusnak.

Masuda professzor Computópiájától *Naisbitt* posztin-

dusztriális információs társadalmának Megatrendjéig vagy *Alvin Toffler* írásaiig mindenki posztindusztriális, posztmodern korszakváltásról beszél. Az információ kultikus tisztelete feltartóztathatatlan törvény az internet-tőzsde figyelésével lekötött nappaloktól a PC-házioltárok előtt eltöltött hosszú éjszakákig. Hiába figyelmeztet *Roszak* a gép-szolga hatalmára *Kurt Vonnegut* egy regényhőst idézve: *aki versenyre kel egy rabszolgával, maga is solga lesz.* Az információszféra már nem a gép hatalma, hanem egy új narcisztikus dimenzióé, az emberi elme tárgyiasított – bár önmagát kétségtelenül lefokozó önszeretetéé. A másik forrás pedig az emberi elme – a huszadik századi nyelvfilozófia, ismeretelmélet, mesterséges intelligenciakutatás és a kognitív tudományok által kétségtelenül megnövesztett – önismerete. A *Herbert Simon*-i beismerés, a korlátozott racionalitás sajátosan mond búcsút az Ész korszakának, hogy helyet csináljon a kiterjesztett Ész komputerizált korszakának. A felvilágosodás korszakát a bonyolult rendszerek elemi gondolkodással követhetetlen viselkedése, a valóság „counter-intuitív” működésének bevallása zárja le. Csak most a természetfölötti jóindulatát kereső hajdani kétségbeesés a tárgyiasított és hatalmasan felfokozott képességű, bár igen egyoldalú elme-modelltől vár megoldást. A belé vetett bizalom igen irracionális, bár a kapott figyelmeztetések komolyan vétele is elmarad.

Bináris kultúra jött létre; szám és betű újra egy, az informacionalizált környezet az E-K-O új ruhája: a média által elfoglalt privát szféra, a spekuláns pénzgazdaság győzelme is ezt hirdeti a reálgazdaság felett. Az új E-K-O anyagcseréjét új értékforgalom jellemzi, az elektromos pénz hatványozottan infopénz. A hagyományos pénzzel szemben a kor üzleteinek 90 %-a ilyen *jelpénzben* bonyolódik. A hajdani kistrészevényeseket, nyugdíjalapokat leváltó pénzügyi alapok (mutual fund, hedge fund) már a technokrácia szorításából kiszabadulva maguk diktálnak. A valuták, kamatlábak eltéréseinek potenciálját követve, az átváltási egyenletlenségek „meteorológiáját” kihasználva röptetik körbe a világon a szabadon mozgó infopénzt, maguk is aszályt, tornádót, vagy éppen termékeny monszont bocsátva az alávetett helyi gazdaságokra, sőt uralva a multinacionálisokat is. A reálgazdaságtól független pénz világa sokszorosán elvont, információs világ, olyan műveletek tere, mint a határidős kötések, a derivát piac, vagy az opciós műveletek világa azonban egyszerre ezoterikus is, nem jelenik meg ellenőrizhető könyvelési adatként. A jelpénz nem tranzakciót szolgál, hanem maga is áru. A kamatelv teszi ezt az árut a szó több értelmében is természetellenessé. A mai tőzsdén egyébként számos, évtizedekkel korábban még törvénybe ütköző, de mára törvényessé tett művelet még fokozza is ezt a természetellenes és gazdaságellenes pénzforgalmat. Ez a pénz tisztán infopénz. A derivatívok piacán való kereskedés maga is az infoszféra dominanciáját fémjelzi, ebben jellemző munkaeszköz a személyi számítógép. A *program-trading* fogalma maga is a számítógépes adásvételt fémjelzi.

A világ pénzpiacain forgó pénz jelentős része a fekete, vagy szürke gazdaságból származik, mosott pénz, nemritkán drogpénz, egy másik virtuális valóság egyenértékese. Az új pénzgazdaságban kerengő több ezer milliárd dollár

egyik forrása kétségtelenül a bűn világa.

De a virtuális valóság nemcsak a pénzgazdálkodás virtualitása. A mindennapi életnek is mind nagyobb részét foglalja le a virtualitás. Egy család idejéből már nemcsak a munkaidő, az üzlet rabol, hanem az ágyba vitt laptop, az Internet függőség, az info-tainmentnek nevezett tűzhelyzet is. Az infoszféra uralma ölt testet a házi nevelő szerepébe bújtt agresszív és primitív plug-in drog szoftverekben, és a városi láthatárt kisajátító óriás plakátok, az élő divatidolok, kirakatbabaistennők által is. A másik oldalon sose látott információs egyenjogúság, a lehetőségek, a távoktatás kínálta képzettség demokratizálódása az ellensúly, a nyereség.

A társadalom új győzteseket ünnepel: a „cover társadalom” kulisszái elfedik az átrendeződés veszteségeit, a győztesek a média uralásával könnyedén fogadtatják el az elfogadhatatlant. A nagyságrendekkel magasabb fizetést kapó tanácsadók, facilitátorok, tőzsde- spekulánsok, virtuális valóságmérnökök mind-mind az információipar új rendjének egyszerre munkaholista és hedonista szerzetesei. A technológiai robbanás, az infoszféra forradalma azonban a munkanélküliség folytonos növekedésével jár együtt. Az infoszféra dominanciája a technoszféra fölött egyben deindusztrializációt is jelent. Kiürülő, leromló ipari városokat, és a szolgáltatószféra felé vándorló tömegeket. A szolgáltatások, oktatás, egészségügy, management, a szórakoztató ipar, a szervizvilág szintén az infoszféra övezete. Ma a technoszféra, a tudományos kutatás, az informatika és a természeti válság egyaránt egy új minőséget emel uralkodó pozícióba, melyet joggal nevezhetünk infokráciának.

Nyugat új Újvilága a kyberspace, melybe McLuhan médiatere folytatódik. A global village lakói a tükrön át lépnek PC-Alice csodaországába. Ezek a helybenutazások embermilliókat lokalizálnak életidejük kiszámíthatóan nagy részében. Tér és idő megváltozik. A kommunikáció fejlődése a turisztika mozgásszabadsága mellett a létfenntartás helyigényét hatalmasan beszűkítheti - gondoljunk csak az otthon végezhető számítógépes munkára. Az orvosok szerint a kor fiatalja – hacsak nem sportoló – száz év előtt élt elődje idejének 1%-át tölti mozgással. A szabad idős röghözkötés eszköze a szórakoztató elektronika, mely szinte minden érdeklődést, ösztönöveget kielégíthet a virtuális valóság, a látszatvilág révén. Úgy tűnik, hogy a túlnépesedésre adott adaptív válasz eszköze lehet az egyének atomizálása, lokalizálása, immobilizálása. Valóságos szocialitás helyett kibertársas tér segít a kollektív magányon. Számítógépes háziállatprogramok utánózzák, indukálják a gondoskodó szeretet érzését, virtuális szeretők teszik egyirányúvá a szexualitást, és minden pótolható, ahogy *Brandon Lee* esetében a forgatáson meghalt színészt önmaga számítógépes szimulációjával helyettesítették. A virtuális számítógépes kópia szabadon jár kel időn és téren át, mint a *Forrest Gump* című filmben.

Ha a technokrácia győzelméhez a paraszt bekerítése kellett, az infoszféra győzelmének mellékterméke a lélek bekerítése. Az ösztönvilág, a tudattalan bekerítése is az információs technoszféra: a szórakoztató elektronika, távközlés, plug-in drogok, sőt a kémiai drogok eszközeivel történik. A virtuális valóság technológiai fejlődése különö-

sen alkalmas az atomizált tömegtársadalom lokalizálására. Az info E-K-O kora a kognitív terek, és a virtualitás nagy felfedezésének kora.

Még alvilága, a drogüzelmek övezete is a lelket, a tudatot keríti be, a sokarcú lelki éhséget, motivációkat „gyarmatosítja”. Ez az új columbusi kor azonban kivonva vonja be az egyént, aki önként mond le evolúciós E-K-O alkatáról, és az új virtuális környezeti szférák nemritkán mozgásszegény, elmagányosodott, érzelmileg frusztrált, betegségképző világába merül.

A személyes E-K-O és a belső gúla világa

Fordítsuk figyelmünket most az egyéni E-K-O-k világa felé, mert a környezeti hatások valójában a személyt, s nem egy elvont közösséget, vagy magát az emberiséget érik. Eltérő E-K-O-t formálhat a neveltetés, a társas tér vagy az új technológia. Más a családi házas, és más a panel E-K-O. Az épített környezetben lakó program a lelket is meghatározza. A magatartás nyomóformáit találjuk a designerek, várostervezők, építészek, közlekedésmérnökök, politikus döntéshozók kezében. A környezetben fogalt *behaviour setting* rejtett meghatározóival beszövi világunkat. Elég elfelejteni a tervezett lakásból a közös ebéd tágas terét vagy beépíteni a televízió házioltárát, már felbontottuk a családot. Az angolszász egyetemeken mindezt, mint humán ökológiát, majd mint a *home economics* tudományát oktatták. Az ökodezign lényege éppen az, hogy a tervezésben a tárgyak, épületek természeti, szocioszférikus, techno-, és infoszférikus vektorait kiegyensúlyozzák, hogy E-K-O súlypontja középre kerüljön, és ezzel maga az ember is E-K-O középpontjába jusson. Példa erre az élő építészet, a természetelvű tárgytervezés, a biotechnológia sok-sok eredménye, vagy a neurális komputerek fejlesztési törekvései. De a személyes E-K-O tudománya az ökopszichológia is, vagy a nyelv ökológiája is.

A belső E-K-O világa

Goethe írja: *A természetnek sem bőre, sem burka nincsen: egyszerre találod kívül és belül.* Így van ez környezetekkel is. *Mirandola* emberét a vegetatív, az érzéki és a szellemi régiók környezik, hívják. A reneszánsz bölcselő akaratlanul az E-K-O belső magváról is beszél. A külső és belső környezet hatásait „mediatizáló” közegről. A külső és belső világ közé helyezett tükör „foncsorrétegei”, a szellem foglatát képező agykéreg, az érzékiség kéregalatti központja, a limbikus idegrendszer, és a vegetatív idegrendszer mélyrétege a növény, állat és az „égi lény” létformája, a bennünk feltorlódott és együttélő evolúciós rétegek szerves egésze. Tudnunk kell minderről, mert a felszín rejtette mély éhségei gyötrik a látszatra jóllakatott felszínt. Az egészséges környezet – *Valerius Geist* etológus-designer szerint – az, amihez évszázadok alatt az emberi szervezet biológiailag és lélektanilag is alkalmazkodott. Elménk minden művelete – ha sűrítve, ha jelzésszerűen is – lejátsza a neurológiai evolúció hőstörténetét. A gondolat „mikro-genezise” (*Jason Brown*) éppúgy rekapitulált „filogenezis”, amint azt az embriók összevetéséből *Haeckel* az ontogenezisről állította.

E-K-O magva a kifelé és befelé is reflexív idegrendszer ökoszisztémája. E-K-O-t aligha ismerhetjük meg az ideg-

tudományok, a kognitív tudomány nélkül. A központi idegrendszer kognitív világa a memoszféra magvát képezi, ahová a biológiai evolúció visszahúzódik, hogy – Popperrel szólva – hipotéziseink haljanak meg helyettünk. Ez a világ, a nyelv ökoszisztémája a társas világ belső magva, idézzük csak a Sapir-Whorfhipotézist vagy Karácsony Sándor életművét. Sőt – Heideggerrel szólva – a lét háza a nyelv, és József Attila szép képével: *a nemzet közös ihlet*. A test belvilága is az E-K-O része, belső környezeti gúlája. A belső természetünk része az ősóceán összetételét idéző szövetnedv, a szervezetünké vált sejtmag nélküli mitokondrium, a csillós és falósejtek, vagy a bélbaktériumok, de a techno E-K-O protézisei, vagy a pacemaker, vagy a nanokibernetikus technológia kínálta eszközök is e belvilág technológiai alkotói, ahogy az eszmék, hiedelmek a belső ideavilág elemei. A bennünk lakó személyiségrészek, szerepazonosságok, disszociált Én-állapotok is szinte társas világot alkotnak, önismereti gyakorlatok, pszichoterápiák segítenek e világba behatolni.

Az E-K-O belső zónája:

az alkalmazkodás szervező algoritmus

Ami kint a világban történik, az történik belül is. Az alkalmazkodás biokulturális drámáját, az E-K-O műfajának tekintjük, az orvosi antropológia tudománya beszél el nekünk a dramaturgia mikéntjéről. Azt hogy az Ént belülről környező zsigeri, társas-lelki, koncepcióökológiai világok is egymással öko-viszonylatokat alkotó organizmusként viselkednek, a pszichoszomatikus orvoslás tényeiből ismerhetjük meg. Egy testi betegségben éppúgy közrejátszhat klimatikus befolyás, mikrobiológiai kórokozó, a génekben kódolt hajlam, a gazdasági ínség hozta hiányok, a kulturális hiedelmek kiváltotta félelem, lelki kilátástalanság, a társas támogatottság hiánya, depresszió vagy tanult tehetetlenség és sokszor mindez együtt. Nem csoda hát, hogy a testi-lelki egészségre így ható környezet a maga szelekciós hatásaival ilyen jó evolúciós designer.

A veszteség, szociális bizonytalanság, tehetetlen alávettség betegségeket okozó hatása jelzi, hogy a külső ökoszférák befolyásolják a belvilág E-K-O szféráit. A testi betegségek lelket, szociálpszichológiai magatartást befolyásoló erejét sem kell magyarázni. A kül- és belvilág közötti hálózatos kölcsönhatás ökológiai példái ezek. A gondolatok gyógyító vagy romboló, megbetegítő szerepe is jól ismert, sokszor megtapasztalt valóság. A belvilág körfolyamatai az Én számára éppúgy tárgyyszerű környezeti valóságot jelentenek, mely a mélyből sokszor ijesztően idegenként támad. A belvilág gúlája és a külvilág gúlája közötti információs háló, ökoviszonylatos kapcsolatok teszik az E-K-O-t az egyes ember legszemélyesebb, legindividuálisabb állapotává. Ezért beszélhetünk külön általánosságban elvont, ha tetszik eredő E-K-O-ról, s a konkrét sokmilliárd személyes E-K-O-ról is. Az E-K-O nem csupán az Én szka-fandere, az E-K-O az ember valódi külső-belső kiterjesztett valósága. Az E-K-O genezise, a születő ember és környezetei közötti szerves kapcsolatrendszer újratermelődése, újratereződése.

A belső E-K-O élet- és kórtana

A személyes E-K-O tér belső dinamikáját észleljük a stressz folyamataiban testet ölteni. A személyes E-K-O belső héját képezi ez a csatoló zóna, a „stresszmező”. Parkes szerint a környező világ körülményeiben beálló változások a személyes világot, a személyes „életteret” érintik. Ez „a környezet azon részeiből tevődik össze, melyek az Énnel kölcsönhatásban vannak és melyekkel kapcsolatban magatartása szerveződik; személyek, birtokolt javak, az otthon családias világa, a munkahely, és persze a személy teste és lelke is, amennyiben ezekkel kapcsolatban az Én távolságot teremt”. Parkes képe is az E-K-O-t idézi. A stressztérben közvetítődik a környező szférák változása az Én belső környezetére, de körbehullámszik a változás a többi szférán is. Az olyan változások, mint a gyász, a munkahely elvesztése vagy az elvándorlás a személy „életterének” számos vonatkozását érintik, így a társas kapcsolatokat, a foglalkozási viszonyokat, a gazdasági biztonságot, az életkörülményeket hogy aztán visszacsatolódva váltsanak ki még elhúzódóbb stresszválaszt.

Ökopszichológia

A környezet észlelésében fontosak a sokszor igen egyszerű és ősi „kulcsingerek”, melyek összetett magatartásválasz sorozatot is kiválthatnak, másrészt fontos a környezeti hatások mintázata, összképe is. A környezet mintázatait, alakzatait érzékelő észlelési folyamatok is méltán foglalhatók össze az öko-percepció fogalmában. Az észlelés Gestalt jellege is öko-logikus, Laura Sewall fraktál-észlelésről beszél. Az Én és a környezetei közötti legszorosabb kapcsolat talán az énkiterjesztés állapota. Az énkiterjesztés határai magának az E-K-O-nak a határai is lehetnek.

Azonosulás, énkiterjesztés, beleélés, birtoklás, szolgálat és szolgaság, uralom, szakértő kontrol, irányítás, újítás, alkalmazkodás, szimbiózis, élősködés, stressz – olyan szavak, melyek az Én és környezetei közötti kapcsolatok tartalmát, viszonyait minősítik.

A környezethez való viszony (öko)logikáját az E-K-O tetraéder terébe foglalt szülés, az anya-gyermek viszony, és a „bevésődés” alapozza meg. A szülésre és az anya-gyermek viszonyra hat a klíma, a technoszféra adottságai-val és kényszereivel, a hiedelmek, ideák világa és természetesen maga a szocioszféra is. E-K-O-nként módosulhat az anya-gyermek viszony éghajlatonként, a természeti és a technológiai vagy épp az infoszférikus környezeteknek megfelelően. Mindez a felnőtt Én környezethez való viszonyulásának logikáját, kötődő vagy elidegenedett, empatiszáló vagy pszichopátiás beállítottságát is meghatározhatja.

A paraszti E-K-O világában a kötődést segíti az első hat hét védelme, a Boldogasszony ágyában háborítatlan anya-gyermek kapcsolat. A kötődő, ragaszkodó attitűdöt erősítő korai tapasztalatok ezek.

Más anya-gyermek kapcsolatot teremt az északi klíma, és mást a testen hordozásnak kedvező déli; más a gyűjtögető E-K-O anya-gyermek kapcsolata, és más a parasztié. A technokratikus világra jellemző a kórházi szülés, a korai anya-gyermek szimbiózis megzavarása, a gátolt kötődés kialakulása. Az elhanyagoló, vagy büntető anyai magatartásra adott gyermeki válasz, a baby sitterrel pótolta anyai

szerep nyomán a csecsemőben kialakuló gátolt kötődés állapota a fogyasztói társadalom kicserélhető mobil és kötődésképtelen, empátiahiányos emberében kódolódik. Az ilyen korai szociális sérülés nyomán a felnőtt kiszolgáltatottá válik a szenvedélybetegségek iránt és a munkaholizmust is ide kell értenünk.

A természet esélyei és a techno E-K-O

Az otthonlétet oldó, győztes, de öncsapdájában fogoly globalizáló ipari és posztindusztriális E-K-O a tárgyi-eszköz világ által uralt alkatával nem a dinamikus egyensúlyok rendszere, hanem egy pozitív visszacsatolásokkal felpörgetett technoszférikus eszkatológiába sodorja saját belső folyamatait. A természettel alkotott egyensúly elvesztése az ezredvégi globális E-K-O lényege.

Ez a technoszférikus uralkodó és élősködő E-K-O megvesztegető, látszatkényelmének ára óriási energiapocskolás. A régi kínai közmondás jut eszünkbe a kerek kút kiötlésének tragikus következményéről: a könnyebbség ára az, hogy a vizet merő már nem érzi a felhúzott víz valódi súlyát. A technoszférikus E-K-O az érzékelés csalóka válságvilága. A technokratizált anya-gyermek viszonyban nevelődött gátolt kötődésű, empátiahiányos döntéshozó figyelme a tőzsdemutatókról aligha terelhető a társas világ segítségkérő jelzései, vagy a természeti környezet mind fenyegetőbb válaszai felé.

A technokratikus szülés során megsérült szocialitás miatt drogéhes lélek egyszerre teszi a drogipar nyersanyagává emberek tömegét és segíti közvetve, hogy az ilyen drogprofit pénzmosodákon keresztül azt a többletpénzt felduzzasztassa, mely a reálgazdaság világát térdre kényszerítve teremt meg az absztrakt pénz hatalmát, és lök még több munkanélkülit a bűn világába áldozatként vagy tettetársként. E-K-O változó alkata változó önfenntartó köröket is jelent. Az infoszférikus E-K-O-t a tudáskultusz ellenére ezért szőheti át mindennél inkább a bűn virtualitása.

A természeti és társadalmi héjaiból kihéjazott, és a technokörnyezet felé sodort, elidegenedett ezredvégi egyén számára az új E-K-O nem kínál idilli visszautakat. Ez a technoszférikus világ új menekülési utat választ maga számára. Az információs kiber-highwayt, a virtuális valóságot kínálja a benne foglaltak számára. Az információszféra, az információs társadalom a meghirdetett új evilági mennyország a technokraták számára éppúgy, mint az ilyen – egyébként a családból, a jogosan jussolt természeti környezetből egyaránt kihéjazó – tárgyakra éhes narcisztikus léleknek. Ez az elmetér az ember gondolkodó lényegét korrumpálja a mindenhatás, mindenhová eljutás – reklámmal mesterségesen felszított – illúziójával. Valójában mindez az örök kíváncsiság gyarmatosítása is, az intellektus mozgatóinak nyersanyaggá tétele, ez táplálja a távközlési profitot. A veszteséglistán az átvirrasztott éjszakák biológiai hiányai, a családi érintkezés beszűkülése, a természeti élménykereséstől növekvő távolság szerepel.

Az ipari, mechanikus világon túlfordult E-K-O gúla új esélyei között szerepelnie kell azonban egy másik szcenárióknak is. Az információs társadalom távlata: a bioinformációs társadalom látomása is ennél válaszútnál ágazik le. Sikerül-e hajdani „parashti bölcsességgel” egyensúlyban

tartott öko-logikus E-K-O-t létrehozni az infoszféra dominanciája által kínált lehetőségekkel. Azaz az „új szövetség” ember és ideák, információfeldolgozás között segít-e a technoszféra és az eddig nyereséglelő, és lerakó helyé vagy fogyasztóvá degradált természet és társadalom közötti korlátozó egyensúly létrejöttében.

Az egészséges E-K-O-t a négy környezeti szféra, és a benne foglalt ember, emberiség egyensúlya, szimbiózisa jellemzi. A négy vektor olyan egyensúlya, mely az E-K-O gúla súlypontját középre helyezi. Az ország is ilyen E-K-O, melyben a szervesen kialakult természeti környezet, a szerves és hagyományos társadalmi ökoszisztémák, a hagyományban foglalt és a kortársi ideák, és a technológia Én-azonosságot hordozó összhangzást mutat. Ez a bioregionalitást, a nemzeti, mélyműveltségi hagyományokat, a hagyományos emberi közösségek rehabilitálását és természet és emberbarát technológiát egyeztető szerveség föld és ember, szellem és mű szervesülését jelenti. Mindez empátiás személyiségfejlődést, anyához, anyanyelvhez, anyaföldhöz kötődést szavatoló zavartalan természetes szülési folyamatot, anya-gyermek kapcsolatot igényel.

Az egészséges E-K-O az emberi alkalmazkodás evolúciós történetét tiszteletben tartó egészséges civilizációs környezetet, nagycsaládot, szociális támogatást, a mozgás-szükségletek kielégítését, kommunikációgazdag, játékos emberi kapcsolatokat, az E-K-O harmóniájával összhangzó hitet, az emberi hajlék biztonságát, a „mindennapi” természetes, vegyszermentes étrendet – és sorolhatnánk még a listát – követel.

Olyan E-K-O-t melynek belső dinamikája nem a leküzdhetetlen stresszorok uralkodásán alapul, nem a tanult tehetetlenség, a feladás, lemondás belső E-K-O-t pusztító, betegségkeltő szenvedés nyelvtanán íródik. Olyan E-K-O ez, melynek belső anyagcseréje az ökológikus gazdaság szövetébe fonódik. Az egészséges, szerves E-K-O szellemében tervezni természetelvű, a hagyományok nyelvén érlelt, a szerves közösségek hermeneutikai terébe illeszkedő, szelid technológiákat mozgató öko-logikus designer beállítódást igényel. Bentfoglaltságot a dekonstruktív kihéjazottsággal szemben, az E-K-O mértékét a megvalósíthatóság önkényével szemben.

Az E-K-O-nak ez az új szövetsége a termőföldet a gazdától elidegenítő „bekerítési mozgalmakat” kizáró; szerves és a termelők és a környező természet és a kulturális környezet biztonságát, harmóniáját garantáló; testi, lelki, szellemi otthonlétet és énazonosságot szavatoló; a lélek önrendelkezését az ezerarcú drogtól védő törvényességet sürgeti. Olyan törvényességet, amely az absztrakt monetáris érdekekkel szemben E-K-O szerves szükségleteit részesíti előnyben, s amely a folytonos dekonstrukcióval szemben az otthonosság garanciáján alapul.

Az E-K-O sorsa a haeckeli (monista) ökológia eredeti értelmében az anyagi s a szellemi világ teljességében értelmezhető csak. Az *Isten* szó akkádul egységet, talán a kezdeti és végső egészet jelöli. A végső kérdés: az E-K-O és az őt kívül-belül környező Teljesség, az Isten pán-ökológiájában békére és kegyelemre, a vágyott szimbiózisra rátalálunk-e. Az Isten és ember közé ékelt élő szerkezet, a gúla harmóniája Isten és ember békéjének feltétele.

EGY SZKÍTA DÍSZÍTŐMOTÍVUM ELEMZÉSE

– tekintettel magyar őstörténeti, népművészeti és vallástörténeti jelentőségére –

Mindenekelőtt szükséges az elavult, de a köztudatban még megmaradt történeti elképzelések miatt megmagyarázni a címben szereplő szkíta elnevezés jogosultságát. Mint ismeretes, az úgynevezett kritikai osztrák-magyar tudományosság hajnalán, a XIX. században az a vélemény alakult ki (s ezt a hivatalos magyar történettudomány nem kis részben politikai nyomásra egészen máig vakbuzgón követte és vallja, dacolva számos egykorú történeti forrás, köztük krónikáink egybehangzó közléseivel), hogy a magyarok szkíta eredete csak mese. Szkítákon indogermán népeket *kell* érteni, a magyarságnak pedig pusztán szóhasználatok alapján a finnugor népek közt találtak eredetet és őshazát a kizárólagosság igényével. Való igaz, hogy a *szkíta* nevet az antik görög földrajzi- és történetírók szinte mindazon népeknek adták – köztük germán és szláv törzseknek is – akik az Istertől északra éltek, az egyik Aral-melléki íjészítő lovas nép, a *szakák* nevére vett általánosítással. De azok után, hogy Európa, Bizánc közelebről megismerkedett az eredeti szkíta népekkel, ez a megjelölés egyértelműen a hun, türk, avar és magyar népnevek szinonimájaként fordul elő.

Az említett múlt századi nézet szemszögéből indoklatlannak, sőt *tudománytalannak* tűnhet egy szkíta díszítőmotívum magyar őstörténeti vonatkozásaival előhozakodni, szkítának nevezni a párthus-avar, hun-magyar vagy kusán művészet jellegzetes palmettás, rozettás, geometrikus mintázatait. Ezek a motívumok azonban szemmel láthatóan, s a leírtaknál beszédesebben, az ókortól a múlt századig félreérthetetlenül egységes stílusban jelennek meg Közép-Ázsiában, a Kaukázusban, a Kárpát-medencében, majd a frankok jórészt már keresztény avarok ellen irányuló VIII. századi rablóhadjáratai révén Nyugat-Európában őrzött tárgyakon, miként Csomor Lajos ötvösmester legutóbb részletekbe menően kimutatta (*Őfelsége, a Szent Korona*). Az ókori írók beszámolóit a szaka, masszagéta, daha, stb. szkítákról, szokásaikról (például vérszerződés, velük haló társak, harcmodor, kard- és ló kultusz, stb.) sem az indogermánokra, perzsákra, hanem elsősorban a pártus, kusán, hun, avar, magyar és más rokonnépekre illenek. De ugyancsak az utóbbi népekre illik, hogy Hérodotosz leírásában a szkíta népek őseihez hullik le az égből a civilizációteremtő képességeket szimbolizáló négy aranytárgy, az aranyeke, aranyjárom, aranycsésze és a kétélű aranybárd. Hisz például az Aral tó melletti heftalita hun törzsszövetségbe tartozó daha-pan eredetű pártusok – nevüket a rómaiak latinizálták – a Kr. e. III. századtól a Kr. u. III. századig a Római Birodalommal és Kínával rangban, gazdagságban és kultúrában egyenlő világbirodalmat hoztak létre, s a pártus királyok, bár átvették és továbbfejlesztették Zarathustra tanait, türelemmel viseltették a kereszténység iránt, ami sem a rómaiakra, sem az utánuk következő szasszanida

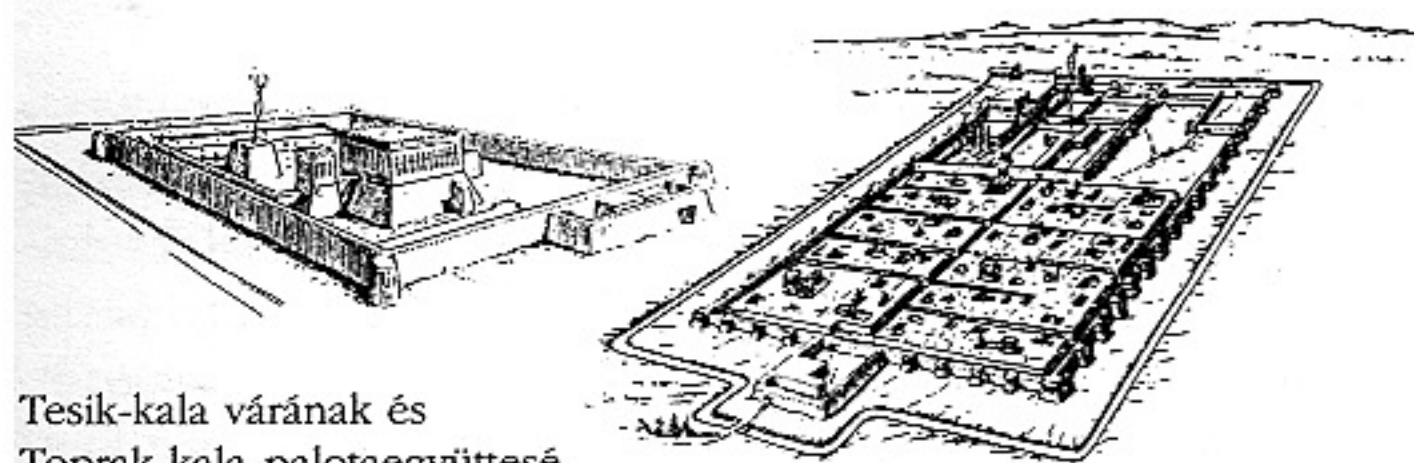
perzsákra nem volt éppen jellemző. Ugyancsak vallási-kulturális sokszínűség jellemezte a városalapító kusánok és heftalita királyok Indiáig és Kelet-Turkesztánig terjedő hatalmas birodalmainak életét is. Wei-Si kínai követ szavai szerint: *a heftalita királyok székvárosában igen sok a buddhista szentély és az obelisz, és ezek mindegyike arannyal van díszítve.*

Az újabb időkben, mint Götz László rendkívül sokoldalú és elmélyült munkássága kimutatta és magyar őstörténeti megvilágításba helyezte – az indogermán kultúrprioritás erősen nacionalisztikus XIX. századi, a sztyeppei népek iráni eredetével kapcsolatos elméleteit a vezető osztrák és német történészek (F. Altheim, H. A. Haussig, Mitschamärheim és mások) századunk ötvenes éveitől kezdve lényegében revideálták. Az elfogulatlan kutatók ma már sokkal inkább hajlanak arra a szélesebbkörű forráselemzés, a régészeti, művészettörténeti kutatások eredményei alapján, hogy a szkítákat – de például a sumérokat vagy az etruszkokat is – a türk, altáji-turáni népekhez közel állóknak, illetve ezekkel nyelvileg, származástaniilag és kulturálisan is rokonnak tekintsék. Ehhez a tárgyilagos közelítéshez nagy mértékben hozzájárult Sz. P. Tolszov orosz régész-professzor is, aki a 40-es évektől több kutatóexpedíciót vezetett *Nagy Szkítiába*, az Aral-tó környékére, a számos ókori és kora középkori fellelő, várszerű tanya még érintetlen romjainak, emlékeinek feltárására. Erről írt munkája – *Az ősi Chorezm* – bár nem újkeletű (1950-ben jelent meg magyarul) és nyilván az ismert török-finnugor történeti háború miatt nem talált kellő visszhangra néhány, a 60-as években megjelent lexikonon kívül, a magyar őstörténetkutatás számára kiemelkedő jelentőségű.

Tolszov és Csomor Lajos egymástól független kutatási eredményei hívták fel figyelmemet az egyértelműen a kaukázusi aranyművészetről a Kárpát-medencébe és innen Nyugat-Európába került kincsek palmettás-rozettás motívumainak chorezmi összefüggéseire. Chorezm öntözött földjeivel, számtalan várával, erődjével – melyek közül nemegyszer emlékeztet a kárpát-medencei avar-gyűrűkre – az arab hódításig Közép-Ázsia szíve, a közép-ázsiai lovas népek egyik központja volt az arab hódításig. Itt egy kusán-kori (Kr. u. III. sz.) hatalmas erődben, *Tesik-kalá*-ban az egyik torony szobáinak falán ugyanis éppen ilyen palmettás-rozettás fríz található. (1. ábra, Tolszov, 200.o.)

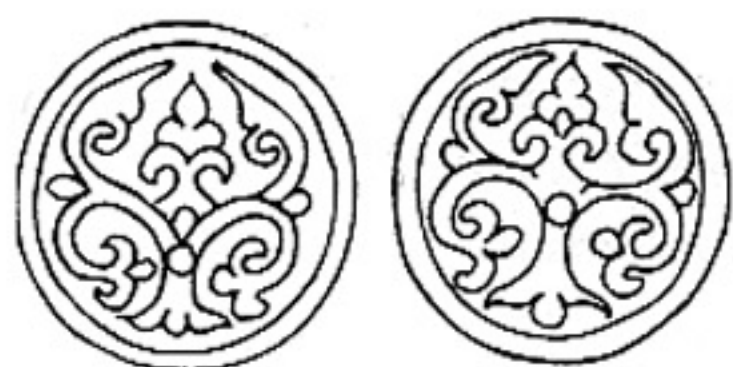

Ugyanez, vagy ehhez nagyon hasonló motívum jelenik meg más chorezmi várban is, például *Toprak-kala* erődvá-

Tesik-kala várának és Toprak-kala palotaegyüttesének rekonstrukciója Tolsztov könyvében

rosának fejedelmi – 6000 m² lakóterületű – palotájában, vagy Ajaz-kalában, illetve a kavat-kalai palota XIII. századi faajtájának rozettáján (Tolsztov, 161, 180, 185, 283. o.) Ezt a motívumot, ennek változatait látjuk már a IV-V. századtól keresztény Örményország és Grúzia pártus-hun vezetőrétege számára dolgozó, s minden jel szerint ugyancsak pártus-hun aranyművesek utolérhetetlenül szép, stílusukban közép-ázsiai, tartalmukban keresztény egyházi ikonjain, rhipidonjain, keresztjein, amelyeknek szoros stílusbeli és tartalmi párhuzamai megtalálhatók nyugati múzeumokban és magyar honfoglaláskori tarsolylemezeken (Csomor, id. mű 563. o.)

Rekeszszománc a khakuli triptichonról (Grúzia, balra) és a limburgi csóktábláról (Németország, jobbra)

De továbblépve megtalálható ez a rozettás-palmettás, eredetében úgy látszik, chorezmi alapmotívum népművészetünk szinte minden műfajában, megdöbbentő egyezést mutatva. (Kaukázusi hun-avar párhuzamokat mutat be Csomor; 389, 414/2, 432/2, 448/4, 494 és 495 rajz.)

A chorezmi frízről azt írja Tolsztov, hogy prototípusa már az Achemenida perzsa korban megtalálható (Kr.e. VI. sz.). Jóllehet a kulturális kölcsönhatás nem zárható ki, hiszen egymással érintkező vagy azonos területen éltek Közép-Ázsiában az iráni perzsák és a szkíta párthusok, kusánok, heftalita hunok, mivel azonban épp a szkíta népek Aral-tó menti, chorezmi központjából kiindulóan, és a magyar népnél szinte a legutóbbi időkig fennmaradtak ezek az alapmotívumok, sokkal több okunk van feltételezni e motívumok szkíta-turáni mivoltát, mintsem azt, hogy pusztán átvételről, iráni hatásról lenne szó, annál is inkább, mert Chorezmet soha nem foglalták el a perzsák. Épp ellenkezőleg, joggal beszélhetünk az iráni perzsákat ért szkíta művészeti hatásról (vö.: Götz László: *Keleten kél a Nap*, 88., 258-9. o.) Ennek lehet egyik példája az a késő szaszánida korinak mondott, de valójában a kaukázusi szkíta ötvösművészet minden jegyét magán viselő ezüsttál és aranyozott ezüstkorsó, amelyek jól láthatóan a nagyszentmiklósi kincs turulos korsója alakjainak „merevebb kezű” párhuzamai (Bongard-Levin, Grantovszkij: *Szkítiától Indiáig*, 87., 153. o.).

De motívumaink ilyen vándorlását az írott hagyomány is alátámasztja, mert a középkori magyar krónikákban, és ezeknek két, rendkívül érdekes törökkori másolatában egyaránt felbukkannak Chorezmbre és környékére, a Nagy Sztyeppre vonatkozó közvetlen és közvetett utalások.

Kézai krónikája a XIII. században leírja, hogy Atilla fia – vagy egyik leszármazottja, – Csaba egy chorezmi nőt vett feleségül, amikor apja halála után visszatért ázsiai rokonaihoz és ettől a feleségtől születtek Ed és Edemen nevű fiai, akiknek egész rokonsága bejött Pannóniába. (Chaba = Kaba, Kuber? – a honfoglalás előtt a Kijevnél csatlakozott három kabar – chovarezmi törzs valószínű őse?)

A XVI. és XVIII. században keletkezett török krónikamások a *Tarih-i Üngürüs* (Magyarország története) és a *Macar Tarihi* (Magyar történet) világosan leírják, hogy a Hunortól és Magortól származó magyarok egykor Szkítiába települtek, ahol Szamarkandtól (a Pamír lábától) a Fekete tengerig uralkodtak – ez valószínűleg a heftalita hunok korabeli viszonyainak visszavetítése –, később pedig innen, a Nagy Sztyeppéről (Dest-i Kebir) vándoroltak a Kipcsak Szyteppére (Dest-i Kipcsak), vagyis az Aral-tó mellől, a Turáni alföldről (Nagy Szkítia) a Fekete tenger mellékeire (Kis Szkítia) (*Persia szélei*-ről; Lukácsy Kristóf: *A magyarok őselei*, Kolozsvár, 1870. 95. o.) A *Tarih-i Üngürüs* Árpádot is Csaba leszármazottjának mondja.

A krónikák közlését, mely szerint Csaba királyfi az Aral menti Nagy Szkítiába vonult ázsiai rokonaihoz, egyértelművé teszi, hogy épp itt, az Oxus és Jaxartes folyók közén és torkolatvidékén volt a heftalita hunok őshazája, akiknek városias életéről egyébként folyamatosan írnak a bizánci írók, mint kaiszareiai Prokopiosz és Menandrosz (Tolsztov, 217. o., Lukácsy, 51. o.). Ez utóbbi közlések – a régészet tanúságaival együtt – segítenek a valóságnak megfelelően átértékelni azokat az indogerman közhelyeket, amelyek szerint a lovas nomádok egyfolytában csak a pusztákon kóboroltak volna.

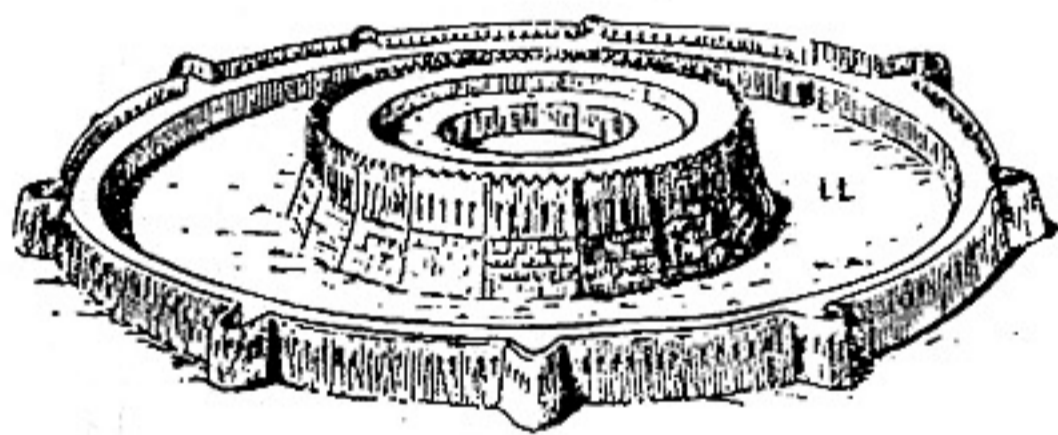
A krónikák, a művészettörténet és a régészet tanúságait összevetve talán így vázolhatnánk a magyar őstörténetet:

1. Nimródától vagy Magógtól származott Hunor és Magor; népük kezdetben minden valószínűség szerint az észak-mezopotámiai Szubartu és Mitanni királyságok területén élt, uralkodott (ezt magyarázza Konstantin császárnál a magyarok régi neve, a *sabartoi asfaloi* – a rendíthetetlen szabirok); majd a bábeli nyelvek összezavarodása után

2. a Persis határán fekvő *Evilath* országba költöznek; az Evilath név – Fiók Károly múlt századi felismerése szerint – megegyezik a heftalita vagy fehér hunok nevével; a Kr. u. VI. században élt Cosmas Indicopleustes bizánci író is így ír: India és Hunnia, vagyis Evilath (ez megegyezik Thúróczi *Aethiopiájával*), ugyanis a régmúltban a kusánok birodalmát is így nevezték a keleti földrajzi írók, s a chusok vagy kusánok ugyancsak a hun-magyar nép egyik ága volt. Lukácsy, 57. o., és Götz, 337. o.). Az Evilathba történő bevándorlást alátámasztják a régészeti leletek, Tolsztov kutatásai: eszerint a Kr. e. II. évezred közepén egy új, fejlett kultúrájú nép jelenik meg Chorezmben dél, délnyugat felől, amely összeolvad az ottani törzsekkel (Tolsztov, 82. o.). A bevándorlók a régi szubaruihoz közel álló, úgynevezett jafetita (prefixumos, igekötős) nyelvet beszélő hurri, hatti, szabir, sumér törzsek lehettek. Tolsztov szerint innen ered, hogy *a sumér civilizáció megteremtői megőrizték nyelvükben a távoli keleti kapcsolatok emlékeit, és a sumér nyelv mind szóképzésében, mind pedig alakjában az altáji csoport nyelveivel, különösen a török nyelvekkel való*

egyezés világos jeleit mutatja. (Tolszov, 83. o.) Ezeknek a déli telepéseknek a leszármazottai lehetnek a történetírásban heftalita néven emlegetett hunok (másik nevük cydarita volt, de ez Tolszov szerint ugyancsak Chorezm környékéhez kapcsolja őket, hiszen az Araltól délkeletre fekvő vidéket egészen a XIII. századig *Kerdernek* nevezték, és ez egyértelműen a cydarita név alapja lehet.) Chorezm szülötte, Al-Birúni szerint az Aral nyugati mellékén élt eredetileg az alán nép is, melynek fejedelmi leányait ragadja el Hunor és Magor a csodaszarvas-vadászat után. Az Aral mentén sok mocsár, folyóág-alkotta sziget van, s ez is megegyezik Anonymus leírásával, mely szerint Hunor és Magor egy ideig ilyen mocsaras vidéken élt és innen költöztek népükkel a Volga-menti Szkítiába; azt, hogy Anonymus Meotiszán nem az Azovi-tengert kell érteni, bizonyítja, hogy Sztrabón az Aral-tavat (!) hívja Meotisznak, amikor a pártusok daha-parn eredetéről ír. (Figyelemre méltó, hogy az örmények viszont a heftalita hunoktól eredeztetik pártus uralkodóházukat – Lukácsy, 24, 30, 220.o.).

3. A Kr.e. II-I. évezredtől több ütemből álló hatalmas népmozgás indul meg nyugat felé is a Kaukázus, Fekete-tenger régiójába (thrák-kimmeri-masszagéta-szaka-szarmata kultúrák), majd később, a Kr.u. IV. században a heftalita hunok, Atilla hunjainak jelentős tömegei törnek Európába az Aral-tó vidékéről. Ugyanerről a területről követik őket a rokon pártusok utódai, az avarok. (Az örmény írók a Délkelet-Káspi régióban, ahol mások Parthiát, a pártus tartományt említik, Abarországról beszélnek – Lukácsy, 39. o. – lásd még: a pártusok jellegzetes, kerek városépítkezését, például Hatra esetében. A pártusok és az avarok azonosságára bizonyító erejű lehet az a tény, és ezt tudomásom

Koj-kryglán-kala várának rekonstrukciója Tolszov könyvéből

szerint még senki sem vette figyelembe, hogy Dáriusz perzsa király behisztuni felirata a pártusokat *varkanának*, azaz hyrkánia-beliékné is nevezi – Rawlinson: Parthia, 27. o. – amely elnevezés fennmaradhatott, mert Menander bizánci történetíró ezer évvel később is *varkonitáknak* nevezi az avarokat – Lukácsy, 142. o. Theophylactos Simocatta VII. századi etimológiai magyarázata: *var+chunni* csak nála fordul elő az *ogorok* által szerinte csak felvett *avar* népnév vonatkozásában. Theophylactos úgy okoskodhatott, hogy a Bizánctól szállásterületet kérő avarok nem lehetnek azonosak az egykor hatalmas pártusokkal, ezért a nevüktől is megfosztotta őket, nem ismerve a varkonita név eredetét.). Ezt követően a szkíta, hun, türk, ogur, ugri, szabir néven nevezett magyarok a VI-VII. században felbukkannak a Volga–Dél-Ural régióban, a kazár birodalomban, amely Chorezmmel szoros kapcsolatot tartott fenn, (Ibn-Maszúdi leírja, hogy a kazárokat csak a perzsák nevezték így; eredeti nevük *szabir*, a szabirok viszont Prokopiosz és Jordanesz szerint hunok); majd a magyar törzsek – való-

szerűleg trónigényük miatt – összetűzésbe kerültek a kazárokkal és nyugatabbra vonultak (Dentumagvaria, Lebédia, Etelköz); egy szabir néprész visszaköltözik a Dél-Kaukázusba, a Kura-Araxes közére, a nép többi része pedig több hullámban, ősi jogon elfoglalta a Kárpát-medencét. Népeink útvonala pedig Ázsiából Európába a nyugat-kaukázusi Svánia tartományon keresztül vezetett. *A szkíták itt szoktak átjárni* – mondja e vidékről Menander.

Így három honfoglalásról beszélhetünk a szoros értelemben vett magyar nép szempontjából: a.) Atilla heftalita hunjainak honfoglalásáról; b.) a pártus-avarokéről és c.) a magyarokéről, amely utóbbi csak a hármas honfoglalás lezárása volt. Hogy egy ideig miért laktunk sátrakban? Mert hosszú útról érkeztünk, a fejlett ókorból az európai középkorba, és nem hozhattuk magunkkal chorezmi várainkat. Jurtáink praktikumban, művészi szépségben még így is felülmúlták a népvándorláskori „művelt” nyugat viskóit. Ám arra is volt példa, – mint Anonymus leírja – hogy a honfoglaló magyar vezérek Atilla király palotáit megtalálták, és bennük laktak.

Ami a szkíta díszítőmotívumunk ikonográfiai és egyetemes vallástörténeti jelentésrétegeit illeti, elsősorban azt kell leszögezni, hogy e motívum rendkívül következetes – de sosem merev, szolgálai - ismétlődése a szkíta művészetben (palmetta-tulipán, rozetta-nap, szívek, indák), azt jelzi, hogy – miként az ókori művészetben mindenütt – itt sem csupán díszítő, dekoratív szerepről lehet beszélni, hanem olyan konkrét szellemi-vallási tartalom megnyilatkozásáról, melyben a formaképző erők épp ezen a sajátos és a szkíta népekre jellemző módon mutatkoznak meg, egyszersmind kulcsot adva e népek lelki-szellemi karakterének mélyebb megértéséhez. Így nem csupán – az ebben a vonatkozásban amúgyis gyér – írott forrásokban, hanem a művészetben, a népi művészet évezredek megőrző képes beszédeiben lehet és kell keresnünk a magyar ősvallás, archaikus szemlélet, s talán egy jövőbe ható üzenet nyomain.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, s mivel az eddigiekben is felmerült az iráni-perzsa ill. a turáni-szkíta fogalmak megkülönböztetésének szükségessége, röviden megpróbálom összefoglalni e probléma lényegét, ami az özönvíz utáni, posztatlantiszi őstörténelem folyamán mint Irán és Turán ellentéte, ádáz küzdelme alakult ki.

A hagyomány szerint Irán és Turán ősellentéte egy testvérviszályból keletkezett. A *Sah-nameh* (Királyok Könyve), az ősidőkben szájhagyomány útján továbbélő perzsa eposz középkori lejegyzője, Firdauszi elbeszéli, hogy a sárkányölő Firédun (Thraétaona-Fréton) király két fia, Tur és Iradzs között robbant ki egy évszázadokig tartó véres háborúskodás Irán öröklése miatt. Végül Tur megalapította Turánt (az Eviláthba költöző déli telepések?), a Tur által meggyilkolt Iradzs utódai pedig Irán uralkodói lettek. Azonos rasszhoz tartoztak tehát az iráni és a török népek, akikkel kapcsolatban Götz László is rámutat arra (Alheim-Stiehl: *Geschichte Mittelasiens im Altertum* című műve alapján), hogy az avesztai óiráni nyelv szinte kibogozhatatlanul össze van szövődve az őstörökkel (Götz, 237. o.).

Irán és Turán további ellentéte vallási karaktert öltött, amikor megjelent a chorezmi vagy baktriai Zarduszt vagy *Zarathusztra*, a lótenyésztő *Szpitama* (ragyogóan támadó)

nemzetségből származó áldozópap és énekes és *lehozta a paradicsomból a szent tüzet és a világ teremtőjének izenetét* (Sah-nameh). Érdekes adalék és Zatrathusztra származását a szkíta népekkel kapcsolja össze, hogy Epifániosz és Sevillai Izidorosz egyházi írók szerint *a hellének azt a Nemrótot (Nimród) tartják Zoroaszternek, aki továbbköltözvén a keleti területek felé Baktriának alapítója lőn.* (Götz, 337. o.)

Állítólag több, egymást követő Zarathusztra élt, mivel szokásban volt egykor, hogy egy tanítás megalapítójának kiválasztott követői felvették az alapító nevét és általában e követők írták le később tanítójuk szóbeli közléseit. Valószínűleg ezért van akkora bizonytalanság Zarathusztra életidejének pontos meghatározása körül. Plinius szerint Mózes előtt ezer évvel élt, Hermippos szerint, aki Zarathusztra műveit, az Avesztát görögre fordította, 4000 évvel Trója eleste elé, míg Eudoxos 6000 évvel Platón halála elé helyezi. A kutatók szerint Hermippos adhatja meg helyesen az első Zarathusztra korát, míg az utolsóét a mazdaita hagyomány a Nagy Sándor előtti 258. évre teszi (Kr.e. 528-551 között). Úgy tűnik, az utolsó Zarathusztrák egyike származhatott a lótenyésztő nemzetségből, hiszen a lovat csak a Kr.e. 2. évezred közepe után háziasították, és csak ekkortól kezdik megülni, ill. harci szekerek vontatására használni. (Ez a korszakalkotó találmány a Káspi-tenger melléki szkíta-turáni kasszúk, a későbbi kusánok őseinek nevéhez fűződik, akik az ókorban egy ideig Mezopotámia urai is voltak – Padányi Viktor: *Dentumagyararia*.)

A vallási képzetek történetében Zarathusztránál jelenik meg először a földiség átalakításának, mélyreható átszellemítésének igénye. A korábbi ún. ősi-indiai kultúra, a Hét Rishi kora, a világban-létet még „máya”-ként, látszatként, a valós szellemi világot eltakaró fátyolként utasította el. Meglehet, a szkíta-turáni népek kezdetben ugyancsak az ősi-indiaihoz hasonló lelki-szellemi beállítottsággal rendelkeztek, és épp mivel még közvetlenebb, spontán módon részesedtek az égi javakból – ez magyarázza, hogy később is inkább művészetet, mint írásbeliséget hagytak hátra –, ugyanilyen spontán módon akartak részesedni a föld javaiból is, anélkül azonban, hogy a földet átalakították volna a maguk javára. Ez egy évezredekkel ezelőtti állapot lehetett, és – mint az égből lehullott aranytárgyakról szóló szkíta őshagyomány is jelzi – a civilizációs váltás igen rég bekövetkezett a szkíta-turáni népeknél is, sőt, úgy tűnik magasabbra ívelt, mint az iráni perzsáké.

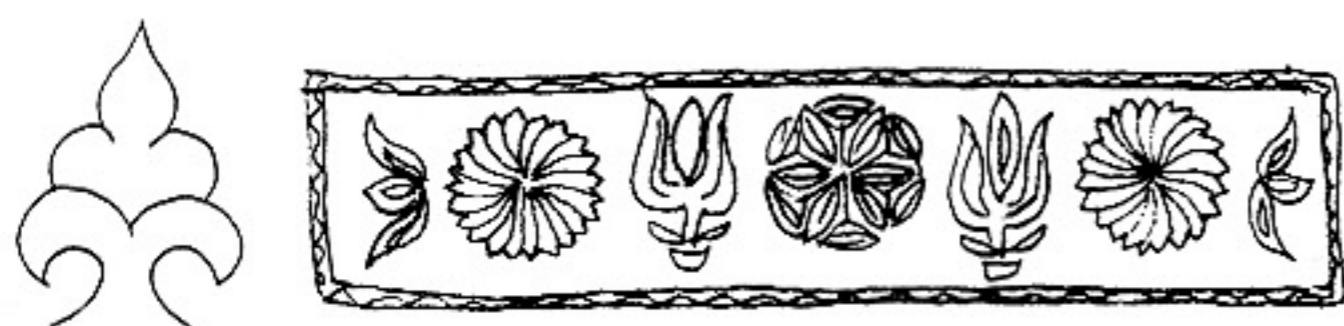
A mazdaizmus (a Zarathusztrának megjelenő *Ahura Mazda*, Nagy Aura, Napszellem nevéből) mindenestre az irániak szent hite lett, és Gustászp vagy Vistaszp (görögösen: Hüsztaszpész) király, Zarathusztra pártfogója háborút indított a turáni király, Ardzsászp ellen, mert az nem akarta elfogadni az új hitet. Irán és Turán ellentéte így a fény és sötétség mitikus-dualista küzdelmének képében jelenik meg a perzsa hagyományban. Nem szabad azonban, hogy bárkit is megtévesszen, hogy egy nép hagyománya a mindenkori ellenfelet a valóságnál sokkal feketébbre festi, önmaga iránt viszont mindig elnézőbb. Érthető a perzsák bosszúsága: csúfos vereséget szenvedtek a Kúroszok, Dareioszok, Xerxesek, ahányszor csak le akarták igazni a független érzésű, erőteljes szkíta lovasnépeket.

A makedón Nagy Sándor még falat is emel Hyrkániában, a Káspi-tótól délkeletre a szkíták, Magóg népe ellen, mert Jeremiás és Ezekiel próféták figyelmeztetése nyomán, hogy *ha az Úr haragra gerjed, elküldi őket, Yaphet nagy házát, felforgatni a földet, összedönteni a hegyeket, felfalni az embereket.* Nagy Sándor mégis a sötétség bölcsőjét (a számára elsötétült szellemi világot) keresi Szkítaföldön, mert hallotta, hogy ott van az élet forrása. (Ipolyi, *Magyar mythológia*, hasonmás kiadás, 351. o.) Később Atilla, hun nagykirállyal kapcsolatban jön elő az átkos rendeltetés mítosza, mikor a latin krónikák villámkorbácsúnak, Isten ostorának, a földkerekség pörölyének nevezik, majd Lehel és Bulcsu vezérek szájába adják ugyanezt: *Mi a magasságos Isten bosszúja vagyunk.* A hagyományos szkíta erőfölénnyel szembeni túlzó reakciók, az irigység táplálta gőg egyik példája lehet az is, amikor – immár a keresztény-pogány ellentét köntösében, s talán azért is, mert vissza akartuk szerezni avar-pártus rokonainknak a frankok által elrabolt kincseit – egy német apáca, gandersheimi Hroswitha (933-1012) – egyébként Gizella királyné nevelője és pornográf-szadista színművek szerzője a császárokat dicsérő talpnyaló udvari költeményei mellett – a magyarokat egyszerűen csak férgeknek nevezi és azon sopánkodik, hogy nincs megfelelő szer a kiirtásukra (Fischer-Fabian, *A német cészárok*, 60. o.). Talán épp ennek az átkos rendeltetésnek a mondvacsinált mítosza szolgált ürügyül, hogy a halszagú finnugor atyafisághoz szelídítsenek bennünket, és így elvegyék a szabadságszerető szkíta hagyományunknak még az emlékét is? Természetesen minden nép történelmében található árnyak, a visszahúzó erők megnyilatkozásai.

Kétségtelen, hogy a szkíta-turáni népeknél is megvoltak a szoláris vallási képzetek, létezett a szellemi nap kultusza. Erre mutat a szkíta őshagyomány égből hullott aranycsészéje és bárdja, melyek egyértelműen a napvallás áldozati eszközei. (*A masszagéták a napot istenként tisztelik, neki lovat áldoznak.* – Sztrabón) De hírül adják ezt a napkultuszt később a kazárok, pártusok, magyarok szokásai is, különösen az uralkodó személyével kapcsolatban, akit szentnek, a nap fiának tartottak. Minden jel szerint a szkíta-turáni népek nagy családjából a magyarság a szoláris kultúrimpulzus hordozója, ahogy az áryják is kiváltak ugyanebből a népközösségből, amikot Zarathusztra közvetítésével magukévá tettek a Napszellem, Ahura Mazda impulzusát. A magyar tradícióban, művészetben vitathatatlan nyomai vannak egy ősi napkultusznak, sőt, a néplélekben rejlő-megnyilatkozó napjellegnek. Ez számos népmesében is föllelhető, sokszor pontos átfedésben épp az iráni-perzsa hagyománnyal (pl. a tűzön lovukkal átugrató mesehőseink alakja rokonságban van az avesztai Szijávus alakjával, akinek szintén ilyen tűzpróbát, azaz a szenvedélyek legyőzésének próbáját kell kiállnia; ld. Berze Nagy János mesegyűjtését, ill. *Sah-nameh*, Tolszov, 88. o., de ebbe a megfelelőbe tartoznak sárkányölő mesehőseink is). Különösképpen megjelenik ez a napjelleg a magyar népművészet tulipános-palmettás, és napos-rozettás motívumsoraiban.

Az emberi-természeti-kozmoszi szellemi összefüggések mély ismeretéről tanúskodik, hogy a rozetták általában tulipánok, leveles-indás növényi motívumok és stilizált

szívek társaságában jelennek meg. Régen ugyanis – és ez a tudás az ezoterikus szellemtudományban fennmaradt – a belső, öntudatlan lelki élet régióját, mely a szellemi kozmoszból eredő impulzusok alapján a fizikai testet fölépíti és élettel hatja át, miként a nap tavasszal előhívja a földből a növényeket, rokonnak érezték a növényvilágban sarjadzást keltő étellel. Egykor éteri folyamatokról, étertestről, képzőerő-testről beszéltek – ma, más oldalról, de találóan, az ember vegetatív idegrendszeri, hormonális folyamatairól. A régi szemléletben – melynek tárgya nem, csupán tárgyának észlelhetősége veszett el egy időre – az emberi szívet mintegy virágkehelyként fogták föl, amely az emberi lény középponti szerveként befogadja a szellemi nap kozmikus fényét. Az a háromszirmú, két csészelevelű palmetta-, ill. tulipánmotívum, vagy ősnövény, amely kivétel nélkül mindig megjelenik Chorezmtől kezdve a kaukázusi

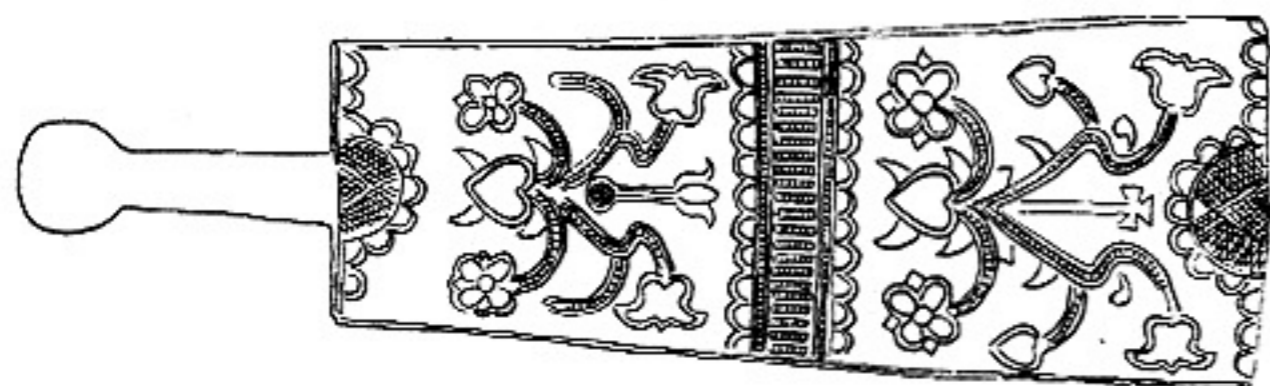

A palmetta-motívum sémája, valamint a kusán-kori palmettás fríz párhuzama egy kiskunsági borotvatok oldalán.

egyházi ikonokon át a magyar népművészet szinte minden tárgyáig, nem más, mint az éteri nap-erőktől megtermékenyített szív lángoló kelyhének szimbóluma. Az sem közböcs, ahogyan a kaukázusi művészetben a leveles formáknak mintegy metamorfózisát ábrázolják (Tschubina-schwili, 27. tábla, Tsageri-ikon).

Főként az a népművészeti motívumegyüttes jeleníti meg ezeket az ezoterikus összefüggéseket, amelyiken szívből növekszik a tulipán a geometrikus nap-szimbólum felé. (Malonyay, III. 259. ábra).

Zala megyei mángorló lapicka

Egyébként ugyanezt a folyamatot asztrális síkon a szarvasra (hold, nő) lecsapó oroszlán, griff vagy sas (nap, férfi) képében is ábrázolták (ld. még a szarvas nővé alakulásának motívumát: Kerényi Károly; *A csodaszarvas az Ezeregy- napban*, in: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*). Nem kizárt, hogy a trifoliummal egyben az ősi iráni haoma-kultusz megvilágosodást hozó növényét is szimbolizálták a zoroasztrianus pártusok, vagy pedig a kendent, melynek pszi-

chedelikus hatását Hérodotosz szerint a szkíták is ismerték.

Mindezek az ábrázolások kifejezik azt az ősi situációt, amikor a bölcsesség- és életerők, a szellemi napfény még nem a fejen keresztül, hanem a szíven át nyilatkozott meg, vált tudatossá. Ekkor még az emberi lelki élet a szíven át egy univerzális szellemi napból táplálkozott, s ezáltal volt lehetséges, hogy a bölcsesség, az életszemlélet nem pusztán kiokoskodott elmélet volt a valóságról, a valóság mellett, hanem maga a valóság nyilatkozott meg az emberben, s a gondolatok a valóságot követő hatalmas, eleven megismerő érzéseket is hordoztak. A fej csupán konstataulta, amit a szív elért. Ebben az éterikus lelki régióban, mintegy tiszta emlékezés-ként tükröződött az egyes embernek az ősei szellemével való meghatározott kapcsolata is, és ennek az emlékezésnek köszönhetően a külső valóság önnön eredetének belső képeiben bontakozott ki az ember lelkében: a megismerés szívlátás volt, a lelki szemek éleslátása.

Zarathusztra szent könyvében, az Avesztában is centrális jelentősége van a belső, szellemi fénynek, melyet *khvarenah*-nak nevez a mazdaizmus, szent folyadéknak, isteni lángnak, amely tüzes, fénylő, életadó és nemzőképes. A Zarathusztra vallás lényege, hogy az ember e belső szent tűz fényével átszellemítse, megneemesítse, eredetéhez emelje a lehullott, elsötétült matéria világát. Zarathusztra a testet eredetében a lélekkel azonos szubsztanciájúnak tartja (M. Eliade. *Vallási hiedelmek...*, II. k., 250-252. o.). Megjelenik tehát egy belső változás, mely arra utal, hogy az iráni népességben hanyatlani kezd a régi szívlátás, és a tudat már jobban megragadja a külső valóságot. A régi – és a turániaknál tovább meglévő – magasabb képesség hanyatlása és egy új világérzés csírájának születése avatta Iradzs utódait áryákká, a világosság őrzőivé. Megváltozik az időről alkotott felfogás, és a vallási dimenziók: a múlt, az eredet szellemiségére, az ősök szellemére való statikusabb emlékezés helyébe lép lassan a jövő üdvösség érdekében való dinamikus szellemi-fizikai munkálkodás, és – az ahura mazdai kinyilatkoztatás révén – az emberiség történetében először jelenik meg egy világmegváltó eljövendő alakja, a Szűztől születő *Szaósjanté*, a Szabadítóé, akinek vonásait Mithra isten veszi majd át a pártus korban.

Ahogy minden születő kultúra, vallási impulzus még szűkebb körű és kezdetlegesebb a hanyatló réginél, melynek ölen létrejön, úgy az iráni vallás és kultúra is kezdetlegesebb volt a turánihoz képest. Ezt felismerve árnyaltabbá válhatnak Irán és Turán mítikus ellentétének az utókor által elnagyolt képei, és megérthetjük a világtörténelem, a szellemtörténet ismétlődő köreit, azt, hogy ami az ősi Iránban, Zarathusztránál és követőinél új világlátásként jelent meg, az végső soron a modern, extrovertált technikai-tudományos kozmoszban teljesedett ki Nyugaton, de azt is meg kell értenünk, hogy e mai világ materialisztikus féligazságai nem jelenthetik és nem is jelentik az utolsó szót az ember és a világ megismerésében. Mert reális jövője van az épp századunkban kibontakozni kezdő új, nem-materiális szemléletnek és életérzésnek, egy lassan újjászülető szellemi látóképességnek, mondhatni, egy jó értelemben vett *szellemi turanizmusnak*. Ez egy éterikus-imaginatív szívlátás, melyet a szellemtudomány szerint az érzékfeletti, éteri Krisztus-lény, mint a Földdel egyesült Napszellem kelt élet-

re bennünk, elhozva az emberiség új tavaszát. (R. Steiner, *A karma megnyilatkozásai*, 249-250. o.).

Talán épp ebben a vonatkozásban van feladata a kelet-közép-európaivá lett szkíta magyarságnak, hogy nevéhez illően „mag úr” legyen ismét, a szellemi-fizikai életerők ura, az élet megújítója: meg kell termékenyítenünk a hanyatló – mert kiüresedett, bezárult, önérdekű – materialista racionalizmust a világ és az ember tényleges szellemi eredetére való új típusú éteri emlékezés visszahódítása, felelevenítése révén azáltal, hogy gondolatainkban, észleleteinkben egyidejűleg felfedezzük az éteri kozmosz képeit, gyógyító erőit. A Kárpát-medence éteri erőiben gazdag területe lett kijelölve számunkra ehhez a feladathoz. Ezért lett egykor Mária országa, vagyis az éteri Szűz Szófia (a rózsakeresztes hagyományban a Bölcsek Keleti Csillaga, az Igazságosság Napja) országa, hogy – miként a szív tulipánjának tiszta kelyhe megfogja a szellemi nap, az érzékfeletti megismerés fényétől – Magyarország megszüljön az emberi testvériség egyénfeletti társadalmi rendjét. Mária a Gyermekkel: az éterikus, lelki Magyarország, magyar nép a szellemi énekelésben, melynek felnőtté válása bennünk elhozhatja egy testvéri szellemű társadalmi rend kialakulását – miként a hármastagozódású tulipán növekszik a nap felé a magyar nép régi tárgyain...

Különös, hogy mintha az évezredek alatt ellentétére fordult volna az iráni-turáni szembenállás, a messiás ókorban kisorsolt szerepek: mert a turáni-szkíta népek a fény mondabeli ellenségeiből a fény barátai lettek, és nyugatra vándorolva részben már a hunok, pártus-avarok, egészében végül a magyarok – bár hasonlóan dualisztikus nemzeti meg hasonlóság árán – felvették a keresztény impulzust, és a szkíta harciasságot árya módra lassan befelé, egy belső

nemesedés feladatának teljesítésére fordították – míg a mazdaita fényvallást követő árya perzsák végül is elutasították a saját vallásukban megjövendőlt Világmegváltót és mohamedánok lettek.

A ravennai San Apollinare Nuovo egyik mozaikján a gyermek Jézushoz ajándékaikkal siető napkeleti mágusokat a jellegzetes szkíta-pártus viseletben látni, mint másutt Nagy Arszak vagy *Szanatruq*, pártus királyokat (Csomor, 394, 579. o.): kis körökkel elvarrott szűk nadrág, díszes tunika, köpeny (a mozaikok elkészítésében szerepet játszhattak Odoaker, Eticho fiának – Itália királya 476-493 – megtért hunjai vagy a manicheus pártus-avarok, hiszen pl. fehér bárányok helyett fehér lovak egész méneseit is ábrázolták). A pártus birodalom Jézus születése idején Rómával és Kínával vetekedő világhatalom. Vezető vallása a zoroasztrizmus, és e vallás papjait nevezték minden időkben mágusoknak, akik Hérodotosz szerint fehér lovakat áldoztak és a fehér lovak vontatta szekéren utazó Mithrát, mint démon- és sárkányölőt, az egész földet beragyogó fényt, valamint Ardviszúra-Anáhitát, a szűz termékenységistennőt tisztelték. Kézenfekvőnek látszik, hogy a napkeleti mágusokat olyan pártus főpapoknak, archimágusoknak tekintsük, akik – a későbbi perzsákkal ellentétben – megértették, hogy Jézussal eljött a Zarathusztra megjövendőlt Szabadító.

A szkíta népek kora-középkori nyugat felé törése – ha természetesen tartalmazott is harcias elemeket, mint más népek mozgása is, hisz pl. a vandalizmust sem a hunokról nevezték el – mintha mélyen a Krisztus-impulzussal, a Föld legnagyobb fejlődési impulzusával való találkozás indítékát hordozta volna magában. Ami a művészetet illeti, ennek a nagy találkozásnak a lehetőségét ott látni a szkíta művészet nagyszerű emlékein, Napkelettől Napnyugatig.

A Jeruzsálemben vonuló Krisztus – ikon részlete Shemokmediből (Grúzia). A művész a fa elhelyezésével a Krisztust hordozó szamarat a szkíta-hun-magyar hagyomány csodaszarvasának képére stilizálta. Az ikon keretén a palmettás motívum változatai láthatók (Tschubinaschwili, 10. tábla.)

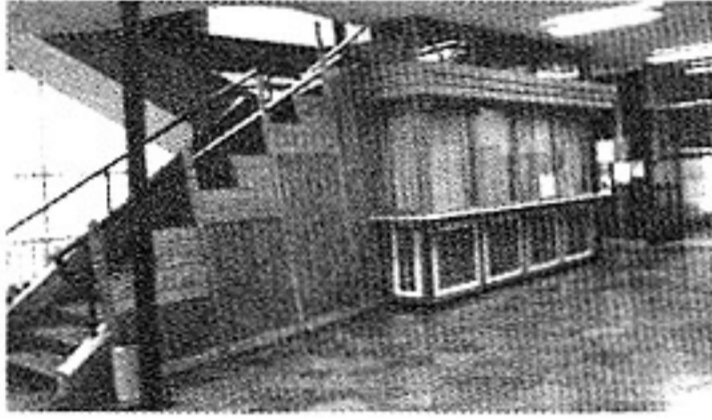
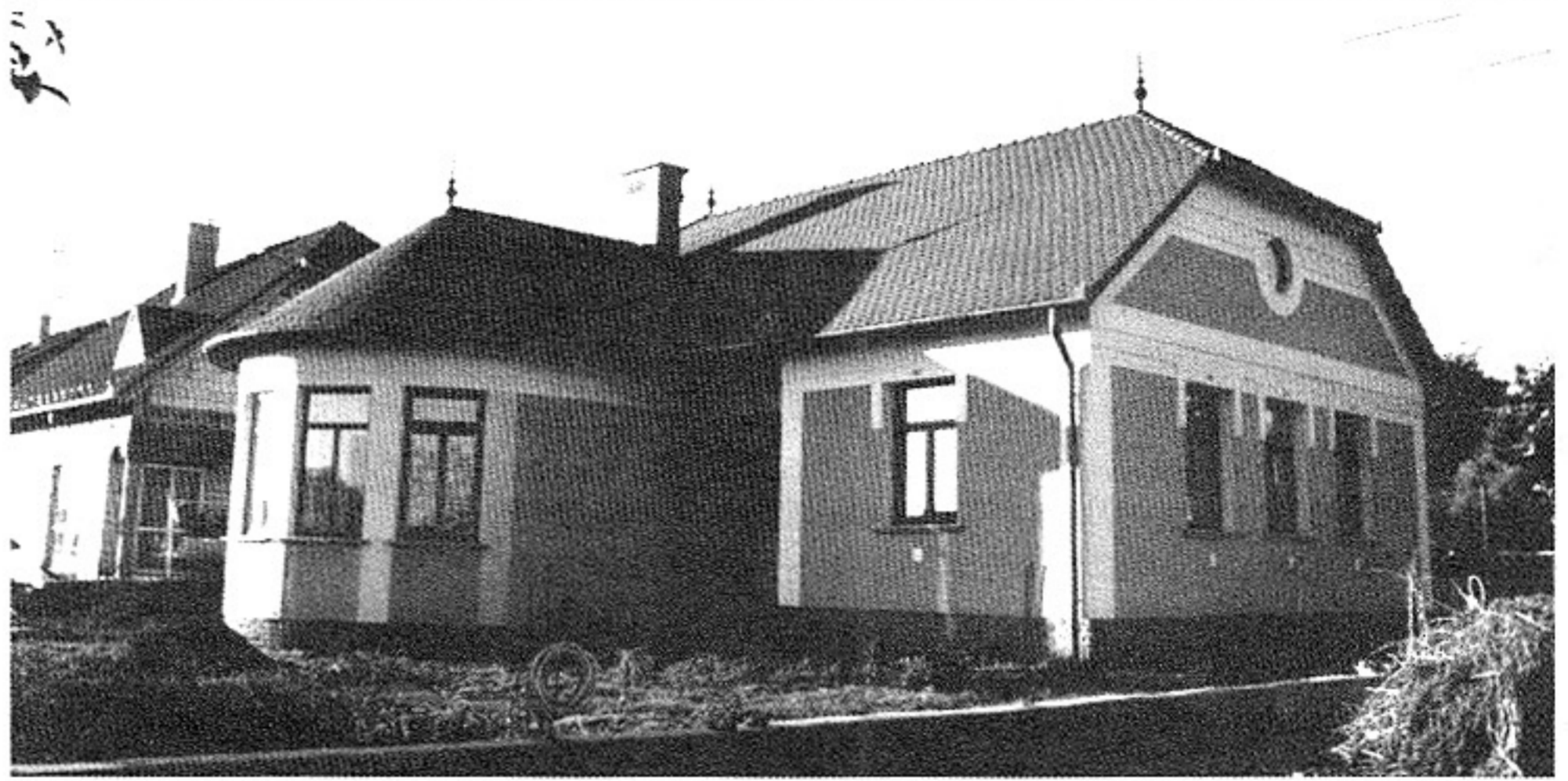
CZÉGÁNY SÁNDOR

(1969)

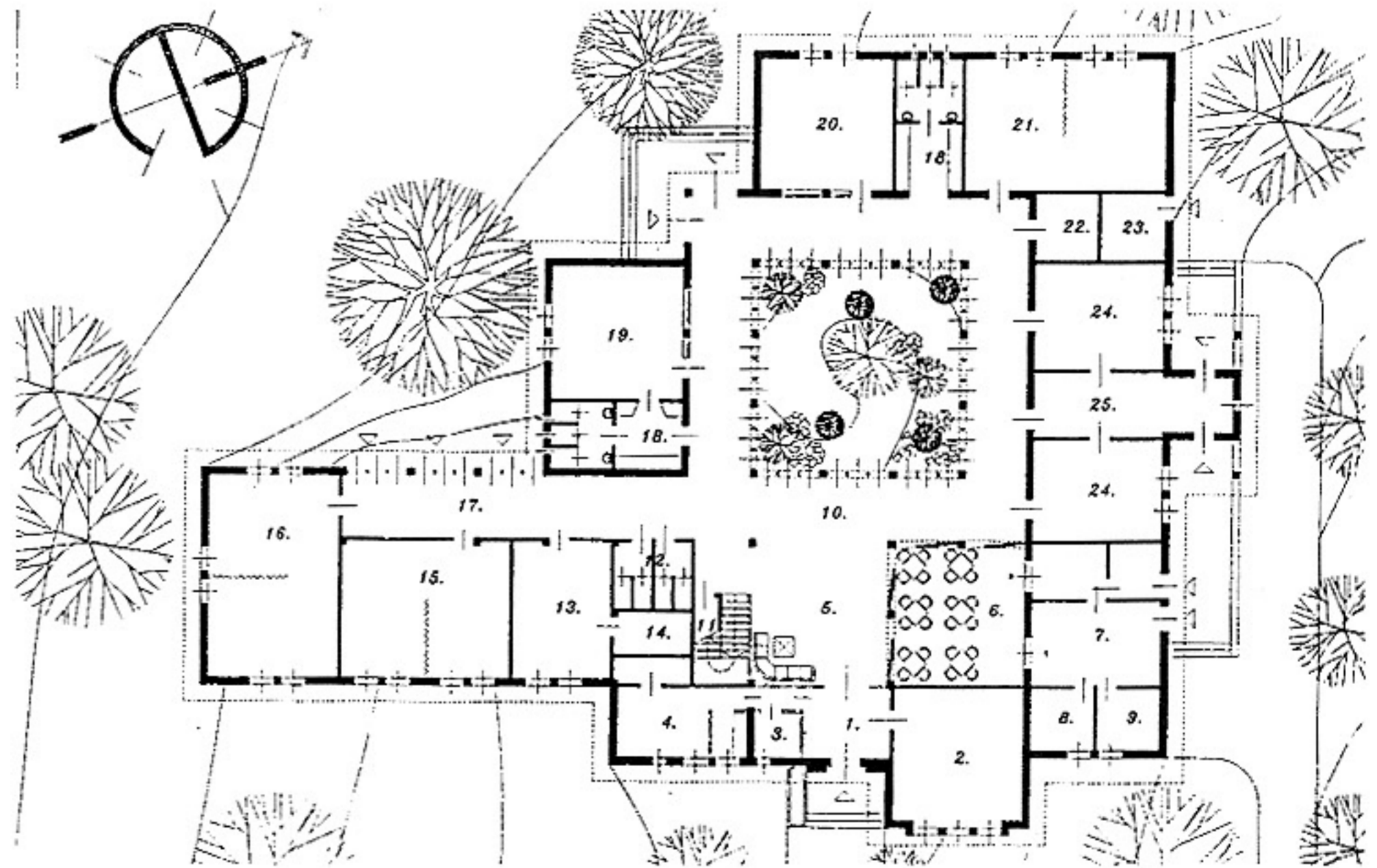
1989-94 BME Építészkar
1995 Diploma, OMvH
1995-től Vándoriskola (Farkas és
Guha, KAPOSTERV,
Sáros és Társa, AXIS)

Győr, családi ház, (1995-97)

Kaposvár, Munkácsy Mihály Gimnázium, büfé (1996)

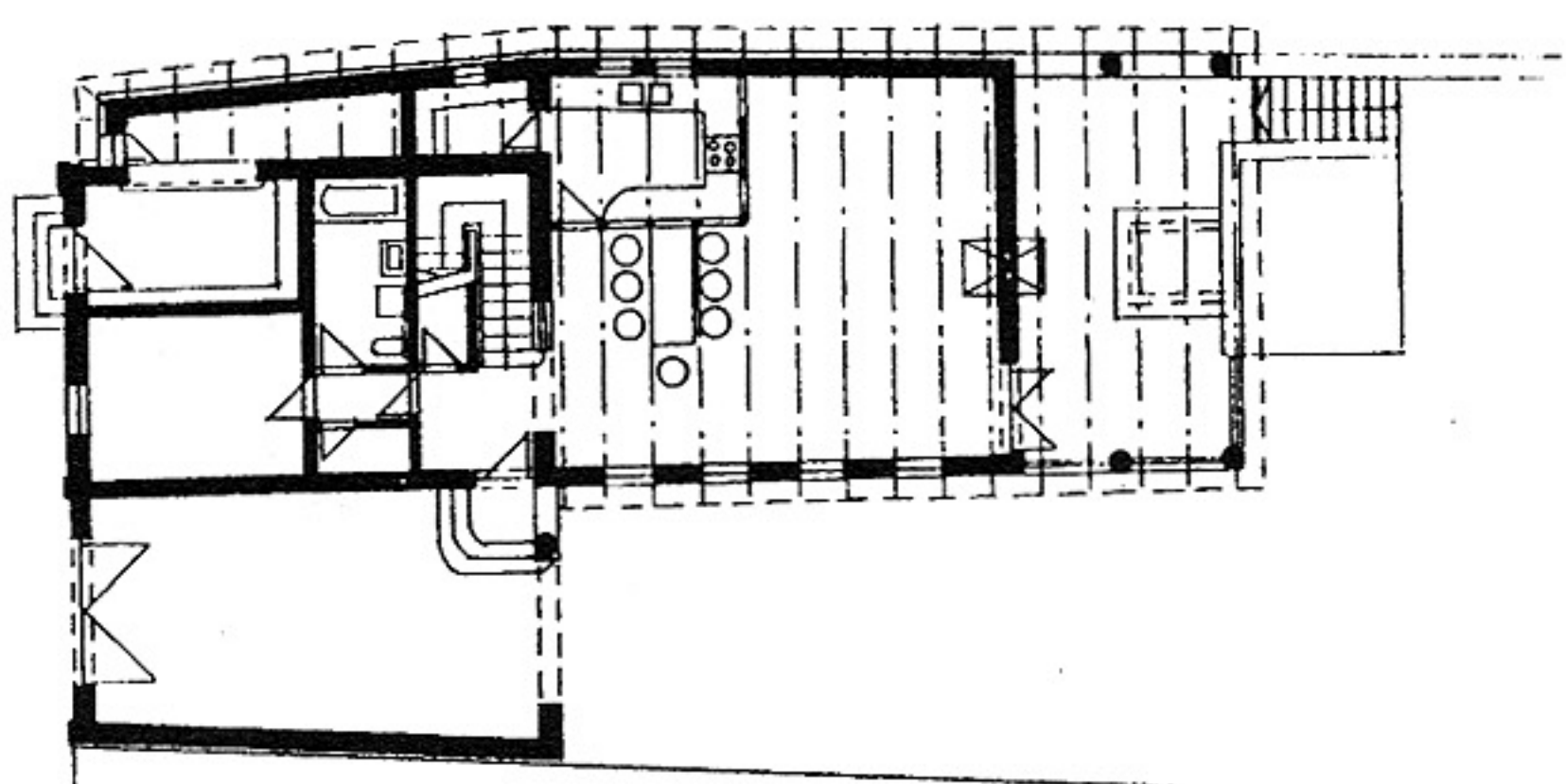
Kecskemét, Daróczy-köz, Autista Központ tanulmányterve (1996, Földes Lászlóval)

GULYBÁN EDE

(1972)

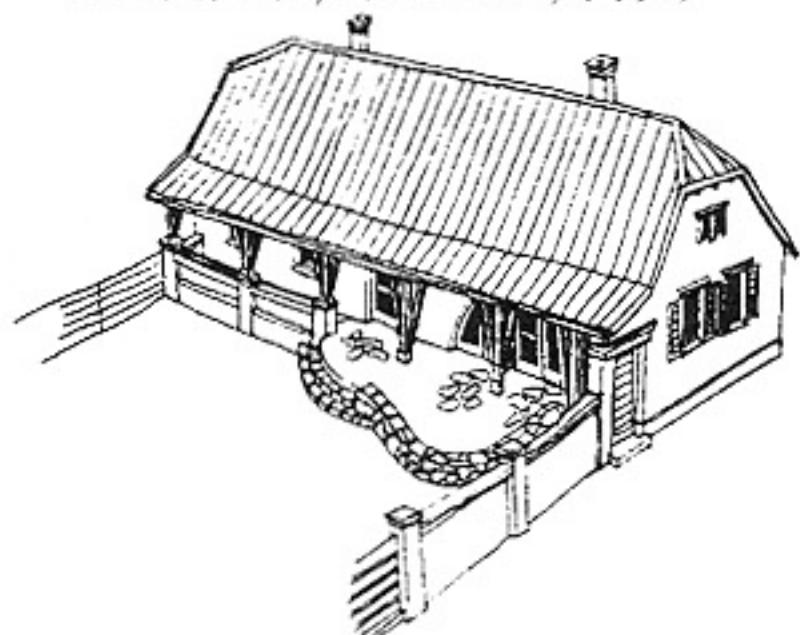
1990-95 BME Építészkar
1995 Diploma
1995-től Vándoriskola (INTERPLAN,
Sáros és Társa, AXIS
KVADRUM)

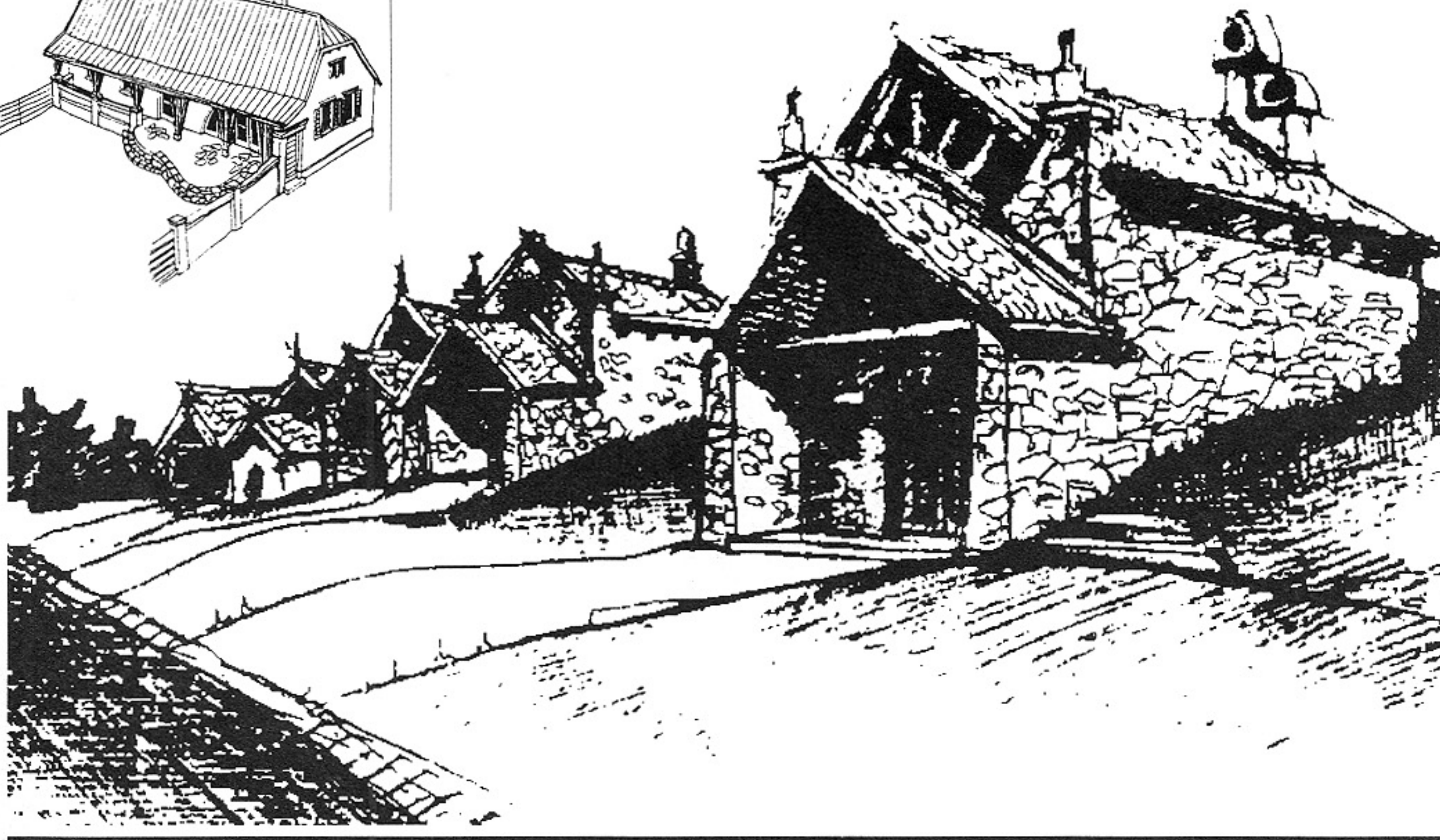
Tokaj, családi ház, (1995)

Mezőkövesd, családi ház, (1997)

Szerencs, pincesor, tanulmányterv
(1997)

KULI LÁSZLÓ

(1968)

1988-92 Ybl Miklós Műszaki Főiskola

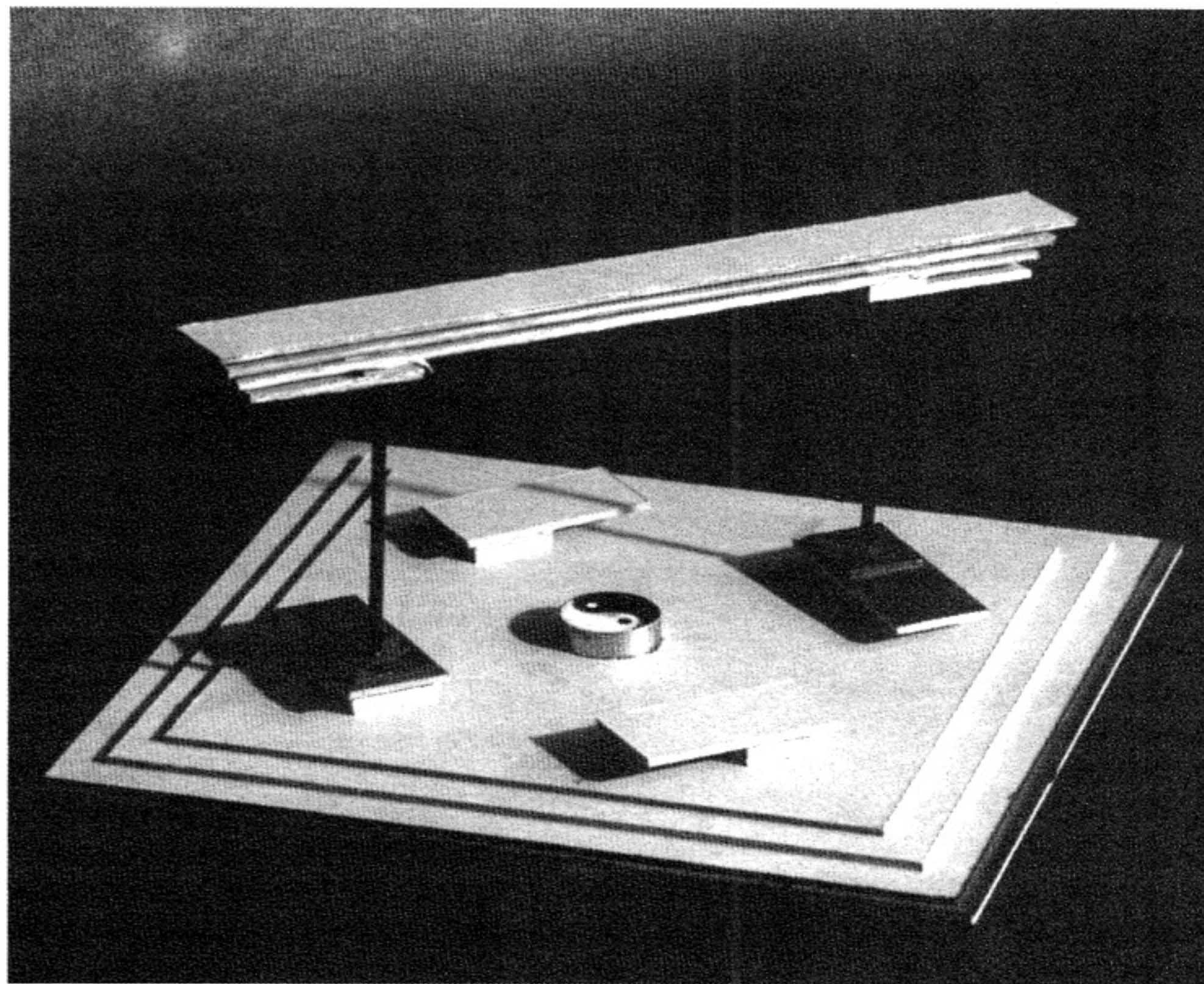
1993-95 YMMF Építésztervező
posztgraduális képzés

1995-től Vándoriskola (Sáros és
Társas, Lomnici és Társas,
Ekler Építész Kft.,
KAPOSTERV)

Tűz és Gőz háza (1994, mester: Kapy
Jenő)

*Harminc küllő kerít egy kerékagyat,
de köztük üresség rejlik:
a kerék ezért használható.
Agyagból formálják az edényt,
de benne üresség rejlik:
az edény ezért használható.
A házon ajtót-ablakot nyitnak,
mert belül üresség rejlik:
a ház ezért használható.
Így hasznos a létező
és hasznót adó a nemlétező.*

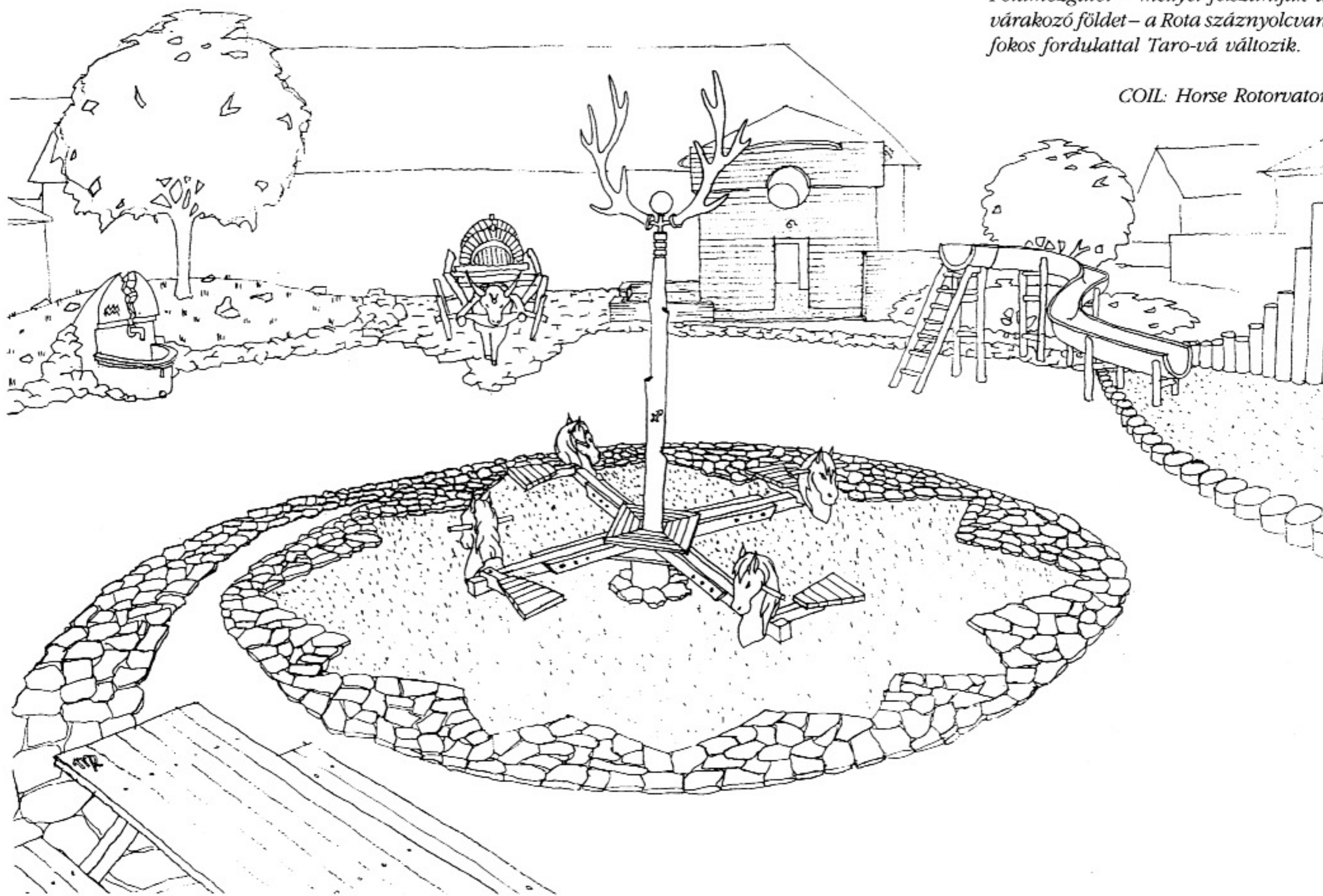
*Lao-ce: Tao te King,
Weöres Sádor fordítása*

Tarcal, játszótér terve (1997, mester:
Ekler Dezső)

*... a Négy Lovas ekkor egy roppant
földmozgató szerkezetet formál a kö-
zös állkapocscsontokból – a Lovas
Földmozgatót – mellyel felszántják a
várakozó földet – a Rota száznyolcvan
fokos fordulattal Taro-vá változik.*

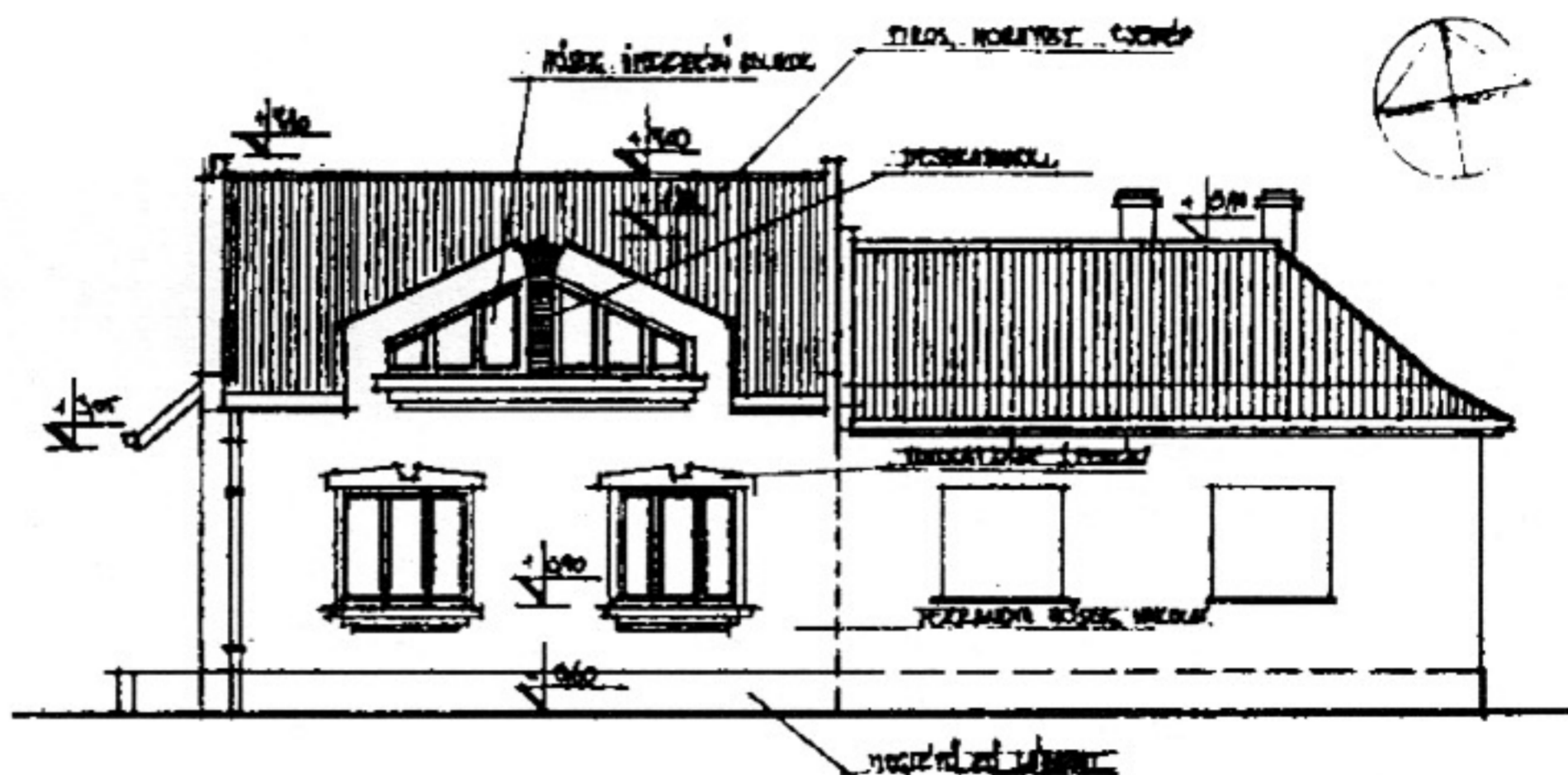
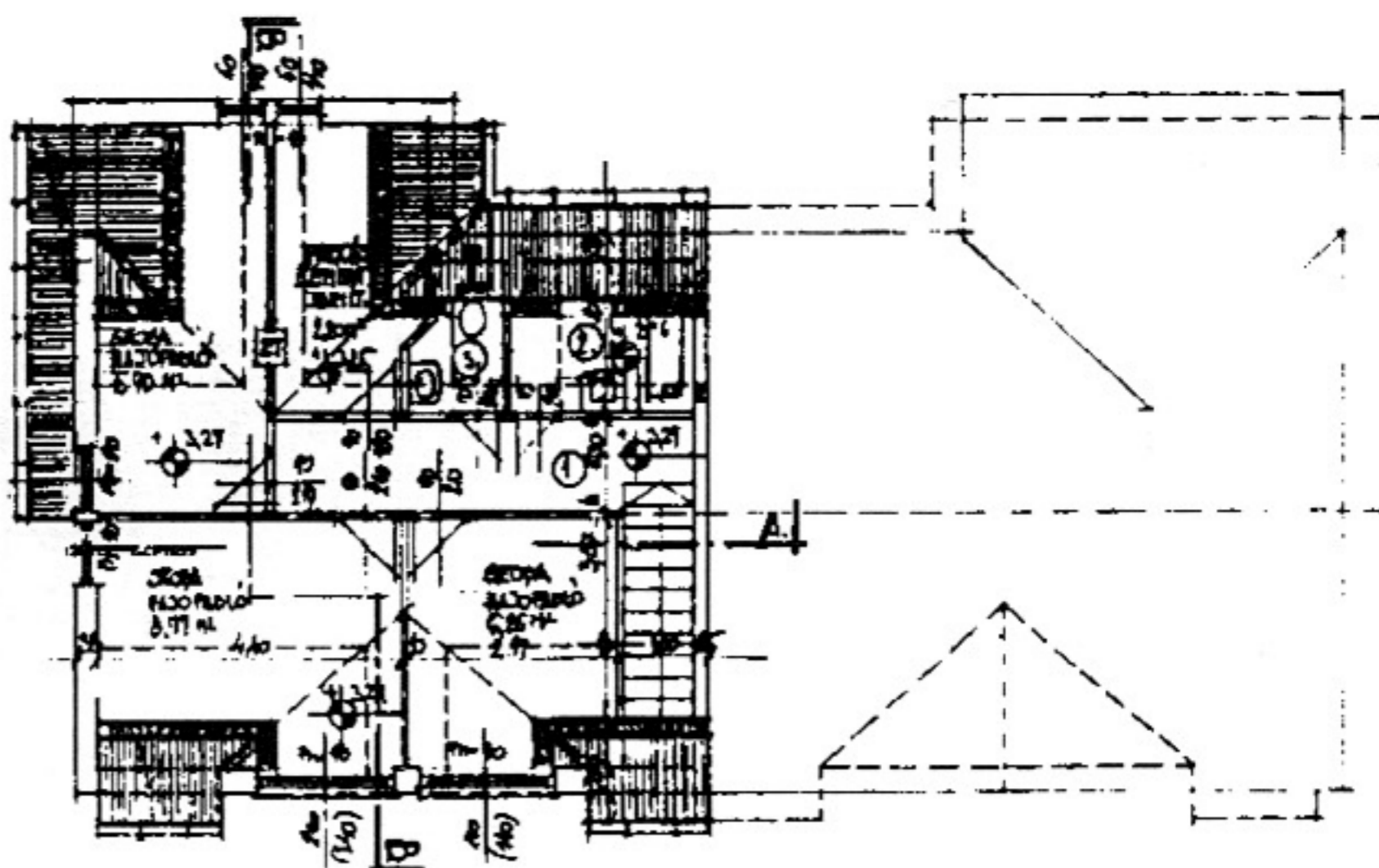
COIL: Horse Rotorvator

ESZENYI ÁKOS

(1971)

1989-90 Szarajevói Műszaki Egyetem
 1990-93 BME Építészkar
 1993-95 YMMF Magasépítő Szak
 1995-től Vándoriskola (TRISKELL,
 KVADRUM, AXIS,
 Farkas és Guha)

Budapest, XI. ker., Solt utca, Sós-ház
 (1997)

ESZENYI ÁKOS

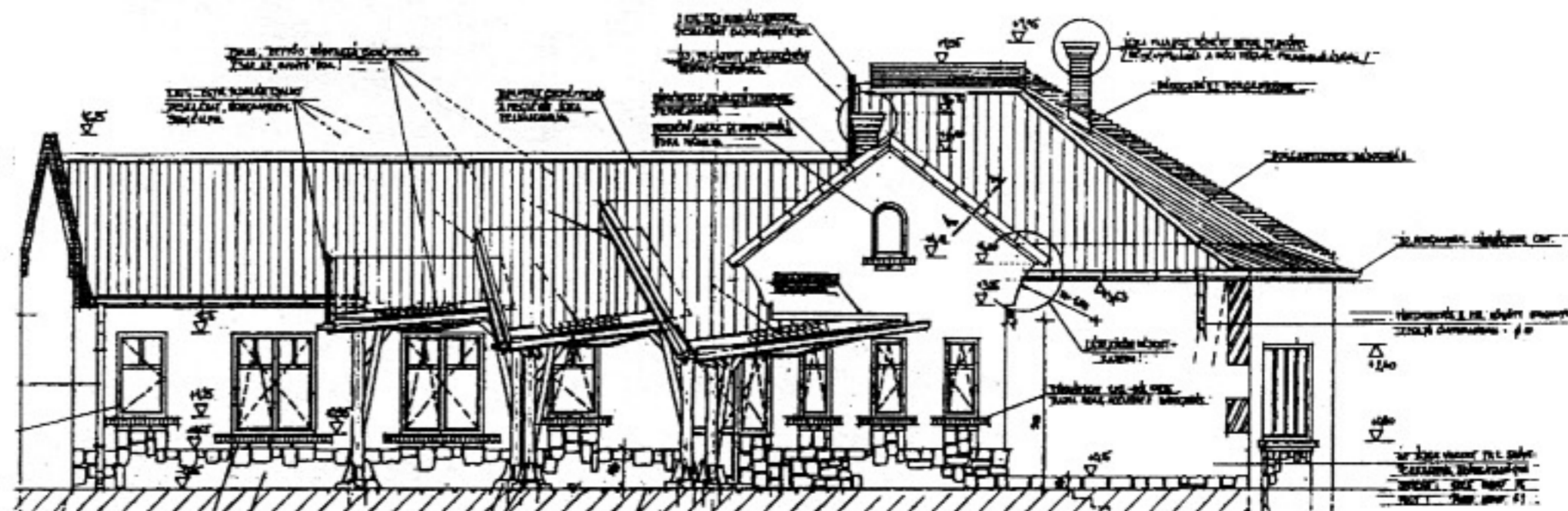
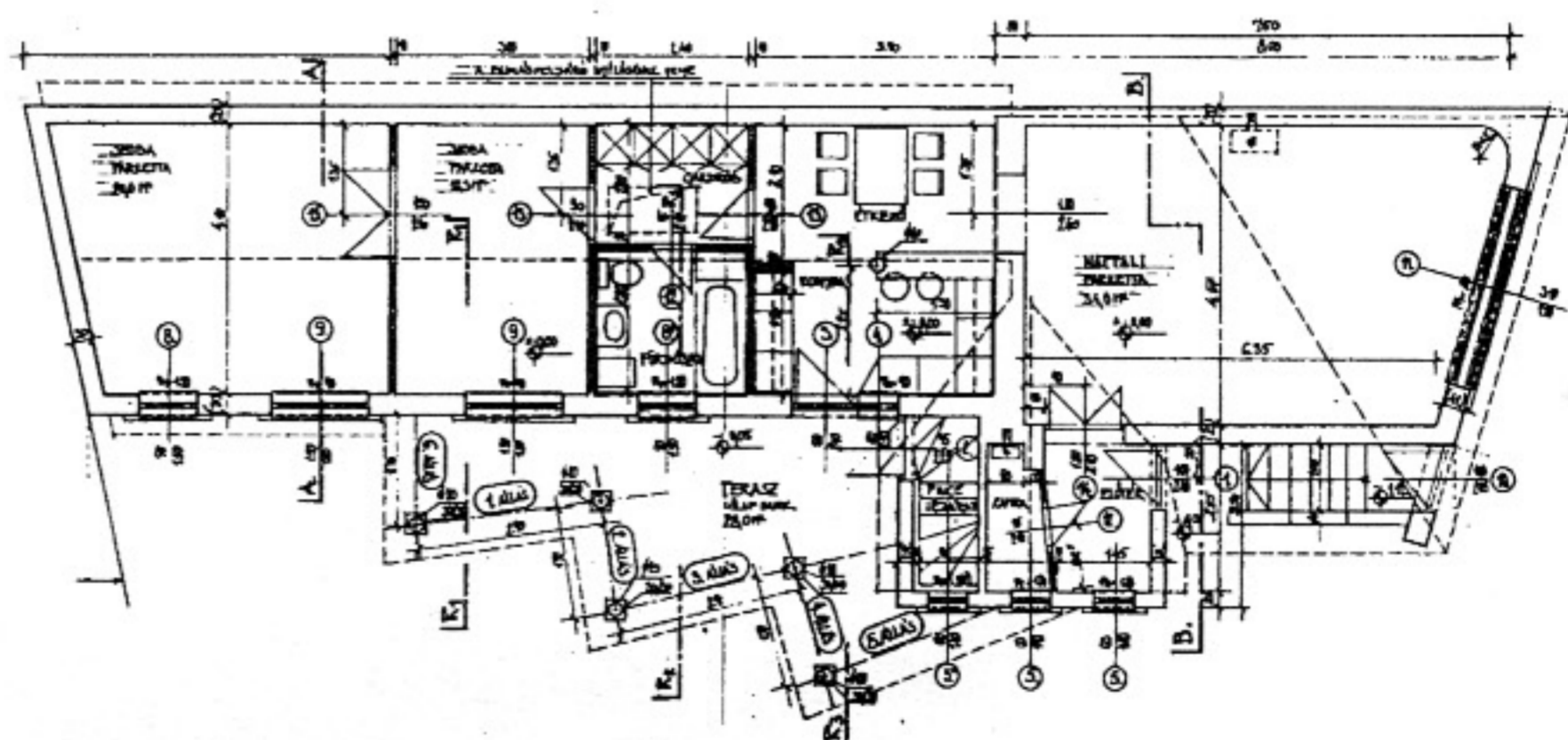
építészhallgató

RAJZKIÁLLÍTÁSA

YBI. MIKLÓS MŰSZAKI FŐISKOLÁN
 1995. III.16.-III.25.

Miskolc, Mélyvölgy utca, Temesváry-
 ház (1997)

1994 YMMF oklevél
 1995-98 Vándoriskola
 1996-98 YMMF posztgraduális képzés
 1997-től BME hadkieg.

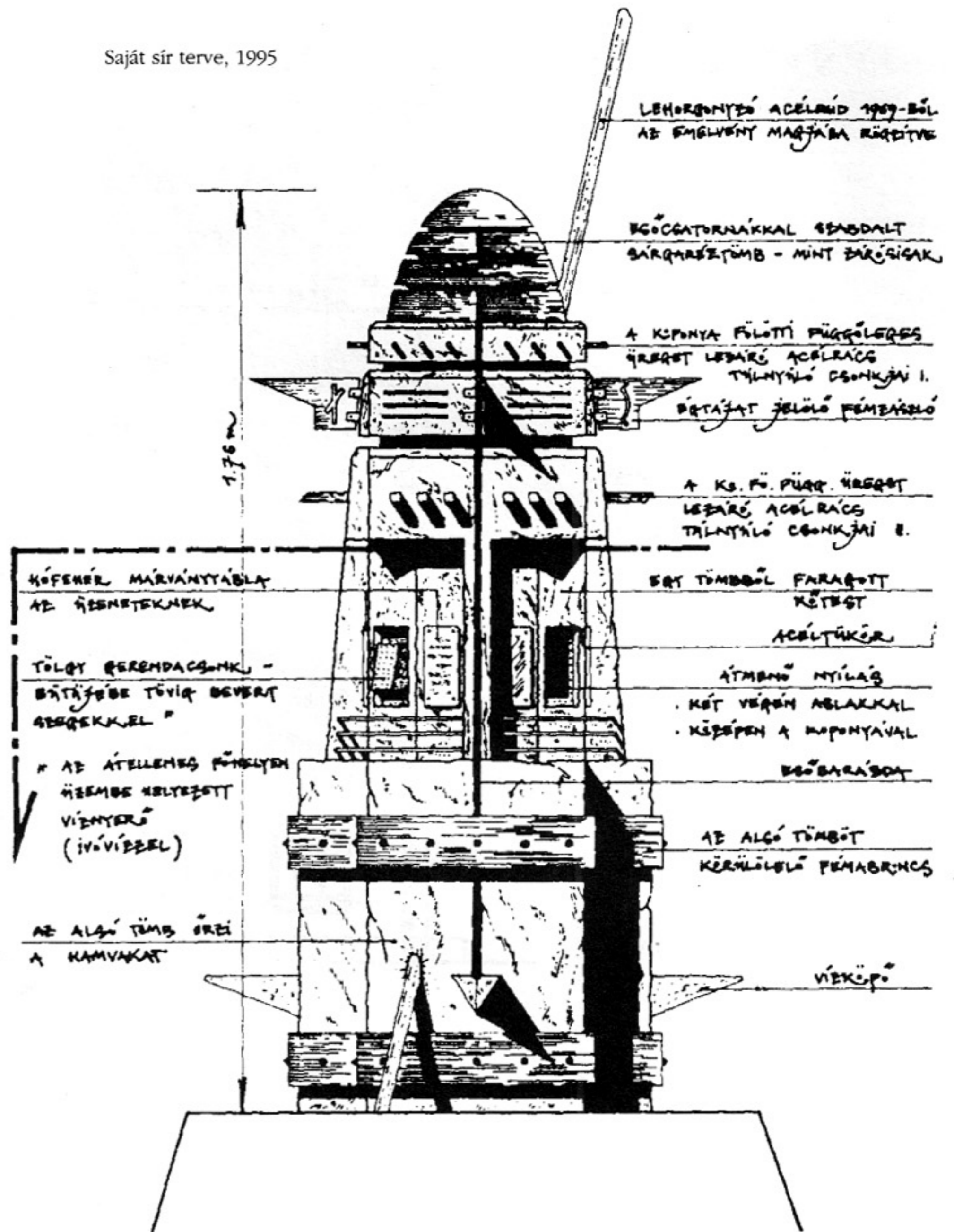
MOHÁCS TESTVÉRVÁROS – részlet egy pályázati terv műleírásából –

Felállítandó a négy város valamely pontján egy-egy tömb. Az egyszerűség kedvéért nevezzük csak: testvérfigyelő kommunikációs távcsőnek. A szabadtéri tömb tartalmaz négy televíziót, négy kamerát továbbá négy klaviatúrát. Méretei egy turista információs konzol paramétereivel azonosak, annyi különbséggel, hogy itt négy konzol van összeforgatva és egybeépítve, valamint az illúzió fenntartása és a tekintet helyes irányba vetése miatt, a készülékek az adott testvérváros irányába pontosan tájoltak.

Működésének megértését nagyban könnyíti, ha felidézünk magunkban a képtelevonról hallottakat, itt ugyanis egy kibővített és kombinált képtelevonon állunk szemben.

Gyakorlatilag: odaállok a megkívánt város képernyője elé. A képernyő fölött kamera függ – engem vesz. Arcom megjelenik az adott városban szintén felállított másik konzol képernyőjén. Álldogálok, bábázkodom – magyarul kukkolok a másik városban felállított és általam irányítható kamera segítségével. Elobb - utóbb odaáll valaki a másik képernyő elé is. Látjuk egymást. Máris társaloghatunk. Akár előszóban, akár a klaviatúra segítségével – az arcunk mellett megjelenő szöveg révén – írásban.

Ha nem jön senki, akkor „csak” szétnézek a másik városban – az irányított kamerával. Ha ezt is elunom, akkor kikeresek valami korábbi filmet a városról, ahol akár városi séták, akár éloképek vagy fényképek, kordokumentumok, legendák, történelem, várostörténet... miegyéb közül válogathatok. Mintha csak a másik városban lennék, de nem ott vagyok, hanem az van itt. Arra fordítom a fejem amerre a testvérváros fekszik, félresöprök mindent a látómezőből és magamhoz engedem.

Amikor csak akarom.

Nem tudom kell-e részletezni micsoda határtalan erő lakozik az ilyen – egyes emberekben fokozatosan felhalmozódó, személyes kapcsolatokon nyugvó testvérvárosi viszonyban.

Hisz barátokat, ismereteket szerezhetek a nap huszonegy órájában rendelkezésemre álló közvetlen kapcsolat révén.

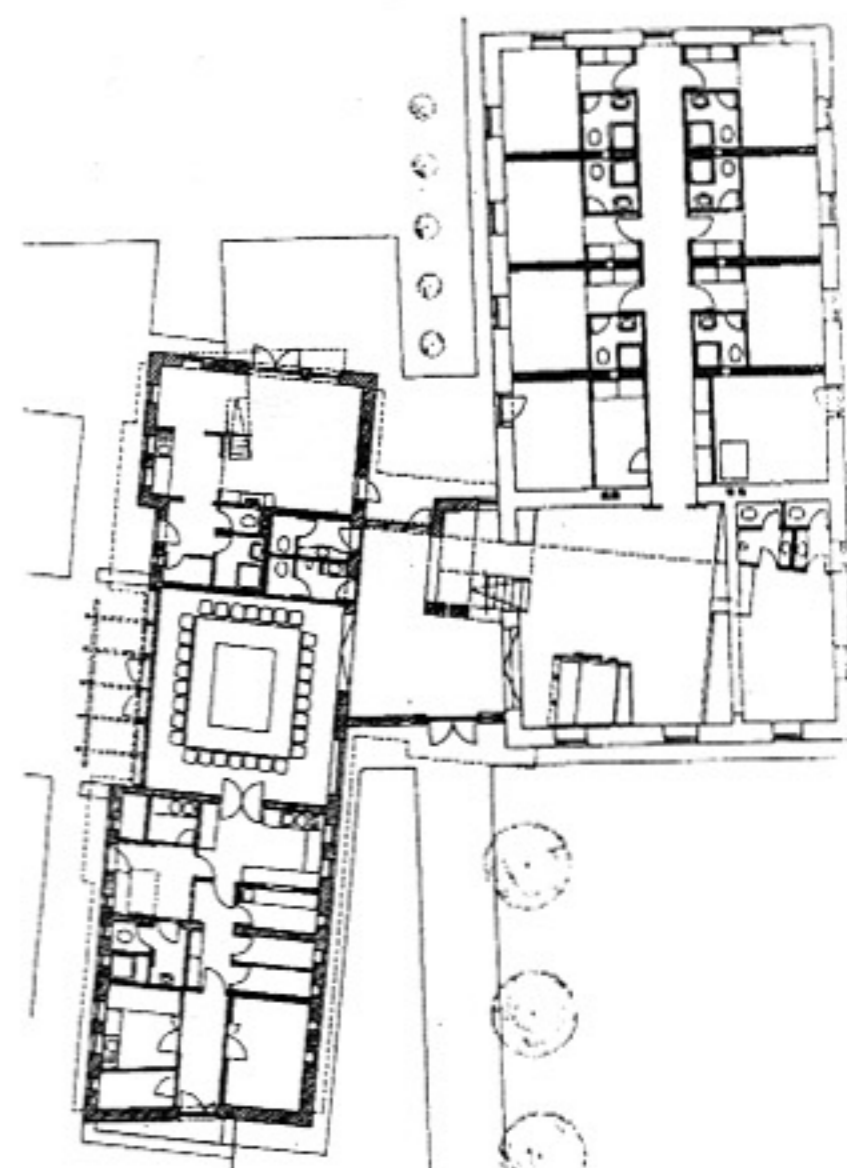
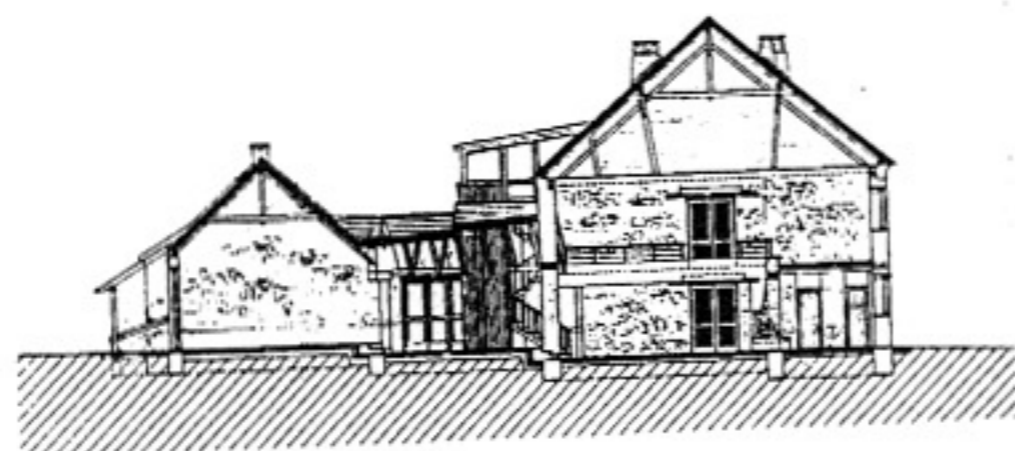
No, de hova vezet mindez? Barátok, barátnők, ismerősök, ismerős ismeretlenek, csereutak, csereüdülések, közös programok, közös munkák, vetélkedők, viszonyok ... minden. Ha a testvér is akarja. Ha meg nem akarja, akkor egy emléktáblányi időt sem érdemes rá pazarolni.

A konzolok lekérhető adatállományát természetesen folyamatosan frissíteni, karbantartani kell. Rendszeresen újabb és újabb adatokkal, érdekességekkel, információkkal, új városi sétautakkal, fotókkal ... meg az isten tudja mi mindennel kellene vagy lehetne feltölteni, hisz' egy várost sohasem lehet tökéletesen megismerni.

ZSUFFA ZSOLT

(1972)

1990-93 YMMF Magasépítő Szak
1994-96 YMMF tervezői posztgraduális képzés
1995-től Vándoriskola (FORMA, É-11, AXIS)

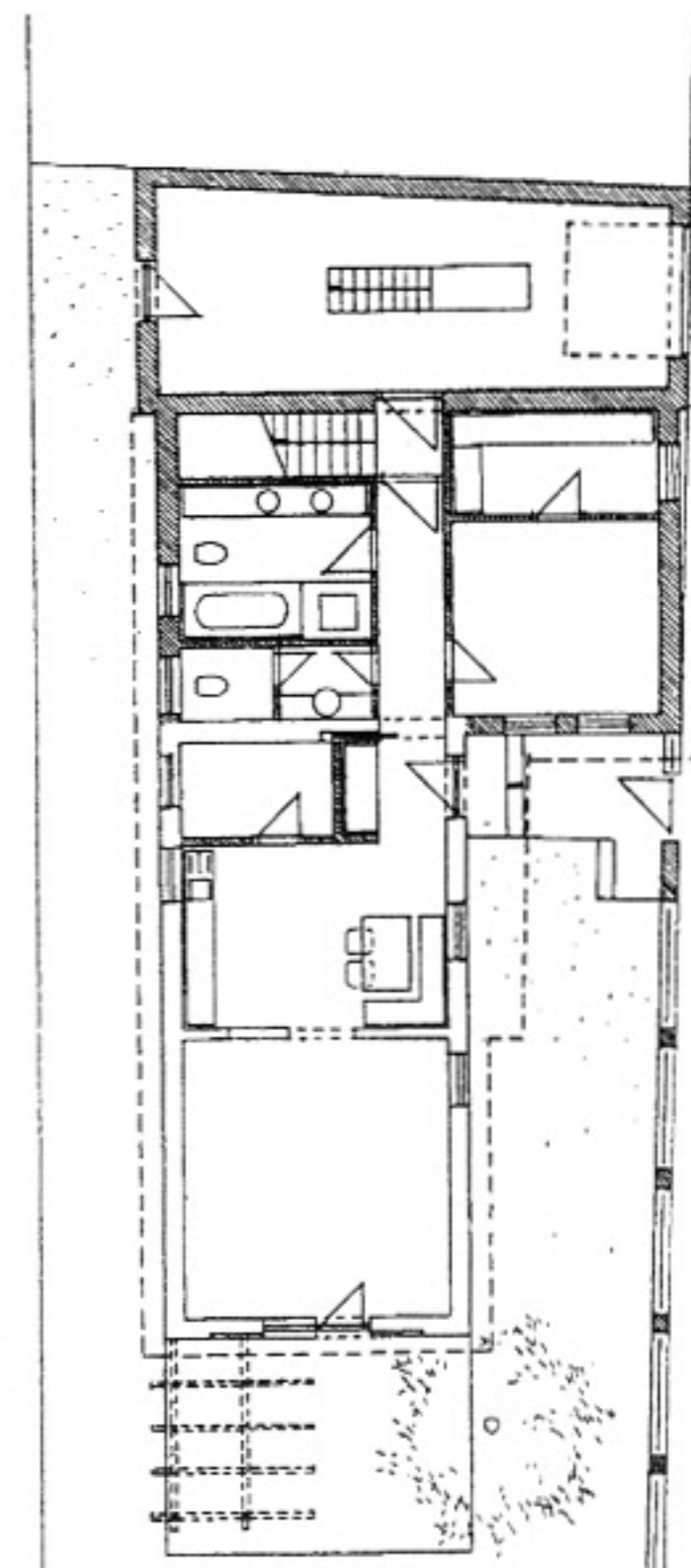
Zalaszántó, magtár átalakítása és bővítése vadászházzá (diplomafeladat, 1996, konzulens: Kapitány József)

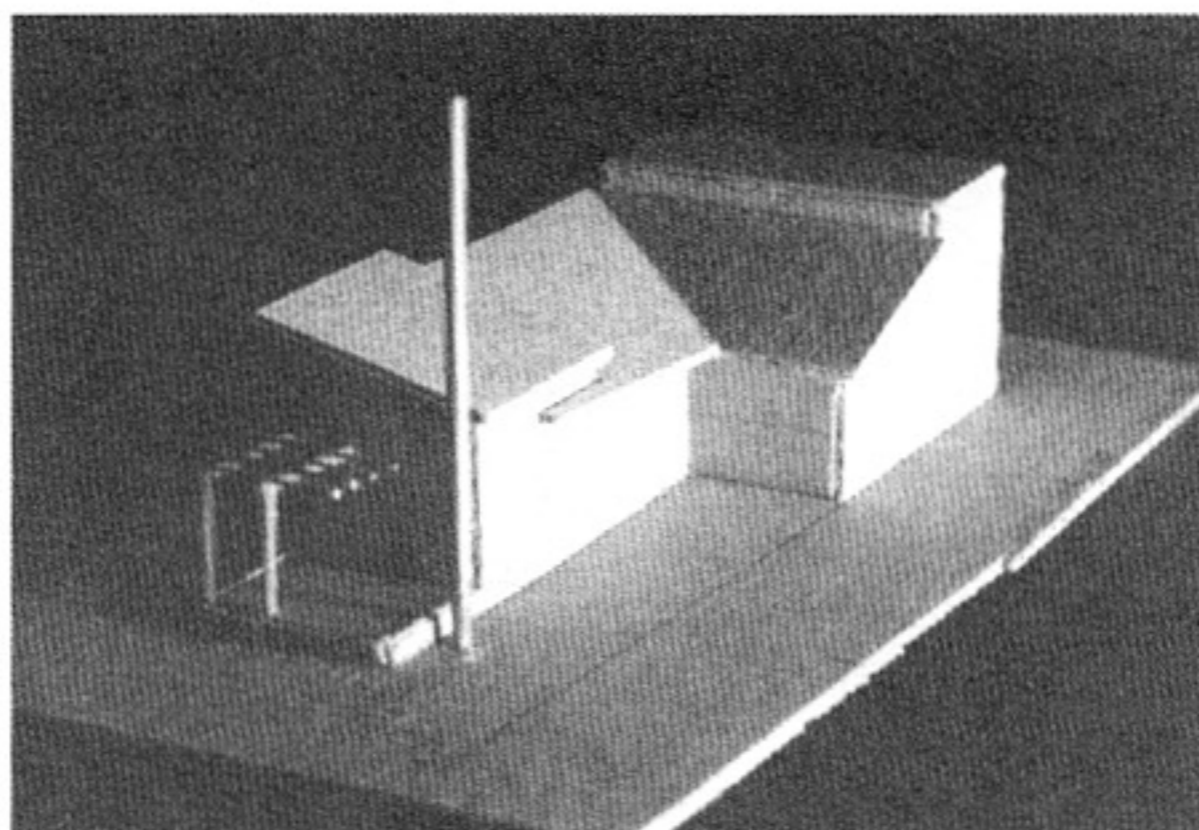
Ipolyvarbó, honfoglalási emlékmű (1996, munkatársak: Csontos Györgyi, Molnár Mihály, Pintér Tamás, Urbán Árpád)

„...Elhatározták a magyarok, hogy elmennek máshova lakni. Elindultak Atilla földjére, melyet örökül hagytak rájuk, de az utat nem ismerték. Ekkor ismét megjelent a Turulmadár, s a fejedelem fölé szállva lekiáltott neki, hogy kövessék őt... Ahol a madár eltűnt a szemük elől, ott tábort ütöttek, majd amikor ismét előtűnt, újra követték minden népükkel együtt. Így jutottak el századok alatt Pannóniába, Atilla egykori földjére. Itt aztán a madár végleg eltűnt a szemük elől, ezért itt maradtak.”

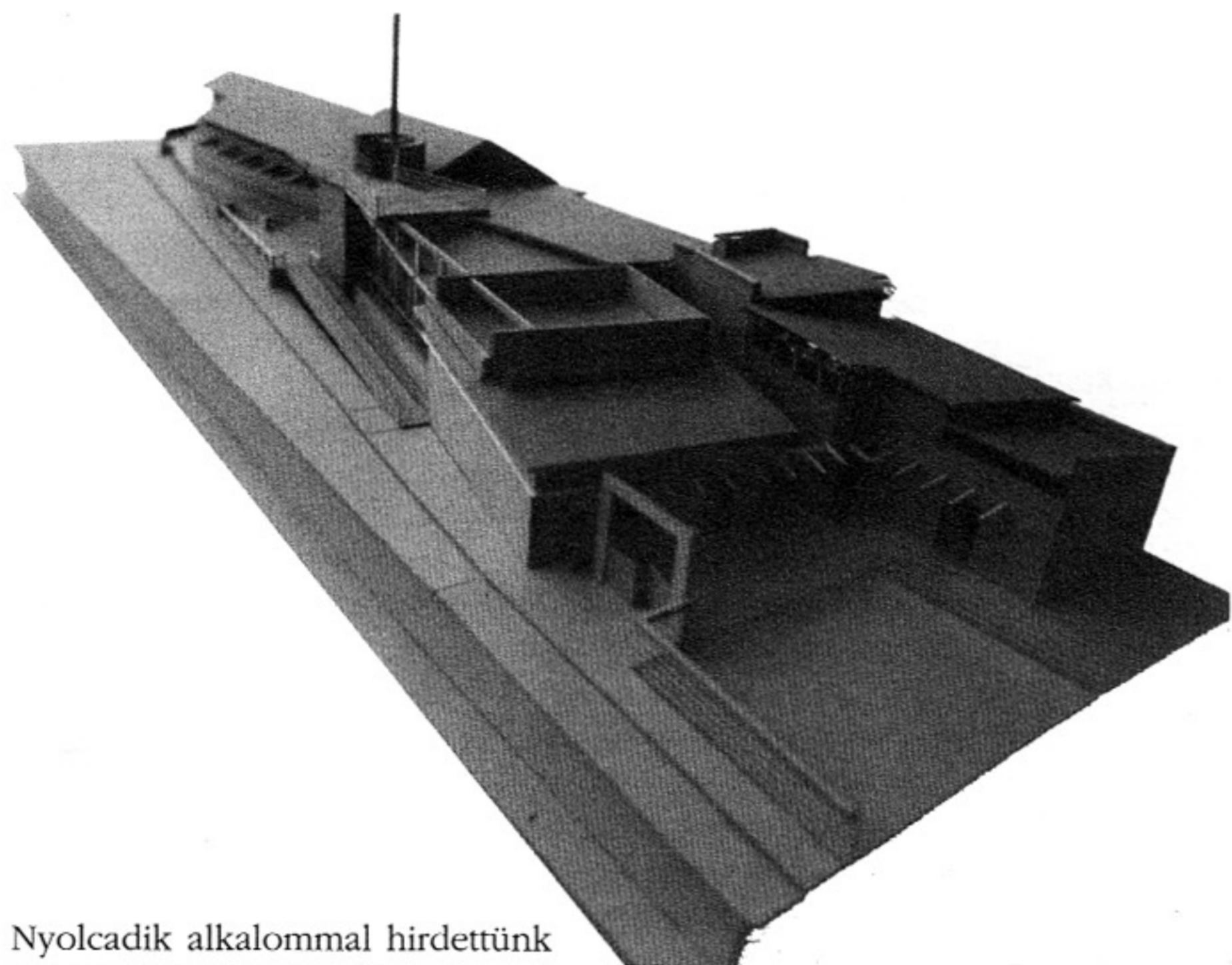
(Ducz László: *A közöttünk élő Turulmadár* c. könyvéből)

Diósd, családi ház átalakítás (1996-97)

VÁNDORISKOLA FELVÉTELI, 1997

kelhetetlen színvonalú munkákat adott be, s ez önismeretük teljes hiányáról árulkodik. Másik részük terveiben sok értékelhető elem volt található; közülük választottuk ki a négy legjobbat, akik idén felvételt nyertek.

Bán Zoltán (YMMF)

Ferenc Marcell (BME – később visszavonta jelentkezését)

Vince László (Építészeti Egyetem, Szarajevó)

Zöldi Péter (Magyar Iparművészeti Főiskola)

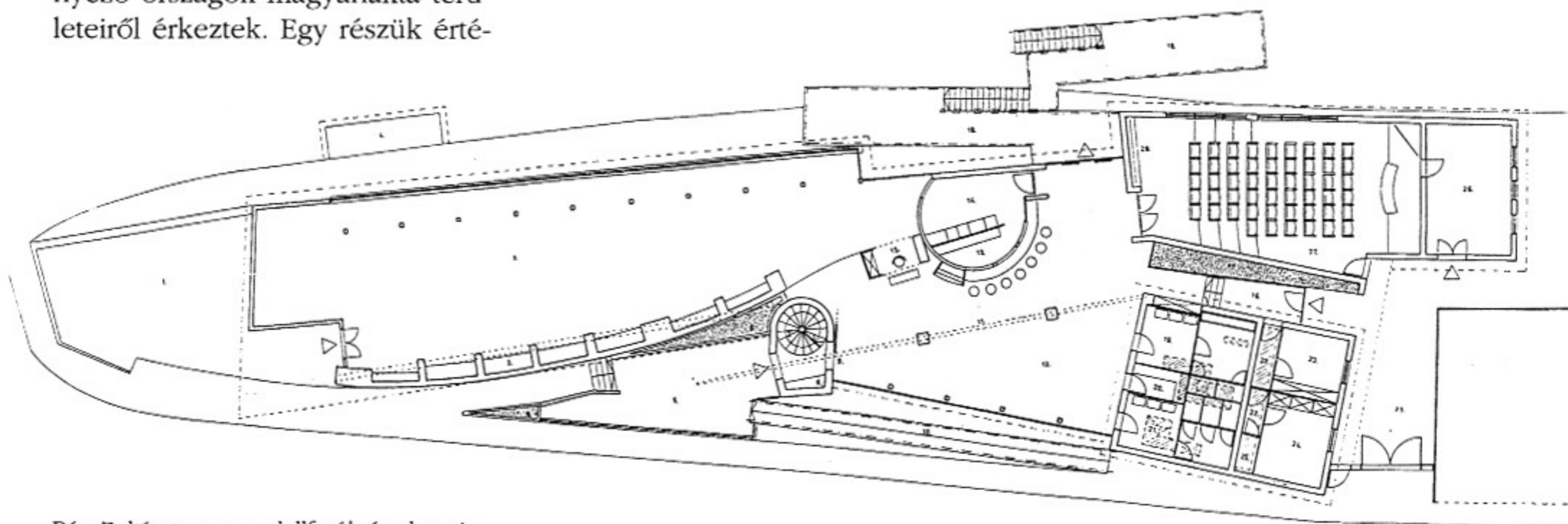
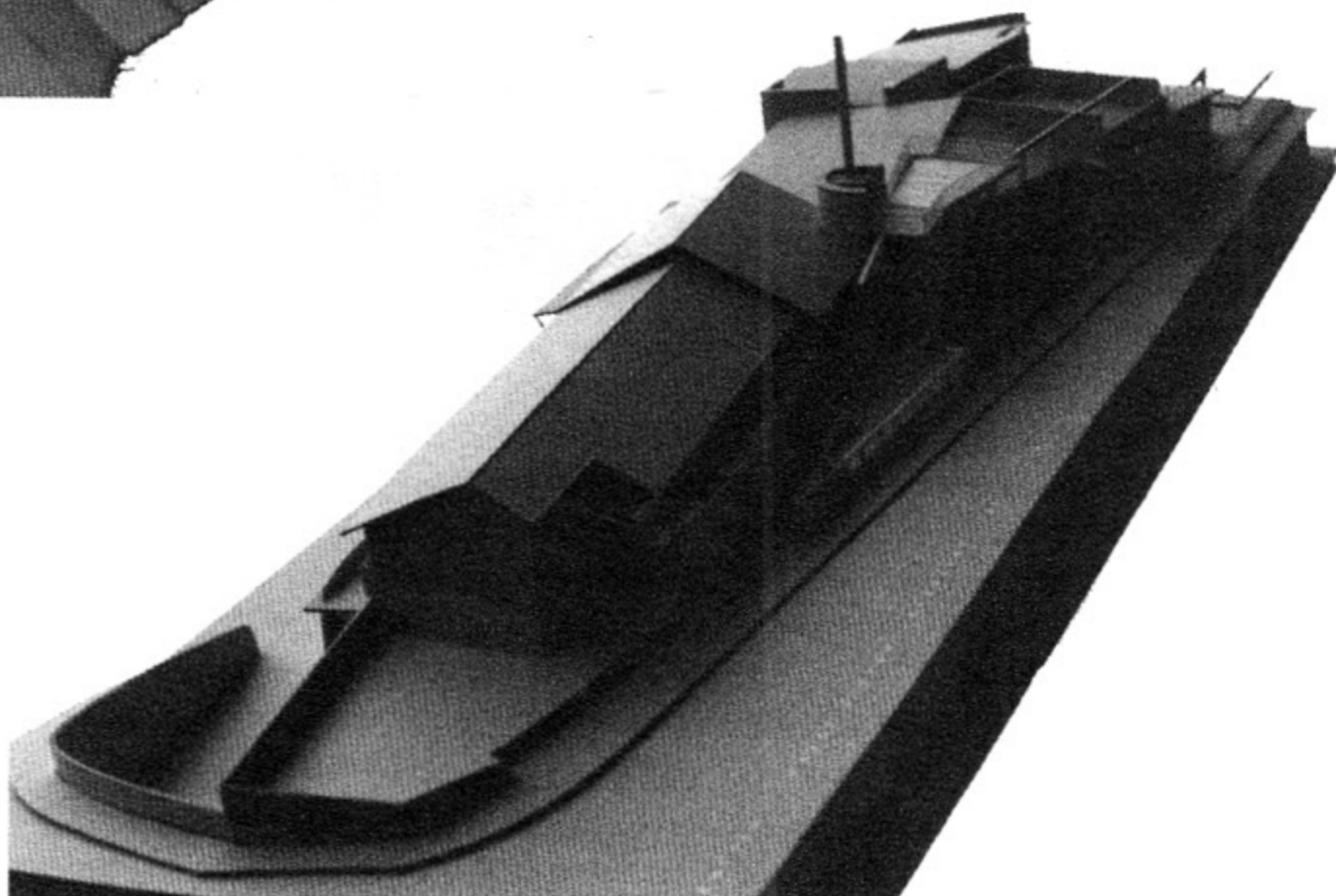
Munkáikat az alábbiakban mutatjuk be.

Salamin Ferenc

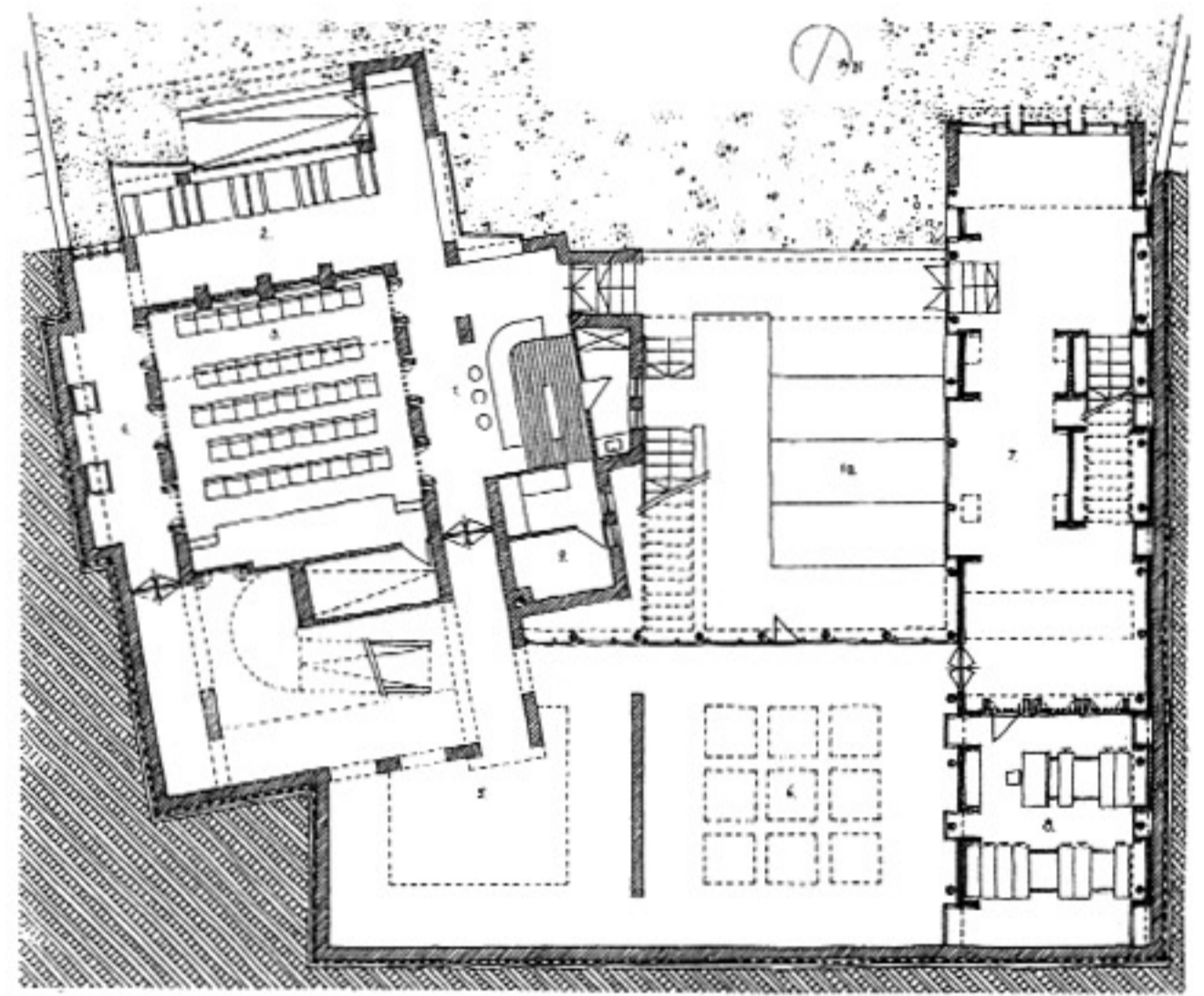
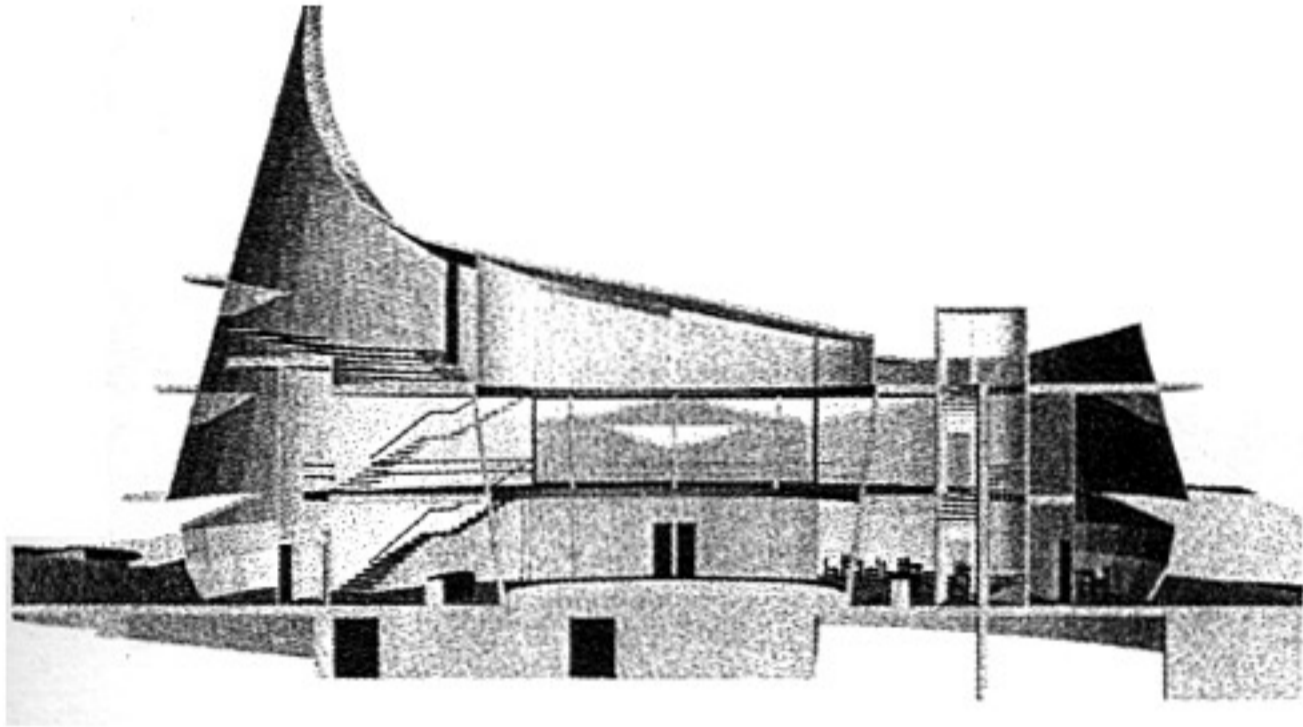
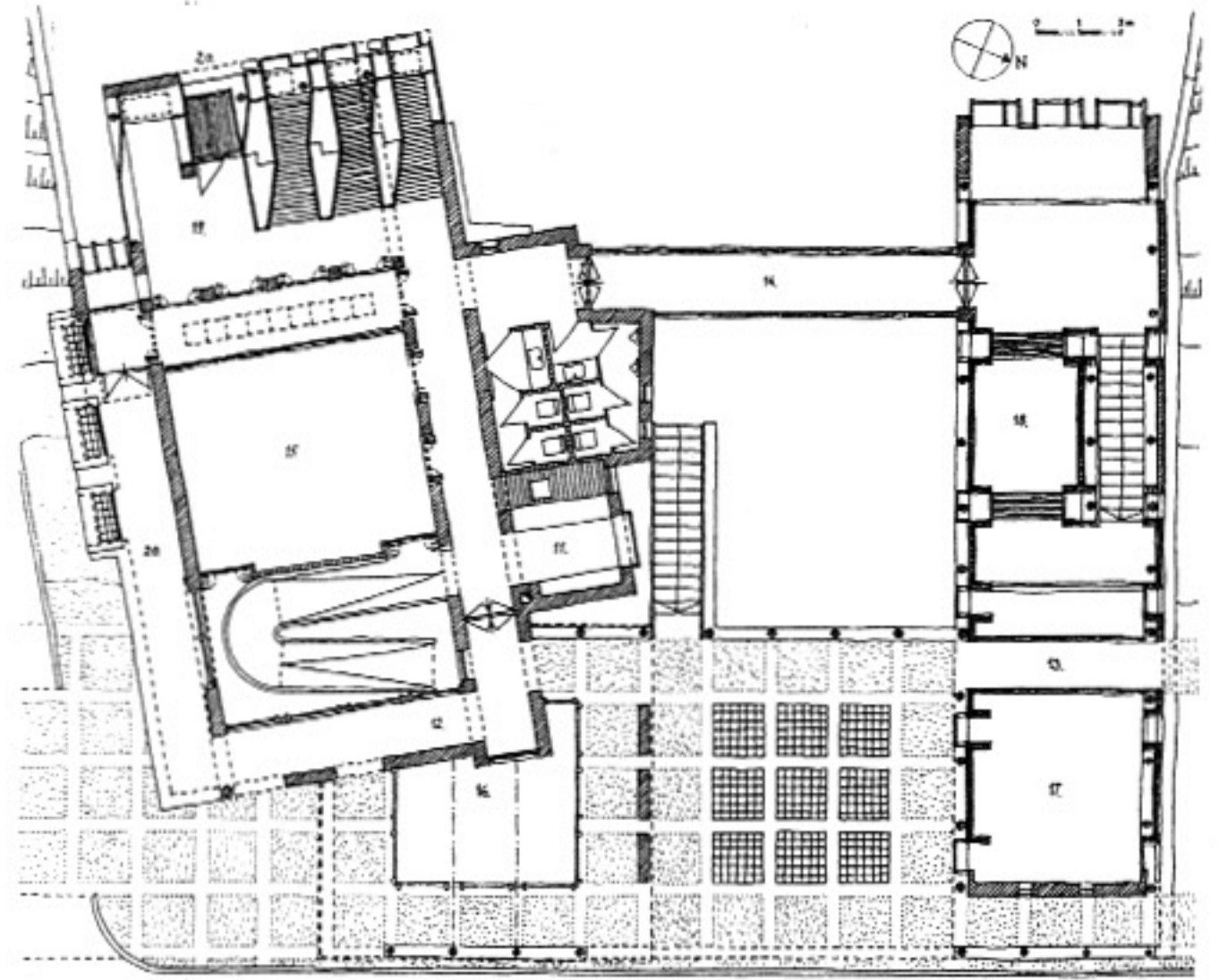
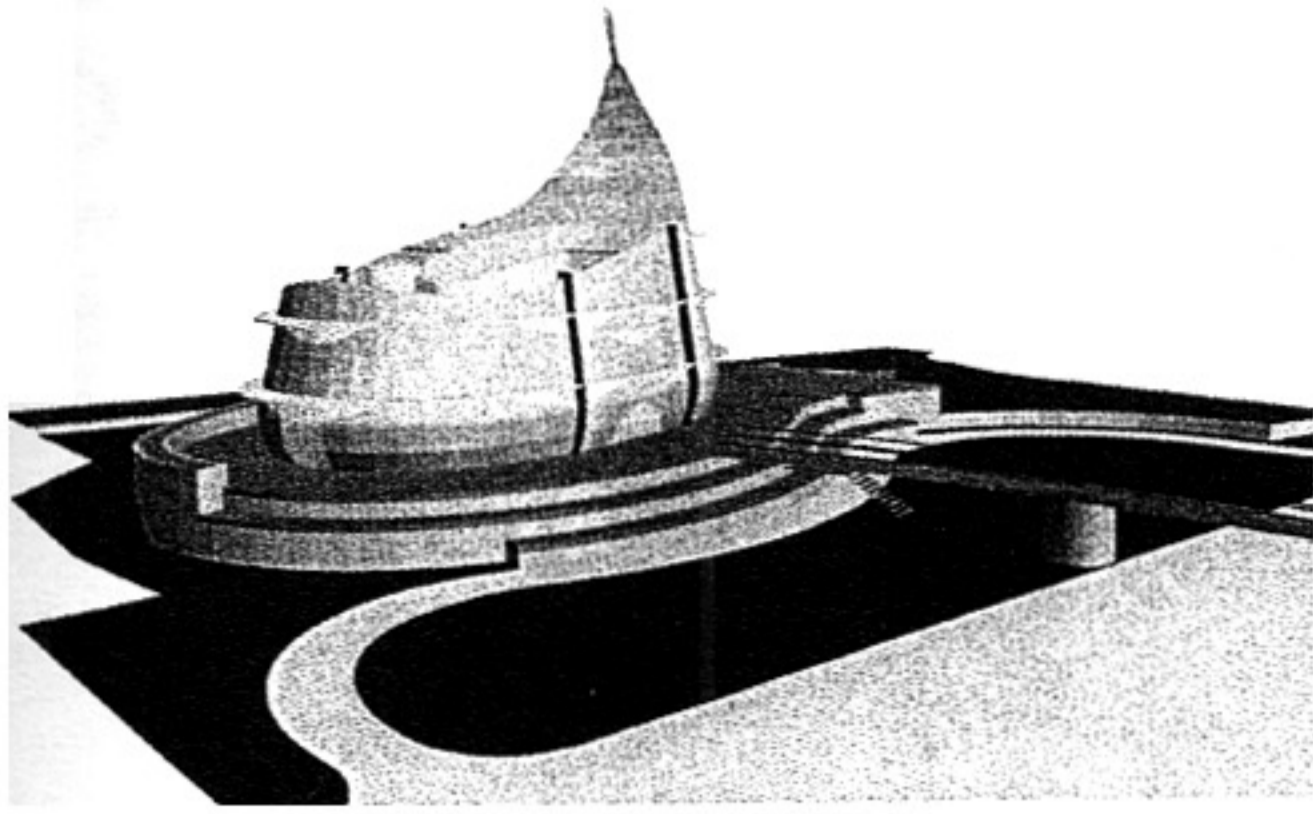
Nyolcadik alkalommal hirdettünk idén felvételt a Vándoriskolába; a pályázaton beadandó terv témája egy zebegényi hajósmúzeum terve volt. A helyszínt egy 3-400 méteres hosszúságú partszakaszból kellett a pályázónak kiválasztania. A tervezett épületnek külső és belső kiállítóteret, konferenciatermet és büfét is tartalmaznia kellett. A kiállítás Farkas Vince, a Zebegényben lakó idős hajóskapitány gyűjteményét mutatná be.

A pályázati kiírást kb. negyvenen vitték el, s a beadásra tizennyolc pályamunka érkezett.

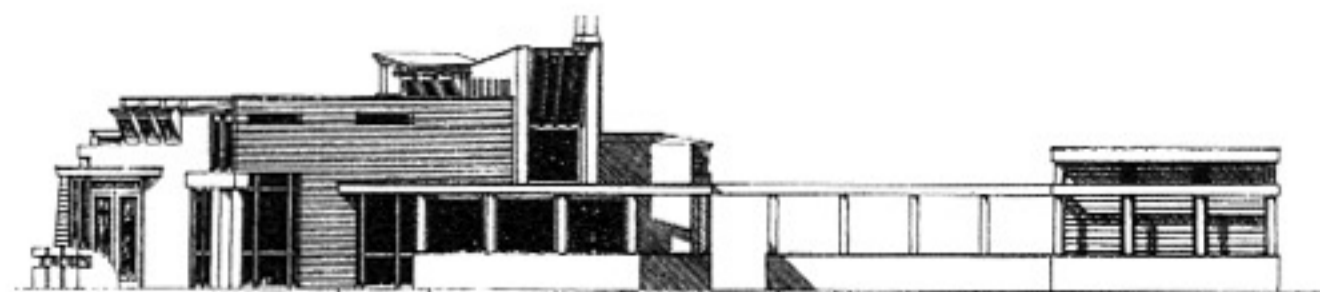
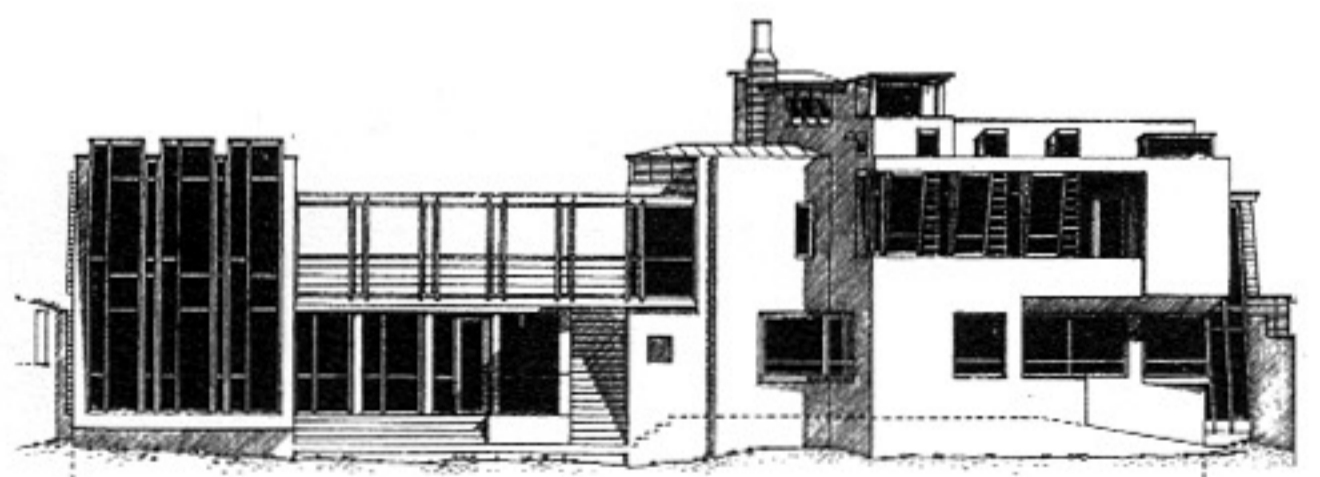
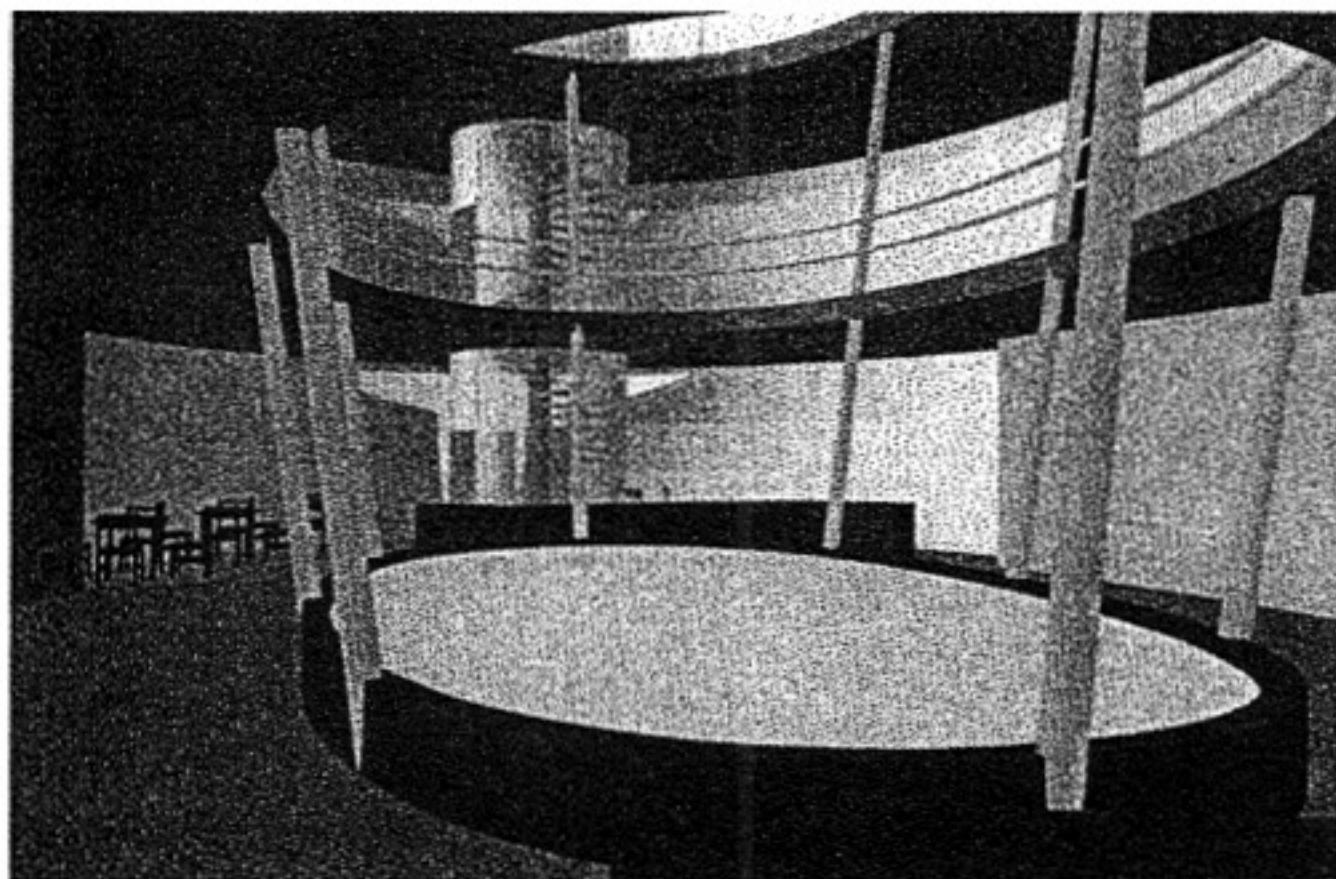
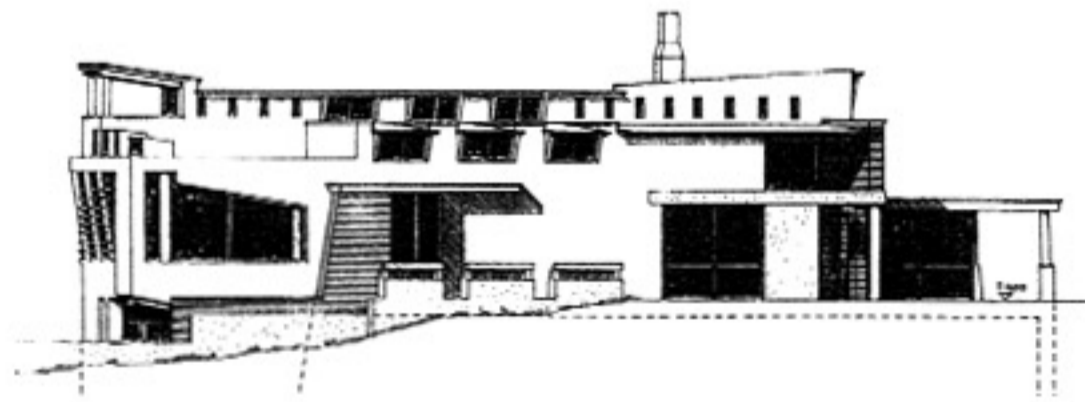
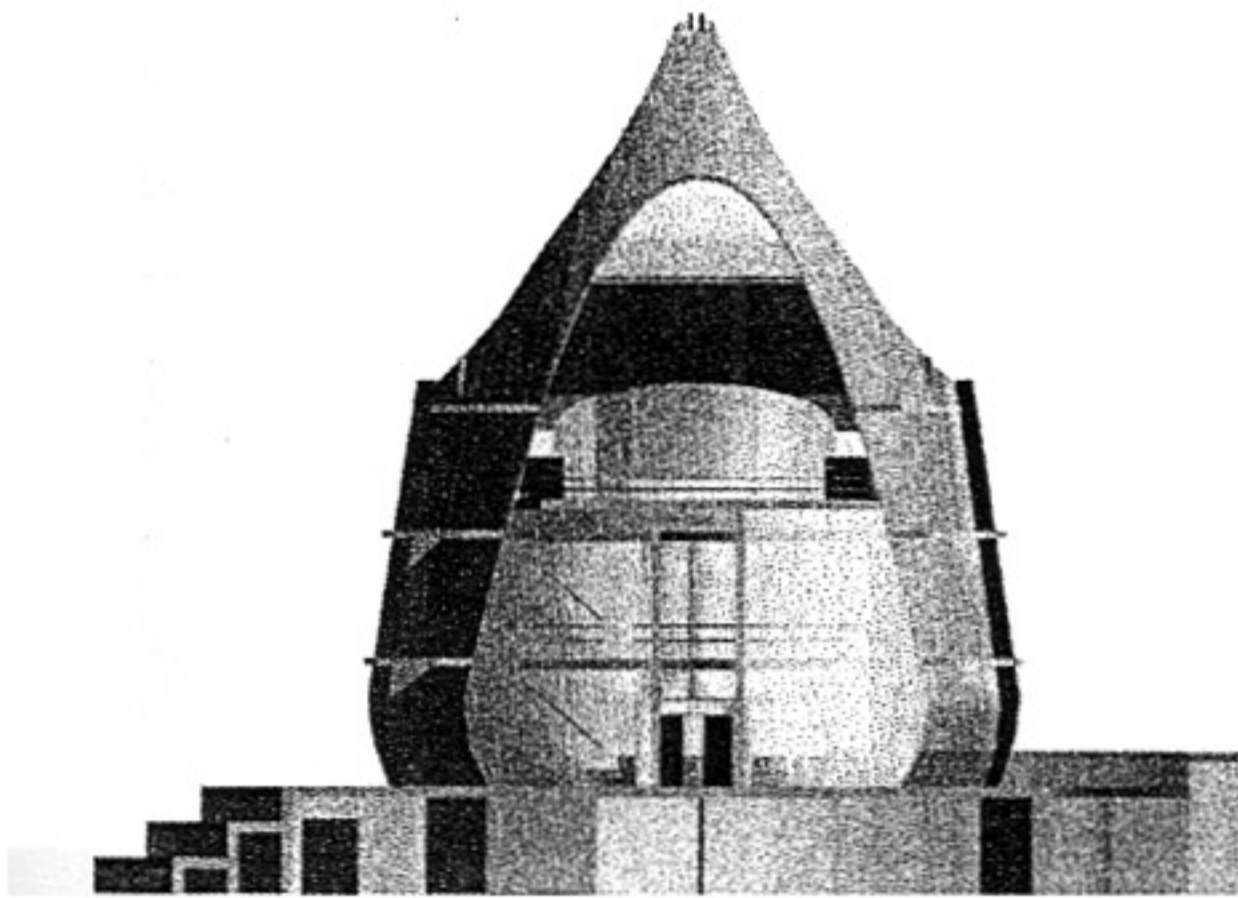
A pályázók az összes főiskoláról és egyetemről, valamint a környező országok magyarlakta területeiről érkeztek. Egy részük érté-

Bán Zoltán terve; modellfotók és alaprajz

Vince László terve; külső és belső távlati képek és metszetek

Zöldi Péter terve; alaprajzok és homlokzatok

NEGYVENNYOLCAS EMLÉKMŰ, SZERENCS

VÁNDORISKOLÁS TERVPÁLYÁZAT

A szerencsi Sziget Alapítvány pályázatot hirdetett a szabadságharc és forradalom közelgő 150. évfordulója alkalmából emlékmű tervezésére. A meglévő, lelkes, helyi fiatalok kezdeményezésére épült, mai szemmel nézve szerény obeliszket 1948. március 15-én avatták fel.

A szerencsi 48-as emlékműpályázatra – amely a vándorok számára kötelező volt – 12 pályamunka érkezett. (Fülöp István nem készített pályázatot).

A kéttagú zsűrit Salamin Ferenc és jómagam alkottuk.

Valamennyi munka megfelelt a pályázati feltételeknek és így a pályázatot kiírók elé bocsáthatók.

Bírálatunk elsődleges szempontjai az alábbiak voltak:

1. A feladat abból a nézőpontból rendkívül nehéz volt, hogy dönteni kellett a meglévő emlékmű sorsáról. Többen nevezték pompás, hősi tettnek az eredeti emlékmű megteremtését, amit ennek ellenére gondtalanul eltakarítottak.

Tekintve, hogy az eredeti eszme fikarcnyit sem devalvódott és így az elődök igyekezete tiszteletreméltóan dicséretes, ezért azokat a munkákat részesítettük előnyben, amelyek az ott lévő emlékmű megtartását, folytatását tekintették kiindulásnak.

2. Többen voltak, akik a gondolati-, méginkább a történeti folytatásán látták a megoldást. Az ív egészen Aradig vezet. A csüggedés teljes, a magyar történelem sötétszürke (avagy fekete) rezignáltsága alaphangulatot áraszt. Mindezek ellenére a kiemelt munkák közé soroltunk egyet, ahol a 13-as szám is jelöltetik ugyan, de direktségét igyekszik oldani a szerző azáltal, hogy ezek csak az áldozatok, jóllehet behelyettesítésük, mondjuk úgy: kézenfekvő. Mindazonáltal az elsőhöz hasonló súlyú szempontunk az volt (beértük azzal), hogy a dolog a forradalomról szóljon!

3. Igyekeztünk kiszűrni a tévedéseket. Gondolok arra, hogy volt pályamunka amely kettétört obeliszk(ek) között hagyja az eredetit, de a két darab (a két torzó) azonos, hogy tudniillik mindkettő az obeliszk csúcsa. Ezek linearizálásával egy történelmi tengelyt idéz meg a szerző, nevezetesen a Bécs, Szerencs, MOSZKVA!? vonalat. Mindezek ellenére a terv figyelemreméltó.

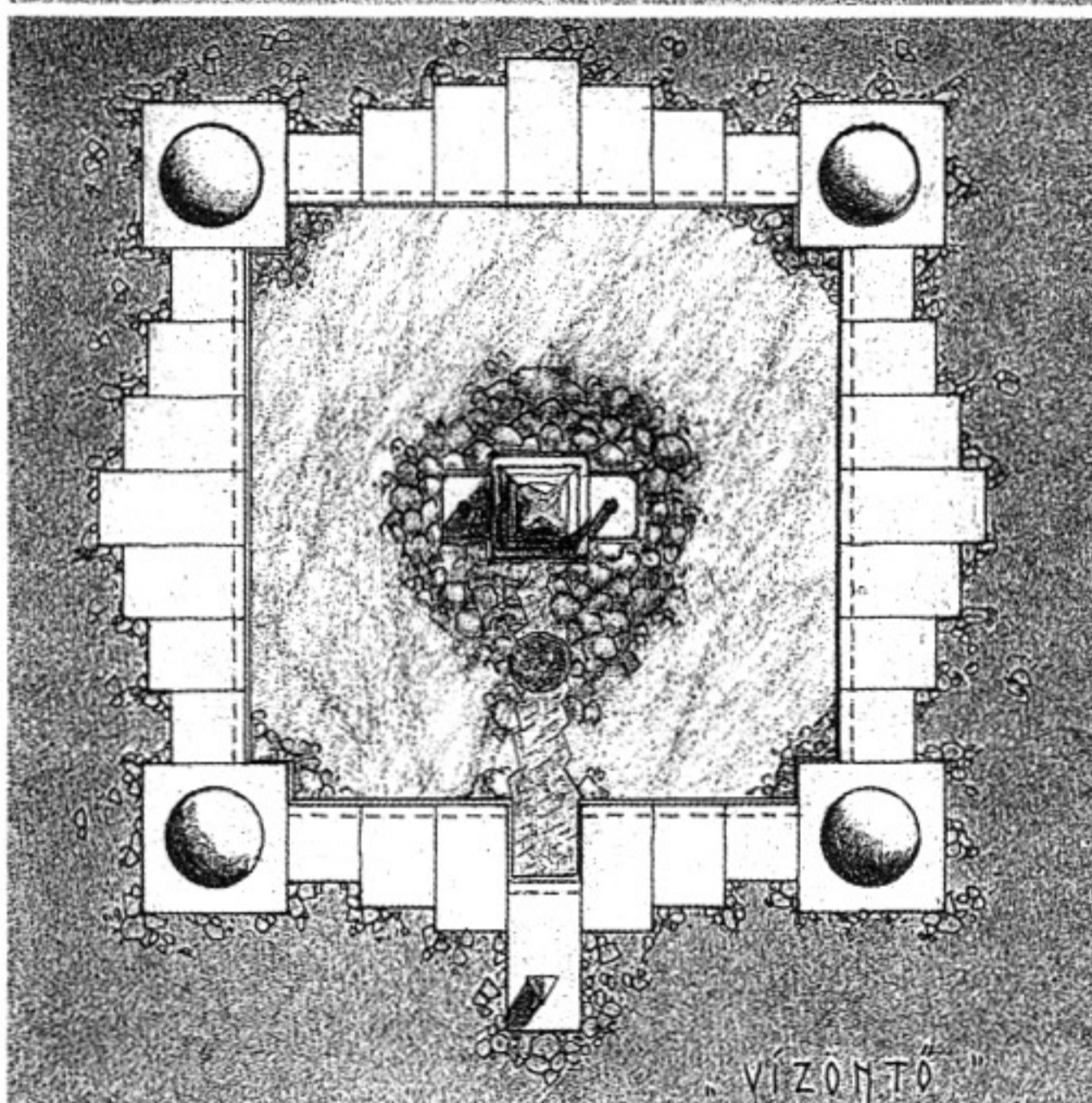
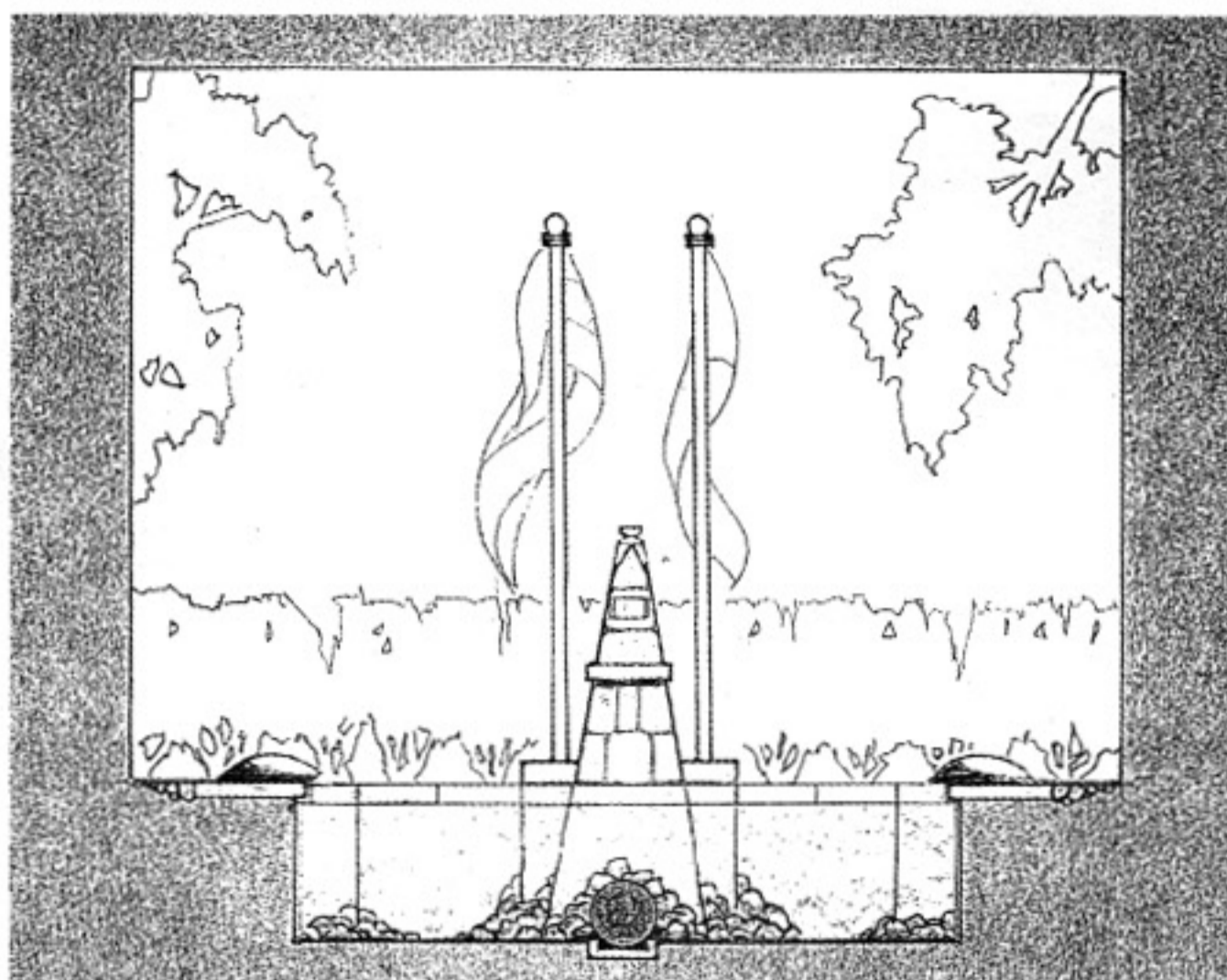
A fenti szempontok alapján kiemelkedően magas színvonalúnak, szellemesnek, s ha tetszik, elegánsnak ítéltük meg és ezért (egyetlenkénti) első helyezettnek tartottuk a Vízöntő jellegű munkát. Díjazásaként a rendelkezésre álló teljes összeget neki fizettük ki.

Rangsor és díj nélkül további három munkát neveztünk meg, mint második díjasokat. Ezek a *Madár*, a *Szózat* és a *Kispál* jellegű tervek.

A pályázaton résztvevők munkáját ezúton is köszönjük, a díjazottaknak pedig gratulálunk.

Budapest, 1997. szeptember 16.

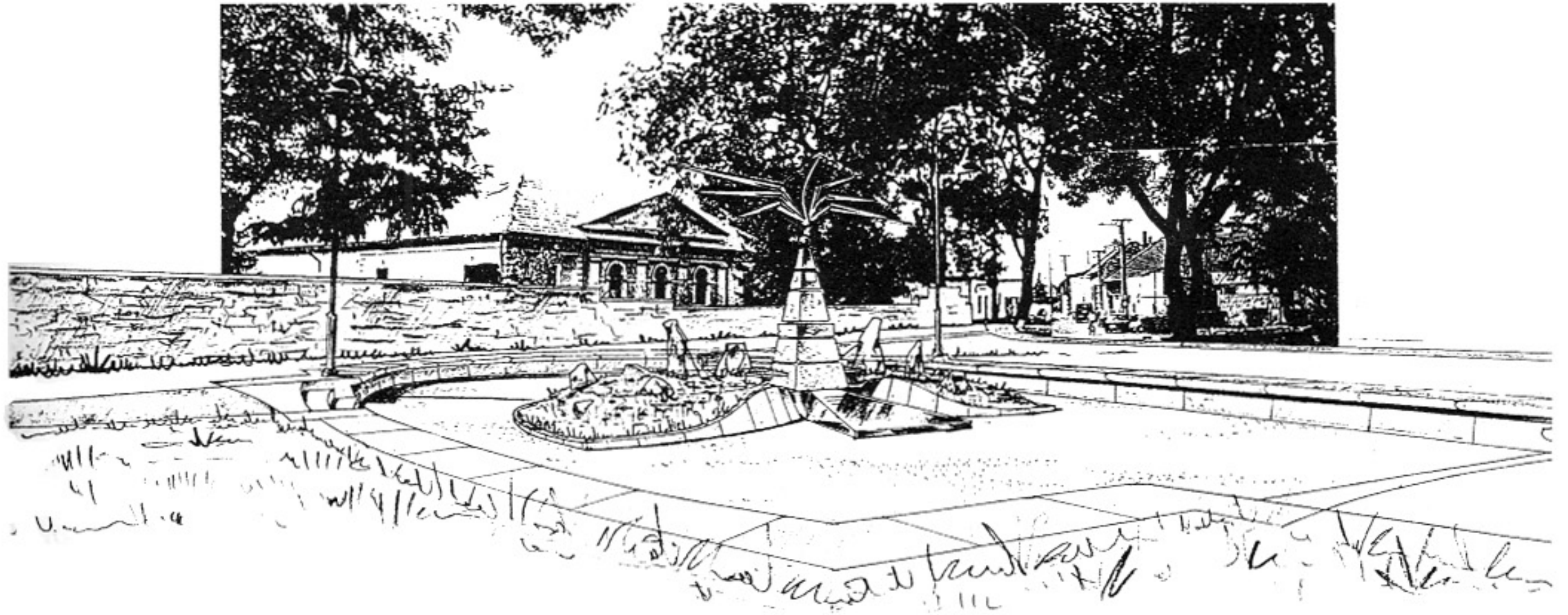
Sáros László

Kuli László Vízöntő jellegű terve

A húszezer forintos vándoriskolás pályázat mellett három további pályázó küldött be tervet a szerencsi pályázatra. Az öt főből álló zsűri a teljes mezőnyből első helyezettként ugyancsak Kuli László tervét emelte ki; második díjat kaptak Ekker Róbert és társai; harmadik díjat Révai Attila. A kivitelezéshez a Sziget Alapítvány és az önkormányzat további egyeztetést tart szükségesnek, de a pályázat alapján az új emlékművet meg kívánja építeni. Valamennyi tervet a szerencsi Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági szakközépiskola aulájában állították ki. A közönségnek a nyertesek mellett legjobban az *Ébredj*, a *Madár*, a *Szivárvány*, a *Szózat* és az *1998* jellegű tervek tetszettek.

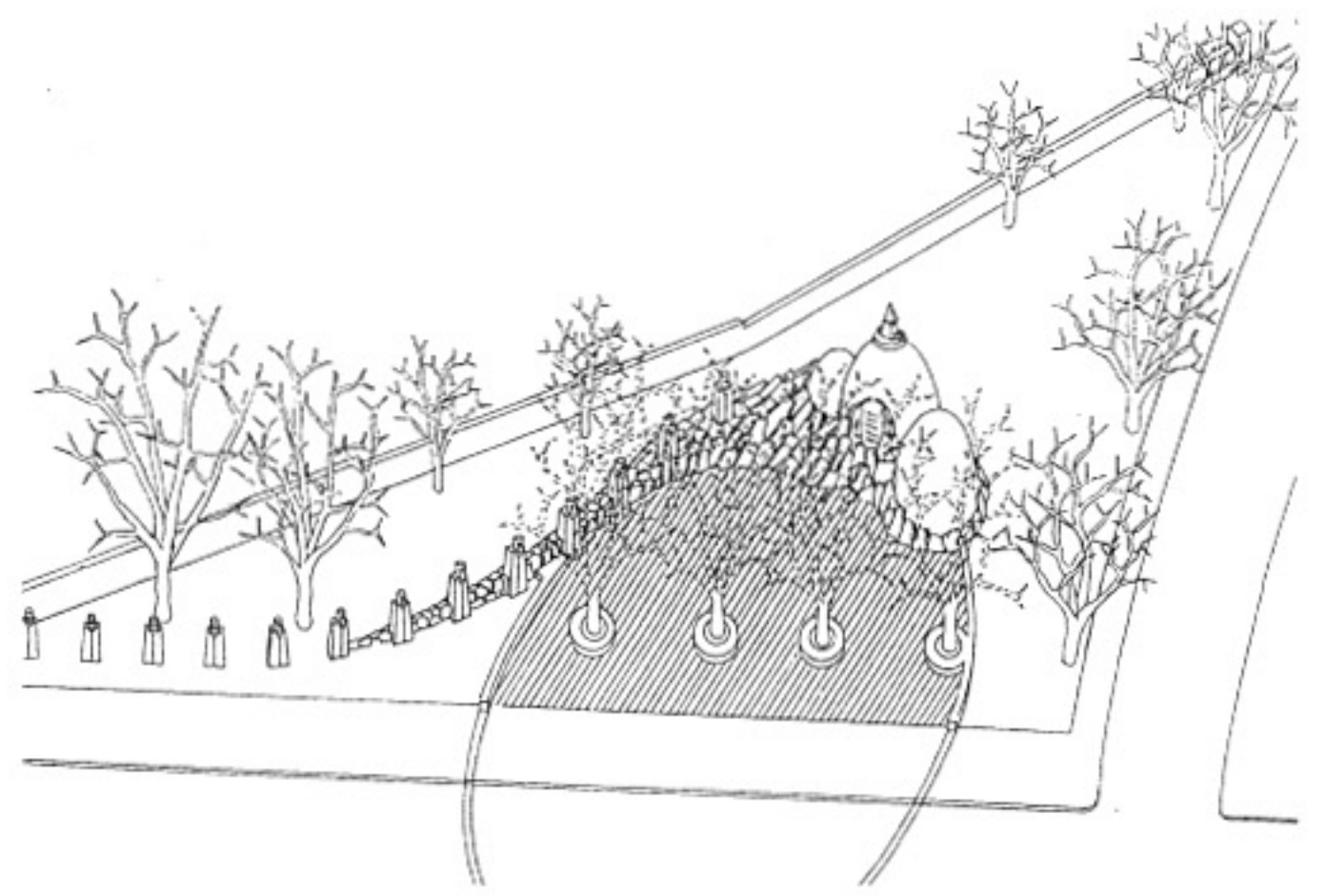
Válogatást mutatunk be a pályázati tervek anyagából. Valamennyi pályatervet és műleírást ismerteti a Vándoriskola által készített, sokszorosított kiadvány.

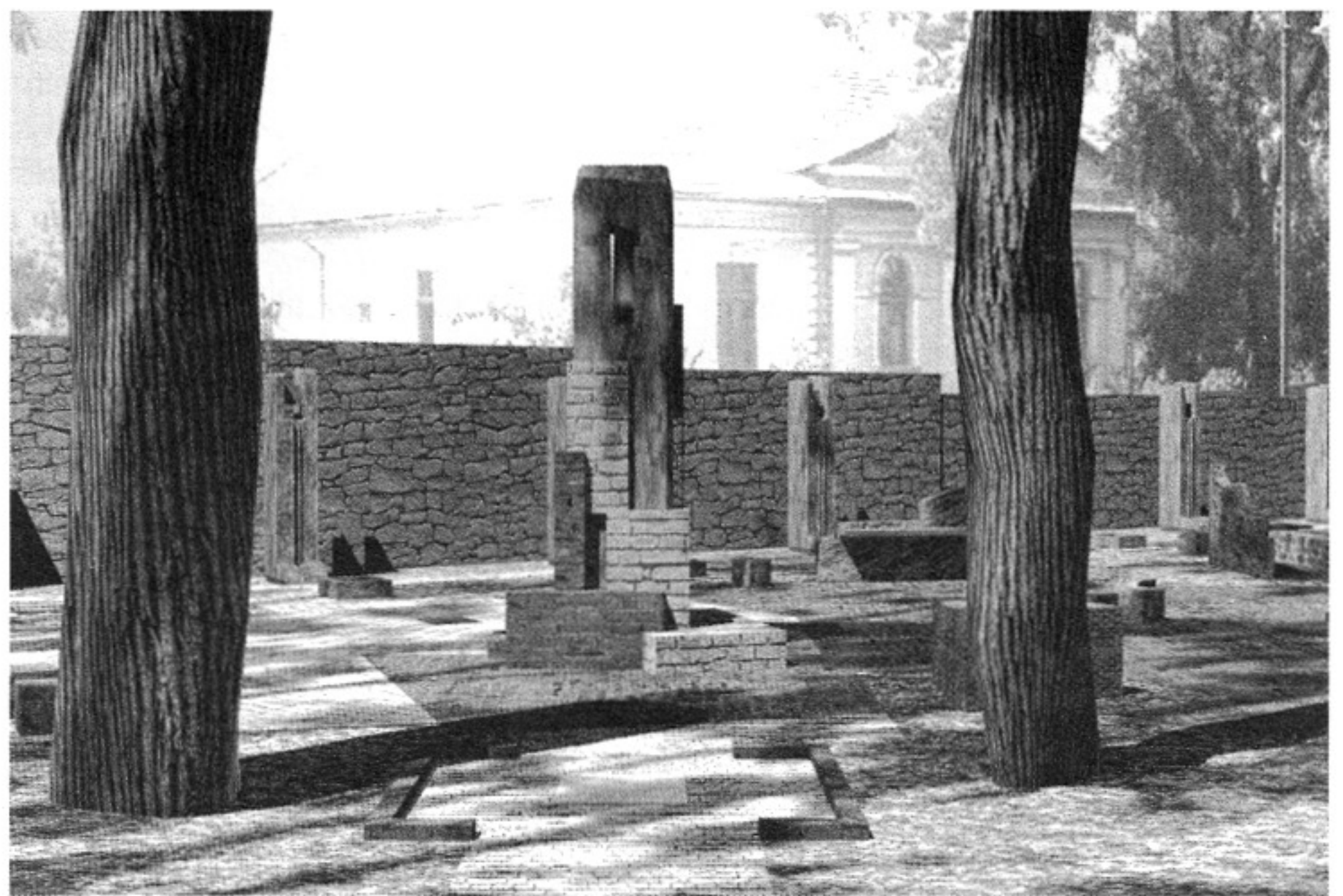
Esztány Győző *Madár* jeligéjű terve

Eszenyi Ákos *Kispál* jeligéjű terve

Gulybán Ede *Szózat* jeligéjű terve

Révai Attila *Tea* jeligéjű terve

AZ ÖNKORMÁNYZATISÁG VÉDELMEBEN

– beszámoló egy folyamatban lévő akcióról –

Tárgyilagosan

Az építési törvény tervezetével kapcsolatban 1997 februárjában közös petíciót hozott nyilvánosságra a Kós Károly Egyesülés és a Közösségszolgálat Alapítvány (Lásd: *Országépítő*, 1997/1). A dokumentumot eljuttattuk a sajtónak és egyidejűleg az Országgyűlés frakcióinak az önkormányzatokkal és az alkotmányügyi kérdésekkel foglalkozó országgyűlési bizottságoknak, valamint az állampolgári jogok biztosának is. A képviselők felhívásunkat egy megbeszélésre szóló meghívóval együtt kapták, hogy legyen alkalmuk és lehetőségük részletes tájékozódásra. Valószínű, hogy e megbeszélés eredménye volt az a beadvány, amellyel a hivatkozott törvénytervezet néhány passzusával kapcsolatban előzetes alkotmánybíróági véleményt kért ötven képviselő – és amelyet (sajtóhírek szerint) később valamért visszavontak. Időközben a nyári ülésszak végén a képviselők jóvá is hagyták ezt a törvényt az általuk kifogásolt szakaszaiban az eredeti előterjesztéshez képest ugyan kompromisszummal, de logikáját illetően változatlanul a centralizációt szolgálva.

A tavaszi hónapok folyamán felhívásunkat eljuttattuk valamennyi település polgármesterének is azzal, hogy régióként gyűléseket szervezzünk a részleteket megbeszélendő. Így került sor március 17-én az egri és 19-én a bodrogkeresztúri, április 7-én a zalaegerszegi és 25-én a hódmezővásárhelyi, május 6-án a dombóvári, 20-án a bábolnai és 28-án a budapesti összejövetelekre, amelyekre két-három megye polgármestereit vártuk. A jelenlévők minden helyszínen aláírták azt a nyilatkozatot, amely szerint *ragaszkodnak az önkormányzatok azon jogához, hogy a helyi építési, engedélyezési eljárás saját településeiken történjen, és így ebbéli autonómiájuk sértetlen maradjon.* Miután felhívásunkban az írásban való egyetértő csatlakozás lehetőségét is szerepeltettük, több, mint százra tehető azon polgármesterek száma, akik ugyan nem jelentek meg a gyűlések egyikén sem, de rövidebb-hosszabb levélben kifejtették egyetértésüket. Jellemzően a községek és a nagyközségek voltak azok, akik jogaik csorbításától félvén a legtöbb egyetértő levelet írták; ami azóta történt, az politikai érzékenységüket bizonyítja: az építési, engedélyezési eljárás az országgyűlési döntés szerint *városi joggá* vált.

A hozzánk érkezett levelek közül a jelentősebbekből:

A Kós Károly Egyesülés és a Közösségszolgálat Alapítvány felhívásával, amelyet az önkormányzatiság megmentésére fogalmaztak meg, az Épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvénytervezet kapcsán, egyetérték. Önkormányzati jegyzőként tiltakozom azellen, hogy az elsőfokú építésügyi hatósági jogkört a településekből elvigyék, s nem azért, mert kevés a feladatunk. A körzeti ügyintézés egyszer már megbukott. Több kilométer távolságból,

a települést nem ismerve ilyen ügyeket intézni nem lehet. Nem beszélve arról, hogy a lakosság többletköltségét, idejét ki fogja megfizetni.

Jelenleg hat község társulásban alkalmaz egy műszaki ügyintézőt, aki valamennyi településen már hely- és emberismerettel rendelkezik; ismeri a települések rendezési terveit, szakmai felkészültsége jó. A tervezett törvényi változást azzal indokolják, hogy szakszerűtlen az ügyintézés a településeken, gondot jelent kijelölés esetén az eljárás. Ezen általánosító megállapításokat visszautasítom.

Differenciált bérezéssel lehetővé kell tenni, hogy jól képzett, felkészült szakemberek végezzék ezt az igen felelősségteljes munkát ott, ahol ezek az ügyek keletkeznek.

És egy másik válaszelemből:

Az önkormányzatiság megmentésére vonatkozó felhívásukat címében kissé túlzónak ítélem. Úgy gondolom, hazánkban az önkormányzatiság nincs még olyan állapotban, hogy már menteni kellene: jómagam inkább az erősítést tartanám elfogadhatónak. (A megfogalmazott tíz pont sem harangkongatást, inkább gyülekezőre szóló csengetést jelent számomra!)

A közösségi szempontok nyomtatékosítását teljes mértékben indokoltnak tartom. Igen fontos azonban, – talán a lényeg – hogy a központi hatalom túlkapásai vagy egyes tisztségviselők visszaélésével szemben tudjanak a helyi, választott döntéshozók ellenpéldaként megmaradni választóik előtt. Kezdeményezésünk nem találhat biztos alapra a választópolgárok között akkor, ha százmillió vagy milliárdos csalások vagy tékozlások központi tételéhez a helyi szinteken tíz vagy százezres (millió?) tiszteletdíjak, költségtérítések vagy jutalmak társulnak. Sajnálatosan igen sok tapasztalatom van arról, hogy központi és helyi szintű döntéshozók között az önmérséklet vagy másként szolidaritás mentén különbség csak kivételesen tehető. Ezen a ponton egyértelműen elítélni a központi döntéshozókat és magasztalni a helyi szintek választott képviselőit nem lehet. (Az általánosítás e téren is veszélyes!)

Mint kikövetkeztethető a fentiekből, az általam leírt megközelítésben egyetértek szándékaikkal, a szolidaritás és szubszidiaritás minden állampolgárra kötelező elveinek hangsúlyozása mellett kezdeményezésükhöz csatlakozom. Szeretném azonban, ha törekvésük (törekvésünk) a demokratikus kereteken belül maradna; elsősorban tájékoztatás, a választópolgárok döntési helyzetbe hozása céljából, figyelemmel a közlő általános választásokra.

A regionális gyűléseken elhangzottak a centralizációs szándékok elleni közös fellépést javasoló felszólalások, a felhívással kapcsolatos egyöntetű egyetértés megfogalmaz-

ta bennünk azt, hogy a felkeltett érdeklődést kielégítve az érzékelhető érdekeltségre alapozva az érdekeltek számára újabb közös munkát tervezzünk. Erre (ha találunk olyan szervezetet, amely a kiadásokat finanszírozná) 1997 őszétől 1998 tavaszáig kerülhetne sor. A közös munka során gyakorlatilag polgármesterek dolgozhatnak ki mindazokat a helyben megtenni szükséges, avagy államilag megoldandó, nemegy esetben éppen államilag finanszírozandó feladatokat, amelyek jelenlegi megoldatlansága az önkormányzatok működését gátolja vagy éppen ellehetetleníti.

A két szervezet közös felhívása ugyanis nemcsak az építési törvény meghatározott paragrafusai ellen szól, hanem annál lényegesebb kérdésekről is. A felhívás szövege indítványozta:

- a települési törvény megfogalmazását
- a külterületek rendezetlen állapotának megszüntetését
- a kistelepülések népességmegtartását eredményező állami koncepció kialakítását
- a privatizált közüzemek díjait önkormányzati és lakossági szinten ellenőrző elvek kidolgozását és bevezetését
- az államnak a térségi és települési önkormányzatok pénzügyi forrásokhoz igazított feladatmeghatározását
- a közpénzek elosztásában átlátható, nyilvános és ellenőrzött rendszer kialakítását
- a település- és térségfejlesztések közötti összhang megteremtését
- a demokratikus módon választott középszintű (térségi) önkormányzatok kialakítását
- az ország keleti és nyugati fele közötti fejlődési, fejlesztési különbségek kiegyensúlyozására irányuló országos stratégia kialakítását.

Belátható tehát, hogy a felhívás többről szól, mint amennyiben egyébként vereséget szenvedett. Belátható az is, hogy mindebben senki másnak nem indokolt jobban a javaslattevő szerep, mint éppen a lakosság bizalmát élvező, a legkülönbélebb helyzetekkel minden nap találkozó polgármestereknek.

Tervünk az, hogy a legfontosabbnak látszó, a felhívásunkban szereplő témák megoldási alternatíváinak kidolgozásában együttműködést felajánló települések: Ajka, Alsótold, Ároktő, Bábolna, Balatoncsicsó, Balatongyörök, Balatonkenese, Baranyahidvég, Battonya, Bodony, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bonyhád, Cece, Ceglédbercel, Csabaszabadi, Cserépfalu, Cserkút, Cserszegtomaj, Csopak, Csöhöly, Dombóvár, Drávasztára, Drégelypalánk, Emőd, Enying, Fácánkert, Farnos, Felsőberecki, Fűzér, Galambok, Galgagyörk, Gyömrő, Győráság, Hajdúböszörmény, Hajdúsámson, Harc, Hegyhátszentjakab, Hódmezővásárhely, Inke, Izsófalva, Jákó, Kákics, Kál, Káptalanfa, Kerekegyháza, Kisapostag, Kistokaj, Komlódtótfalu, Kosd, Köröshegy, Kőtelek, Kővágótöttös, Kunsziget, Lövő, Makoshotyka, Markotabödöge, Marócsa, Medgyesbodzás, Méhkerék, Mezőcsokonya, Mezőhegyes, Mezőhék, Mezőkövesd, Mikófalva, Mindszent, Molnári, Nagygeresd, Nagygyimót, Nagykőrű, Nagymaros, Nagyrécsa, Nemesbük, Nemespátró, Nógrád, Noszvaj, Nyúl, Okorág, Olaszfalu,

Ordas, Orgovány, Órbottyán, Petőháza, Pilisszántó, Pusztatölke, Pusztaszentlászló, Rátót, Rimóc, Románd, Sajószentpéter, Sarkad, Segesd, Sellye, Sirok, Soponya, Szajol, Szegvár, Szentkirály, Szuhogy, Szurdokpüspöki, Tar, Tiszalpar, Tiszacsermely, Tisztaberek, Tömörkény, Tura, Újhartyán, Vajdacska, Vasad, Vászoly, Zalamerenye, Zalaszentgyörgy és Zalaszentjakab polgármestereit 1997 őszén-1998 tavaszán között többször is összehívjuk, és belőlük (képzett-ségük és/vagy érdeklődésük szerint) több hónapon át együtt dolgozó munkabizottságokat szervezünk. Az általuk fontosnak ítélt témákban szakértőket kerítünk melléjük, esetleg a boldogabb sorsú országok működési rendszerét is áttekinthetjük. Szándékunk az, hogy az e társaságba hívt polgármesterekkel *minden téma megoldási lehetőségével kapcsolatban egyességre jussunk*. A legkülönbélebb kérdésekben megfogalmazódó „közmegegyezés” lehetne az a szöveg, amit az ekként aktivizált polgármesteri csapat nevében 1998 nyarának elején az újonnan hivatalba lépő kormány megfelelő, remélhetőleg új miniszteriális vezetői elé bocsátanánk.

Személyesen

A képviselők számára szervezett megbeszélés előestéjén otthon szolt a telefonom. Egy számomra természetesen ismerős nevű képviselő mutatkozott be és engem kért. Mondtam, hogy megtalált. *Csak annyit akarok kérdezni*, – recsegett felém rádiótelefonján – *hogy ki maga*. Akkor még nem értettem, hogy mit és miként kérdez, és a vételi nehézségek miatt megismételtem, hogy megtalált, én vagyok az. *Igen, de ki maga?*

Véletlenül jelen voltam, amikor az illető (persze még valamikor az előidőkben) kultúrházigazgató barátomnál állást keresett, és ez olyannyira fontos volt számára, hogy az illető szobrának avatásakor is felemlegette. Amikor ez az ünnepi pillanatokban elhangzott, magam is emlékeztem rá, az akkor még kedves, cingár alakra, aki a hegyeken átmotorozva keresett munkalehetőséget, és vagy egy órára megakasztotta csendes borozgatásunkat.

Mondtam neki tehát, hogy én az vagyok, akit akkor ott lelt, és letettem a telefont. Dicséretére legyen mondva, hogy visszahívott, eszébe jutott gyerekszobája is, így már köszönt, és bocsánatot kért, mondván, hogy ő máshová elkötelezett, így csak megbízottja lesz másnap jelen. Megjegyzem, nem volt ott.

Aztán elgondolkoztam ezen a telefonon. Vajon mire kérdezett? Tán csak nem arra, hogy vajon mitől vagyok és vagyunk felhatalmazva arra, hogy bármiről bármiféle véleményünk legyen? Vajon szerinte miféle meghatalmazás kéne, és különösen persze kitől, hogy mondandómat bármiféle módon elmondjam, elmondjuk? Miért nem mindegy, hogy ki az, aki bármiről beszél; vajon miért nem a tartalom a fontos, miért nem azzal kapcsolatos a rákérdezni való?

Bár persze jellemző ez a telefonon elrecsegett mondat, hiszen *aki avatott, az a legavatottabb* és aki kívül van bármiféle körön, az leginkább hallgasson. Nekünk, akik átéljük az elmúlt évtizedeket, régi ismerős az efféle gondolkodásmód. Gyűléseink meghívottjai is így lehettek ezzel, hiszen regionális megbeszéléseinket átlengte az illegális romantikája. Akciónk tán megőrzött valamit a

nyolcvanas évek végének szabadon gyűlésező, petíciókat és felhívásokat fogalmazó, szervezkedő hangulatából. Ma-napság már vannak településszövetségek, akik ugyanezt megtehetnék, és vannak a legkülönbözőbb szakmai szervezetek, amelyek ugyancsak tiltakozhatnának, és miénk a minisztérium is, ha már szabad országban élünk.

Vagy mégsem?

Az önkormányzatiság, vagyis az, hogy *az ügyek helyben, és így ott intéződnek el, ahol a problémák megteremnek, s hogy azok intézik, akiket egyidejűleg érint is*, a hazai hatalmi fordulat számomra legértékesebb eredménye. Ha a helyi választások alkalmából történt személyi döntések eredményeképpen a megválasztottak esetleg rosszul képviselik választóik érdekeit, hát tessék máskor alkalmasabb, tisztességesebb embereket választani. A rossz döntések négyévenként korrigálhatók. Az ügyetlenek, a korruptnak, a hazudósnak, az önmagát képviselő képviselőnek, a távlatosan gondolkodni képtelennek, a valakivel összefonódottnak mennie kell. Csak rajtunk, csak a helybelieken múlik, hogy felelős kezekben van-e a település sorsa, és ha nem, hát később abba kerül!

Mindez azonban csak addig igaz, amíg *az állam féken tartja magát*, amíg nem beszél bele a helybéli dolgokba. Ameddig azt teszi és ott illetékes, ahol kell: a közrend biztosításában, a hon védelmében, a pénz értékének óvásában, az önhibájukon kívül elesettek gyámolításában, az arányos fejlesztésben, a hazai termelés védelmében. Ha nem tudja, mit kell tennie, tanácsot kell adni neki. Nem a lobbysták saját és sajátos érdekei, hanem az érintettek véleménye szerint.

Ez év őszén és jövő év tavaszán éppen erre készülünk. Bizakodjunk, hogy lesz majd, aki nem illetékességünket kérdezi, hanem meg is hallgat, reménykedjünk, hogy intézkedik is. Akár úgy, hogy korrigálja, amit az előző kurzus elrontott, ám akár úgy is, hogy *rendszerezi a tennivalót, és hosszú távon összehangolt megoldásokat keres*. Reméljük, hogy az önkormányzatiság védelmében.

Budapest, 1997 augusztus 25.

Salamin Ferenc

FŐÉPÍTÉSZEK AZ ÖNKORMÁNYZATOKBAN

A fenti címmel megtartott II. Országos Főépítési Konferencia inkább volt a Minisztérium, az Országgyűlés és a Főépítési Titkárságkétnapos tájékoztatója, mint főépítési tapasztalatcsere és találkozó. Bár előbbire is szükség van, s főként a törvényelőkészítő bizottságok ülésein, az utóbbira adott kevés lehetőség komoly hiányérzetet hagyott a résztvevőkben. Beszélgetések során ugyanis kiderült, hogy a főépítészek elsősorban egymástól szeretnének tanulni, trükköket ellesni, tanulságos történeteket meghallgatni.

A jól szervezett, augusztus végi debreceni konferencián felvetett gondolatok kiérlelésére tehát nem volt idő, az alábbiakban mégis ismertetjük a fontosabbakat.

Az új építési törvény tervezete első fokon elvette az önkormányzatoktól az építésügyi hatósági jogkört, de az önkormányzatok és egyéb szervezetek, valamint a képviselők ellenállása miatt a végleges törvény 52. és 53. §-ának megszövegezésénél kissé mérsékelte magát a centralizáló jogalkotó. A rendelkezés módosított szövege azonban nem teremtett jobb helyzetet, ugyanis noha meghagyta a lehetőséget a hatósági jogkör önkormányzatoknál maradására, olyan szakmai feltételeket írt elő, amelyeket alig egy-két polgármester tud és akar teljesíteni (felsőfokú szakirányú végzettség, közigazgatási szakvizsga, stb.), s embert se könnyű találni erre a köztisztviselői munkakörre, hiszen az építészek nem szívesen mennek bürokratának, építési előadónak, de szívesen vállalnának főépítési munkát.

Ebből következően javasoltuk többen a konferencián, hogy a jelenleg sok településen jól működő rendszer lehetőségét kellene az építési törvénybe beépíteni; azt ugyanis, hogy az építési előadó státuszát ellátja egy arra tökéletesen alkalmas, alacsonyabb végzettségű köztisztviselő, de szakmai felügyeletet építési ügyekben a főépítész gyakorol – magyarul: minden engedélyezési tervet, stb. átnéz, és az engedély kiadásához szükség van az ő egyetértésére is. Ezáltal a törvényben előírt szakmai színvonal biztosítva volna, s ugyanígy az önkormányzatok által igényelt függetlenség és a döntési jogkör helyben maradása is.

Ismertették a KTM önkormányzati főépítészekről szóló rendelettervezetét. A rendeletkészítés alapgondolata véleményem szerint a főépítészek gyakran tisztázatlan helyzetben jó, de a minisztériumnak (államnak) az ezzel járó következményeket is vállalnia kellene. A főépítési tevékenység ugyanis eddig is jól működött, sőt talán jobban is, mint törvénnyel túlszabályozva, hiszen mindenki annyni jogot és lehetőséget harcolt ki magának, amennyit akart és tudott. A rendeletalkotásnak akkor van értelme, ha ez egyben segíti is az önkormányzatokat, tehát ha a főépítési munkakört minden településen kötelező státuszban írja elő, és az állam az ehhez szükséges pénzt is biztosítja. A jelenlegi önkéntes alapon ugyanis a 3200 településnek csak kicsiny hányadában alkalmaznak főépítést.

A Főépítési Kollégium állásfoglalás-tervezete megszívlelendő gondolatokat tartalmaz a rendelettel kapcsolatban. Az egyik javasolt új bekezdés, mégpedig a következő, különösen heves ellenállást váltott ki a minisztérium képviselőiből: 1. § (7) bek.: *A főépítész feladatkörét és illetékességi területét érintő tervezési jogosultságát munkaszerződésben rögzíteni kell*, – tehát: hogy minden esetben az alkalmazó polgármester és a főépítész állapotodik meg arról, hogy a főépítész tervezhet-e, vagy nem az adott területen. Úgy gondolom, ez korrekt megoldás a kérdés rendezésére, a minisztérium részéről azonban mereven elzárkóztak a tervezési jog megadásától.

Szerencsére a jelen gyakorlat ezt a kérdést is rugalmasan oldotta meg. A főépítészeket ugyanis általában kétféleképpen alkalmazzák; vagy köztisztviselőként, legtöbbször főállásban, sokszor a hatósági osztály vezetőjeként, s ebben az esetben a területükön általában nem terveznek – s ezt nem is ambicionálják – legfeljebb ávrosrendezési terveket készítenek; vagy pedig független szakértőként, megbízással (másodállásban vagy szerződéssel), s ebben

az esetben terveznek is a körzetükben, s ennek hivatalosan sincs akadálya, minthogy a hatósági eljárásban nem vesznek részt.

A főépítész tervezési tevékenysége azért is fontos, hogy ne csak szóban határozza meg a település arculatát, hanem a gyakorlatban is mutassa be elképzeléseit, adjon irányvonalat, mércét. Szerintem az is természetes, hogy az önkormányzat azért alkalmazza a főépítészt, hogy a szükséges tervezési munkákat is megcsinálja számára (iskola, óvoda átalakítása, bővítése; feliratok, utcabútorok, buszmegállók, stb.). Egy Norvégiában főépítészként dolgozó, magyar származású építész felszólalásában szintén érthetően tartotta a kérdés illetően felvetését, s elmondta: náluk természetes, hogy a főépítészek terveznek is a saját településükön, hiszen a tanácsadás, építészeti koncepció kialakítása mellett az önkormányzat éppen azért alkalmazza őket, hogy helyi problémákat ismerő szakember oldja meg a feladatokat.

El kellene döntenünk végre, hogy mi az alapvető cél, és ahhoz kellene igazítani a törvényeket, rendeleteket. Ha az a cél – és szerintem csakis az lehet – hogy minden településen legyen főépítész, és ezzel javuljon az ország építészeti színvonala, akkor ehhez az ország vezetésének biztosítania kell a szakmai és anyagi feltételeket. Tudjuk azt is, hogy főépítészek nagy része szívből, „szerelemből”, s csak másodsorban pénzért dolgozik. Ezt a hatalmas energiát kellene a rendeletalkotónak felhasználnia, és nem azon gondolkoznia, hogy van-e, vagy nincs korrupció. Bürokratának egy jó építész se fog elmenni, de ha *gazdája* lehet egy településnek; ott az épített világ minden elemére vigyázhat és akár meg is tervezheti azokat – azt szívesen vállalja. Ez lenne a valódi segítség a falvaknak és városoknak.

A főépítészek tapasztalatcseréjét a 90-es években a Kós Károly Egyesülés konferenciáján kezdtük el, és ezzel egy időben Bodonyi Csabával közösen több éven át Borsod-Abaúj-Zemplénben is megszerveztük. Reméljük, hogy a következő években az országos főépítész konferenciákon is többet tanulhatunk majd egymástól.

HELYET A KÉTELYEKNEK!

beszélgetés Kőszeghy Attilával

– részletek –

A Falu Város Régió című terület- és településfejlesztési folyóirat idei 7-8. számában jelent meg a főszerkesztő, Hörcher Ferencné beszélgetése Kőszeghy Attilával, Ebből közlünk néhány részletet.

Mi a véleménye területpolitikánk megújulásáról?

Ha nagyon tömören akarnék válaszolni, akkor azt mondanám, hogy ami ma Magyarországon a területpolitika megújulása címen folyik, az egyszerűen nem felel meg a magyar nép adottságainak, kultúrájának, és idegen a magyar ember mentalitásától.

...

Mi a szerepe a törvénynek e helyzet kialakulásában?

Az 1996. évi XXI., a területfejlesztésről és -rendezésről szóló törvény világossá tette, hogy hazai vizeken csak kormányzati területi politika létezik. Egy-egy önálló területi politika kimunkálására sem független szakmai gárda, sem források, sem több független információs bázis nem áll rendelkezésre. A koncepciófogalmazók a hazai piac szűkössége folytán elsőrendű szempontként kell kezeljék a kormányzat iránti lojalitásuk kimutatását, ezzel a szakmai mélységbe merülés is megtakarítható.

...

Mi a véleménye az Országos Területfejlesztési Koncepcióról?

Az a véleményem, hogy nem lehet tudni, miről van szó benne! ... Az országos és a megyei fejlesztési koncepciók egyaránt a cinizmus jegyében készülnek. Nincsenek változatokra ráhangoló, érzékletes felvezetések, incsenek olyan jövő-változatok, amelyek átbillenési pontjain az érintett térségek településeinek szintjére lebonthatóan, drámai vagy szelíd odaadással a kedvezőbb scenáriók esélye megnőhet. Nyomuk sincs olyan jövőkép-változatoknak, amelyek teljesen új társadalmi tevékenységi hálóval számolnak. a jogrendben lehetséges áttörési irányok is fájóan hiányoznak.

Hogyan látja igazodásunkat az EU területpolitikájához?

E kérdés tekintetében én többféle bizonytalanságot is látok. Egyfelől azt, hogy jószerivel csak a felületi jelenségek adaptálására figyelünk – mint például az intézményrendszer leutánczása – és nem azokra a lényegi feltételekre, amelyek azokat működésképpé és eredményessé teszik. Más szóval: nem az EU területpolitika lényegét, hanem külsőségeit vesszük át. Nem vagyok továbbá biztos abban, hogy az EU-modell még sokáig működésképes marad. Véleményem szerint keresnünk kellene a sajátos, a mi országunkban és a mi népünkkel megvalósítható területpolitikai gyakorlatot. *Mondjon valami pozitívat is!*

Vidéken, főként kistelepüléseken nagyon sok pozitív kezdeményezés van. Ilyen például Tuzsér község esete. Mi most ennek a településnek az általános rendezési tervén dolgozunk. Itt kísérletezzük ki a tervezésnek azt a módszertanát, amely alulról építkezik és helyet biztosít a visszacsatolásnak is. Az emberek ugyanis egyedül maradnak, ha nincs visszajelzés és nincs visszacsatolás. Ha nincs hatása annak, amit mondok vagy teszek, akkor enm mélyedek el a problémában, megelégszem a felületi megítéléssel. ez a munka példaértékű, nem pusztán szakmai, ahnem emberi feladat is. Nagyon reméljük, hogy a tuzséri példa ragadós lesz! Ránk férne már egy magunk által kitaposott, a magyar kultúrát hordozó emberre méretezett területi, tervezési és területfejlesztési gyakorlat!

(Szeretnénk, ha Kőszeghy Attila az Országépítő számára részletesebben kifejtené véleményét – a szerk.)

BANKÓ ANDRÁS 1960-1997

Nehéz írni arról, hogy egy barátom meghalt. Ami személyes fájdalom, az nem tartozik másra. Azt írom tehát, ami másra is tartozhat. Együtt voltunk katonák, majd építészhallgatók a Műegyetemen a nyolcvanas évek elején. A *Kari Papír* című építész diáklapot szerkesztettük együtt, amiről akkoriban mondta Makovecz Imre, hogy a legjobb lap az országban (szomorú a többire nézve). András aztán otthagya a Műegyetemet és a Tanárképzőn tanult, a *Taní-tani* című lap főszerkesztőjeként. Szállítottuk egymásnak a cikkeket. Ez volt tehát a kezdet.

Hosszú szünet után találkoztunk, és újból fölfedeztük, hogy ugyanúgy, ahogy régen, a valóság érdekel mindkettőnket. Ő újságíróként dolgozott, népzenei tárgyú cikkeket, kritikákat írt. A Muzsikás-könyv kéziratával jött, melyre nem talált kiadót. Sáros Laci segítségével a Kós Károly Egyesülés kiadásában meg is jelent a *Muzsikás évtizedek*. Ezzel a könyvével lett igazán ismert. Innentől kezdve András is az *Országépítő* szerzőgárdájához tartozott. Börbekecsében ott áll az Iparművészeti Múzeumban Makovecz Imre 60. születésnapján készült csoportképen. Akkor már túl volt betegsége első hullámain.

Írt, szünet nélkül, kórházban és kórházak közt, míg nem kiérdemelte a *táncházmozgalom krónikása* nevet. A cikkek, tanulmányok mellett novellák is születtek, és közben szinte észrevétlenül íróvá vált. Teli tervekkel került ismét kórházba, ahol június 19-én nyugodott el.

Ennyi a külső történet... De ki volt Ő?

A halál letisztítja a sallangokat és ott áll az a VALAKI, aki csak *személy*, vagy esetleg *ÉN* is. A temetőben méltósággal gyászünnepet ülő sokaság fölött ott állt András, valóságosan, élete íve egyetlen pillanatban. Küzdelmei, kitartó munkája, szenvedései egy igaz történetet rajzoltak ki. Amit el akart hozni e világba, ha teljesen nem is, de lényegileg elhozta, itt van. Egész élete küzdés volt, sok kudarccal, önmélesztéssel, sikertelenséggel, és egy olyan szenvedéssorozattal, amit senki sem mérhet fel, csak akinek ilyen betegsége van. Mintha a Sors próbálta volna egyre csak, betetőzésként a különböző, sem vele, sem egymással kommunikálni nem képes orvosok vesszőfutó sorfala közt végiglökdösött, végletekig elcsigázott szervezetet, melyet végül az intenzív osztályon, a személytelen orvoslás keresztjére feszített, ahol már hatalmas lelki ereje alól a test kihullott.

Nem sikertörténet az övé. Szenvedés és halál. De Sebestyén Márta méltóságos dalában, felesége, három gyermeke és a barátok tömegének szívében, írásaiban él. A szenvedés nem tudta tönkretenni, a végén sem. Ahogyan ő fogalmazta: *élt: aránylag szép életet...* András él, már nyugodtan eltemethetjük.

Ertsey Attila

Aki ismerte Andrást, és segíteni szeretne családján, keresse fel Ertsey Attilát, tel:(1)-149-1236.

Szeptember 26-án az Almásy téri szabadidőközpontban *Jersze Európa* címmel koncertet rendeztek Bankó András emlékére. A koncerten a magyar népzenei élet legjava képviseltette magát: a Kalamajka, a Vujicsics, a Makám, a Kaláka, a Kalyi Jag együttesek, Kobzos Kiss Tamás, Galagonya Miklós, Miquéu Montanaro, valamint a Zurgó, a Téka, az Ökrös és a Kolompos zenekarok táncházai. A koncertet az Almásy téri Szabadidőközpont, a Kaláka Alapítvány és a Táncház Egyesület hozta létre.

Megjelenés előtt áll Bankó András monográfiája Miquéu Montanaro-ról.

A Makám együttes legújabb CD-jét Bankó András emléke előtt tisztelegve jelentette meg.

Önéletrajz

1960-ban születtem Budapesten. Rövid építész-hallgatói időszak után 1986-ban szereztem diplomát a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. Dolgoztam segédmunkásként, népművelőként és – általában külsős – újságíróként. Munkáim szinte kizárólag kulturális témát érintenek, zömét a táncház, a paraszthagyomány kérdésköre teszi ki, s a fennmaradó részben is meghatározó a zene (pl. a jazz). Cikkeim – többek közt – az alábbi lapokban jelentek meg: *Esti Hírlap; Film, Színház, Muzsika; Hitel; Magyar Hírlap; Magyar Narancs; Polifon; Polip; Staféta; Új Magyarország; Új Tükör*; továbbá két vidéki lap hasábjain publikáltam rendszeresen. Ezekon kívül a Népművelés közölte *Cégér* című sorozatomat, a Magyar Rádióban hangzott el néhány írásom és az Ifjúsági Szemlében megjelent *Péter nem sziklára, Lakihegyre épített* című szociográfiámat átvette a '87-es *Magyar Mozaik* (írószemmel). A Magyar Nemzet szerződéses munkatársa voltam 88. X. 1. és 89. XII. 31. között, valamint a Magyar Ifjúság alkalmazott hivatásosként a megszűnt előtti hónapokban.

Okulva „sikereimen” 1990-ben családommal vidékre költöztünk, ahol a *Dunaföldvár* című kétheti lap főmunkatársa lettem '93-as rokkantnyugdíjaztatásomig. Az utóbbi időkben a *Kapu* és az *Országépítő* közölte cikkeimet, indulása óta a *folkMAGazin* főmunkatársa vagyok. 1994-ben. *Muzsikás évtizedek* címmel adta ki könyvem a Kós Károly Alapítvány.

Feleségem logopédus, három gyermekünk közül kettő már iskolás.

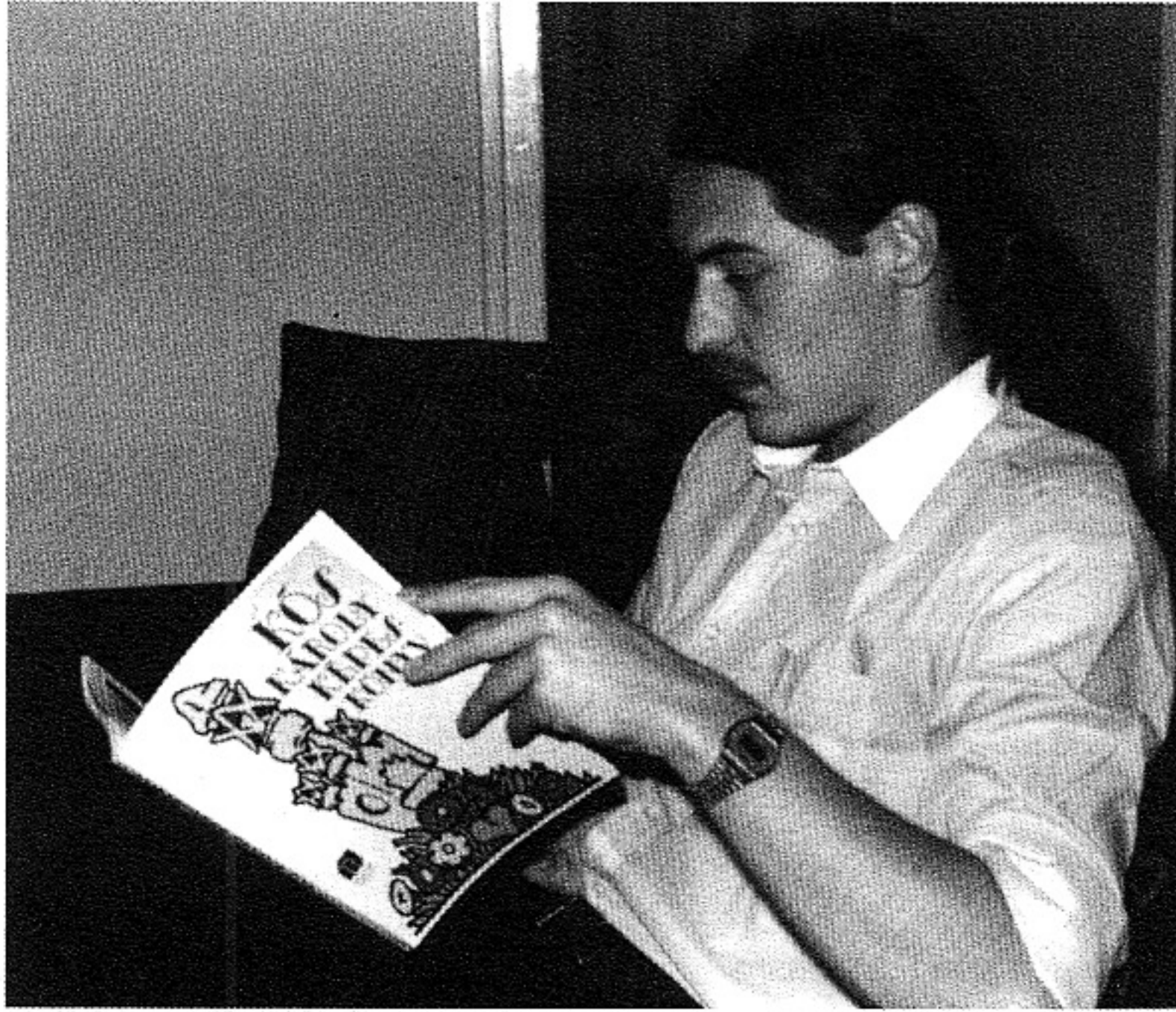
Kelt Dunaegyházán, 1996 szeptemberében

Éjjel indult útjára, ez volt a legföltűnőbb benne, hogy általában éjjel közlekedett. Az alagsori kapuban nagy csattanás jelezte, hogy az épületbe ért, s mindent betöltő döndülés nyugtázta, amikor a liftajtónak szaladt. Innentől indulhatott a találgatás, hanyadikra megy, hány éves lehetett, akiért jön? Kerekei minden zökkenőnél hangos döccenéssel elakadtak. A négy gurigás láb fölött a sima, asztallap-szerű fekrész úgy hatott, mintha egy túlméretes zsúrkocsi lenne. A teteje adta meg a tákolmány különlegességét; a félkör formára kalapált bádoggal – mint rezonáló test – összetéveszthetetlen hangokat hallatott. Mély regiszterit füllel talán nem is érzékelték a kórház lakói, a gyomruk reszkettett bele, amikor éjjel elindult.

Különös zene volt ez. Az üres bádoggal zübbögése, mint mennyi nagybőgő fenyegető morajlása átítatta szinte a falakat. A rossz szul bevett kanyar miatt

az ajtófélfá és a kocsi keret váratlan, horzsolásos összedörgölőzése egy pillanatra mintha oldani tudta volna a szorongató érzést – akárha az addig fölgyülemelő feszültséget sütötte volna ki egy cintányér-ütem –, ám azonnal folytatódott a fokozás, ahogy a forgószámoly kereke céltalanul tovább letyegett, s párja meg-megcsikordult hozzá. A hallgató szinte várta a következő lengőajtó-puffanást, liftajtózörrentést, mert ezek a közjátékok legalább tagolták valamennyire a horrorisztikus szimfóniát. A legizgalmasabb rész azzal a metszően éles nyikordulással indult, amivel a bádoggal kereke a kórterem küszöbén áthaladt.

Az ápolandók, amikor kiderül, hogy meghalt valamelyik ágyszomszédjuk, kénytelenek elhagyni a szobát. Ha feküdni kéne, ha nem, muszáj kiülni a folyosóra, vagy akárhová, a parkba, a büféhez, amíg teljes biztonsággal leszögezhető, hogy az illető tényleg elköltözött erről a sárgolyóról. A nővérek szaladnak a paravánért – elrekkentik a tetemet, hisz mit báméskodjanak már rajta, eddig tartott a személy élete, innentől csak szállítanivaló –, aztán összecsomagolják a holmiját, meg őt magát. Ha egy nap öten adják be a kulcsot, akkor ötször... A hullaszállítók megérkezéséig a szoba élete föl van függesztve, nincs rádióhallgatás, meg ki-becsászkálás a pénztárcáért, vécépapírért, csak néma csönd, az a síri, ami a paraván mögül szivárog szét. Ennyiből katartikus, amikor a bádoggal kerekei a kórterem küszöbén átbicsaklanak; hamarosan vissza lehet zökkenni a megszokott kerékvágásba.

Persze az ember sosem tudhatja... Amikor az alagsori első dörrenés végiggomolyog a félhomályos folyosókon, minden ágyfogláló agyán végigcikkant: „lehet, egyszer értem jönnek így”. A 7-es kórteremben fekvő karosszérialakatos nem is bírta magába fojtani, kiabált a nővérekkel, miért kell ezt neki mindannyiszor végighallgatni, miért nem lehet beolajozni a gurigákat s valami szivacsos hangtompítót eszközölni a bádoggal alsó peremére? Még az orvosainál is reklamált; ebbe fog belebetegedni igazán! Persze teljesen hiába lázongott, mindenki csak a vállát vonogatta.

Pár nappal később befeküdt ide a 7-esbe egy nyolcvan fölötti bácsi, amolyan könyvelőféle; roppant ijedősen tudott viselkedni. A lakatos rögtön pártfogásába vette, de ennek föltétele volt, hogy a bácsi is nyíltan szót emeljen a bádoggal ellen. Őt viszont könnyen kiosztották, mit akar még, élt eleget, örüljön, hogy ingyen kapja a gyógyszereit. Határtalan belső vívódások töltötték ki napjait. Aztán a mellette lévő ágyat egy sajátos humorú virágkereskedő foglalta le. Az ő

véleménye szerint a bádoggal zübbögése kifejezetten terapikus hatású: aki nem halálos beteg, az rögtön fölgyógyul, mert nem bírja elviselni a kis éji zenéket. Máskor meg, amikor a kivágódó liftajtó másodszor-harmadszor is fölverte álmából a szobát, a virágkereskedő szájára csalta az irigykedő megjegyzést: mennyi koszorú-kunceaft... Végül beköltözött a nyakas karosszéria-lakatos, a lelkiző könyvelő, meg a szatirikus virágkereskedő mellé egy epikureista cukrász: született tehetsége volt rá, hogy mindennek a jó oldalát lássa meg először. Igyekezett helyére tenni szobatársai észjárását:

– Az a bajotok, hogy mindig egyre, mindig csak arra tudtok gondolni. Nekem tudjátok mi jutott eszembe a bádoggal hangjáról? Egy tepsi mignon.

Ettől kezdve állandó gyanakvással tekintettek a cukrászra. Ha meghallották, hogy nekioldul a bádoggal, inkább belelapultak az ágyba, fejüket a párnába fúrták vagy a takarót húzkodták a fülükre, nem mertek szólni semmit az ő élet-receptjeire.

– Uraim, nincs finomabb, mint a friss képviselőfánk; ahogy remeg rajta a tejszínhab s illatozik a vaníliacukortól. Hát a tésztáját ennek is kemencében sütik, mint hamvasztáskor minket, csak más a végeredmény. De minek folyton a végső dolgokra gondolni?

Nem lehetett vitatkozni vele, úgyis igaza volt. S ahogy az apróra darabolt mogyoró fahéjjal történő megszóratását részletezni tudta... – közönsége szájában egyszerűen

összefutott a nyál. Módszeresen alkalmazta szobatársain életvidító agy mosásait, s emellett ingyenes tanácsokkal látta el a nővéreket, mit hagyott ki a kórházi szakács a föltálalt kajákból.

– Nincs kéznél egy kis kakukkfű? Rántotta-csodát lehet művelni vele, hölgyeim és uraim, higyjék el nekem!

Lassanként az emelet kedvencévé vált, szobatársait pedig újratanította nevetni. Még megannyi okosságot tartogatott számukra, ám egyik este megállt a szíve. Egészen és véglegesen. A karosszéria-lakatos egyből rákezdte:

– Ilyen pechünk is csak nekünk lehet...

A könyvelő rögtön kontrázott:

– Pedig már az altatómat is bevettem.

A virágkereskedőt addigra hazaengedték, bár ő úgyis csak a maga módján sajnálkozott volna: „Most aztán mi leszünk a célállomás, nem kell találgatni.” S valóban, két és egy negyed óra múlva, szinte menetrendszerű pontossággal megérkezett a bádoggárat, s terhét fölvéve eltűnt hivatása szerint. A két magára hagyott férfi még gubbasztott egy darabig a folyosón. Csak ekkor tűnt föl nekik, hogy a visszaúton már nem olyan fenyegető a bádoggárat hangja, nem is csattan akkorákat az ajtófélfákon, küszöbökön. Valahogy a liftajtó is kegyelettelibb csapódással csukódott be mögötte.

Aztán mintha összebeszéltek volna, egyszerre álltak föl a székről – a nővérek már lehúzták az ágyneműt, az összes derékaljat és ágybetétet kitétték a mosdóablakba szellőzni –, a 7-es kórterem némán ásított ki rájuk. A karosszéria-lakatos előreengedte az öreget, aki csak ennyit dörögött:

– Most meg kiment az álom a szememből!

(1995)

(Megjelent az *Albertfalvi Egyházközségi Levél*-ben, 1997/2)

Bankó András
NEMTELEN TÖRTÉNET

Katalógusból rendelt kertésznadrágot, gumicsizmát, szalmakalapot, míg a lapátot, a csákányt személyesen vásárolta meg a Korszerű Gazdák Boltjában. Mihelyt mindent összekészített, berakodta a holmit a vadonatúj terepjárójába, amit akkor nyert, amikor az ásót és a kapát vette. Az egyedi tervezésű kubikus taligát a tetőcsomagtartóra erősítette föl, s utoljára hanyagul a hátsó ülésre dobta a *Robinson túlélőkészlet* fantázianevű ajándékcsomagot. Még egy elégedett pillantás az expedíciós felszerelésre, még egy önelégült gondolat józanság, higgadtság, előrelátása okán – s indíts! Közel a boldogság...

Látod-e babám

Ahogy a sztrádára ért, kikönyökölt az ablakon. Aztán öt perc múlva bevette karját, s így tovább, szabályos időközökben ismételte az ellentétes irányú mozdulatokat. Minden tíz kar ki- vagy betétel után igazított egyet a sugárszűrős napszemüvegén, minden tíz napszemüveg-igazítás után bekapott egy rágót. Cukormenteset, fokozott ízhatásút, szu-

vasodás ellenit. És figyelt, járatta a szemét ide-oda, pásztázta a horizontot: kereste a megadott helyet. Így ment három napon át, míg végre megérkezett. A természeti forma hossza megfelelő számú lépés, a szélessége is kellő számosságú volt, a magassága épp elegendőnek bizonyult – így tudta azonosítani.

Amottasza nagyhegy

A fölismerésig a kettős rejtvény megoldásával juthatott, először a kis-, közép- és nagyhegyek megkülönböztetésébe kellett beletanulnia, s aztán az utóbbiakból kiválasztani a pontos leírásnak legmegfelelőbb domborzati alakzatot. Miután megbizonyosodott arról, hogy a tévedés kizárva, elégedetten járta körül megtalált nagyhegyét. Magában már azt méregette, honnan is kezdje, hogyan is bonyolódjék a művelet, miképp lenne a legegyszerűbb. S persze azt is latolgatta, meddig tarthat el a munka: egy hét, két hét?, fogalma sem volt róla. Cselekvési tervet készített. Ha az Amottasza nagyhegy oldalát középen bontja meg, a magasabban lévő rétegek maguktól lepotyognak, talán nem kell külön erőfeszítés a kitermeléséhez. S ha a csúcst letakarította, ráér kitalálni, miként birkózzon meg a maradékkal, a széles és kiterjedt alapokkal – az eltüntethetlennel.

Zsebkendőmnek a négy

Mindenekelőtt a taligát kellett a szállításra előkészíteni. Azzal tisztában volt, hogy nem kell mindent egy az egyben gondolni. Szükségesek a szimbólumok: az örökzöld, a bárány, a tűzláng – évente háromszor kibírható, ami nem szó szerinti. Most elbizonytalanodott. A taligának is négy sarka van. Biztos, ami biztos, fogott négy rézszeget, fölmarcolta a formatervezett, króm-vanádium kalapácsot, s az orttörölt bélészként kifeszítve, bevonta a taliga alját. Valóban középtájon bontotta meg az Amottasza nagyhegy oldalát, jól is haladt, míg a felső termőréteget ásózta.

Sarkában is el

A lapát könnyedén szaladt a föllazított kupacba, hamar megtelt a talicska – s épp e tény ejtette csak gondolkodóba őt, honnantól igaz az el, meddig tolja, hogy el legyen? A hordás hordás; véletlen sem gondolt olyasmit, hogy – miután a terepjáró épp a nagyhegy tövében állt – csak úgy átlapátolhatná a jármű fölött az egészet... Már adódott is a megoldás, ugye a mértani szimmetria, miegymás; amilyen távol kezdte elbontani a hegyet, legalább olyan messzi kell elkubikolni a terepjáró túloldalán: így biztosan el lesz hordva. Az újabb rejtvény megfejtése fokozta munkakedvét, megpakolta, áttolta, odaborította, visszaszalajtott – fáradhatatlanul, mint egy perpetuum mobile. Csakhogy a termőréteg fogyadozni kezdett, fehér kövek, mészdarabok akasztották meg az ásót, egyre többet kellett csákányoznia. Utóbb foszladozó szövetdarabok gubancolódtak a hegyes szerszámra, aztán mintha kesztyű..., mintha cipő... Akkor bosszankodott igazán, hogy vasvillát nem hozott, amikor az első csontok előkerültek. Később egy koponyát kotort napvilágra, hát eleinte furcsa érzés kerítette ilyenkor a hatalmába, de később sikerült úrrá lenni rajta. Műfogsorok, szemüvegek csikorogtak hőtárolós csizmája alatt, a munka mégis haladt, nem akarta késleltetni vágyai beteljesülését.

Mégis az enyém

Hirtelen kételyek sora vette körül őt, de nem törődött velük. Nem hagyta fölmerülni, megfogalmazódni e kérdéseket, csak a taligát nézte s az elhordást – magát a kubikolást. Arca rezzenéstelen maradt, ám egyszer csak egy fehér szalagocskákkal díszített huzatot rántott ki a kapa sarka: a pólya s a csecsemő csontvázának maradványai kibillentették megjátszott közönyéből. Szerszámaint széthajítva rohant le a nagyhegyről. A kocsni nikkelezett küszöbén keresett nyugodalmat, tekintetét a jármű plüss-áhitatú belsejébe fúrta. Újra kellett gondolnia, miként jutott az információk birtokába, mennyire fontosnak hitte eleinte vállalkozását, s mit remélt a megvalósítástól. Becsapottnak érezte magát; azt semmi nem sejtette vele előre, hogy tömegsír talál. Eleinte kötélnek sem akart állni, aztán egyszer csak megváltozott az érzése, vonzani kezdte a titokzatos hirdetés. Az elhatározás előtt meggyőződésévé vált, a feladat szólította meg őt, s talán ez az, amiért született; ha el tudja, elmeri végezni, még sorsát is megválthatja. Többször is átgondolta. Minden tökéletesnek látszott, minden remekül egybevágtott... és most tessék!

Leszel édes

Sokadszori megfontolás után, lelkében nyüszítve, utolsó sejtéig borzadva döntött, nekifog újra. Ha ő kezdte el, neki kell befejeznie. Lehet, hogy tréfa, rossz csíny az egész, mert az elhordás dacára sem leli meg élete párját (boldogságos galambját). De akkor is! – majd máskor figyelmesebben tájékozódik... Orrát átjárta az oszló testek édeskés szaga, szeme előtt ez a lehetetlen látvány, volt életek, testek, szervek mésszel elegyített maradéka, bőrén a félsz, nehogy hozzáérjen s megfertőzze valami – mégse riaszthatja el holmi külső körülmény. Maszkot, kesztyűt húzott, mielőtt visszaoldalgott volna a nagyhegyre, s a túlélő csomagból erősítő injekciót adott be magának. Tolta némán, tolt egykedvűen, konok ritmusban a taligát, csak tolt, tolt lendületlenül, újra meg újra a megerősítésére kellett gondolnia, hogy abba ne hagyja. Úgy érezte, az ő szabad választása csak az elhatározásig, illetve az ideindulásig terjedt. Innentől, mióta itt van, minden sorsszerű.

Galamb-bimm-bamm-bom

Belefeledkezve iparkodott, legyen túl mihamarabb a lidércen, nem akart gondolkodni, azt sem akarta, hogy bármiféle gondolattal kelljen küszködnie. Mintha még mindig menekült volna, nem a meggyőződés – így lesz jó –, hanem a kétségbeesés – ennek meg kell lennie – irányította cselekedeteit. Már a csúcson túl járt, amikor egy ízben a csákkánnyal is alig bírta szétfeszégetni az összebogozódott végtagokat. Leült egy közelben elnyaklott hulla mellkasára – hördült egyet a súly alatt –, majd riadtan fölugorva az jutott eszébe, íme, hát meglelte élete párját. Érezte, az örület határán van, s elfogadta, beletörődött. Milyen lenne, ha innen választana egy alig használt társat, hátha van kevésbé bomlott egyed is, hisz ő maga nem olyan nagy igényű. Nem is telhetetlen, nem is kielégíthetetlen. És tényleg elképzelte, milyen lehet „vele”, az élettellelenni lenni, de akkor már kiszaladt fejéből a vér, elvágódott és hányt, hányt, míg a zokogás jóleső, fölszabadító rázkódása ki nem

emelte iszonyatából.

A kocsihoz botladozott, levetkőzött, megmosakodott és új göncbe bújt. Még ott zakatolt agyában, hogy akivel előbb találkozott »az nem én voltam«, pedig hát egyedül tartózkodik itt. S épp ezért itt, épp azért így, hogy MAJD ne legyen egyedül. »Most már tényleg nincs más hátra (galambom), sitty-sutty eltaligálom az Amottasza nagyhegyet, aztán fölodom neked (galambom) a válasz-apróhirdetésemet: elhordtam.« Nem szabad másra gondolni, foglalta össze magának új élete új törvényeit, csak a jövődőlire: Milyen lesz barnasága, szőkesége vagy mittudomén, feketesége, a termete, a tekintete... Csak a várható tulajdonságait szabad találgatni, foszfátmentes és színtartó, lelkiekben és vitaminokban gazdag, koleszterinben szegény, szavhihető és hordozható hitű, gyors reagálású és lassú lefolyású, kis fogyasztású és nagy teherbírású, heves vérű és hidegen is kenhető... »Elvégre nem kiárusításon vagyunk, nekem nem kopott, másoktól levedlett alkalmi partner kell, hanem a legújabb, a hosszú távra szavatos.«

Ettől aztán megnyugodott. Az utolsó taligányi hullamaradványokkal már szinte szárnyalt. Maradt még pár hallókészülék, protézis a nagyhegy helyén, azt is összesöpörgette, elhordta – kész! Lelki szemei előtt megjelent a tisztára pucolt ásó, kapa s most először a nagyharang (bimm-bamm), a gyertyák, a rózsák. Összepakolt, s amikor beindította a terepjárót, eszébe nyilallt: lényegében ő váltotta meg saját sorsát, most már biztos párra lel tehát.

(1996 vége)

Bankó András levele Sáros Lászlóhoz és Tenkács Mártához – részletek

... Ez hülyén hangzik, hogy kezdem rendezgetni a „hagyatékomat”, és tök nem is erre készülök, de pár aggasztó jel miatt a lelketekre csomózom most ezt a két témát, nehogy elkallódjanak.

1. Gróf Bánffy és Kós barátsága, amiről Hegedüs Géza bácsival beszélgettem, megvan a kézirat is, csak nem olvastattam el vele, valahogy elmaradt, hogy megmutassam neki. Az öreg járt a bonchidai kastélyban, ahová nem volt bevezetve az áram, sem a víz, Bánffy azt mondta, ha az őseinek jó volt így, jó lesz neki is, fáklyákkal világított. Ugyanakkor a könyvtárt két részre osztotta (talán ugyanazokkal a kötetekkel?), az egyiket a dohányosok használták, a másikat a nemdohányzók. Ezt a kastélyt Kós is renoválta, mielőtt a háborúban elpusztult. Egyébként Hegedüs Gézát Kós letolta egy levelében, mert *Az erdőntúli veszedelem*-ben leírt egy kolozsvári tüzesetet, amit X-ből látnak, csak hogy közben van három akkora hegy, hogy na! Az illető Kós nem szívelhette... A levelet nem láttam, de 82 táján még megvolt.

2. A csíksomlyói Kós-ház kérdéskörét a terepen is körüljártam, Elsősorban az a mendemonda izgatott, hogy tényleg Kós tervezte-e; ha igen, utólag levétette-e a nevét, vagy vállalta. A KALOT népfőiskolájának készült, nem

messze a kegytemplomtól. A helyszín egy mélyedés, amit fel kellett volna tölteni, de ez a háborús körülmények, a sietség miatt elmaradt, Változtak az épület arányai is, azokban az időkben gerendavashoz enm tudtak hozzájutni, kisebb festsávokkal kellett dolgozniuk. Úgy tudom, az induláskor hárman tanítottak ott, Magyar Ferenc volt az igazgató (utóbb az *Új Ember* főszerkesztője), aztán Szervátiusz Jenő bácsi (Tibor itt tanulta a betűvetést), valamint az az ember, akivel én beszéltem, ennek a tanítónak a fia, Ferencz S. István, az *Igaz Szó*-ban közölt valamit apja tanítói múltjáról, akit én 80-82 táján még megtaláltam Somlyón; gyanítom, azóta ő is az árnyékvilágba költözött. Az ő szavai szerint Kós azt mondta: *azt hittem, szebben is meg tudjátok építeni...* és arra is kitért, hogy rendszeres csipkelődés folyt a protestáns mérnök úr és katolikus megrendelői, szállásadói közt.

Maga a KALOT szervezése is rendkívül izgalmasan indult, elsősorban a székely hagyományra építettek, tudjanak a legények faragni, gazdálkodni. Le is zajlottak a tárgyalások, a mintagazdasághoz Svájc-ból hozattak volna teheneket, el is indult a megbízott, de Pesten telefonüzenet várta, hogy ne folytassa útját; Somlyót elérte a front. Az igazgatói asztalt a két Szervátiusz faragta; a lap alatti 10 cm-es frízben a székelység története elevenedik meg, most a szeredai Mikó-várban van – ha igaz. Sose láttam; mesélték. Ennyit derítettem ki, ezt se mutathattam be a riport-alanynak, de megbízható jegyzetekre támaszkodtam, amikor cikké formáltam. A *Vigilia* küldte vissza, hogy nem kell. A kézirat megvan valahol; talán föl is frissíthető.

Mindkét írással úgy vagyok, hogy még kéne dolgoznom rajtuk, most legyintett meg először annak a szele, mi van, ha mégse jut rá idő. Mindenesetre előkotornám, aztán elküldeném Nektek, hogy legyen velük valami; ha meg tényleg befejezem ezeket, csakis az országépítőnek ajánlanám fel közlésre.

Azt is módszeresen gyűjtöttem, hogy miféle művészeti ágakban tevékenykedett Kós Károly, miket alkotott. A grafika, prózaírás, dráma nyilván megszámlálhatatlan. De van, ami megszámlálható. Például a zene és a faragás. Zenéről két dolog jutott a tudomásomra: az általa írt két vers közül az elsőnek – amolyan háziáldás-féle – tán dallamot is szerzett; az *Atila királról való ének*-et meg az indította el benne, hogy egy székely asszony dudorászott éjjeli vonatkozás közben egy balladát. Faragás: Kuncz Árpád (?) emlékasztala Marosvécsre a Helikon-körbe; Ady-emléktábla Kalotaszegre (vagy a Szilágyságba?); a bonchidai kastélyba állítólag kandallót tervezett (vajon ő faragta-e?); a sakkfigurái, és Gaál Gábor síremléke...

Elégge elragadt a hevület; remélen, nem nagyon tartotalak föl ezekkel.

Üdvözetét küldi, s további sikereket kíván munkátokhoz.

Dunaegyháza, 1997. II. 25.

András

TÉKA

A CSÁNGÓ MAGYAROKRÓL

TIZENKETTEDIK SZÁM

A TÉKA TÁNCCHÁZI TÁJÉKOZTATÓ FÜZETEK BEFEJEZETLEN TÖRTÉNETE

Véleményem szerint a jelenlegi társadalmi köztülmények – ipari fejlődés, urbanizáció, kihaló falvak, a mezőgazdaság automatizálása – nem kedveznek a népművészet továbbélésének, sőt, azt egyenesen elsovasztják. Tehát marad az egyén lehetősége, felelősségvállalása, amennyiben felismeri és vállalja a jobbító cselekvést. Csakis az egyéni kezdeményezések különböző formái szöhetik tovább a hagyományozás szakadó fonalát. Meg kell tehát menteni a népművészetet? Kinek, ha teljességére nincs jelenleg igény? A jelen elröppül, és a jövő nemzedékei még bizonytalanabbá válhatnak az értékek megítélésében, mint mi. Talán jól fog majd jönni nekik egynéhány kapaszkodó, amit számukra megőrizhetünk. Nem látok más lehetőséget, mint az egyéni értékmentést és áldozatvállalást annak érdekében, hogy egyfajta kulturális hidat alkossunk a múlt és a jövő partjai között. Tulajdonképpen nincs is más lehetőségünk, ha nemzeti arculatunk megtartása a cél.
(Részlet Molnár János: *Népművészet – de kinek?* című írásából)

1983-ban egy őrségi, Vadása-tó melletti Téka táborban született meg az ötlet, hogy a több mint tízéves táncművelésnek szüksége lenne egy rendszeresen megjelenő újságra, tájékoztató füzetre. Az időpont nem volt véletlen. Alig hagyta el ifjúkorát a táncművelés, máris válságról, kifáradásáról beszéltek. A 70-es évek lelkesedése alábbhagyott, egysíkúvá, rutinná szürkült a mozgalom. Ahogy ezt az akkori táborban és a Téka táncművelésben megfogalmazták, „az együttesnek és az őket körülvevő közösségnek olyan egyesületi jellegű autonómiára és olyan OTTHON-ra van szüksége, ahol lehetőség nyílna az értelmiségi háttér újraszerveződésére, a közösséggel való szerves kapcsolatra, a népművészet egyes ágainak kölcsönhatására, sőt a népművészet és a modern művészet kölcsönhatására a képzőművészettől a színház és táncművészeteken át a zenéig”.

Akkor még naivan azt gondoltuk, hogy e programban olyan belső erő van, hogy mindez önerőből, esetleg minimális intézményi, állami támogatással megvalósítható. Visszatekintve az azóta eltelt időszakra, kimondhatjuk, hogy az OTTHON felépítése azóta sem fejeződött be – mert külső okok miatt nem fejeződhetett be –, de a legtöbbet ehhez a Téka együttes környezetében megvalósultak, a táncművelés és kapcsolódó műsorai, a nyári táborok és az újság adták, ezért a táncművelésben betöltött munkásságért kapott Életmű díjat az együttes.

A 80-as években, a 90-es évek elején az Almássy téri Szabadidőközpont Téka táncművelése volt a legnépszerűbb az országban. A hagyományos táncművelés mellett alkalmanként öt-hatszáz résztvevője volt a magyar népi ünnepkörhöz kötődő rendezvényeknek, Nagy László emlékestjének, Domokos Pál Péter, Kallós Zoltán, Kiszely István, vagy a meghívott vendégzenészek előadásainak, melyeket a megújult Téka újság szerkesztősége szervezett.

Nagykálló melletti Harangodi tó partján több ezren vettek részt az évek során a népzenei és kézműves táborokban. Itt, Nagykállón – ha csak nyaranként is – sikerült az OTTHON-teremtés. A helyi önkormányzat és a Téka együttes közössége egymásra talált, közös erővel építették meg Ekler Dezső tervei alapján a szatmári tájba illő és a közösségi igényeket jól kiszolgáló faszerkezetű táncszínt, a kétszáz személyes ebédlőt és a többi épületet.

A Téka együttes volt az egyetlen az országban, amelyik ebben az időszakban a táncművelés eszméjéhez köthető, a pályázati pénzek függvényében több-kevesebb rendszerességgel megjelenő újságot tudott megjelentetni. 1984-ben az együttes tagjai, Beszprémi Kata, Szász János és társai köré szerveződött szerkesztőség a bemutatkozó számban így fogalmazta meg az induló lap programját: „úgy gondoljuk, hogy a táncművelés csak akkor lehet élő, ha nem korlátozódik kizárólag a néptáncra, népzenevel és népdallal való megismerkedésre, de helyet ad egyéb értékek befogadására is. Meg lehetne találni az érintkezési pontokat a népművészetre támaszkodó, modern művészeti – alkotó tevékenységet folytató személyekkel, közösségekkel is: népi iparművészekkel, építészekkel, a népzeneből, a népművészet más ágaiból ihletet merítő, attól eszközt és formát kölcsönző alkotóművészetig. E nyitott programból már az

első – az Almássy téri Szabadidőközpont támogatásával megjelent – füzetekben is sok megvalósult. A szokásos táncművelési hírek, népzenei, kézművességgel foglalkozó írások mellett cikk jelent meg Kós Károly, Cseh Gusztáv életművéről, Bibó Istvántól a parasztpárt és a parasztkultúra kapcsolatáról (tudomásunk szerint ez volt az egyetlen Bibó írás a Kádár korszakban, amely átment a cenzurán), az Erdei András-féle velemi Tárgyformáló Stúdió munkájáról.

Néhány lapszám kiadása után a szerkesztőség egy része úgy érezte, hogy az újság eddigi formáján, profilján módosítani kell. A táncművelési közös programok tapasztalatai alapján megfogalmazódott, hogy a 18-20 éves törzsközönség felé – akik csak most kezdenek ismerkedni ezzel a kultúrával – közérthető előadásmódra van szükség, de mindezt a szakmai, tudományos színvonal legkisebb vesztesége nélkül kell közvetíteni a lehető legszélesebb táncművelési közönséghez. A maga teljes egészében kell bemutatni a magyar népműveléshez kötődő üzeneteket, a tárgyi népművészet elemeit, a vallástörténetet, a népi hiedelemvilágot, a településtörténetet, a kisebbségek demográfiai adatait, a népi jelrendszer üzeneteit, de ezen túlmenően meg kell ismertetni mindezek történelmi háttérét, az évszázadok alatt felhalmozott értékeket, ezeket az értékeket továbbgondoló kortárs művészeket, írókat, képzőművészeket, zenészeket, építészeket. Az ehhez szükséges formai és tartalmi változtatás a grafikus Molnár János gondolata volt annak felismerésével, hogy az egységes és összefüggő rendszert alkotó népi-nemzeti kultúrát és hagyományt csak úgy ismerhetjük meg a maga teljességében, ha ismerjük a részeket is. Ehhez néprajzi tájegységre osztva a történelmi Magyarországot, olyan tematikus számokat kell megjelentetni, melyek egy-egy tájegység tárgyi és szellemi kultúrájáról a lehető legátfogóbb képet adják. E program megvalósításához Bankó András, Lányi György, Molnár János és e sorok szerzője részvételével új szerkesztőség alakult.

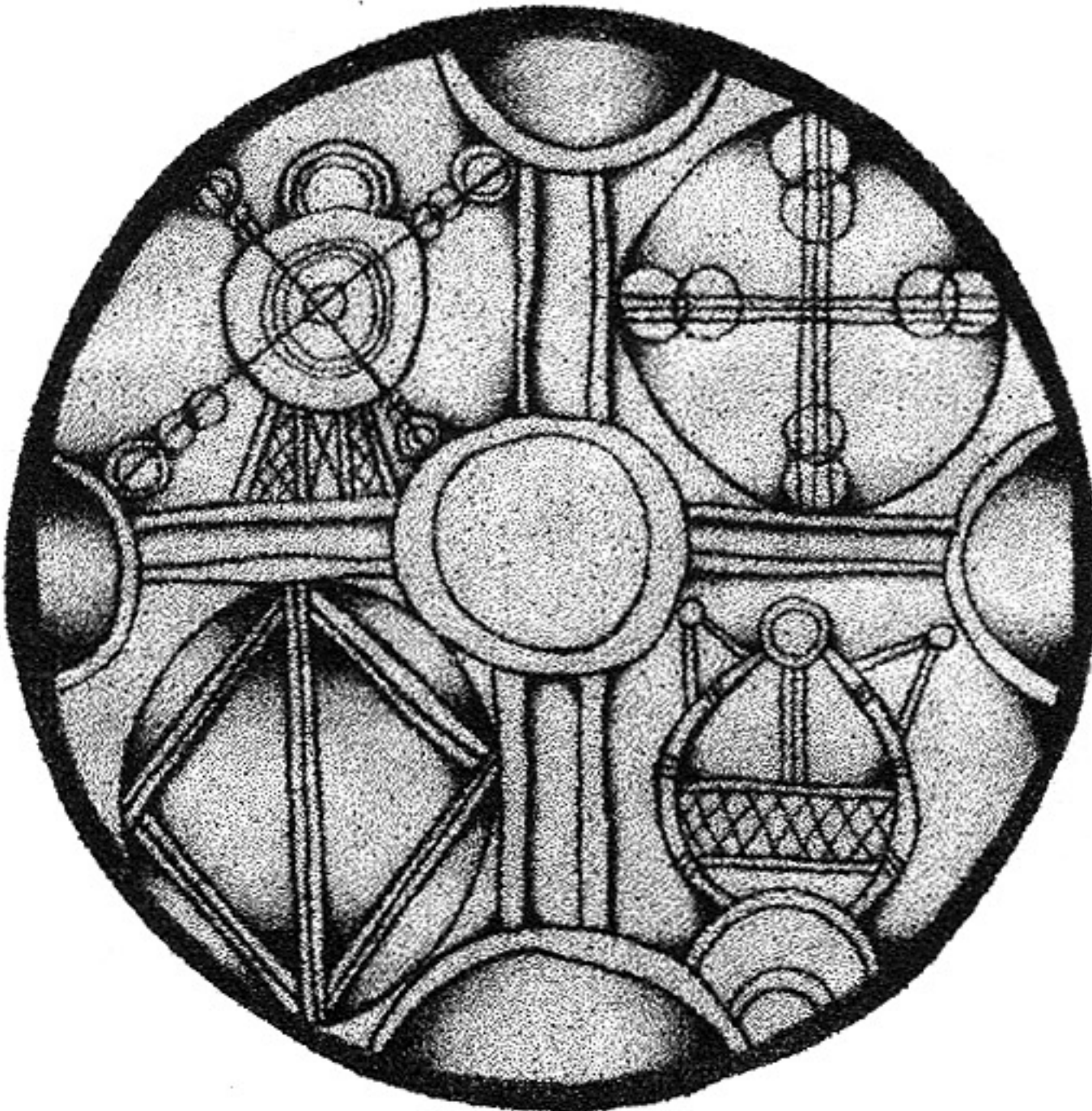
A rapszódikusan csordogáló pályázati pénzekből (Bethlen, Soros, József Attila Alapítványok, Művelődési és Köznevelési Minisztérium) egy moldvai csángó egy a történelmi Magyarországon letelepült csángókat bemutató és egy-egy kalotaszegi, felvidéki, burgenlandi, délvidéki és kárpátaljai szám jelent meg. Mivel nem volt lehetőség a táncművelés eddig legátfogóbban bemutatkozó Nomád nemzedék II. kötetének kiadására eredeti formájában, a táncművelés húszéves évfordulójára, ezt is a Téka újság adta ki Bodor Ferenc szerkesztésében.

Amikor a körülmények lehetővé tették, a szerkesztőség rendszeresen felkereste a határon kívüli területeket, igyekezett megtalálni a legjobb szakértőket, művészeket. Gyűjtőutakon vettek részt Kallós Zoltánnal, a néprajzi, történelmi írásokat többek között Domokos Pál Péter, Halász Péter, Szabó T. Ádám, Kalotaszegről Vasas Samu, Kárpátaljáról Vári FABIÁN László, Balla Gyula, Felvidékről Ág Tibor, Vajdaságról Király Ernő jegyzik. Olyan magas szinten alkotó, de a köztudatba be nem került alkotókat mutatott be az újság, mint Lipcsey György szobrász Dunaszerdahelyről, a fadaragó Kudor család és Kalló Gyula fametsző Bánffyhunadról. A Téka újság közölt először részletes néprajzi történelmi ismertetést és pontos demográfiai adatokat a burgenlandi és kárpátaljai magyarságról, átfogó

ismertetést a délvidéki és burgenlandi népzeneiről, a moldvai csángó magyarokról, mindezt úgy a szerkesztőség, mint a szerzők jogdíj nélkül végezték. Számos társművészet szerepelt lapunkban, ezek közül csak címszavakban emelném ki azokat, melyek az Országépítő olvasóit is érintik, jelezve a Téka újság nyitottságát: Szatmár településtörténete és népi építésze, Dióhéjban Burgenlandról (várak, kastélyok bemutatása), A varázsló kertje (Szabadka szecessziós építészetéről), A gerényi templom, Kós Károly arcai, A Házsongrádi temető kopjafái, A bánffyhungyadi és nádasdaráci templom ismertetése, Debreczeni László és Kalotaszeg, Egy magyar Messiásról (Hadik András írása Makovecz Imrérol), Egy régi bál dokumentumai (Kós Károly első közlésű levele). Megváltozott az újság külső megjelenése is, fotóanyaga sokat gazdagodott. A mai valóságot megörökítő fotósok, mint Móser Zoltán, a csíki Barabás Zsolt, Ádám Sándor képei mellett az újságok jellegét a Néprajzi Múzeum archív felvételei határozták meg.

A 13. lapszám megjelenésével egyelőre lezárult az újság története. Még elkezdődött a székelyföldi és a mezőségi számok szerkesztése, de a megjelenésre már nem kerülhetett sor. A pályázati lehetőségek beszűkülésével, a nyomdai költségek emelkedésével a *Téka és a tőke* versenye egyoldalú lett és nem a Téka győzött. A vesztes azonban nem csak a Téka. Azóta sem jelent meg Magyarországon hasonló, értékeinket, hagyományainkat rendszeresen megjelentető kiadvány, olyan kiadvány, mely a Kárpát medence teljeskörű nemzeti kultúráját tudta tudományos szinten és mégis közérthetően bemutatni.

Virt Dezső

Molnár János grafikusművésznek a TÉKA szerkesztőjének a közelmúltban két kiállítása volt. *Időutazás* címmel a Magyarok Házában grafikai lapjait, *Ikonok a városból* címmel a Magyar Kultúra Házában temperaképeit mutatta be.

MIZUJS?

Olvasni jó – mondta nem is tudom hirtelen, hogy ki. De mit tegyen az a jámbor, aki arra vágyik, hogy a népzenevel- néptáncal foglalkozó eseményekről, vagy általában a paraszthagyományokhoz kötődő törekvésekről megtudjon valamit? Bizonyosan csak egyet: várja a fehér hollót; az itt-ott. S meglehetősen ritkán megjelenő cikkeket...

Természetesen sokkal jobb lenne, ha eleve egy cikkarchívum megalapításáról, írhattam volna, de – sajnos ez is természetes – mecénás intézmény, anyagi fedezet, mi egymás nélkül ez elképzelhetetlen. Jómagam régóta igyekszem figyelemmel kísérni a táncszóval kapcsolatos írásokat; az eredmény mintegy negyed kilónyi újságkivágás (pénzt legfeljebb a MÉH adna értük). Azok a tapasztalatok, amelyeket régesrég cikke újraolvasása közben szerezhet az ember, még ennél is becsesebbek lehetnének. Például a táncszóval kapcsolatos írásokban eleinte csak vállveregetős éljenezések láttak napvilágot, amelyek elismerték ugyan a létjogosultságát, de a lényegéből alig láttattak valamit. Pont ez a megközelítés ébresztette azt a gyanút, hogy a táncszó sem egyéb, mint mulékony *divat*; egyszerű, zene-táncos szórakozási forma, semmi több.

Erre úgy lehetett válaszolni, hogy a hagyományörzés fontosságát kezdték hangsúlyozni a védelmezők. Előtérbe kerültek a tényleges értékek, elkezdődhetett egyfajta ismeretterjesztés. Előbb földrajzi neveket kellett megtanulni, utóbb néprajzi szakkifejezéseket. Amikor kiderült, hogy ezt a folklór- reneszánszt nem lehet olyan egyszerűen zárójelbe tenni, akkor már közvetlenül a fiatal népzenei előadók munkáját igyekeztek bemutatni a szerzők (tudományos kutatások, gyűjtések, lejegyzések s más érdekes események történeteivel ismerkedhettek meg az olvasók); a zene élvezete és a tánc látványa mellett e törekvések művelődéstörténeti jelentőségére is fény derülhetett.

Végül el kellett jutni a lényegig; egyfelől a kisközösségek kialakításának közművelődési problémáihoz, másfelől a kisebbségi (szub?) kultúrák iránti fogékonyság szükségességéhez – csak ez még korántsem általános. (...) Ahhoz, hogy a táncszó tovább fejlődhesen, elengedhetetlen, hogy öntörvényű alakulásában egyre tudatosabb szerepet játsszanak az érdeklődők. A jelenleginél sokkal több cikkre, mélyebb elemzésekre volna szükség, miközben a műfaj művelői eleve a kritikát hiányolják. (...) Talán a most meghirdetett MIZUJS? sorozat segíthet helyretenni zavaros fogalmainkat. Ha tényleg eljött az elvi tisztázás ideje, akkor a MIZUJS? föltartóztathatatlannal beindul. Így ellenőrizhető a gondolatmenet, s ezért várja a nagyérdemű Olvasó cikkajánló leveleit s egyéb hozzászólásait, netán vitáit.

Bankó András
(TÉKA, 1986 – részletek)

VISEGRÁDI TÁBOR, 1997

Arról a kérdésről, hogy meddig tart a nyár, a csillagászok és meteorológusok véleménye eltér. Abban azonban meg-egyeznek, hogy november 15-ig semmiképpen sem.

Más a helyzet az építészhallgatókkal: a nyári visegrádi építész-tábor befejező aktusa, elkészült „művünk”, a hang-szer avatása erre a kései időpontra csúszott. Hogy miért, abban leginkább néhány épszerkrajz és lakóterv a hibás.

E röpke bevezetőből is kitűnhetett: idén is volt tábor a visegrádi István-bányában. Sőt, néhány éves pangás után lassú növekedésnek is indult: ez évben több mint tízen, néha tizenöt is előfordultunk a Táborban.

Abban még tavasszal megállapodtunk, hogy a Kőbe-fagyott Muzsikához elsősorban egy Kőbefagyott Hang-szerre van szükség. S mivel kicsiny társaságunk mellett, hogy szereti a zenét, aktívan műveli is, nekiláttunk megter-vezni egy addig soha nem látott méretű és reményeink szerint építészeti értékeket is hordozó hangkibocsátó alkal-matosságot: leginkább egy óriási basszusgitárra emlékeztet. Ástunk egy nagy gödröt, melyet kiraktunk kővel, majd kikapasztottuk agyaggal. Ezt a „hangdobozt” fedtük le egy 1,5 x 3,0 méteres 0,6-os acéllemezzel, melyet a Bonex Kft.-

től kaptunk ajándékba, akik ezt nagyvonalúan még le is szállították a táborba. A lemez egy szakadék fölé nyúló fakonzol és acélhuzalok segítségével van kifeszítve a gödör fölé. Erre támaszkodik fatartókon keresztül a négy – hat méternél hosszabb acélhúr, melyeket környező fákhöz feszítettünk ki. További támogatóinknak, a Kós Károly Alapítványnak és a Dufa Kft.-nek köszönhetően jó minő-ségű faanyagot és acélkötézetet tudtunk beszerezni. A gödröt úgy alakítottuk ki, hogy egy kis nyíláson be lehet bújni, s „zenélés” közben belülről is lehet élvezni a dörmö-gést-brummogást. A hangszer környezetét zenehallgató térré formáltuk, a húrok mellett elfutó kőúttal, mely a sem-mibe vész, támfalakkal s egy „meditáló paddal”.

Az elmúlt hetek szomorú tapasztalata, hogy ismeretlen gyújtógetők elkommunizáltak némi faanyagot a támfalból, ám reméljük, hogy a lényeg, a Hangszer még egy ideig lehetőséget ad a bolond egyetemistáknak és egyéb lelkes embereknek közös zenélésre.

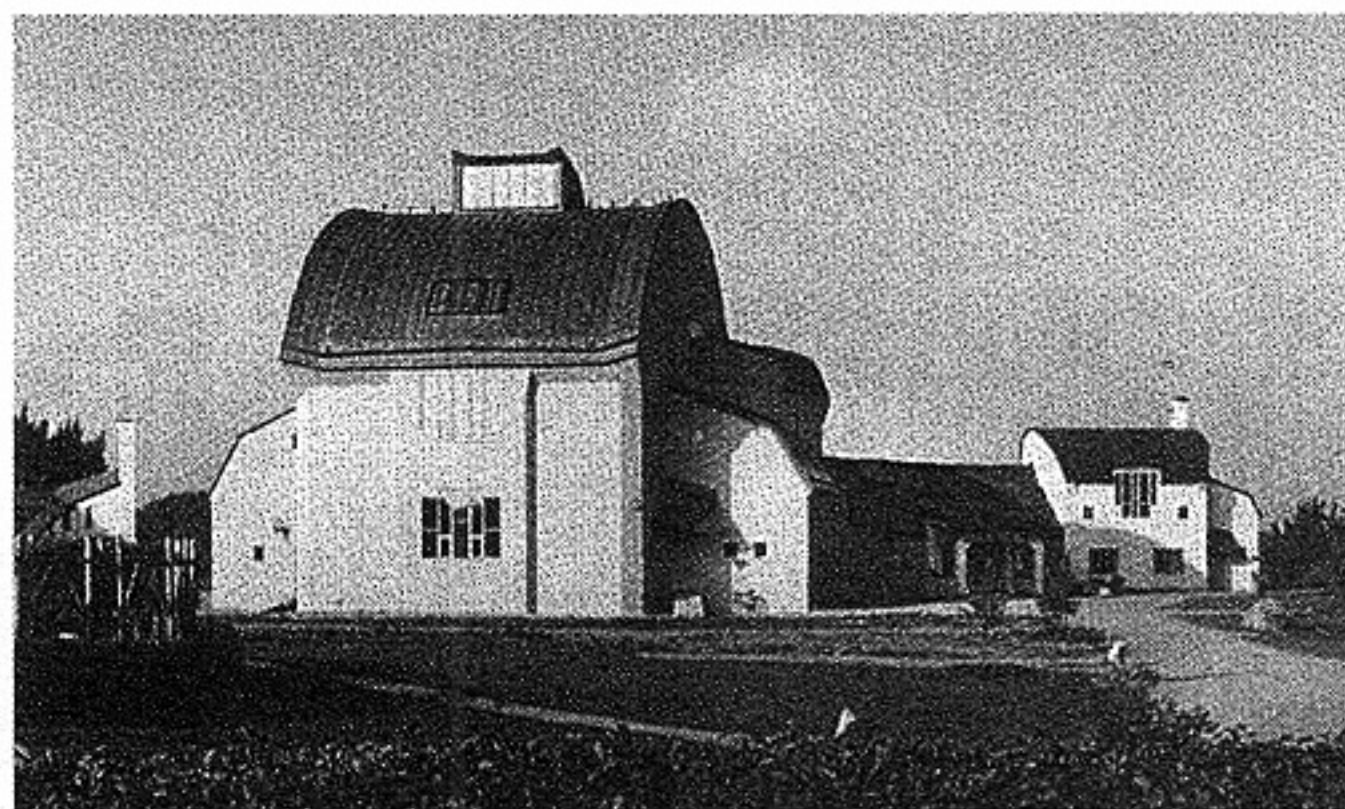
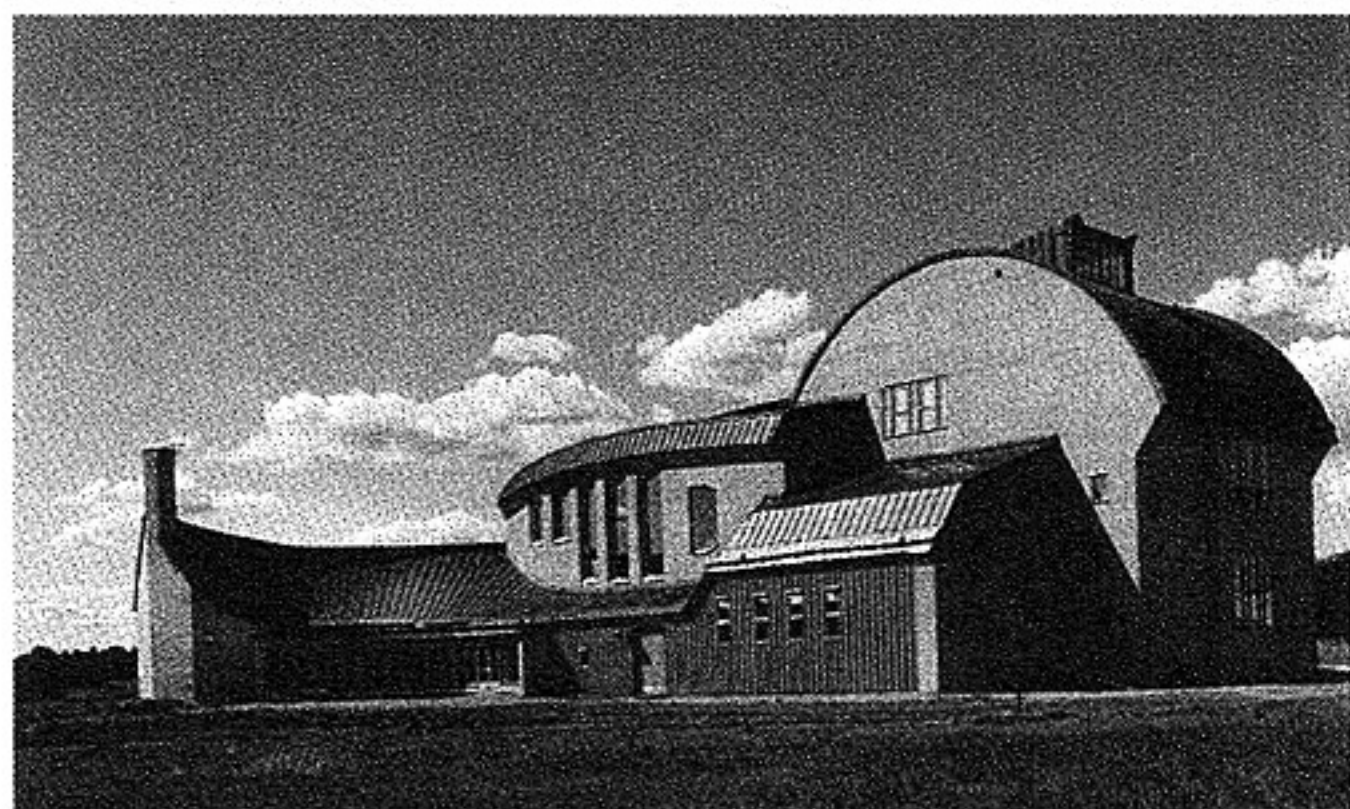
A 15-ei avatóval kapcsolatban néhányan kételkedve kér-dezték, lesz-e ember aki abban a hidegben éjszaka felmegy a táborba. A cáfolatot az a sokszínű nemzetközi társaság adta, aki a sziklatetőn élőben hallgatta a „kortárs impro-vizációt”, mely sötétedés után hangzott el. A megnyitó után mindenki kipróbálta a Hangszerben rejlő lehetőségeket, így aztán az avató pár órás örömmel folytatódott.

Cseh Kálmán

A SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓ egy százalékanak fel-ajánlásával 171.617 forintot utalt át az APEH a Kós Ká-roly Alapítvány számlájára. Ezúton köszönjük meg a támogatást, és kérjük, hogy jövőre is tiszteljenek meg bizalmukkal. Adószámunk: **19193580-2-42**. A befolyt összeget kiadványokra kívánjuk fordítani.

A Kós Károly Alapítvány Kuratóriuma

AZ YBL MIKLÓS MŰSZAKI FŐISKOLA Népi Építészeti Tudományos Diákköre a korábbi hagyományoknak meg-felelően idén is végzett épületfelmérési gyakorlatot, ezúttal Kárpátalján. Dr. Szabó László irányításával huszonkét hall-gató huszonöt lakóházat mért fel a Beregszász melletti Nagyberég községben, tizenkét napos munkával. A hely-színen kiváló kapcsolat alakult ki a község lakóival, tiszt-ségviselőivel, valamint a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetségének képviselőivel.

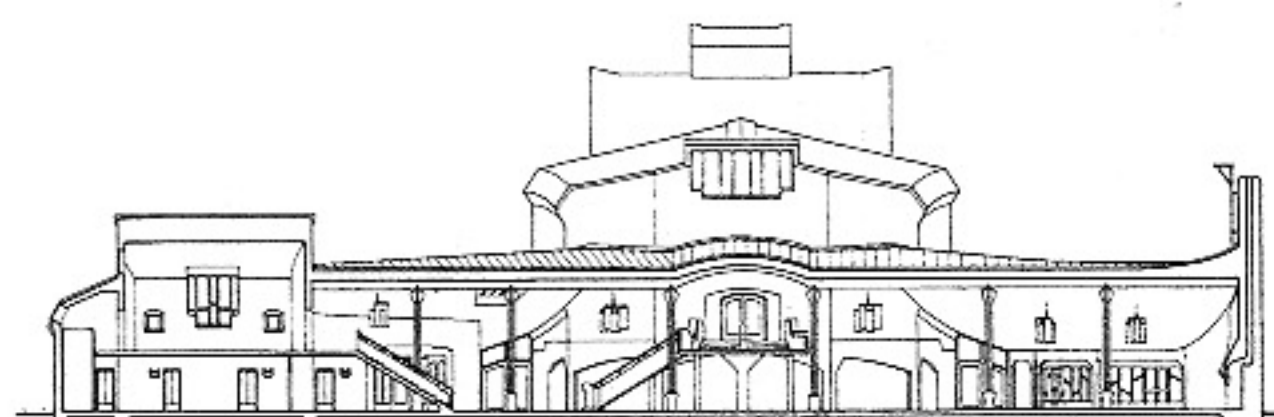
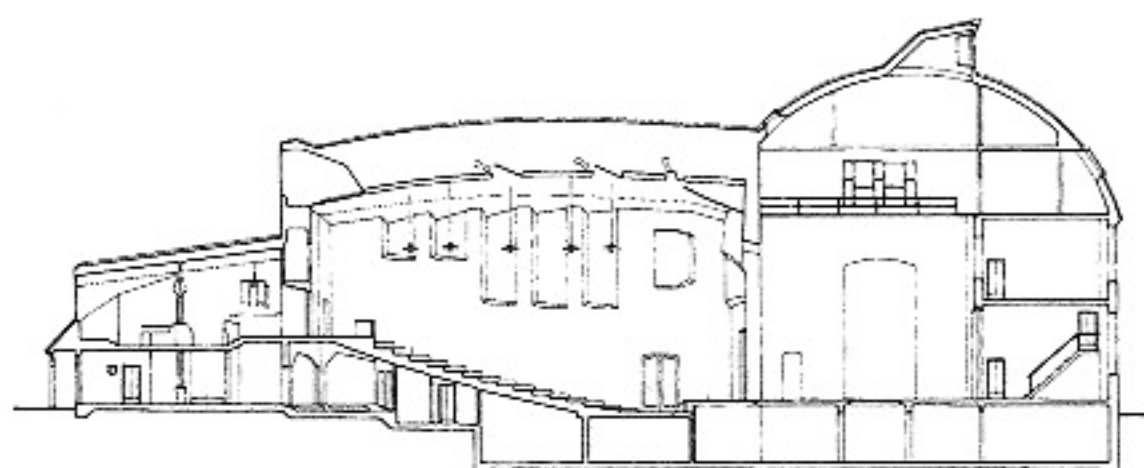
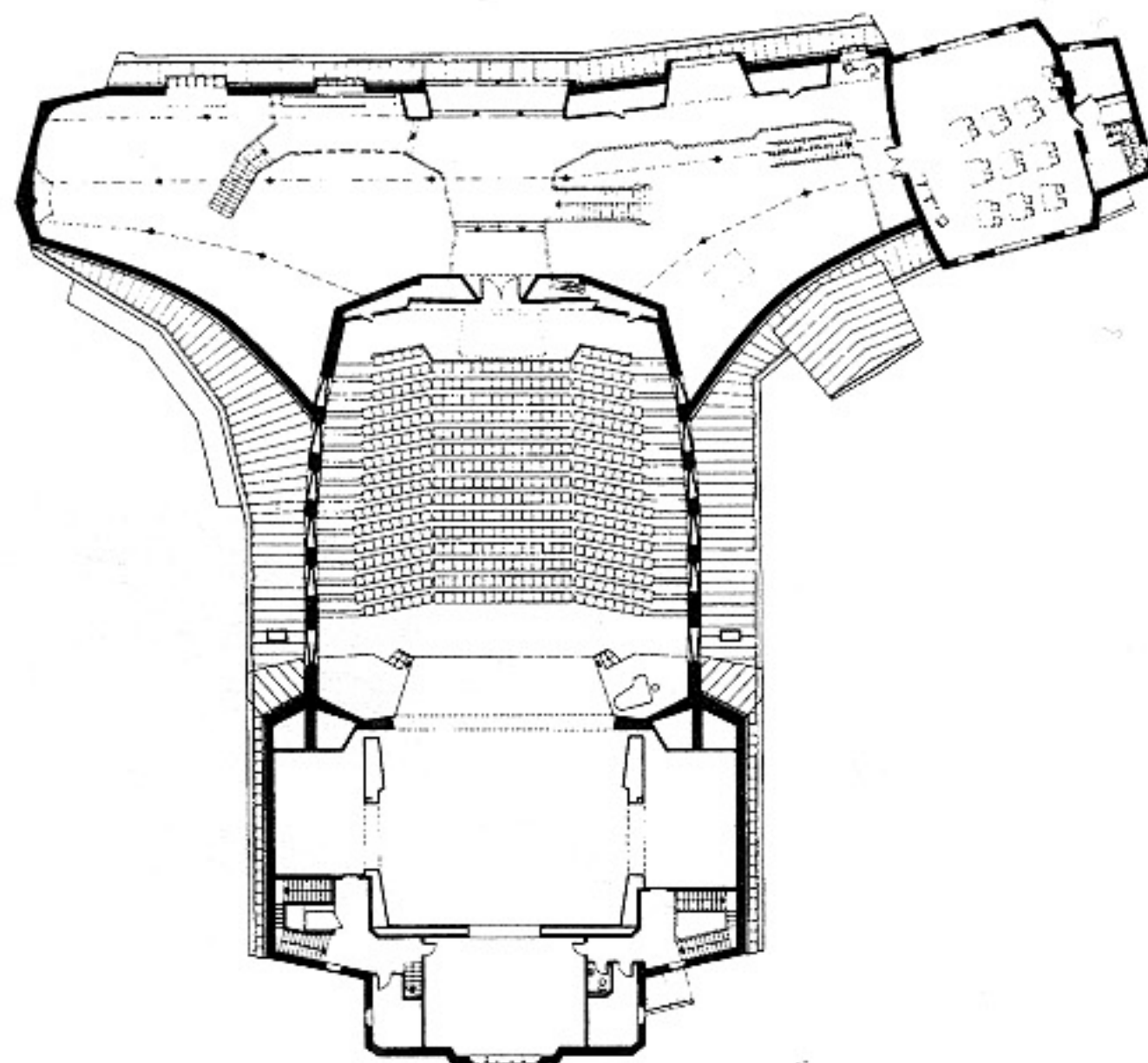
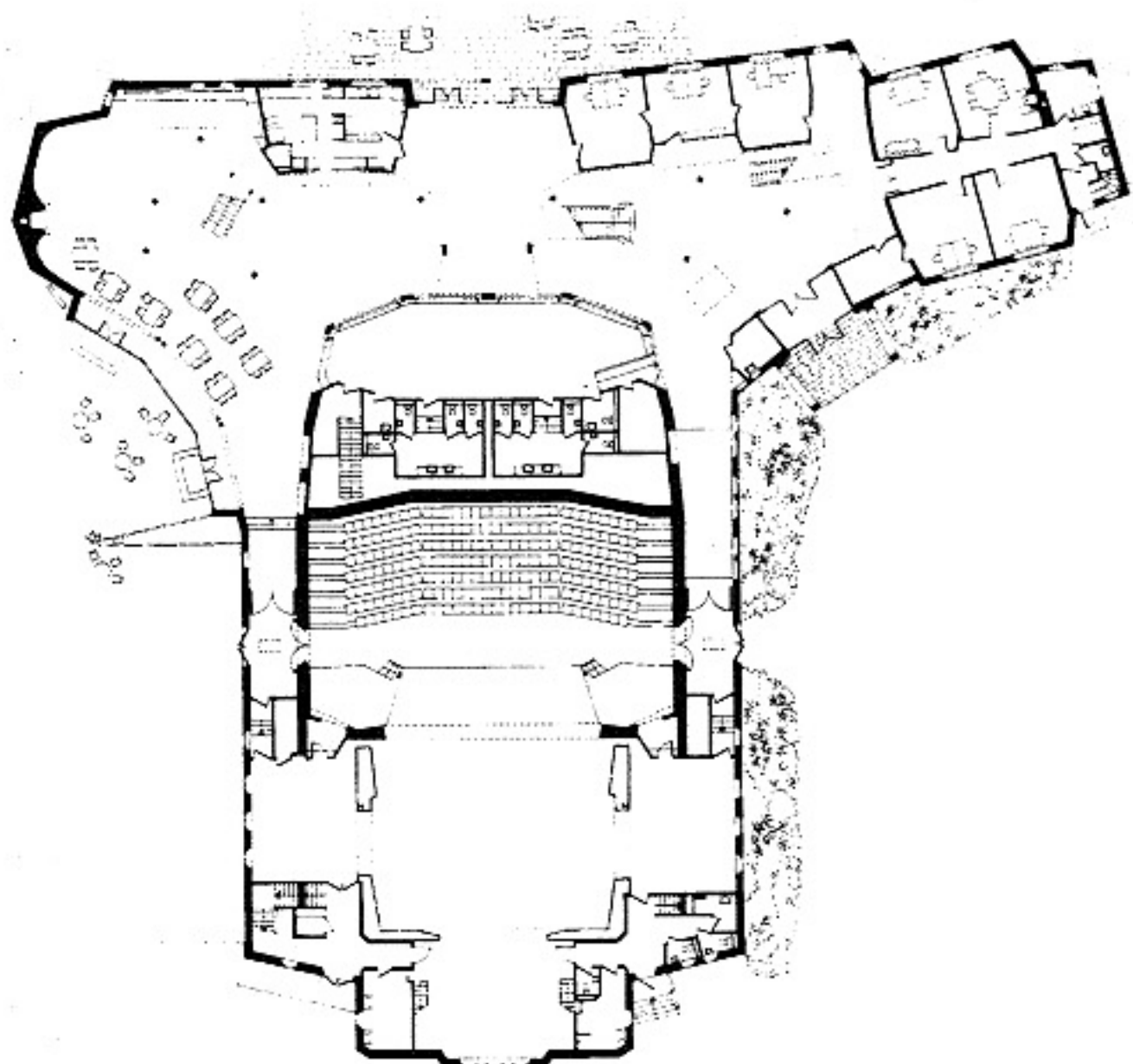

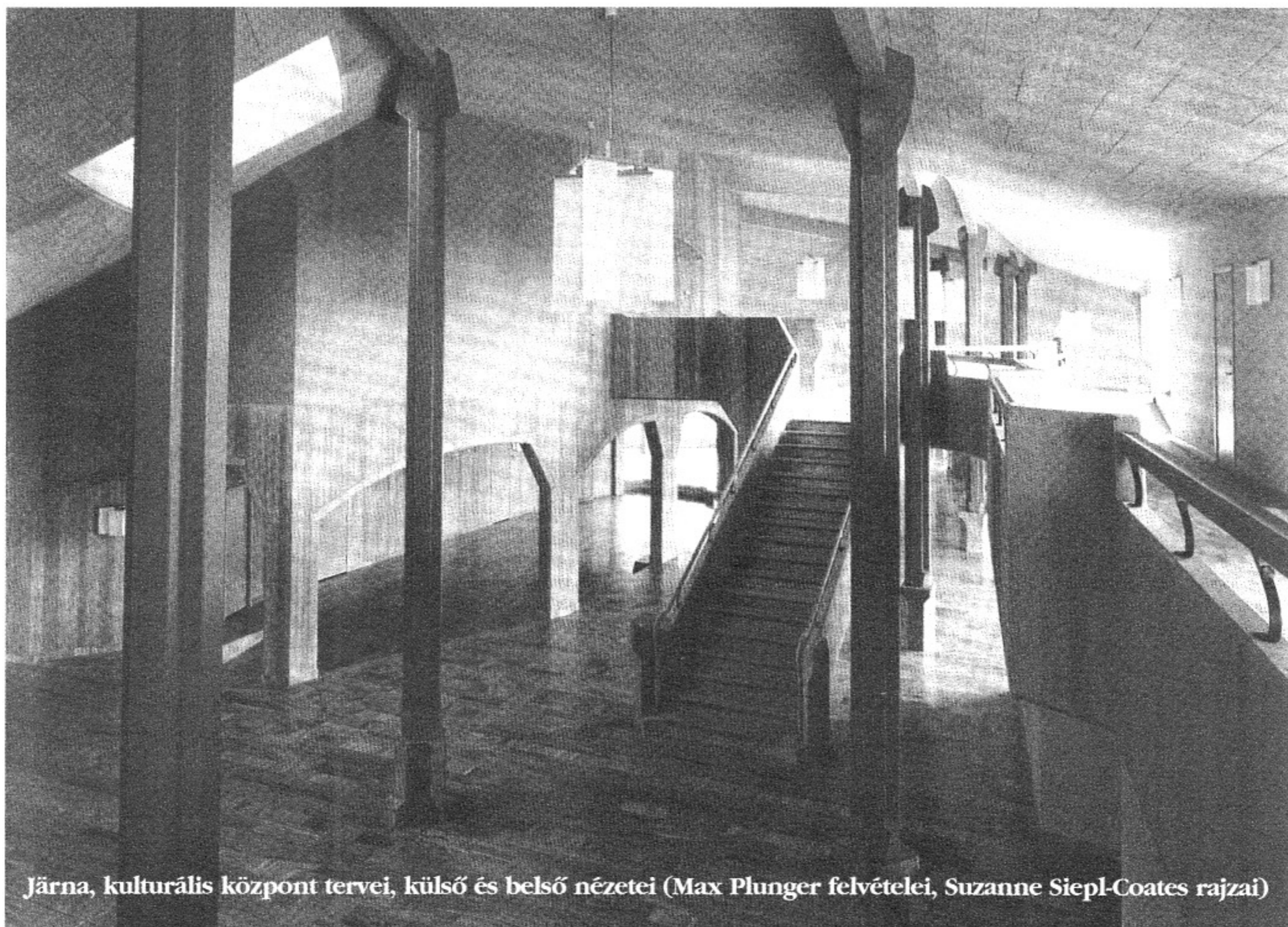
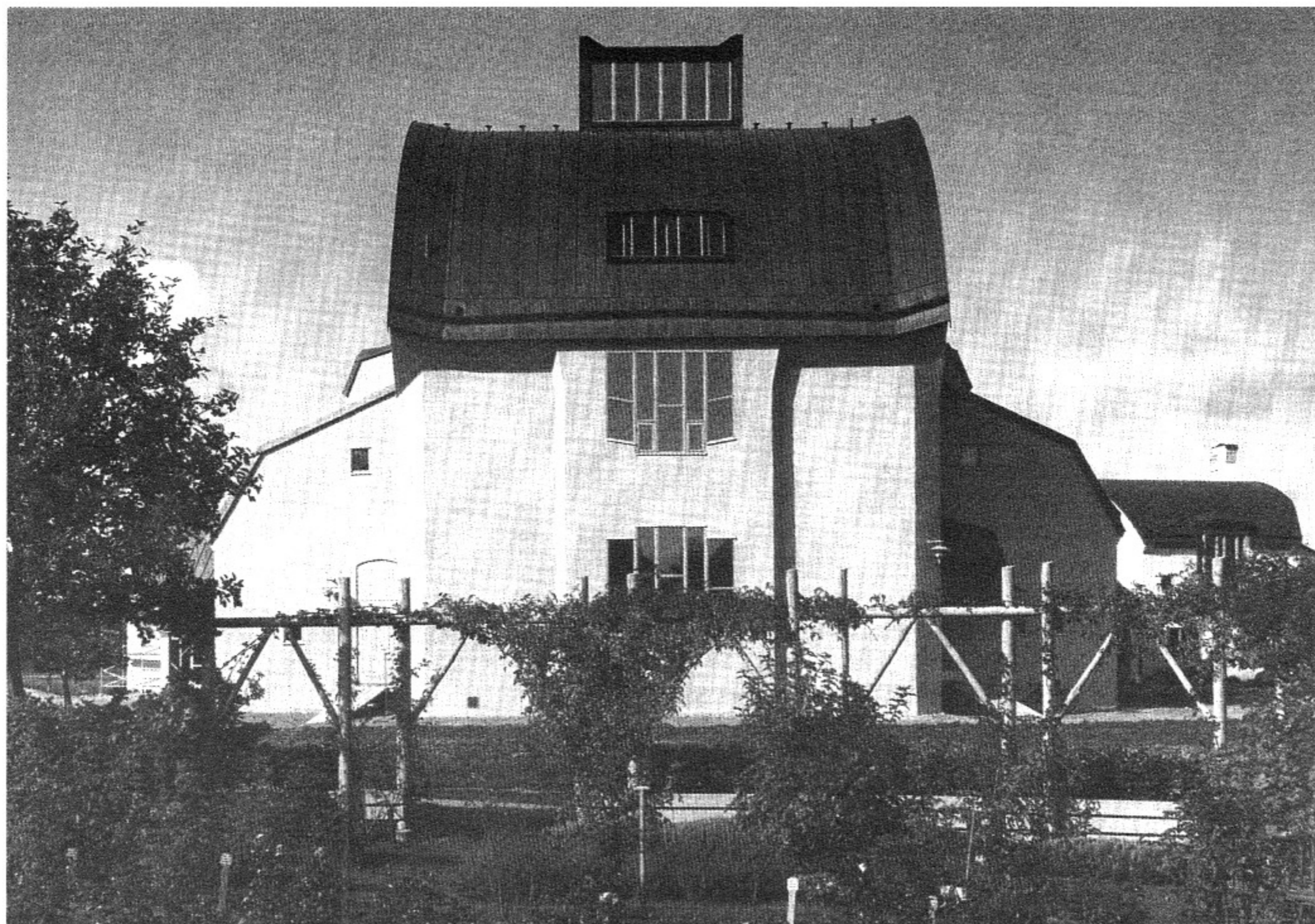
Novemberben jelent meg Stockholmban Gary J. Coates nagyszerű monográfiája: Erik Asmussen, architect (Byggförlaget). A 240 oldalas kötet Max Plunger 240 fotójával, 170 tervvel és vázlattal az első összefoglaló publikáció a most nyolcvan éves, aktívan dolgozó építész tevékenységéről. Asmussen a Stockholmtól délre, a tengerparton fekvő Järna melletti antropozófus központ épületeivel vált közismertté. A hatvanas évek vége óta itt él, azóta folyamatosan bővül a telep, amely az 1992-ben átadott kultúrközponttal nyerte el végleges formáját. Asmussen irodája lakóházakat, pékséget és malmot, iskolát, euritmia gyakorlótermet, könyvtárat, muzsikaházat, kisebb szállásépületeket és egy nagy diákszállót, üzlet- és irodaházat konyhával, étteremmel (ez a ház 1977-ben a legmagasabb svéd építészeti díjat nyerte el), hetven ágyas kórházat és rendelőintézetet, óvodát és végül a kultúrházat tervezte az aprólékos gonddal megformált telepen. Svédországon kívül Németországban, Dániában és Norvégiában épültek főleg Waldorf-iskolák a terveik szerint.

A könyv egyenként ismerteti először a järnai épületeket, majd Asmussen életútját követve korai és egyéb munkáit. A második rész az iroda tervezési módszereit és alapelveit tárgyalja: hogyan alkalmazzák a ellentéteket, a metamorfózist, milyen a funkció és forma kapcsolata, hogyan használják a modelleket a tervezésben, hogyan választják ki a színeket, az épület helyét.

Asmussen saját esztétikai felfogásának legeredetibb vonása, hogy ragaszkodik minden egyes épület holisztikus megközelítéséhez. Minden részlet az egész szerves összetevője, ugyanakkor rendelkezik egy világosan meghatározott, egyéni céllal, amelyet erőteljesen ki kell fejeznie... Järnában minden épület egyedi. Mind-egyiknek erőteljes, jól megkülönböztethető jelleme van. Ugyanakkor azonosíthatóak, mint egy évek alatt teljesé vált család tagjai.

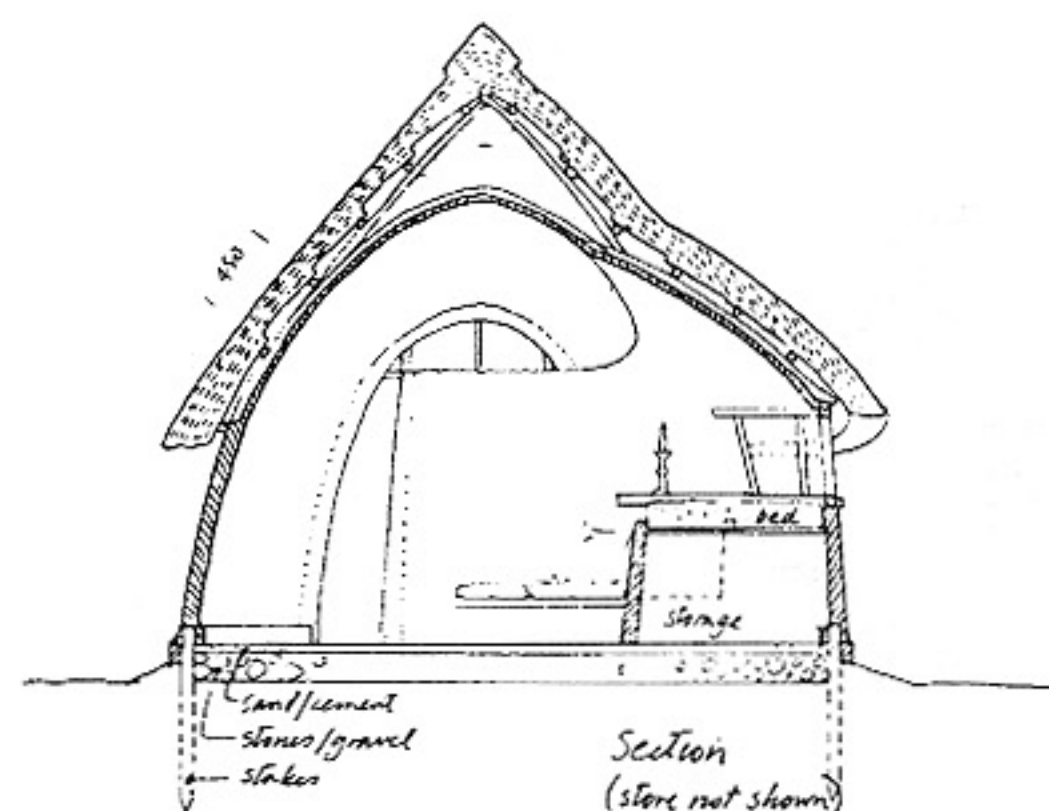
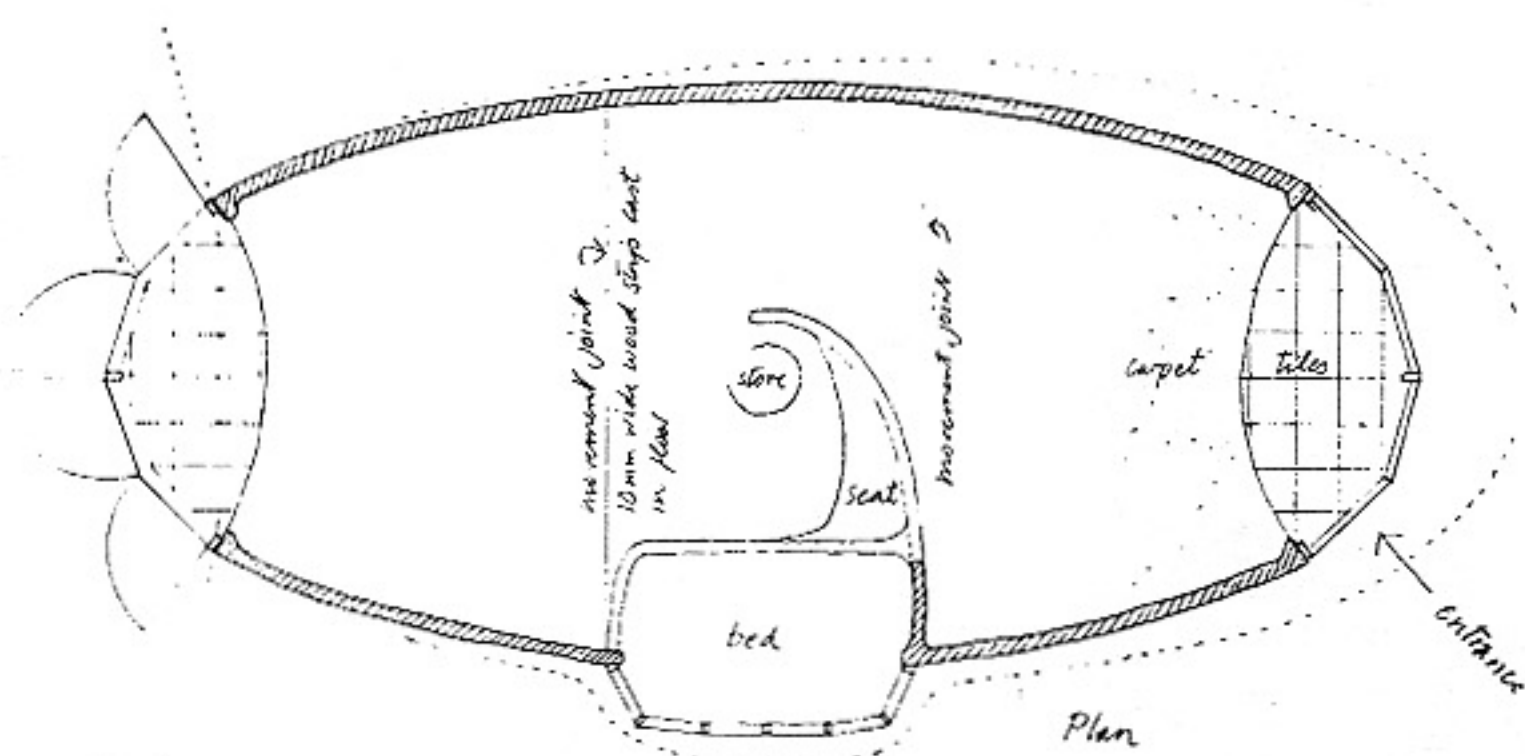
(Dennis Sharp előszavából)

Järna, kulturális központ tervei, külső és belső nézetei (Max Plunger felvételei, Suzanne Siepl-Coates rajzai)

DAVID LEA – WALES

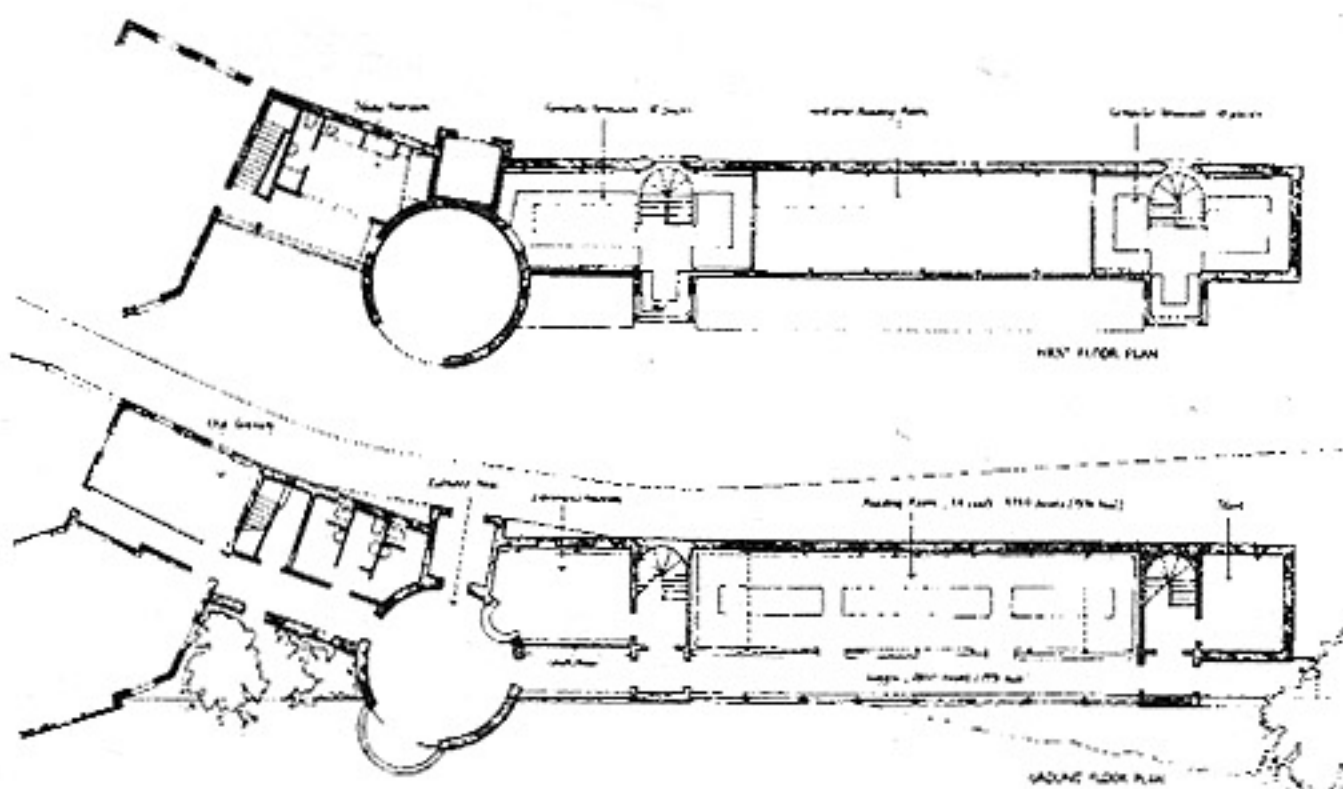
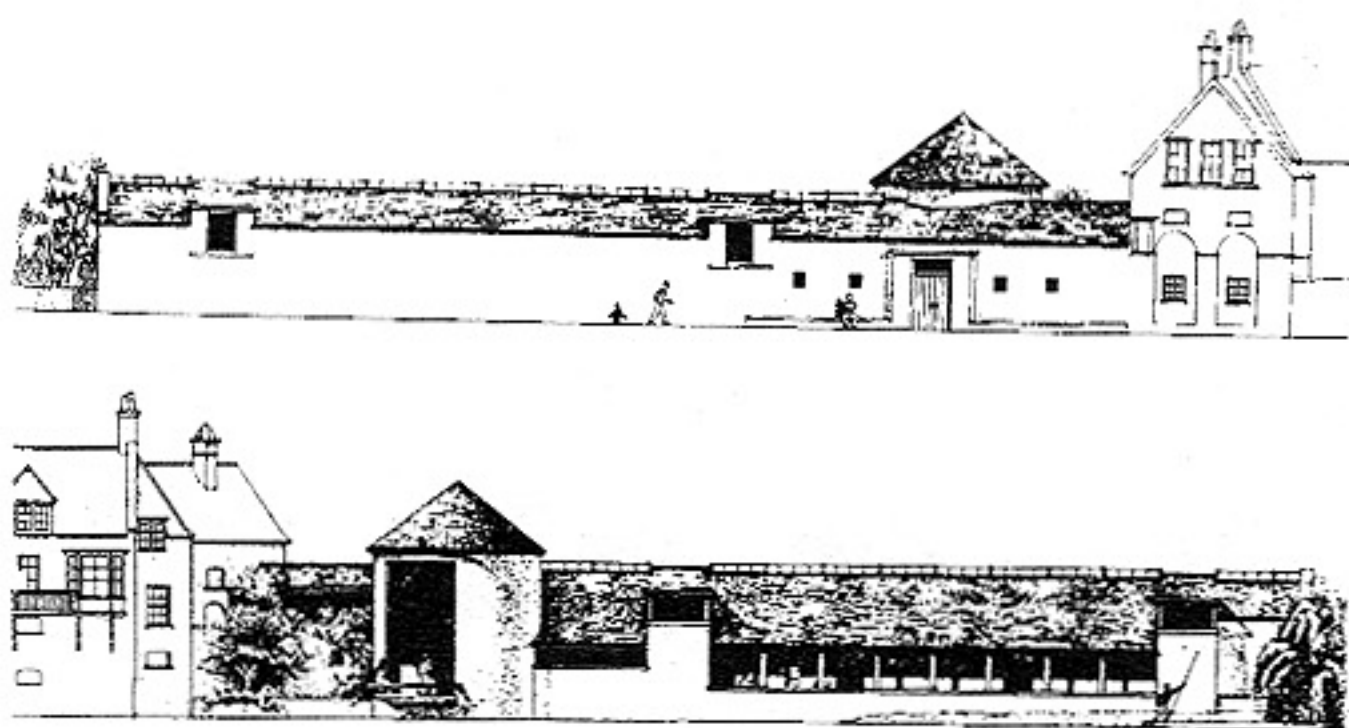
A *Spazioe Società* című firenzei folyóirat 1991 július-szeptemberi száma közöl részletes ismertetést David Lea Walesben élő angol építész munkásságáról Peter Blundell Jones kísérszövegével *Hagyomány és korszerűség* címmel.

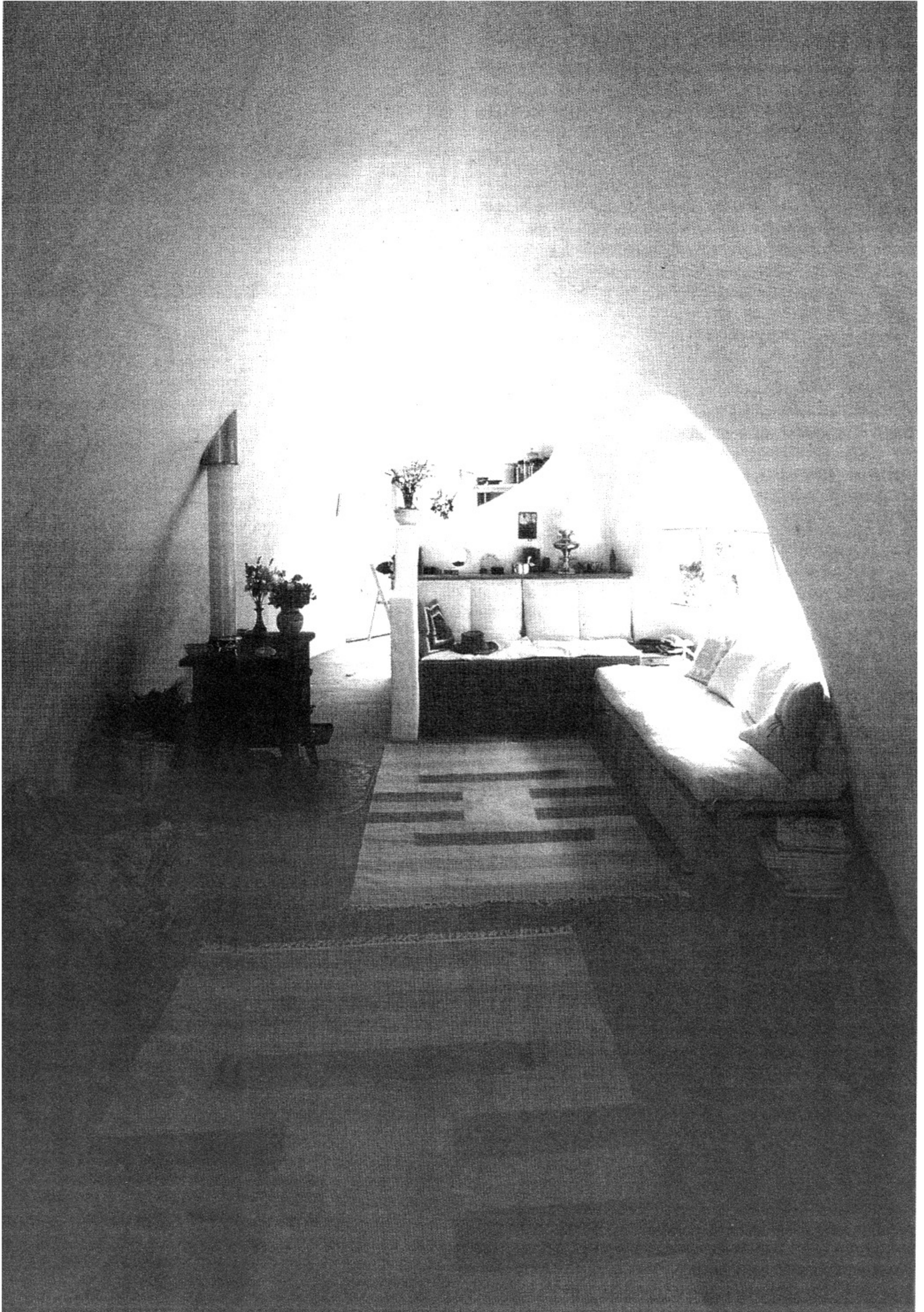
Lea tagadja, hogy őt a nosztalgia motiválná, és ha szükségesnek érezte is, hogy felelevenítsen a modernizmus által elutasított technikákat, azokat nem nosztalgikus módon alkalmazta. Nem érdekli a látvány abban az értelemben, ahogyan az a divat és az üzlet világához kötődik, és ezáltal hiteltelenné és felületessé válik. Fontosabb számára a lakhatóság, a hely minősége és az elvek fegyelmezett közvetítésével végzett munka. A látvány, ami létrejön, a tervezés folyamatának eredménye és nem kiindulópontja.

A Lea építészeti tevékenységére jellemző parányi épület jól tükrözi érdeklődését és attitűdjét. A minimális program, a spártai életmódhoz való alkalmazkodás mutatják a minden felesleges elkerülésére irányuló elszántságot. Ez egyszerre visszatérés a természethez és a fogyasztói társadalom bűneitől való menekülés, a lényeg felfedezése és megfogalmazása. Technológiai megoldásai az első pillanatban múltba fordulónak tűnnek, de részletes vizsgálatából kiderül, hogy inkább a schumacheri értelemben vett (*Small is beautiful* – a legfejlettebb technikai megoldás nem szükségszerűen a legjobb) „közbenső” technológia felé tett lépésről. Gazdaságos az anyagok tekintetében, azonban munkáigényes; ez az ára annak, hogy egy zöldebb világban élhessünk. Lea előnyben részesíti a helyi és a megújuló forrásokat. A zsúpfedés például korábbi generációk számára elképzelhetetlen volt, az ő számára a modernség önmagáért értelmetlen.

Fent és túldalt: a dél-angliai Nettlecombe-ban, 1984-85-ben épült stúdió, melyet David Lea Jane Trevelyan részére tervezett. A kis épület akkor 3300 £-ból valósult meg. Lent: a Cambridge-i Darwin College könyvtárának alaprajzai és homlokzatai; 1989

HÍREK – BESZÁMOLÓK

LONDONBAN az Academy Editions gondozásában a kortárs építészek munkásságát bemutató sorozat 47. köteteként megjelent Edwin Heathcote monográfiája Makovecz Imréről. Iona Spens szerkesztésében és Edwin Testhote közreműködésével a John Wiley & Sons kiadónál jelent meg a *Church Builders* című kötet, amely ötvennél több huszadik századi építész templomait mutatja be. A könyv Makovecz Imre paksi és siófoki templomait, és néhány további szakrális funkciójú épületének tervét tíz oldalnyi terjedelemben ismerteti.

TEPLOMÉPÍTÉS FÁTYOL NÉLKÜL címen a százhalombattai Dominus Vobiscum Alapítvány kiadásában jelent meg dr. Nagypataki Gyula kuratóriumi elnök könyve a százhalombattai Szent István templom építéséről. Az alábbiakban részleteket idézünk a könyvből:

1992. május 28. Először hangzik el, hogy templom. A testület úgy dönt, hogy ha ilyen igény felmerül, akkor térítésmentesen bocsát telket rendelkezésre.

1992. december 7-én lakossági fórumot tartottunk a Pártok Háza tanácstermében. A fórum két óra hozsát tartott, és kb. 80 fő jelent meg. A *Hírtükör* 1992. december 16-i számában számolt be az eseményről. Ugyanebben a számban a lakosság segítségét kértük. A lakossági véleményt illetően nem lehettek illúzióink. Százhalombatta tipikusan „szocialista” város, ahova a könnyű lakáshoz jutás és a viszonylag magas bérek miatt költöztek az emberek. 30-40 éves emberek jöttek ide, akik már a világháború után születtek; vallási igényük alig volt. Természetesen gyermekeiknek még kevésbé. Nagy része belülről templomot még nem látott, a papokról pedig legfeljebb annyit tudott, hogy semmirekellő hájfejúek, akik produktív munkát nem végeznek. Azt, hogy a történelmi egyházaknak milyen meghatározó szerepük volt a magyar történelemben, nem tanították az iskolákban. Mindezt figyelembe véve rosszabbra készültünk, mint ami bekövetkezett.

1993. december 20. A Május 1. tér beépítési tervét a testület elfogadta, és a 375/1993 határozatában rögzítette, hogy a katolikus és a református templomok építéséhez szükséges telket térítésmentesen rendelkezésre bocsátja. A templom a tervben az olajláng emlékmű helyén állt.

1994. április 28. Lényegileg a főtér beépítési tervét fogadja el a testület. A 159/1994 sz. határozat úgy hangzik, hogy a telek kialakításához az önkormányzat tulajdonosi hozzájárulását adja. Ezt a határozatot 8:6 arányban fogadta el a testület. Ellene voksolt az SZDSZ (kivéve Szokolay Lászlót), és benne a polgármester, valamint a FIDESZ. Tárgyalást kezdeményeztem a FIDESZ-szel. Fazekas Csaba, a FIDESZ elnöke azt válaszolta, hogy a helyet nem tartják megfelelőnek. Tegyük hátrább 50 méterrel a sódere területre, és ők azt megszavazzák. Íme, ez volt az a titkos paktum, ami ahhoz vezetett, hogy kezdeményezzem az új hely kijelölését.

Az önkormányzat közvéleménykutatást rendelt meg, amelyben szerepelt egy kérdés a templommal kapcsolatban: *Véleménye szerint a város főterére vagy annak közelébe célszerű-e kettő vagy három templomot építeni?* A megkérdezettek 60 %-a nemmel válaszolt. Szomorúnak nem az eredményt tartottuk, hanem a kérdésfelvetést. Szó sem volt ugyanis három templomról.

1994. július 14. Kezdeményeztük az építési teleknek a sódere területen való kialakítását. A FIDESZ betartotta a szavát, s így alakult ki a következő arány: 8 igen, 3 tartózkodás és 1 nem.

Horváth Zoltán novemberi felvétele a templomról. A paplak fűborítása elkészült, az imaterem tetején a májusfa áll

1994. július 28. Sürgősséggel került a testület elé a telek ajándékozása. A testület megszavazta, de a polgármester nem támogatta az indítványt. A szavazás eredmény 9:4 volt, tehát biztos többség.

1994. október 6. Sürgősségi indítványt nyújtottam be a földterület átadása ügyében. A testület 12:1 arányban elfogadta, az egyetlen ellenszavazat a polgármesteré volt.

1994. november 24. Az előző ülés óta az ajándékozási szerződést a polgármester nem írta alá. Sürgősségi indítványt nyújtottam be és felszólítottam, hogy azonnal írja alá. A tévénezők szeme láttára a polgármester a szerződést aláírta. Mikor elkészült az új templom engedélyezési terve, azt is bemutattuk a lakosságnak. Volt, akinek nem tetszett, de a többség elragadtatással beszélt róla. Sajnos korán örültünk. Május 30-ra volt kitűzve az ünnepélyes alapkövetétel. Közvetlenül előtte jutott tudomásunkra, hogy ismét elkezdték az aláírásgyűjtést a templom építése ellen.

Az újság közölte a pártok állásfoglalását is. „A mostani tiltakozást felelőtlenségnek tartjuk, és az aláírásgyűjtéstől elhatároljuk magunkat.” Mind a hat parlamenti párt aláírta. A kuratórium ügyvédhez fordult, aki felszólította a hivatalt, hogy nevezze meg a kezdeményezőt. Nem neveztek meg. Az illető arra sem vállalkozott, hogy velem a tévékamerák előtt találkozzon.

A polgármester nyilatkozott a tévében. Elmondta, hogy folyik az aláírásgyűjtés, jó eredménnyel. Jól tudtuk, hogy a gyűjtés szabálytalanul folyik. A városi tv is segítségünkre volt, az eseményt kameravégre kapta. Aláírást gyűjtöttek munkahelyeken, például a Dunai Kőolajfinomítóban és iskolákban is.

Az 1995. július 6-i képviselőtestületi ülésen a polgármester bejelentette, hogy az aláírásgyűjtők abbahagyták akciójukat.

1995. szeptember 28. A testület a költségvetés módosítását tárgyalta és szándéknyilatkozatot fogadott el, hogy 1996-ban 15 millió forinttal támogatja az építkezést. Meglepő volt, hogy az MSZP, mely eddig támogatta az ügyet, most ellene szavazott.

1996. február 29. Az új költségvetés vitája. Ebben 30 millió forint szerepelt templomépítésre. A polgármester kérdezte tőlem, hogy mennyire van szükség ahhoz, hogy augusztusban fel lehessen avatni a templomot. Én 30 milliót mondtam. Így lett az eredeti 15-ből 30. Úgy látszik, a polgármester egyértelműen a templomépítés oldalára állt.

Azt ígértem a lakosságnak a városi tévében, hogy a templomot 1996. augusztus 20-ra olyan állapotba hozzuk, hogy az felszentelhető lesz. Ez sikerült is. augusztus 19-én a templomot dr. Takács Nándor székesfehérvári megyés püspök felszentelte.

1997. február 13. A templomépítésre 20 millió forintot kap az alapítvány. Én csak 10 milliót mertem kérni; a polgármester emelte a duplájára.

Az új templom látogatottsága várakozáson felüli. A vasárnapi miséken 150-200 hívő jelenik meg. Azt is el kell mondanom, hogy remek a templom akusztikája, ezért elkezdtünk koncerteket szervezni a templomba, és mindegyiknek nagy sikere volt.

Igyekeztem könyvemben objektív képet adni a rekordidő alatt elkészült templomról. Az építés sikerei, kudarcai, gyötrelmei bearanyozták életemet. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy sok-sok ember önzetlen segítségére volt szükség ahhoz, hogy a templom felépüljön. Biztosan vannak, akiket könyvemben elfelejtettem megemlíteni. Azoknak, akik gyűlölettel fordultak felénk, azt üzenem, hogy ezt az ellenérzésüket ne sokáig hangoztassák, mert lehet, hogy unokájuk nem lesz büszke rájuk. Mi már megbocsátottuk gyűlöletüket, mint ahogy elfelejtjük a város egykori párttitkárnőjének szavait: *ebben a városban templom nem fog épülni...* Tévedett.

BUDAPEST XX. századi építészetét mutatja be a 6 BT kiadásában megjelent magyar-angol nyelvű kalauz. Szerzők: 1896-1918: Gerle János; 1919-1944: Ferkai András; 1945-79: Vargha Mihály; 1980-1997: Lőrinczi Zsuzsa.

BÁN FERENC építésze a Kijárat Kiadó *Valomások – Architektúra* című sorozata következő kötetének a témája. A könyv megjelenése még idén várható.

BETEMETETT MAGYAR MŰLT

– A Design & Quality kiadó könyvsorozatának margójára –

Az igazság nem mindig a hivatalból elfogadott szájából szólal meg, sőt egyre inkább nem onnan. Erre a meggyőződésre jutottam nemzeti történelmünk kutatása során. Ha régészeti, történelmi illetve nyelvészeti témákban valakitől egy egészen újszerű, vagy legalábbis az eddigiektől eltérő véleményt hallunk, az első hivatalos reakció mindig az, hogy van-e a kinyilatkoztatónak egyáltalán joga a témával foglalkozni, mi a végzettsége. Majd kaján vigyorral nyugtázza, ha a válasz – az általa előírt – kritériumoknak nem felel meg hogy AMATŐR.

Pedig hát a fent említett tudományoknak igencsak rövid múltja van, s a papírokat követelő „szakmabeliek” jórésze maga is híján van azoknak, lévén nem volt kitől kapnia. Az alig több mint egy évszázadra visszatekintő archeológia tudománya jobbára primitív műkinclopásokból indult ki, és sajnos a mindenkori politikai

érdekeket szolgálta (szolgálja) ki a történelmi kutatás is.

Nem meglepő tehát, hogy az igazán értékes felfedezéseket, gondolatokat majd minden esetben valamely lelkes „amatőr” odaadó munkájának köszönhetjük a mai napig. Amikor aztán ezek az eredmények szakavatott kezekbe kerültek, azonnal elnehezültek. Íróasztalokról fiókokba vándoroltak, végül valamelyik raktár pincéjében sajnálatos módon megsemmisültek. De hát így van ez rendjén.

Jaj annak a népnek, akinek legyőzői írják meg történelmét, de jaj annak a győzőnek is, akinek legyőzöttjei között lelkes amatőrökkel kell szembetalálnia magát. Ezek ugyanis honnan, honnan nem, mindig fölbukkannak, s onnan, ahol kő kövön nem maradt, s még show-val is behintették, egyszerűen kikapirgálják a jól betemetett dolgokat. Így a következő kor, vagy korosztály könyv-nyebben megtalálja, hol van a kutya elásva. Ezért döntöttünk úgy, hogy ezeknek a kapirgálóknak segítünk nyomot hagyni, mielőtt valamelyik hivatalból felbérelt pincegér jó étvággal elfogyasztaná a jól őrzött raktárban tárolt kéziratot. Nem véletlen tehát, hogy a sorozatnak a *Betemetett magyar múlt* címet adtuk.

Eredeti tervünk szerint Sashegyi Sándor és Németh Péter *amatőr* Pilis-kutatók munkásságával kezdtünk volna, de Pap Gábor művészettörténész barátom Bradák Károly Székesfehérvárral kapcsolatos kutatási anyagával állított be hozzám. Mindketten úgy ítéltük meg, hogy történelmi múltunknak ezt a kiemelkedően fontos helyét tisztázó munkát tesszük az első helyre, mert ez adja meg a legtisztább metszetét, hogy mi folyik itt a tényleges történelemhamisításban. A könyv kapcsán megtudhatjuk, hogyan is dolgozik a hivatalos tudomány, milyen felelőtlen lezserséggel kezeli nemzeti értékeinket, sok esetben még csak nem is szándékosan, legalábbis a közvetlen végrehajtót tekintve – a háttérben irányítók szándékoságát azonban biztosra vehetjük. Tudniillik mi mindig az elefántra haragszunk, amikor az a porcelánboltban balettezik, pedig az igazi bűnös az idomár, aki odaküldte.

A könyv a *Fehérvár – fehér folt* címet viseli. 1995-ben adtuk ki. Bradák Károly akkurátus pontossággal megy végig Fehérvár feltárásának jegyzőkönyvein és tárgyi leletein, sorra bizonyítva azok ellentmondásait. Térképek, metszetek sokaságát mutatja be érveinek bizonyítására. Hol is volt valójában királyaink koronázó és temetkező városa? A válasszal ugyan adósunk maradt a könyv, de bizony döbbenetes dezinformációkra hívja fel a figyelmet. Pap Gábor az előszóban kristálytisztán világítja meg a Pilis hegység, nemzetünk szakrális centrumának problémakörét, amely az olvasóban

BETEMETETT MAGYAR MŰLT

Bradák Károly
FEHÉRVÁR-FEHÉR FOLT

Hol volt, hol nem volt királyaink koronázó és temetkező városa?

DESIGN & QUALITY BUDAPEST, 1995.

BETEMETETT MAGYAR MŰLT

Szörényi Levente
**AZ
ELTŰNT ÓSBUDA NYOMÁBAN**

DESIGN & QUALITY BUDAPEST, 1996.

BETEMETETT MAGYAR MŰLT

Dr. Szabó Károly
**ETRUSZKOK
ÉS
MAGYAROK**

DESIGN & QUALITY BUDAPEST, 1997

azonnal fölkapcsolja azt a lámpát, ami után sokkal könnyebb tájékozódni ebben az elég sötétre sikeredett labirintusban. Természetesen a könyvet megküldtük a Magyar Tudományos Akadémiának is, ahonnan Kosáry Domonkos az MTA akkori elnöke kedves levélben közölte, hogy a megfelelő írászatra továbbította, innen a további sorsát kitalálhatjuk. No semmi baj, nem is nekik szántuk.

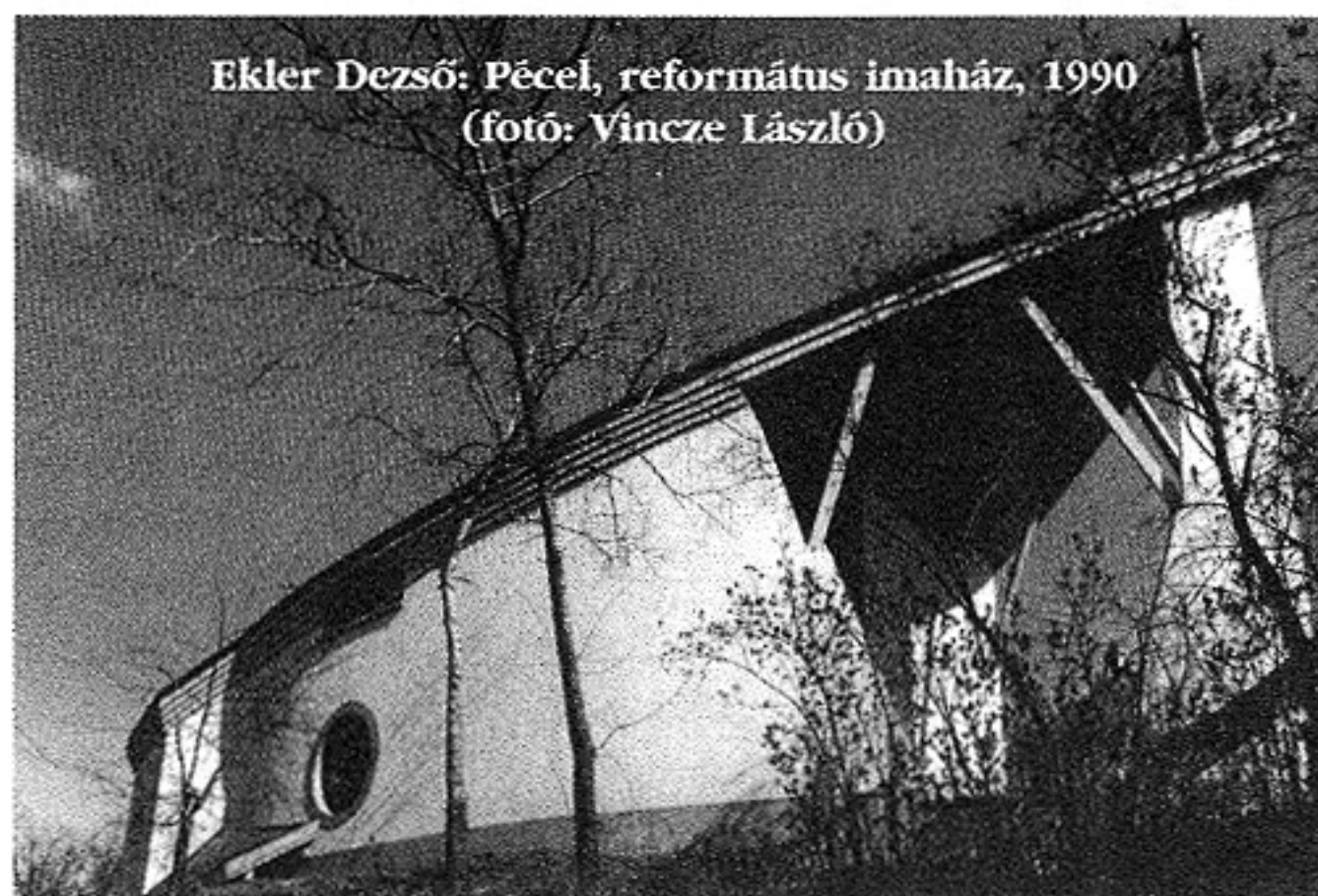
Sorozatunk második könyvét viszont pont ez a munka ihlette, mint ahogy azt Szörényi Levente írja az *Eltűnt Ósbuda nyomában* című művében. Az író Jacobus Tollius 1700-ban megjelent *Epistolae Itineariae* című könyvében szereplő J. van Vianen metszete indította el annak kutatására, hogy a precíz részletességgel ábrázolt és feliratozott Buda Vetus illetve Alt Ofen hol is volt valójában, és most hol lehet.

Az előszót Makkay János történész, a történelemtudományok doktora írta, tehát *profí*. A könyvet legjobb, ha az ő szavait idézve értékeljük: *Csak annyit mondanánk itt róla, hogy szándékában nemes, módszerében pontos, következtetéseiben fegyelmezett, sőt óvatos.* S amit ehhez hozzátehetünk, az az, hogy ez a teljesen újszerű gondolat miért nem jutott ezeddig szakembereink eszébe, hiszen ez a metszet, és még ezen kívül Dillich 1600-ban készült metszetei, vagy az 1595-ös harci eseményt ábrázoló Zimmermann könyv illusztrációja – amely 1694-ben Augsburgban jelent meg – közkezen forogtak, főleg szakmai berkekben. Tudomásul kell vennünk, hogy ezek a metszetek a kor fotográfiái, katonai térképei voltak, így hitelességük szinte megkérdőjelezhetetlen. Ez pedig azt jelenti – mint ahogy azt Szörényi Levente könyvében kifejti – hogy a mai Budakalász helyén – beleértve az Ezüst hegyet is – volt Ósbuda, mely már a metszet készítése idején romokban állt. A könyvben felvetődik az a kérdés is, vajon itt állhatott-e az a bizonyos *Alba Ecclesia*, azaz Fejéregyháza, amely elvezethet Anonymus nyomán Árpád fejedelmünk sírjához. Szörényi Levente a legteljesebb precizitással járja körbe a területet rengeteg illusztrációval, s a végén repülőgépről készült felvétellel igazolja a metszetek, s a jelenlegi helyszín azonosságát.

Sorozatunk harmadik könyvét 97. augusztusában mutatjuk be *Etruszkok és magyarok* címmel. A szerző Dr. Szabó Károly, művét 1965-ben írta, s elküldte a Magyar Tudományos Akadémiának, ahol egyértelmű szakmai elutasításban részesült. Talán ennek köszönhető, hogy megmaradt. Sajnos nem így az író. Dr. Szabó Károly 1968-ban halt meg, s fia Szentmihályi Szabó Péter 1997-ben Szörényi Levente biztatására hozta el hozzám a kéziratot. Elolvasása után úgy ítéltük meg, hogy ebben a sorozatban van a helye, mert egy nemzet etnikai hovatarozását egyértelműen nyelve határozza meg a legtisztábban. Minden olyan kezdeményezést, ahol nyelvünket egy ősi nagy múltú kultúrától próbálták származtatni, óriási igyekezettel cáfolták hivatalos berkek. Érthető okokból: ha eltüntetted egy nemzet nyelveredetét, betemeted a múltját is. A szerző kellő alaposággal igyekszik az etruszk írás és a rovásírás közötti azonosságokat feltárni. 1902-ben a Budapesti Hírlapban Fadrusz János, kiváló szobrászművészünk rengeteg illusztrációval és példával bizonyította a kutatás jogosságát. Ennek ellenére a támadások kereszt-tüzébe került. Pedig akkor azokat a boldog, Trianon előtti időköt éltük. Egy nemzet teljes likvidálásához természetesen először fizikailag kell megsemmisíteni szakrális helyeit – lerombolni, vagy egyszerűen ráépíteni, esetleg a cégtábláit átfesteni – ezek nem hiányozhatnak a megszállók eszköztárából, de a kegyelemdőfést szokásainak, ünnepeinek, táncainak s nyelvének kiirtása adja meg. Ezen az úton járatnak minket, ez a világ rendje. Megszállók jönnek, megszállók mennek, mi pedig megtanuljuk a túlélés nehéz taktikáját. Valahol egy különleges genetikai kóddal van a magyarság levédve az ártó erőkkkel szemben, hogy mikor, kiből bújjik elő, s milyen speciális tette sarkallja a tisztelt lelkes amatőrt, azt már csak a Nagy Programozó tudja. Mindenesetre én készen állok betemetett magyar múltunkból kiásni, amennyit csak lehet.

Csathó Pál, sorozatszerkesztő

EKLER DEZSŐ építészeti munkáit bemutató fotókiállítás volt látható a Tölgyfa Galériát követően szeptemberben a péceli zeneiskolában, majd októberben a Budakalászi Művelődési Házban.

Ekler Dezső: Pécel, református imaház, 1990
(fotó: Vincze László)

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS kiállításának lengyelországi körútja Krakóban ért véget. A Lengyel Építész Szövetség székházában és az Építészkar épületében elhelyezett kiállítást október 14-én Makovecz Imre előadása nyitotta meg a diákokkal zsúfolásig telt előadóteremben. Az Építész Szövetség helyi vezetői fogadást adtak a kiállítók képviselőjében érkezett, mintegy negyven főnyi vendégsereg tiszteletére.

A kiállítássorozat befejeztével köszönetet mondunk a bemutatók megrendezését kezdeményező, és a kilenc kiállítás ügyeit a helyi építészszövetségek segítségével lebonyolító Pap Pál úrnak, a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatójának. Minden színhelyen nagy figyelemmel, áldozatos munkával készítették el a helybeliek a kiállítást. Reméljük, hogy az általunk különösen fontosnak tartott, és az utazásaink során megtapasztalt lengyel-magyar barátság elmélyítéséhez hozzá tudunk járulni.

A krakkói fogadáson az Építész Szövetség helyi elnöke beszél; középen a tolmács, jobbra Pap Pál igazgató úr. (fotó: Páricsy)

TEMESVÁRI ÉPÍTÉSZEK kiállítását nyitotta meg november 17-én a Magyar Építész Kamara székházában Makovecz Imre. A mintegy ötven építészhallgatót elkísérte Stefan Lungu, a Román Építész Szövetség alelnöke, Radu Radoslav, Temesvár főépítésze és Dan Surianu, Temesvár alpolgármestere. A vendégek útközben megtekintették a síófoki és a száshalombattai templomot, Budapesten a Francia Intézetet és a Magyar Szentek templomát. Kiállítók: Serban Sturdza, Gheorghe Ivanescu Cotuna, Mihai Anton Zegrea, Radu Mihailescu, Vlad Gaivoronschi, Mihai Botescu

és Hortensia Botescu. A kiállítás anyaga az 1996-os Velencei Építészeti Biennálén is szerepelt. A kiállítást a Kós Károly Egyesülés és a Makona Egyesülés szervezte.

Serban Sturdza és munkatársai,
Temesvár, árvaház bővítése, 1991

A MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM szervezésében került bemutatásra a hatalmas Medgyaszay-hagyaték egy különösen izgalmas szelete, az építész indiai útján készített saját fényképfelvételei. A kiállítás megnyitására az OMvH pincéjében hangzottak el Keserü Katalin művészettörténésznő alábbi szavai:

Csontváry Koszta Tivadar festőművésznek a nyugatot a kelettel (a kelet javára) összehasonlító századeleji „privát” röpirata jutott eszembe akkor, amikor a megnyitóra készülve megállapítani kényszerültem, hogy Magyarország problémája jó 1100 év óta nem változott. Az ugyanis, hogy – keletről jöve – hogyan is legyünk Európában. A kérdés megoldhatatlansága ellenére mindig csak azokra nézünk furcsán, akik közülünk a keletre indulnak, holott jószerivel – a honfoglalás óta – azok váltak megingathatatlanul hőseinkké, Julianus barától Kőrösi Csoma Sándorig, akik odamentek. Ennek ellenére tehát furcsálkodva nézünk arra, aki keletre megy vagy menne, mintha valahová a múlt mély kútjába ereszkedne, ahonnan nincs visszatérés, vagy valami olyan időbe, ami kívül esik a nyugaton megszokott, beosztott időn. Az ismeretlenbe távozik tehát, aki keletre megy, azért is, mert drága tudósaink munkálkodása ellenére a keletről alkotott fogalmaink máig is titokzatosak (lehet, hogy ők akarják így?), a kelet fogalmai pedig lefordíthatatlanok. Megszületett ugyan, s Magyarországon is, ma is szerepet játszik az orientalizmus a művészetekben, tudományban, a gyűjtemények kialakulásában, a kaland- és viselettörténetben, stb., mégis Lechner Ödön építész jellegűje, amivel a múlt század végén beadta a pályázatát az Iparművészeti Múzeum megtervezésére (*Keletre, magyar!*) nekünk már túl huszárosan

hangzik. S noha a nyugat modern kultúrájának legjelentősebb alkotói – az építészetben Frank Lloyd Wrighttól Bruno Tautig és tovább – nem áttaláltak a keletre, mint forrásra hivatkozni, mi örültnek nyilvánítottuk itthon Csontváryt (igaz, nem keletmániája miatt), túlságosan indusnak Lechnernek, Medgyaszay István építész pedig szinte teljesen elfelejtjük. Holott az emlékezés különféle módjai a nyugaton, s nem keleten alakultak ki, ahol az emlékezés és az emlékek az élet, az élők szerves részei. Az archívumok, dokumentációk, file-ok, egyebek különféle használható változatai nyugati eredetűek. Ilyesmikkel Indiában nem sokra megyünk. Jómagam egy valamikori 45 fokos áprilisi hőségben hiába tettem meg mindent, hogy a Medgyaszayt 1932-ben Indiába hívó Framjee, Bombay főépítésze munkásságának utánanézzek; járva ma is használatos irodájában, beszélvén olyanokkal, akik még ismerték is, arra a kérdésre, hogy mit, s hol épített, csak azt a homályosnak látszó választ kaptam, hogy *kedves ember volt...* Mindenesetre a Bombay Improvement Trust, a Municipal Corporation for the City of Bombay építészeként Framjee új utakat, új városrészeket tervezett; lakótelepeket a különböző néprétegek számára – az *Indian Year Book* 1930, 1931 tanúsága szerint. Ennél tovább nem jutottam, hisz tervek nem őriznek meg arra felé, igazi levéltár meg nincs, mert minek. Vagy van valami, s az élő, használható, ezért fontos – vagy nincs. Az ember, s annak emlékei, amit csinált, a gesztusai névtelenül élnek az életben.

Bevallom, mint európai kutatót, mindez alaposan megrendített, de csak átmenetileg. Hiszen semmiség ahhoz képest, hogy Indiába érkezvén Új Delhi nyüzsgő bazársorán az első kígyóbűvölő azzal állított meg, hogy *mem sahib* – ami közönségesen annyit jelent, hogy asszonyom, de aki olvasta vagy látta A dzsungel könyvét, Kipling vagy Joseph Conrad műveit, annak ezek az Európába hozott egyszerű szavak világokat nyitnak meg emlékezetében-érzelmeiben, amelyeknek a tényekhez talán nincs is semmi közük, de épp ezért – s a fent említettek miatt – Indiáról szólnak. A keletet járt nyugati művészet olyan kincsekkel ajándékoz meg bennünket, amik bennünk élve más kultúrák, más emberek, más szokások iránt ismeretlen, megnevezhetetlen érzelmeket keltenek bennünk. És ezek – azt hiszem – visszafelé is működnek. Medgyaszay is meglátogatta Bombayben azt a művészeti iskolát, amelynek létrejöttében épp Kipling apja, az első igazgató játszott bizonyára jelentős szerepet, s amely nyugati mintája ellenére igazi helyi ars poeticára épült. Medgyaszay idézésében: *mi azt valljuk valóságnak, ami a lelkünkben él.*

Ennyit az első emlékezetéről. S most nézzük a mi nyugati szisztémánkat, mit tud Medgyaszayról. Medgyaszay Otto Wagner bécsi, és a paraszti építészet kalotaszegi és más mesteriskoláit kijárva egyidejűleg kétféle, számára valószínűleg természetesen összefüggő tanulmányt folytatott 1906-7-ben Nyugat-Európában; kutatta a keleti gyűjteményeket és a vasbeton alkalmazási lehetőségeit. (Jegyzeteit nem ismerjük.) Az évtized második felében mindez szerves egységben jelent meg munkáiban; új épületformákat, s ezekkel összefüggő új, nagy, egységes tereket hozott létre természetesen új szerkezeti megoldásokkal, s ezekben-ezekben építészet és dszítőművészet puritán és magától értetődőnek látszó kapcsolatát is kidolgozta. Egyterű, egy-formájú, monumentális hatású épületei a modern építészet chicagói iskolájának növendéke, Frank Lloyd Wright korabeli munkáihoz hasonlíthatók, aki ugyancsak tanulmányozta a házépítés tradicionális módjait, a keleti (japán) építészetet és a vasbeton lehetőségeit, hogy mindez együtt jelenjen meg a Unity Church 1906-os chicagói épületében.

Medgyaszay korai indianizmusa és népiessége persze más, mint Wright japánizmusa és préri-építésze. De tájékozódásuk és a bensőséges, monumentális formák iránti igényük rokon. A német expresszionisták India-vonzalmukkal talán közelebb állnak Medgyaszayhoz; ők – igaz, az ő megoldásainál később, de indiai útját megelőzve – lelkesedtek az indiai építészetért, s az

építészet csúcának nevezték azt. *Ex oriente lux* – írták és vallották, s mint az író, Herman Hesse, a belső ember újjászületését várták tőle. Korai Bauhaus-jegyzeteiben még Walter Gropius is így írt: *Építeni! Formálni! Gótika – India!* Formáláson az (európai) emberi kötöttségeket szétrobbantó nagy formák alkotását értette.

Ekkorra, a 20-as évek elejére Medgyaszay már egy újabb építészeti gondolat, a hosszanti nomád sátorforma és -szerkezet monumentális megoldásán töprengett. Több oka is lehetett annak (a világháború, majd a háború utáni Magyarország nyomorúsága), hogy 1916-os nagyszabású, provizórikus sátorépítményét (kiállítási épületét) állandó formában (például vasbetonnal) sosem tudta megvalósítani. Igaz, ez az alapja nagykanizsai színháza faszerkezetének. Visszatért tehát a fához, legalábbis nagy tereket áthidaló szerkezeteinél, aminek persze az az egyszerű oka is lehet – mint Sáros László építész megjegyezte – hogy a korai vasbeton épületekhez amúgy is fel kellett építeni a faszerkezetet a zsaluzás akkori technológiája miatt. Egyúttal Medgyaszay indiai érdeklődése is fellobbant, köszönhetően a felerősödő magyar-indiai kulturális kapcsolatoknak és talán az egész Európában kimutatható, noha még feldolgozatlan érdeklődésnek India iránt. Mindenesetre Medgyaszay egy konkrét építési megbízás reményében kész épülettervvel érkezett Indiába, és ott számos európaival találkozott. Névjegyeiket (köztük Mircea Eliadét) hagyatéka őrzi. Hogy terveiből miért nem lett valóság, nem tudjuk, de gyönyörű utat járt be Indiában. Lefényképezhette a sziklából kifaragott ellorai barlangtemplomok hatalmas tömbjeit, felül szűkülő, és laposan faragott díszítményekben gazdag oszlopait, amik 1907-8-9-ben saját munkáit is jellemezték; azokat a kapuépítményeket (például Agrában), amikhez hasonló jelentőséget maga is tulajdonított a ballépés (vagy ahogy ő nevezte: *kieresztés*) terének már első, gödöllői műteremházaitól kezdve. Bihar tartományban fényképezhetett olyan falusi házakat, amelyekhez hasonló szerkezeteket korábban maga is alkalmazott (kettős ereszt), s amelyeket Berlage, Németalföld modern építészetének úttörő mestere is figyelmesen lerajzolt 1923-as indiai útja során.

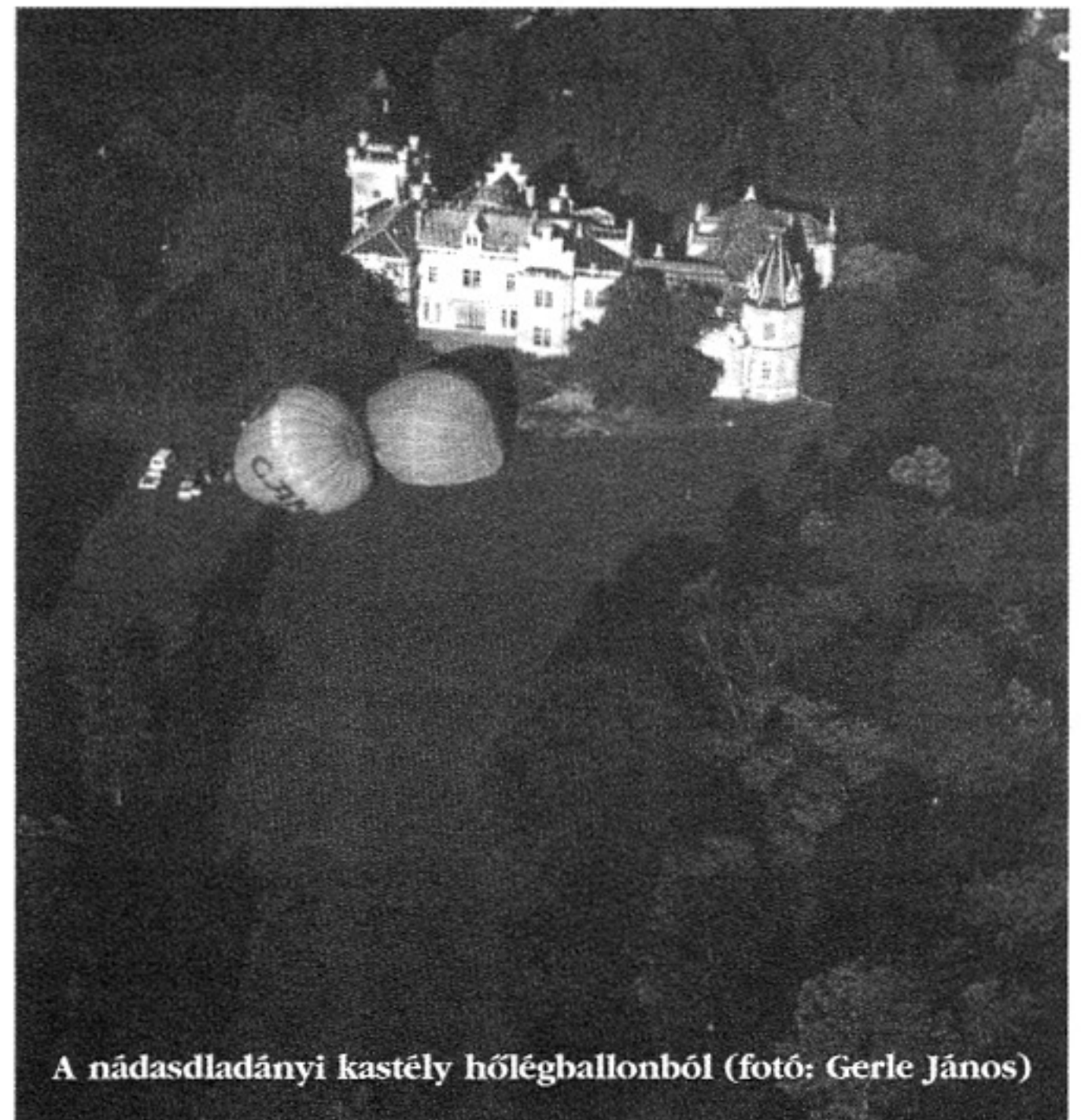
Miközben nyilvánvalóan lenyűgözték India páratlan brahmanista, buddhista, hindu és mogul építészetének emlékei, Medgyaszay arról beszélt a Királyi Ázsia Társaság előadójaként, hogy az építészet fejlődésében az anyagi-műszaki adottságok fejlesztésén túl milyen jelentős a lelki-spirituális-mentális faktorok szerepe, s hogy az indiai építészet ezek tudata mellett azért is lehet a leggazdagabb, mert évezredek során különböző népek termékeny kölcsönhatásaiból alakult ki. Így lett derűs, nyugodt és ellentéteket kedvelő.

Így jellemezte itthon, korábban, műegyetemi előadásaiban a 20-as évek végén a magyar népművészetet (az építészetet is beleértve), miközben kifejtett az egyetemes kultúraelméletben csak napjainkban felbukkanó gondolatokat is. Jóval megelőzte a nyugati multikulturalizmus elvét, és (természetesen követve a századforduló magyarországi jelzéseit) a népművészetet a grand arttal egyenrangúnak tekintette a művészet csoportosításakor. A népművészetben a természet, a nép lelki kultúrája, a történelem, az esztétikum, a tektonikai-gyakorlati jelentőség olyan egységét látta, ami másképpen az úgynevezett magas művészetet is jellemzi. Ezek egységére találta meg a példát Indiában, s okát, kapcsolatát a magyar művészettel – Stein Aurél és mások kutatásai nyomán – a vándorló magyar törzseket is magukba foglaló népek egykori együttélésében látta. Így a magyar népművészet sajátosságainak is a derűs, nyugodt életszeretetet tartotta, a saját „magas művészetében” az azzal való egység újratereztetésére törekedett, áthidalva a szakadékot *high* és *low* között, aminek mai aktualitásáról az angol-amerikai Victor Burgin legutóbbi *In Different Spaces* című könyvében olvashatunk.

John Naisbitt *Megatrendek* című, korunkat jellemző köny-

vében a lélekről, szellemről, emlékezésről, művészetről (összefoglalva: az életszeretetről) nem írt. Legújabb, *Megatrends in Asia* című könyve szerint a nyugati civilizáció „szépen”, erőszakmentesen bevonulva a keletre meg fogja változtatni azt. Mi lenne, ha – mint egykor Kipling apja – nem az anyagi-fizikai civilizációt, gépesített emlékezetet, stb., hanem a keleti gondolkodást már magunkba olvasztott kultúránkat vinnénk vissza Ázsiába, ahonnan talán így, közösen visszafordítható lenne a világ sorsa, az életszeretet teljessége alapján?

Hölgyeim és Uraim, ha tehetném, én is azt mondanám, amit Lechner Ödön: *Keletre, magyar!* Mondanám politikai, gazdasági érdek nélkül, egyszerűen az emberi világ megőrzése érdekében, s azokat az értékeket újrafeltalálendő, amit a keleti kultúra őrzött meg az emberiség és művészete számára a XX. századig. Hadd köszöntsem tehát tisztelettel a 120 éve született Medgyaszay Istvánt, felhíva a figyelmet korunk számára is termékeny gondolataira és azokra a kérdésekre, amelyek a fiatalabb kutatókra, Medgyaszay kutatóira várnak.

A nádasdladányi kastély hőlégballonból (fotó: Gerle János)

A NÁDASDLADÁNYI SZIMPOZIONRÓL részletes beszámolót közöl a Magyar Iparművészet 1997/3 száma. A sikeres, kétnapos rendezvényen 150-200 résztvevő előtt zajlottak a programok: Nádasdy Ferenc köszöntője után Baja Ferenc miniszter és Susan Cartwright, Kanada budapesti nagykövete tartott megnyitó beszédet. Nádasdy Ferenc felolvasta kiáltványát, amelyet a *Nádasdy Akadémia Kihívása* címmel a találkozó zárónyilatkozata is magába foglal. Douglas Cardinal és Makovecz Imre saját munkáikról tartottak vetítettképes előadást. Graeme McDonald, a kanadai Banff Center for Arts vezérigazgatója a művészeti mecénatúra jövőbe mutató gyakorlati lehetőségeiről beszélt. Bugár-Mészáros Károly, a Műemlékek Állami Gondnokságának igazgatója a magyarországi kastélyok állapotát és megővésük kilátásait mutatta be számos példán. Charles Simon, kanadai építész, a *Természetes Lépések* nevű svéd kezdeményezést ismertette, amely meghatározza a mindennapi élet egyszerű szabályait, amelyek betartása a Föld természetes ökológiai egyensúlyának visszaállítását segítheti. A GRAPHISOFT építészeti program bemutatója mellett a cég vezérigazgatója, Bojár Gábor is tartott egy rövid beszámolót *Az építészet az informatika korában* címmel. Kuba Gellért, az építészek környezeti felelősségéről és a természetbarát megoldásokról adott elő, és bemutatta saját munkáit

is. Az első napot zongorahangverseny zárta. Másnap az előadók, valamint Szegő György és Gerle János részvételével Ekler Dezső vezette *Az építéset, mint gyógyító folyamat* című vitát. Ezt a három szekció ülése követte (1. Belső terek lélektani és társadalmi hatása; 2. Önfenntartó és környezetbarát megoldások az építészetben, helyi kezdeményezések; 3. Művészeti intézmények a XXI. században) A kastélyparkot Örsi Károly kerttervező mutatta be, ennek keretében került sor a helybeli mesteremberek által felajánlott és elkészített híd felavatására. A Magyar Hólégballon Szövetség összesen kb. negyven szerencsés vállalkozónak mutatta be a tájat felülnézetben. Nádasdladány parkját Várpalota, Inota meddőhányói és bányaművelés miatt lepusztult területei övezik. A résztvevők egy majdani *titkos kert* nemes almáit is elültették. Jankovics Marcell Szentiván napi köszöntője zárta a rendezvényt.

A MAGYARSZEMEGYEI REFORMÁTUS TEMPLOM belső felújítása. – Besztercétől 35 kilométerre, a Nagyszamos mentén fekszik Magyarszemege. A magyarság számarányát tekintve a legnagyobb szórvány. A XVIII-XIX. századi templom felújítási munkálatai '96-ban kezdődtek a helyi vagy innen elszármazott mesteremberek, műszaki értelmiségiek jelentős hozzájárulásával és Székely György fiatal lelkész irányításával: Megbízatásom a templom bútorzatára és a belső tér kialakítására vonatkozott úgy, hogy a szerkezeti elemek, átalakítások készen álltak, vagy a tervben rögzítve voltak a kályha, a szószék és a bútorzat kivételével. Minden munkát az egyházközség tagjainak bevonásával végeztek, ennek révén a széthulló gyülekezet jelentős mértékben megerősödött. Ezt jelzi az építkezés során tapasztalt összefogás és a templomszentelésen (1997 augusztus 23-án) megjelent hatalmas tömeg.

Müller Csaba

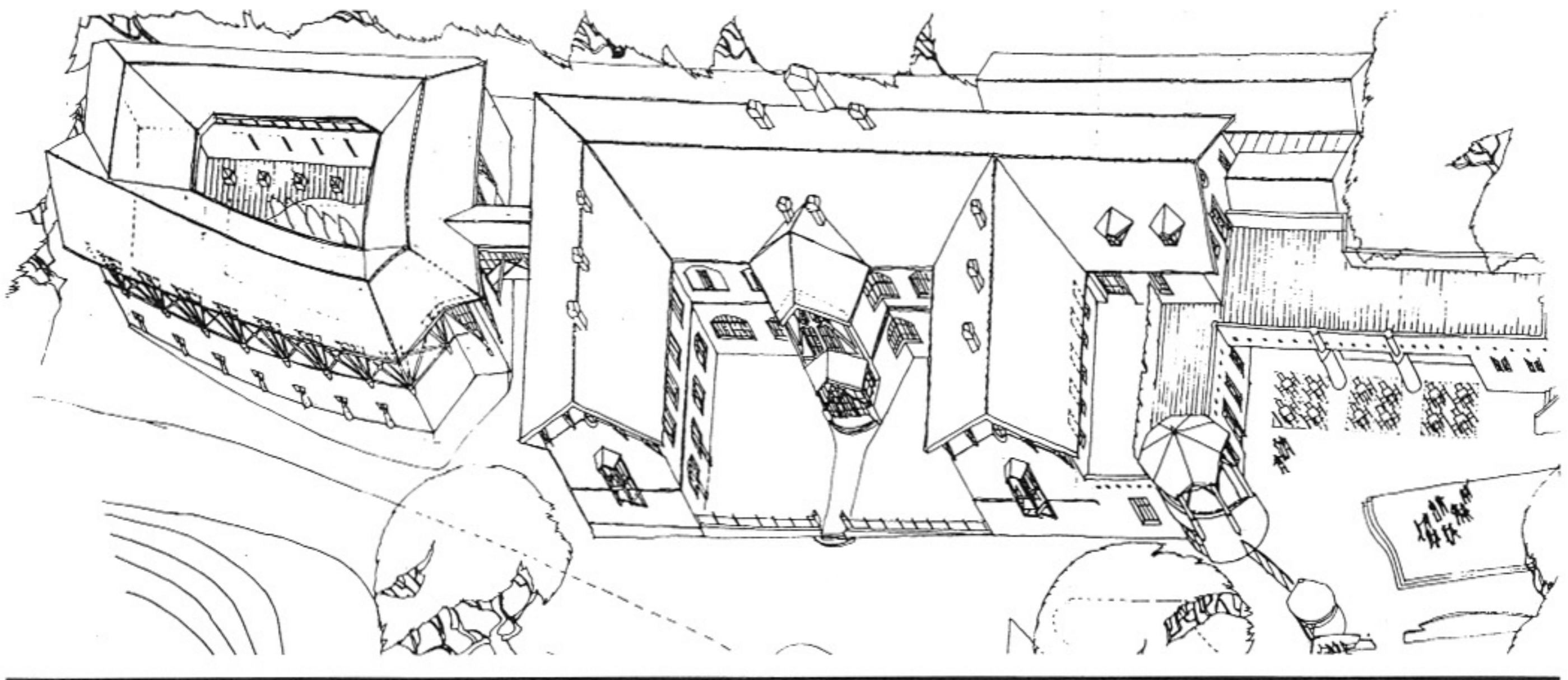

A templomtér az új padokkal (fotó: Müller Csaba)

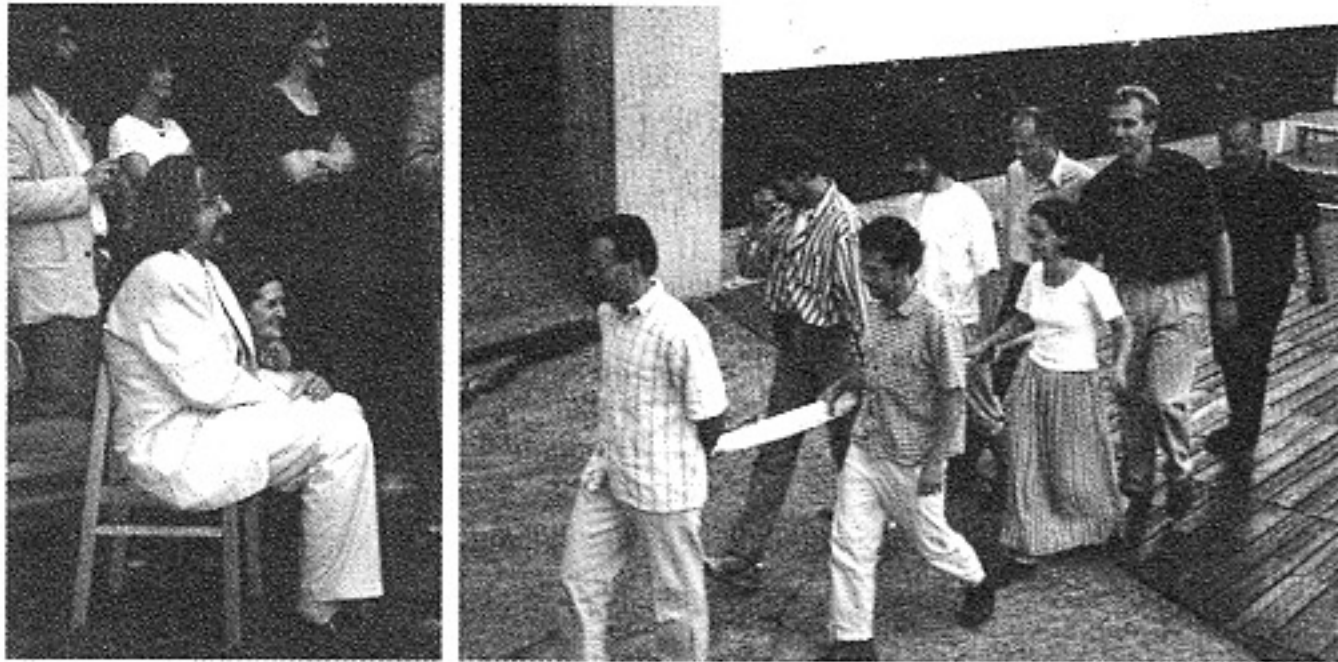
A KEDD ESTI ELŐADÁSOK szeptember 9-én Pap Gábor sorozatának befejező részével kezdődtek. Pap Gábor egy példán mutatta be, hogy egy kazettás mennyezeten elhelyezett, az egyes égővi jegyeket ábrázoló táblák egymáshoz való viszonya olyan, hogy az egyik jegytől a következőig történő eljutás nemcsak a valóságos kozmikus összefüggéseket, hanem az ezzel összefüggésben álló üdvtörténeti eseménysort is magába foglalja.

Az esték sorában bemutatkozott az É-11 építésziroda, Engelmann Tamás, akinek munkáit Kampis Miklós, Sugár Péter és Túri Attila opponálta. Hadik András a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményeit és munkáját ismertette; Pintér Tamás saját munkáit és útirajzait mutatta be, Ferkai András pedig a két háború közötti építészetéről tartott előadást. A találkozók időpontja szerda 17 órára került át.

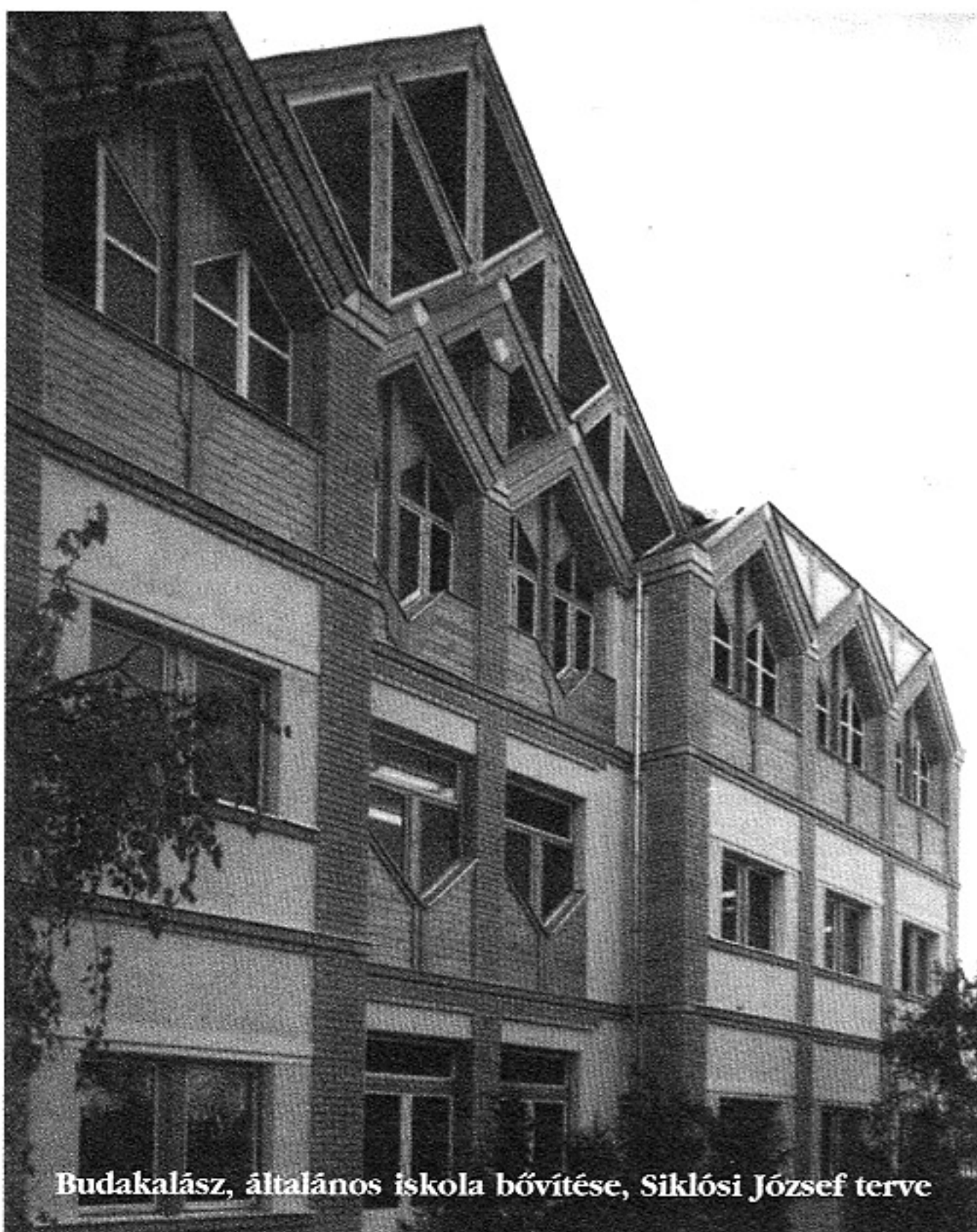
A KASSA MELLETTI Hotel Bankov rekonstrukciója és bővítése elkészült, és *Az év épülete* pályázaton a tervező és a kivitelező is díjat kapott. Tervezők: Martin Drahovský, Peter Pásztor és Pavel Simko.

SÁROS LÁSZLÓT 50. születésnapján a Csillebérci Úttörőváros megmaradt szabadtéri színpadán köszöntötték az ünnepségre összegyűlt vendégek. Gerle János, Makovecz Imre, Kampis Miklós és a közvetlen munkatársak üdvözlő szavai után a helyszínen főzött gulyást fogyasztotta az ünneplő közönség a kertvendéglőnek berendezett elvadult erdőben.

A TRISKELL KFT. három frontemberének, Csernyus Lőrincnek, Siklósi Józsefnek és Túri Attilának kiállítása nyílik december 12-én a Túri Attila által tervezett Budakalászi Művelődési Házban. A TRISKELL jelenleg a Herendi Porcelán Manufaktúra Rt. rekonstrukciójának tervein dolgozik; már befejeződött az úgynevezett *kőház* (iroda és könyvtár) építése – Csernyus Lőrinc terve; épül az irodaszárny, tetőtérbeépítéssel és udvari bővítéssel a múzeum. Az ipari épületek rekonstrukcióját a pályázat másik nyertese, Turányi Gábor tervezi. A lajosmizsei Bástya Üzletház – Túri Attila terve – május 15-én készült el. Földszintjén üzletek, az első szinten irodák, a másodikon galériás lakások találhatók. A szakszerű és jó minőségű kivitelezést a GOMÉP Kft. (Lajosmizse, igazgató: Gombkötő Márk) végezte. Ugyancsak idén adták át a budakalászi, Budai úti általános iskola tetőtérbeépítését, amely a PROGRESS Kft. kivitelezésében Siklósi József tervei szerint készült. 1997 szeptember 15-én szentelte fel Karl Josef Reuber érsek, pápai nuncius a Pázmány Péter Katolikus Egyetem új oktatási épületét, az *Ambrosianum*-ot; a kivitelező a HÉROSZ Rt. volt. (Lásd a hátsó borítót.)

Budakalász, általános iskola bővítése, Siklósi József terve

PROKISCH JÁNOS egyike volt annak a négy építészhallgatónak, akik 1906 augusztusában nekivágtak, hogy bejárják a Székelyföldet és személyes tapasztalatokat szerezzenek arról, milyen is az a székely népi építészet, amely formai forrásként érdeklődésük középpontjába került. Útjukról az 1907-ben megjelent *Megfagyott Muzsikus*-ban számolt be először a kirándulás fő ösztönzője, Kós Károly, fejlécet is rajzolva írásához, amelyen a második alak Prokisch, az utolsó saját maga. A másik két résztvevő Machlup Károly és Révész Tibor (a beszámoló a *Magfagyott Muzsikus* antológiában teljes terjedelmében olvasható – kapható a Bercsényi Kolégiumban). A részletes, képes leírás Koronghi Lippich Elek számára készült – ennek hasonmás kiadását közösen jelentette meg a budapesti Balassi és a kolozsvári Polis kiadó; *Erdélyország népének építése* címmel.

Prokisch János fia, a Svédországban élő Pétery Zoltán jóvoltából hazakerült néhány dokumentum a nevezetes tanulmányút idejéből. Az 1906 József-napi vidám összejevetelen készült kép legfelső sorában bal szélén látható Prokisch János; a hegedűs feje felett jobbra Kós Károly, balra Róth Zsigmond, mellette Lechner Lóránd (?). A bal szélén csikos nadrágban áll Tátray Lajos, mellette cvikkerben Györgyi Dénes (?), a kép alján katonasapkában Tauszig Béla. További azonosításokra még várni kell. A képek között vannak, amelyek az 1906 júniusi olaszországi tanulmányúton készültek, ahová Fritz Oszkár, Schulek Frigyes tanársegédje vitte a hallgatókat, és van négy, amely a székelyföldi úton készült. (Címlap, belső oldal.) Prokisch János önéletrajzának részletei:

PROKISCH JÁNOS okleveles építészmérnök, építőmester, állandó bírósági és árvaszéki hites szakértő, tartalékos honvéd százados, a Tűzharcos Szövetség tagja. Született Budapesten, 1884. november 15-én. Vallása: római katolikus. Úgy szülei, mint nagyszülei Budapesten születtek, rk. vallású magyar állampolgárok voltak. Nősült Budapesten, 1924 évben, felesége Szuchy Janka, rk. Gyermekai: Zoltán, sz. 1925; Katalin, sz. 1927. Elemi és középiskoláit Budapesten végezte, majd a kir. József Műegyetemen 1907-ben építési oklevelet szerzett. 1907-8 években egyéves önkéntesi szolgálatot teljesített a budapesti m. kir. 1. honvéd gyalogezrednél. 1909-10 években építési illetve építőmesteri irodákban dolgozott, beutazta Magyarországot, majd tanulmányutakat tett Ausztriában, Németországban, Dániában és Olaszországban. 1911-14 években önálló tervező építési gyakorlatot folytatott. Ezekben az években több 3-4 emeletes bérház, néhány villa és egy állami elemi iskola épült tervei alapján. 1914 július végén az általános mozgósításkor a 29. honvéd gyalogezreddel a szerb harctérre ment. A világháború után, 1919-23-ban a MÁV és a Déli Vasút Magasépítési Osztályán dolgozott. 1924-től kezdve először mint tervező, majd mint vállalkozó építőmester, ismét magángyakorlatot folytat. Épített számos köz- és magánépületet a Honvédelmi, Pénzügy-, Vallásügyi Minisztériumok, a MÁV, Budapest Székesfőváros, testületek és magánosok részére. A Mávag, Rimamurány, Salgótarjáni Vasmű, Eternit Művek, Magyar Aszfalt Rt. részére gyárépületeket.

Wekerle telepi lakóépület terve, 1915

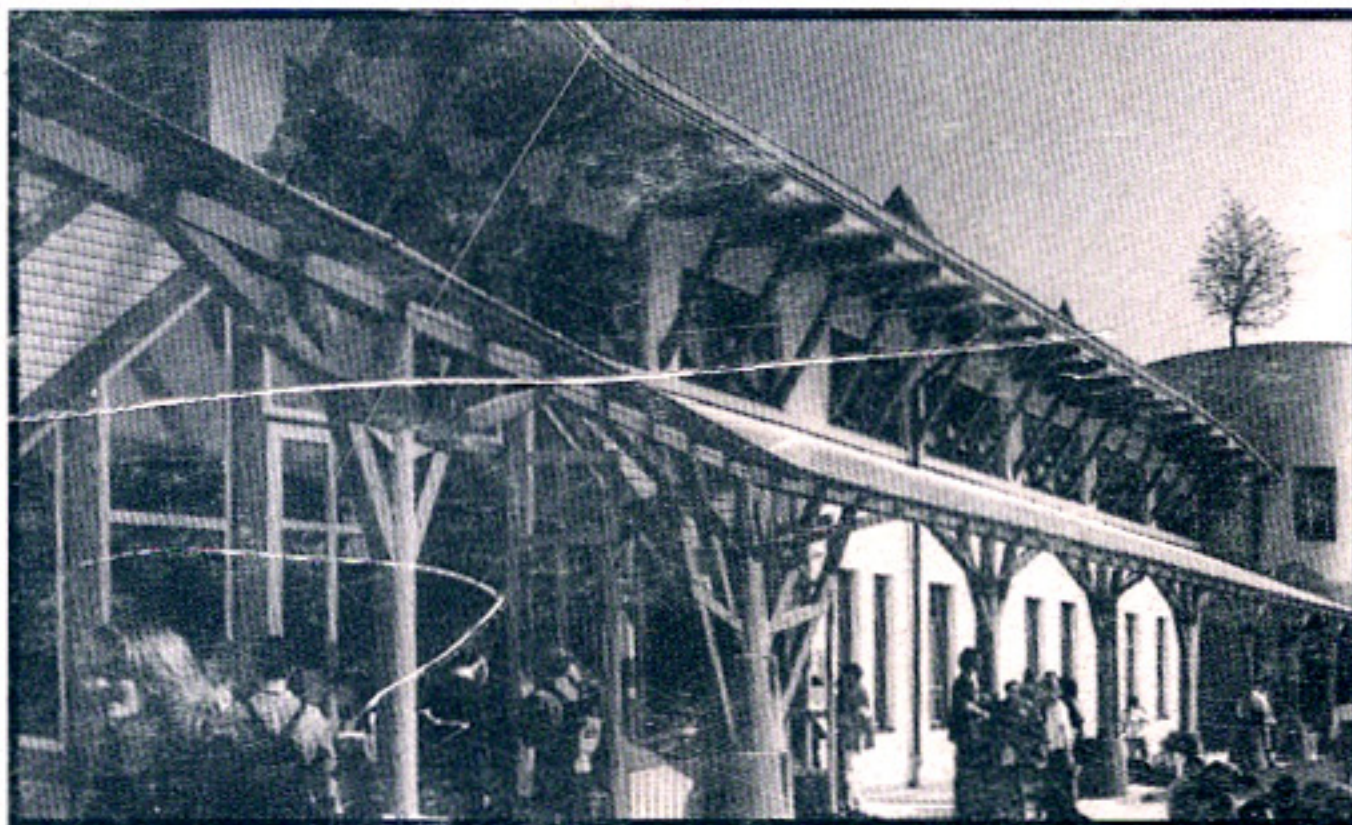
Fényképek Prokisch János hagyatékából. Fent: *Technicus élet*, a harmadéves építészhallgatók 1906. március 19-i József-napi mulatsága a Műegyetemen; lent: csoportkép az 1906. júniusi, olaszországi tanulmányútról. Balról a negyedik álló figura Kós Károly. (Cikkünk a 72. oldalon.)

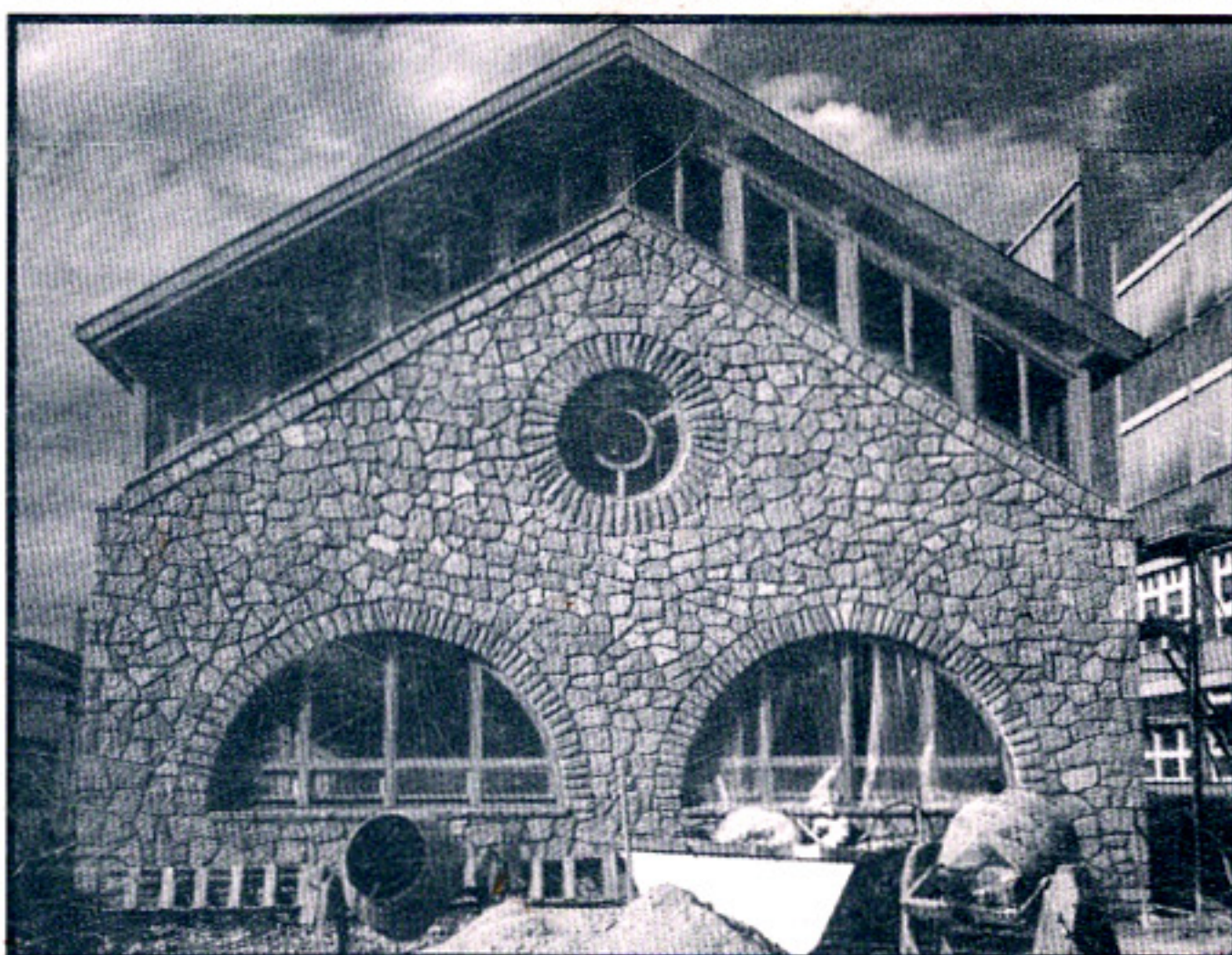
TRISKELL IRODA KIÁLLÍTÁSA

TÚRI ATTILA, LAJOSMIZSE, ÜZLETHÁZ

SIKLÓSI JÓZSEF, PILISCSABA, AMBROSIANUM

CSERNYUS LŐRINC, HEREND, IRODAHÁZ